

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ЗАПИСКИ
З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ

Writings in Romance-Germanic Philology

Збірник засновано в 1997 р.

Виходить 2 рази на рік

Випуск 1 (50) 2023

Одеса
«Астропринт»
2023

УДК 811.11:13(067)

Засновник та видавець: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Головний редактор

І. М. Колегаєва, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Заступник головного редактора

Я. В. Бистров, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

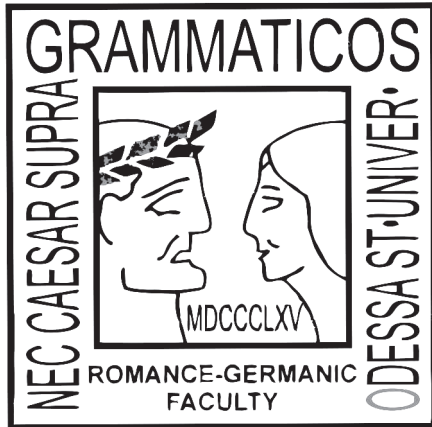
Редакційна колегія:

О. А. Бабелюк, д-р філол. наук, проф., проф. кафедри технічного перекладу навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності; доктор габлітований Академії Полонійної в м. Ченстохова (Республіка Польща); **Н. О. Бігунова**, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; **С. С. Богуславський**, канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова; **Л. І. Войтенко**, д-р філол. наук, проф., проф. кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова; **Н. Ю. Голубенко**, д-р пед. наук, проф., завідувач кафедри німецької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; **О. Ю. Карпенко**, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; **І. К. Кобякова**, канд. філол. наук, проф., завідувач кафедри германської філології Сумського державного університету імені І. І. Мечникова; **Н. О. Кравченко**, д-р філол. наук, проф., декан факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; **Ж. В. Краснобаєва-Чорна**, д-р філол. наук, проф. кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса; **Ш. Крамер**, проф. Інституту германістики Віденського університету (Австрія); **О. П. Матузкова**, д-р філол. наук, проф., проф. кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; **А. П. Мартинюк**, д-р філол. наук, проф., проф. кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; **Г. І. Приходько**, д-р філол. наук, проф., проф. кафедри англійської філології Запорізького національного університету; **О. О. Приходченко**, канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного університету; **Г. М. Сиваченко**, д-р філол. наук, проф., завідувач сектору компаративістики Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України; **В. І. Силантьєва**, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; **О. М. Ситько**, канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки Одеського державного університету внутрішніх справ; **К. Скрібнер**, проф., Університет штату Орегон (США); **В. М. Смаглий**, д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри філології Національного університету «Одеська морська академія»; **Г. А. Степанова**, д-р філол. наук, проф. кафедри англійської філології та перекладу Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля; **С. О. Швачко**, д-р філол. наук, проф. кафедри германської філології Сумського державного університету, академік Академії наук вищої школи України

Відповідальний секретар — **А. В. Матієнко-Сільницька**, канд. філол. наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Технічний секретар — **Є. В. Дубровська-Томченко**, асистент кафедри лексикології і стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Збірник містить статті з питань романо-германської філології, перекладу, викладання іноземних мов та літературознавства.

УДК 811.111'342.9

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285546](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285546)

ІНТОНАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВИХ АКТІВ КОМПЛІМЕНТУ ТА ЛЕСТОЩІВ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

Бігунова Н. О.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0002–9460–9700
ResearcherID AAG-7294–2019

Савілова Л. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0002–4506–1769

Стаття присвячена інтонаційним характеристикам мовленнєвих актів компліменту та лестощів в англomовному кінодискурсі. Оскільки інтонаційно-просодичне аранжування дискурсу визначається його прагматичним наміром, у статті аналізуються іллокутивні цілі адресантів мовленнєвих актів компліменту та лестощів. До основних іллокутивних цілей мовленнєвого акту компліменту віднесено намір зробити приємність, люб'язність адресату або захопити його, намір виявити свій емоційний стан, намір висловити подяку адресату за певні дії з його боку та намір заспокоїти і підбадьорити адресата, зберегти його «обличчя». Основними іллокутивними цілями адресантів мовленнєвого акту лестощів визнано намір видати лестощі за щирі похвали або щирі компліменти; намір отримати користь та намір спонукати адресата до дій, вигідних адресанту. Проведений аудиторський та електроакустичний аналіз інтонації фраз компліментів та лестощів дозволив виявити певні спільні риси: обидва мовленнєвих акта характеризуються використанням переважно низхідного ядерного тону та низхідним напрямом руху тону. Фрази компліменту оформлюються низхідною ступінчастою шкалою або висхідною шкалою. Фрази лестощів характеризуються більшою варіативністю шкал, ніж фрази компліменту: окрім низхідної ступінчастої шкали, мають місце висхідна, рівна та ковзна шкали. Фрази компліменту характеризуються високим рівнем вимовлення. Рівень вимовлення фраз лестощів є більш варіативним: він кваліфікується як високий у половині фраз, середній або низький у решті фраз. Тональний діапазон фраз компліментів у мовленні чоловіків середній, а в мовленні жінок вузький. Фрази лестощів вирізняються високим рівнем вимовлення. Тональний діапазон фраз лестощів є середнім, що забезпечує значення «вкрадливості», інтимності лестощів. Гучність як компліментів, так і лестощів є підвищеною, а

темп вимовляння — уповільненим, за винятком жінок, які вимовляють компліменти: вони говорять швидше.

Ключові слова: інтонація, просодія, мовленнєвий акт, комплімент, лестощі.

INTONATION ORGANIZATION OF COMPLIMENT AND FLATTERY SPEECH ACTS IN ENGLISH FILM DISCOURSE

Bigunova N.

Professor, Doctor of Philological Sciences, Head of the Department of Theoretical and Applied Phonetics of the English Language,
Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine.

Savilova L.

candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Theoretical and Applied Phonetics of the English Language,
Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine.

The article focuses on intonation characteristics of compliment and flattery speech acts in English-language film discourse. Since the intonation-prosodic arrangement of the discourse is determined by its pragmatic intention, the article dwells on the illocutionary aims of the addressees of compliment and flattery speech acts. The main illocutionary aims of compliment speech act are seen as the intention to please, or encourage the addressee, the intention to release one's emotions, the intention to express gratitude to the addressee for certain actions of his, and the intention to calm down and encourage the addressee, to save his "face". The main illocutionary aims perceived by flatterers are the desire to disguise flattery as a sincere praise or compliment; the intention to gain benefit and the intention to force the addressee into taking actions, seen as beneficial for the speaker. The carried out auditory and electroacoustic analyses of the intonation of compliments and flattery enabled the author to identify certain common tendencies in terms of melodic contour: both speech acts are characterized by the predominant use of falling nuclear tone and falling tone movement. Compliments are framed with The Descending Stepping Head or The Ascending Head, while flattery is characterized by a greater variability of pre-nuclear patterns than compliments: apart from The Descending Stepping Head, The Ascending Head, The Level Head and The Sliding Head are used. Compliments are also characterized by a high pitch level. The pitch of flattering utterances is more varied: it is qualified as high in half of the phrases, medium or low in the rest of the phrases. The pitch level of compliment phrases is medium in male speech and narrow in female speech. Phrases of flattery are pronounced on a high pitch level. The voice range of flattering phrases is medium, which makes the speaker sound smarmy and wheedling. The loudness of both compliment and flattery is increased, and the pace is slowed down, except for women who utter compliments: they speak faster.

Key words: intonation, prosody, speech act, compliment, flattery.

Вступ. Останнім часом увага лінгвістів все частіше приділяється просодичним та інтонаційним характеристикам дискурсу, оскільки будь-яка реалізація мовленнєвого потоку є складною структурною єдністю субстанції (просодичних характеристик) та функції (інтонації).

Як зазначає М. Л. Макаров, просодичний компонент є важливим для інтерпретації дискурсу, він несе велике семіотичне і психологічне навантаження: висота тону, мелодика, темп і ритм мовлення, гучність — усе використовується під час формування сенсів в умовах усного спілкування (Макаров, 2003: 114).

Інтонаційно-просодичне аранжування тексту визначається його прагматичним наміром, особливостями композиційної та логіко-семантичної структури (Бровченко, Корольова, 2006; Валігура, 2010). Дослідники підкреслюють важливу роль інтонації та просодії як інструменту впливу (Григорян, Дьоміна, 2021; Matiienko-Silnytska, 2020).

Саме до просодичного аспекту звертається О. К. Пеліван, опікуючись проявами ввічливості та неввічливості в конфліктному діалогічному дискурсі (Пеліван, 2021). Н. В. Ланчуковська та О. В. Хапіна присвятили власне дослідження просодичним засобам створення ігрового змісту в англomовному мінідискурсі (Ланчуковська, Хапіна, 2019). Н. Ф. Шкворченко опікується просодичною організацією офіційно-ділового дискурсу (Шкворченко, 2016), а В. С. Григораш звертається до темпоральних особливостей просодії мовлення носіїв діалекту скауз (Григораш, 2020). Н. Р. Григорян та Н. Ю. Дьоміна вивчають просодичні особливості переконування в англomовній судовій промові (Григорян, Дьоміна, 2021). М. Г. Тер-Григорьян та С. А. Домбровська аналізують роль інтонації у виділенні семантично важливих відрізків мовлення (Тер-Григорьян, Домбровська, 2021). Як результат, всі дослідники наголошують на важливій ролі просодії та інтонації як інструментів впливу на співбесідника, слухача чи глядача.

Проте, інтонаційні характеристики мовленнєвих актів наразі не привертала уваги науковців. Отже, пропонується розвідка націлена на заповнення певної лакуни у царині теорії мовленнєвих актів — встановлення інтонаційних характеристик мовленнєвих актів компліменту та лестощів в англomовному кінодискурсі.

Методи дослідження. Для вирішення цього завдання була застосована комплексна методика, в основі якої лежить низка методів, роз-

роблених науковцями фонетичної школи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Бровченко, Волошин, Григорян, Музя, Олинчук, 2011):

- Метод теоретичного аналізу, що полягає у лінгвістичній інтерпретації даних, отриманих у результаті використання інструментальних методів;
- Метод аудиторського аналізу, що дозволяє ідентифікувати й інтерпретувати зібрані фонологічні дані;
- Метод інтонування, що полягає в графічному відображенні інтонації фрагментів вибірки;
- Інструментально-фонетичний метод для дослідження параметрів частоти, інтенсивності та тривалості одиниць дослідження;
- Статистичний метод, що полягає в математичній обробці й аналізі отриманих даних (Бровченко).

Матеріал аналізу складає вибірка зі 120 епізодів вираження компліментів та лестощів із 15 сучасних англомовних кінофільмів.

Перш ніж перейти до викладення результатів аудиторського та електроакустичного аналізу, пояснимо, що ми розуміємо під мовленевими актами (далі МА) компліменту та лестощів.

У нашій концепції комплімент розглядається як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, що характеризується, як правило, збігом адресата й об'єкта позитивно-оцінного висловлювання, а також невеликим очікуваним перебільшенням чеснот співрозмовника. Предметами оцінки в МА компліменту виступають зовнішність, майно і досягнення адресата (Бігунова, 2017).

До основних іллокутивних цілей адресантів МА компліменту належить: 1) намір зробити приємність, люб'язність адресату або заохотити його, що зумовлено міркуваннями ввічливості або бажанням підтримати злагоду в стосунках із ним; 2) намір виявити свій емоційний стан за допомогою визнання характеристик об'єкта оцінки (співрозмовника або близьких йому людей) як позитивних; 3) намір висловити подяку адресату за певні дії з його боку; 4) намір заспокоїти і підбадьорити адресата — об'єкта оцінки, зберегти його «обличчя».

Лестощі розуміємо як псевдоширий позитивно-оцінний маніпуляльний синкретичний МА, що характеризується наявністю в мотивації мовця розрахунку й корисливості, а також переважно збігом адресата й об'єкта позитивної оцінки. Предметами оцінки в МА лес-

тощів є зовнішність адресата, його моральні й інтелектуальні властивості, вміння, досягнення та вчинки. Лестощі переважно спрямовані від нижчого за статусом комуніканта до вищого.

Основними ілюкутивними цілями адресантів МА лестощів, адресант якого відчуває статусно-рольову залежність від адресата, вважаємо такі: 1) прагнення видати лестощі за щирі похвали або щирі компліменти; 2) намір отримати користь, матеріальну або нематеріальну; 4) намір спонукати адресата до дій, вигідних адресанту. Всі названі цілі адресанта лестощів є прихованими.

Результати та обговорення. Аудиторський аналіз інтонаційних особливостей фраз компліментів та лестощів проводився за методом контрастного виділення інтонаційних характеристик. П'яти українським аудиторам, викладачам фонетики англійської мови, було запропоновано прослухати фрази компліментів та лестощів, виокремлені з сучасного англомовного кінодискурсу, та встановити тональні, мелодійні та темпоральні характеристики цих фраз.

Згідно з думкою аудиторів, у фразах як компліменту, так і лестощів переважно використовується низхідний ядерний тон (76,5 та 84 % вживань відповідно). Поширеність низхідного ядерного тону можна пояснити його властивістю забезпечувати категоричність висловлюванню, що важливо для адресантів позитивної оцінки. В інших випадках вживається висхідно-низхідний тон (20,6 та 10,5 % відповідно). Вживання висхідно-низхідного ядерного тону дозволяє адресанту висловити захват, захоплення, грайливість, кокетування, але з іншого боку, надає мовленню відтінок поблажливості.

За даними аудиторського аналізу, у МА лестощів напрямок руху тону в перед'ядерних частинах фраз є переважно низхідним (71,4 % фраз), значно рідше у рівній пропорції (14,3 %) фрази лестощів характеризуються висхідним або рівним напрямом руху тону. Половина фраз компліменту характеризуються низхідним напрямом руху тону, можливими також є висхідний та рівний напрямки (31,8 та 18,2 % відповідно). Щодо типу шкал (див. табл. 1), переважає низхідна ступінчаста шкала (56 % фраз компліменту та 46,1 % фраз лестощів).

В цілому, фрази лестощів характеризуються більшою варіативністю шкал, ніж фрази компліменту. Окрім низхідної ступінчастої шкали, мають місце висхідна, рівна та ковзна шкали (15,4, 15,4 та 23 % відповідно).

Таблиця 1

Типи шкал у фразах компліментів та лестощів (%)

МА	Тип шкали				
	Низхідна	Висхідна	Рівна	Ковзна	Скандентна
Комплімент	56	28	0	16	0
Лестощі	46,1	15,4	15,4	23	0

Відмінною рисою фраз компліментів є активне (28 %) вживання висхідної шкали, яка є менш характерною для фраз лестощів (15,4 %). Висхідна ступінчаста шкала створює яскраве інтонаційне тло для низхідного ядерного тону широкого діапазону. Разом вони складають яскраве контрастне утворення, що забезпечує значення здивування, захвату, захоплення, викликаних об'єктом компліменту. Менш активно вживається ковзна шкала (16 %).

Аудиторське дослідження тонального рівня й тонального діапазону фраз відображає таблиця 2.

Таблиця 2

Тональні характеристики фраз компліментів та лестощів (%)

МА	Рівень вимовляння фрази			Тональний діапазон фрази		
	Високий	Середній	Низький	Широкий	Середній	Вузький
Комплімент	50	50	0	50	35,3	14,7
Лестощі	42,9	33,3	23,8	43,5	47,8	8,7

Фрази лестощів демонструють більшу варіативність тонального рівня, що можна пояснити численними прихованими інтенціями мовця, який намагається, з одного боку, звучати бадьоро, видаючи власне висловлення за щирий комплімент, а з іншого — улесливо та інтимно. Фрази компліменту вимовляються або на високому, або на середньому рівні, що визначається ступенем їхнього емоційного «накалу». Діапазон як фраз компліменту, так і фраз лестощів широкий або середній.

Згідно з думкою аудиторів, в цілому фрази позитивної оцінки характеризуються нормальною гучністю. Підвищення гучності, яке свідчить про деяку перебільшеність, награність, навіть фальшивість, притаманне 21,6 % фраз лестощів.

Щодо темпу мовлення, аудиторський аналіз свідчить про уповільнення темпу під час вимовляння як фраз компліменту (72,2 %), так і фраз лестощів (60,3 %). За допомогою повільного темпу мовець досягає враження переконливості, ширості, захопленості.

Далі ми звернулися до електроакустичного аналізу, завданням якого було підтвердити, спростувати або уточнити дані аудиторського аналізу просодичних особливостей фраз компліменту та лестощів. Звісно, окрім диференціації типів фраз, ми також порівнювали чоловіче та жіноче мовлення, оскільки вони мають певні фізіологічні відмінності.

Передусім ми обчислювали ЧОТ фраз, цей параметр відповідає перцептивно сприйманому параметру висотного тонального рівня. Були досліджені такі частотні показники: ЧОТ першого наголошеного складу, ЧОТ ядерного складу, максимальне значення ЧОТ у фразах, мінімальне значення ЧОТ у фразах і частотний діапазон фраз. Завданням цього етапу дослідження було встановити, чи підтверджують дані електроакустичного аналізу перцептивні спостереження, зроблені аудитором. Отримані дані відбиті в таблиці 3.

Таблиця 3

Частотні показники фраз компліментів та лестощів, Гц

МА	ЧОТ 1 наголош. складу		ЧОТ ядра		Max ЧОТ		Min ЧОТ		Діапазон	
	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
Комплімент	154	251	176	244	193	312	85	113	105	199
Лестощі	111	371	176	263	187	363	93	138	94	225

Перш за все, слід наголосити на значно більш високих показниках ЧОТ у фразах, вимовлених жінками. В цілому, в чоловічому виконанні більш високі показники ЧОТ спостерігаються на ядерних складах, а в жіночому — на перших наголошених складах. Найбільш високі показники характеризують перший наголошений склад у фразах лестощів (371 Гц), вимовлених жінками. У чоловічій реалізації показники ЧОТ є однаковими (176 Гц) для обох типів фраз.

Більш широкий діапазон властивий фразам лестощів, які були вимовлені жіночими голосами (225 Гц). У чоловічому виконанні більш широкий діапазон вирізняє фрази компліменту (105 Гц), а фрази лестощів вимовляються низьким, вкрадливим голосом, і тому не характеризуються розширенням тонального діапазону.

На наступному етапі електроакустичного експерименту був досліджений параметр інтенсивності, який відповідає такому перцептивно сприйманому параметру, як гучність. Показники інтенсивності першого наголошеного складу, ядерного складу, максимальної і середньої інтенсивності позитивно-оцінних фраз демонструє таблиця 4.

Таблиця 4

Показники інтенсивності фраз компліментів та лестоців, dB

МА	Інтенсивність I наголошен. складу		Інтенсивність ядерного складу		Мах інтен- сивність		Середня ін- тенсивність	
	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
Комплімент	61	58	60	57	62	60	59	52
Лестоці	61	64	58	62	65	66	57	63

Як свідчать дані таблиці 4, показники інтенсивності вище у фразах, вимовлених чоловічими голосами, що відповідає фонологічним стандартам. При цьому діапазон значень інтенсивності фраз досить вузький і незначно коливається залежно від типу фрази.

Відносно параметра середньої інтенсивності, у чоловіків він вище у фразах компліменту (59 dB), а у жіночому мовленні параметр середньої інтенсивності вище у фразах лестоців (63 dB). Параметр максимальної інтенсивності теж вище у фразах лестоців: у чоловічому виконанні 65 dB, а в жіночому — 66 dB.

Показник інтенсивності першого наголошеного складу фраз компліментів становить 61 dB у чоловіків та 58 dB у жінок, а показник інтенсивності першого наголошеного складу фраз лестоців сягає 61 та 64 dB. Показник інтенсивності ядерного складу фраз компліментів становить 60 у чоловіків та 57 dB у жінок, а показник інтенсивності ядерного складу фраз лестоців сягає 58 та 62 dB відповідно.

На завершальному етапі електроакустичного дослідження ми вивчали параметр тривалості (див. табл. 5).

В цілому фрази, вимовлені жінками, є значно довшими за фрази, вимовлені чоловіками. Темп вимовляння фраз компліментів у чоловіків слід визначити як уповільнений (225 мс), а у жінок — як нормальний (206 мс). Фрази лестоців характеризуються уповільненим темпом вимовляння як у чоловіків, так і у жінок (тривалість складу у чоловіків сягає 239 мс, а у жінок — 254 мс).

Таблиця 5

Показники тривалості фраз компліментів та лестощів, мс

	Тривалість синтагми		Тривалість 1 наголош. складу		Тривалість ядерного складу		Середньо-складова тривалість	
	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
Комплімент	1163	1523	301	226	333	308	225	206
Лестощі	697	1319	320	363	314	407	239	254

Висновки. Таким чином, за даними проведеного аудиторського та електроакустичного дослідження, фрази як компліменту, так і лестощів характеризуються використанням переважно низхідного ядерного тону та низхідним напрямом руху тону. Фрази компліменту оформлюються низхідною ступінчастою шкалою (56 %), або висхідною (28 %) і рідше ковзною (16 %) шкалою. Фрази компліменту характеризуються високим рівнем вимовляння (максимум ЧОТ дорівнює 193 Гц у чоловіків і 312 Гц у жінок). Тональний діапазон у мовленні чоловіків середній (113 Гц), а в мовленні жінок вузький (199 Гц), що допомагає створити довірливу, інтимну тональність спілкування. Гучність є підвищеною (у чоловіків середня інтенсивність дорівнює 59 dB, а у жінок 52 dB), а темп вимовляння фраз у чоловіків є уповільненим, а у жінок — нормальним (тривалість складу у чоловіків складає 225 мс, а у жінок 206 мс).

Фрази лестощів характеризуються більшою варіативністю шкал, ніж фрази компліменту. Окрім низхідної ступінчастої шкали (46,1 %), мають місце висхідна, рівна та ковзна шкали (15,4, 15,4 та 23 % відповідно). Рівень вимовляння фраз лестощів також є варіативним: він кваліфікується як високий в 42,9 % фраз, середній — в 33,3 % фраз і низький — в 23,8 % фраз. Фрази лестощів вирізняються високим рівнем вимовляння (максимум ЧОТ дорівнює 187 Гц у чоловіків і 363 Гц у жінок). Тональний діапазон фраз лестощів є середнім (94 Гц у чоловіків і 225 Гц у жінок), що забезпечує значення «вкрадливості», інтимності лестощів. Гучність вимовляння фраз лестощів є підвищеною (середня інтенсивність складає 57 dB у чоловіків і 63 dB — у жінок). Фрази лестощів характеризуються дещо уповільненим темпом вимовляння (тривалість складу у чоловіків сягає 239 мс, а у жінок 254 мс).

Отже, адресанти МА лестощів зосереджені на тому, щоб «замаскувати» лестощі під щирі похвалу або комплімент, докладають більше

зусиль до інтонаційного забарвлення власного мовлення: воно й виявляється більш емпатичним та варіативним, ніж вимова компліментів.

Список літератури

- Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання : монографія. Одеса : КП ОМД, 2017. 580 с.
- Бровченко Т. А., Корольова Т. М. Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української мови) : підручник. 2-ге вид., перероблене та доповнене. Миколаїв : Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2006. 300 с.
- Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Григорян Н. Р. і др. Методи обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. Одесса : Феникс, 2011. 186 с.
- Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) : автореф. дис. ... докт. філол. н. : 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 32 с.
- Григораш В. С. Темпоральні особливості просодії мовлення носіїв діалекту скауз. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Вип. 1(44). С. 90–97. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2020.1\(44\).211000](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2020.1(44).211000)
- Григорян Н. Р., Дьоміна Н. Ю. Просодичні особливості переконування в англомовній судовій промові. *Науковий вісник МГУ. Серія : Філологія*. Одеса, 2021. Том 1, випуск 47. С. 54–58. DOI <https://doi.org/10.32841/2409–1154.2021.47–1.14>
- Ланчуковська Н. В., Хапіна О. В. Просодичні засоби створення ігрового змісту в англомовному мінідискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Київ, 2019. Том 30 (69), № .1 С. 75–78.
- Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
- Пеліван О. К. Ввічливість/неввічливість в конфліктному діалогічному дискурсі: просодичний аспект. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Фенікс, 2021. Випуск 1 (46). С. 61–69. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2021.1\(46\).234399](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2021.1(46).234399)
- Тер-Григорян М. Г., Домбровська С. А. Роль інтонації у виділенні семантично важливих відрізків мовлення (на матеріалі сучасного англомовного кінодискурсу). *Нова філологія*. 2021. № 82. С. 292–299. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414–1135–2021–82–47>
- Шкворченко Н. М. Компаративні особливості просодичного оформлення англомовного та російськомовного офіційно-ділового дискурсу. *Молодий вчений*. Херсон : Гельветика, 2016. № 8. С. 323–325.
- Matiienko-Silnytska A. V. Intonation peculiarities of English Judicial Discourse. *Нова філологія* : збірник наукових праць. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 80, том 2. С. 15–19. DOI <https://doi.org/10.26661/2414–1135–2020–80–2–2>

References

- Bihunova N. O. (2017). *pozytyvna otsinka: vid kohnityvnogo sudzhennia do komunikatyvnogo vyslovliuvannia : monohrafiia*. Odesa: KP OMD.
- Brovchenko T. A., Korolova T. M. (2006). *Fonetyka anhliiskoi movy (kontrastyvnyi analiz anhliiskoi ta ukraïnskoi vymovy): pidruchnyk*. 2-he vyd., pereroblene ta dopovnene. Mykolaiv: vyd-vo MDHU imeni Petra Mohyly.
- Brovchenko T. A., Voloshin V. G., Grigorjan N. R., Muzja E. M., Olinchuk V. V. (2011). *Metody obrabotki rezul'tatov jeksperimental'no-foneticheskikh issledovanij rechi i ih lingvisticheskaja interpretacija*. Odessa: Feniks.
- Valihura O. R. (2010). *Linhvokohnityvni i komunikatyvni osnovy fonetychnoi interferentsii (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia anhliiskoho movlennia ukraïntsyv)*. Avtoref. dys. ... dokt. filol. n.: 10.02.04, 10.02.15. Kyiv.
- Hryhorash V. S. (2020). *Temporalni osoblyvosti prosodii movlennia nosiiv dialektu skauz*. *Zapysky z romano-hermanskoi filolohii*, Vyp. 1(44), 90–97.
- Hryhorian N. R., Domina N. Yu. (2021). *Prosodychni osoblyvosti perekonuvannia v anhlovni sudovii promovii*. *Naukovyi visnyk MHU. Serii: «Filolohiia»*. Tom 1, Vypusk 47. Odesa, 54–58. Lanchukovska N. V., Khapina O. V. (2019). *Prosodychni zasoby stvorennia ihrovoho zmistu v anhlovni minidykursi*. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu im. V. I. Vernadskoho: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Tom 30 (69), № 1. Kyiv, 75–78.
- Makarov M. L. (2003). *Osnovy teorii diskursa*. Moskva: ITDGG «Gnozis».
- Pelivan O. K. (2021). *Vvichlyvist/nevichlyvist v konfliktnomu dialohichnomu dyskursi: prosodychnyi aspekt*. *Zapysky z romano-hermanskoi filolohii / za red. I. M. Kolehaievoi*. Vypusk 1 (46). Odesa: Feniks, 61–69.
- Ter-Hryhorian M. H., Dombrovska S. A. (2021). *Rol intonatsii u vydilenni semantychno vazhlyvykh vidrizkiv movlennia (na materialakh suchasnogo anhlovni kinodyskursu)*. *Nova filolohiia*. № 82, 292–299.
- Shkvorchenko N. M. (2016). *Komparatyvni osoblyvosti prosodychnoho oformlennia anhlovni ta rosiiskomovnoho ofitsiino-dilovoho dyskursu*. *Molody vchenyi*. Kherson: Helvetyka. № 8, 323–325.
- Matiienko-Silnytska A. V. (2020). *Intonation peculiarities of English Judicial Discourse*. *Nova filolohiia: zbirnyk naukovykh prats*. Zaporizhzhia: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 80. Tom 2, 15–19.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2023 року

УДК 81–11:81'373.21

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285547](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285547)

ТОПОНІМІКА м. ОДЕСИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Болдирева А. Є.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0003–4327–3773

Яровенко Л. С.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0001–6199–0974

Стаття присвячена розгляду окремої групи власних назв — топонімів. Тут надаються погляди українських відомих вчених-ономастів на розвиток топоніміки в Україні, розглядаються класифікації топонімів. Окрема увага приділяється топоніміці міста Одеси. Топоніміка викликає глибокий інтерес для багатьох наук, зокрема для мовознавства, історії, етнографії та географії. Оскільки топоніми є невід'ємною частиною географічного середовища і культури народу, виникає природне бажання усвідомити географічні назви, встановити, як вони формуються, розвиваються і виражають, що вони означають. Напевно майже всі науковці лінгвістичних галузей погодяться з думкою про те, що топоніми є унікальним мовним феноменом. Виникнення власних назв цієї галузі є складним лінгвоісторичним процесом, який не може бути зведений до однієї або навіть кількох словотворчих моделей. Топоніми — це той особливий розділ ономастики, що потребує спеціального вивчення, впорядкування і ретельної охорони у зв'язку з тими функціями, які вони не тільки виконують у мові, а й відіграють в історії і суспільстві.

Географічні назви зустрічаються усюди — на мапах, у поштових адресах, у газетних статтях і повсякденних розмовах. Вони дозволяють люду орієнтуватися у просторі. Таким чином, топоніми мають просторову прив'язку та можуть розповісти багато про територію, історію її заселення, освоєння та господарське використання. Саме географи знають народні географічні терміни, які утворюють топоніми. Нарешті, дуже важливим є правильне написання топонімів при складанні мап. Таким чином, цей вид онімів є невід'ємною частиною життя будь-якої держави, а точніше — одним з його самотніх символів.

Українські топоніми виникали у різні історичні епохи, змінювалися у часі за формою, а часто й за змістом, розповсюджувалися у залежності від певних історичних подій — міграції населення, війн, культурного і мовного спілкування. У цьому плані топоніміка — джерело історії, оскільки дає етнографії велику кількість цікавої інформації. Розгляд та аналіз локальних топонімів Одеси до-

зволяє з'ясувати особливості етногенетичних процесів на території міста, розкрити сутність світосприйняття і життєдіяльності народу.

Ключові слова: топоніми, топоніміка, оніми, власні назви, культура, етнос.

TOPONYMICS OF ODESA: LINGUISTIC ASPECT

Boldyreva A. Ye.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Odessa I. I. Mechnikov National University

Yarovenko L. S.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Odessa I. I. Mechnikov National University

This article describes and analyses a separate group of proper names — toponyms. Here, the views of well-known Ukrainian scientists-onomysts on the development of toponymy in Ukraine are presented, the classification of toponyms is considered. Special attention is paid to the toponymy of the city of Odesa. Toponymy is of deep interest for many sciences, in particular for linguistics, history, ethnography and geography. Since toponyms are an integral part of the geographical environment and culture of the people, there is a natural desire to understand geographical names, to establish how they are formed, develop and die, what they signify. Probably almost all scientists of linguistic fields will agree with the opinion that toponyms are a unique linguistic phenomenon. The emergence of proper names of this field is a complex linguistic-historical process that cannot be reduced to one or even several word-formation models. Toponyms are that special section of onomastics that requires special study, arrangement and careful protection in connection with the functions they perform not only in language, but also in history and society.

Geographical names are found everywhere — on maps, in postal addresses, in newspaper articles and in everyday conversation. They allow humanity to navigate in space. Thus, toponyms have a spatial reference and can tell a lot about the territory, the history of its settlement, development and economic use. It is geographers who know the popular geographical terms that form toponyms. Finally, correct spelling of toponyms is very important when making maps. Thus, this type of onyms is an integral part of the life of any state, and more precisely, one of its distinctive symbols.

Ukrainian toponyms arose in different historical eras, changed over time in form, and often in content, spread depending on certain historical events — population migration, wars, cultural and linguistic communication. In this regard, toponyms are a source of history, as it provides ethnography with a large amount of interesting information. The examination and analysis of local toponyms of Odesa allows us to find out the peculiarities of ethno-genetic processes in the territory of the city, to reveal the essence of the people's worldview and life activities.

Key words: toponyms, toponymy, onyms, proper names, culture, ethnosc.

Вступ. Людину здавна цікавили питання походження географічних назв і, перш за все, своєї місцевості. У багатьох географічних об'єктах є власні назви. Вони «стійкі» і зберігаються в місцевому мовленні без істотних змін протягом століть. Наука, що вивчає ці назви, називається топонімікою. Топоніміка — складова частина ономастики, розділу мовознавства, що вивчає власні назви. Топоніміка виникла на перетині трьох наук: історії, географії і лінгвістики. Тільки спираючись на мову, на історію, на конкретні особливості місцевості, можна досліджувати географічні назви, в яких відображені особливості природних об'єктів, господарська діяльність людей, назви народів, племен, імена видатних людей, народні звичаї тощо. Не випадково топоніміку називають архівом землі, адже власні географічні назви є безцінним джерелом інформації про минуле нашого краю (Гнатишин, 2015). Саме тому будь-яке дослідження, що має на меті вивчити топоніми, які розкривають історію місцевості, культуру народу, який жив тут, підкреслюють зв'язок між поколіннями людей, є **актуальним та важливим**. Адже народ повинен знати свою історію, поважати традиції, берегти культурні цінності. Тільки таким чином народ підтримує національну гордість, матиме майбутнє.

Метою статті є вивчення топонімів міста Одеси.

Для досягнення мети потрібно вирішення таких **завдань**:

- 1) дослідити топоніміку як розділ ономастики;
- 2) розглянути найбільш популярні класифікації топонімів у сучасній лінгвістиці;
- 3) визначити роль топонімів як джерела вивчення рідного краю;
- 4) класифікувати топонімічні власні назви м. Одеси.

Теоретичною базою роботи слугували наукові праці вітчизняних вчених: О. Ю. Гнатишиної, Ю. О. Карпенка, В. В. Лучика, Макеевої К. С., Янка М. Т. та ін. (див., напр.: Гнатишин, 2015; Карпенко, 1967; Лучик, 2008; Лучик, 2009; Макеева, 2012; Янко, 2000). **Фактичним матеріалом** дослідження слугували 202 топоніми м. Одеси, що були обрані методом суцільної вибірки з офіційного сайту міста, Вікіпедії, а також ресурсу Google maps.

У роботі використано такі **методи**: спостереження, аналізу та синтезу, метод компонентного аналізу, метод суцільної вибірки та кількісний метод.

Результати та обговорення. Розподіл імен на власні та загальні — один з найстаріших, традиційних способів класифікації лексичного

складу мови. Таке ділення є актуальним і в наші дні. Зрозуміло, що межа класу власних імен визначається відносно до меж інших іменних класів (Арделян, 2011: 88).

За визначенням Д. Янчури, «власну назву розглядають як особливий мовний знак, що характеризується абстрактністю семантики» (Янчура, 2018: 108). Власні назви становлять більшу частину словникового складу будь-якої мови і мають дуже велике значення у суспільстві. Вони слугують не тільки для вказівки на денотат, а також для відображення властивих йому рис та ставлення до нього. І хоча деякі вчені мають сумніви стосовно того, чи можуть власні назви виконувати ще якісь функції, окрім номінативної, очевидно, що вони мають особливе місце у мовному просторі. Наука, що вивчає власні назви або оніми, називається ономастикою.

Якщо розглядати саме функцію онімів, то вони слугують для найменування людей і тварин, географічних і космічних об'єктів різних класів, а також різних об'єктів матеріальної і духовної культури, мають яскраву національно-культурну семантику, оскільки їх значення безпосередньо пов'язане з історією, побутом, традицією, культурою того чи іншого народу (Кнюх: 46). Ці відмінності у називанні певних класів об'єктів послугували основою для класифікації онімів. Так, імена людей називаються антропонімами, назви географічних об'єктів називаються топонімами, клички тварин — зоонімами, назви небесних тіл — астронімами тощо. Відповідно до цього розділи ономастики, які вивчають певні групи власних назв, називаються антропонімікою, топонімікою, зоонімікою тощо.

На сьогоднішній день топоніміка активно вивчається як світовими, так і вітчизняними лінгвістами. Український мовознавець В. В. Лучик трактує цю галузь як розділ ономастики, який вивчає топоніми, що об'єднують власні назви будь-яких географічних об'єктів (Лучик, 2008: 43). Н. В. Подольська трактує топоніми як «розряд онімів, що позначає власну назву природного об'єкта на Землі або об'єкта, створеного людиною на Землі» (цит. за: Макеєва, 2012).

Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, дослідженням якої займаються фахівці трьох наук — географії, історії та лінгвістики, але, як відзначає білоруський топоніміст С. Н. Басик, «жодна з наук не повинна «мати монополію» на топоніміку». Світовий досвід показує, що плідні топонімічні дослідження можуть розвиватися при використанні методів і досягнень всіх трьох наук (цит. за: Макеєва,

2012). Але, оскільки оніми — це перш за все лексеми, вони мають бути вивчені лінгвістичними методами, але й не без допомоги суміжних гуманітарних та точних наук.

Вплив географії на ономастикон є фактором, що відрізняє місцевість та характерні риси проживання одного етносу від іншого. Географічні назви підпорядковуються загальним закономірностям мови, проте й володіють відмінностями в залежності від типу об'єкта, який вони називають. Історична обумовленість географічних назв полягає в тому, що вони вже мають свою «передісторію» в лексиці та соціально-економічних умовах життя народу, тому їх поява на певному етапі історичного розвитку суспільства не випадкова. Оскільки топонім характеризується стійкістю, він може сміливо пройти через віки історії, навіть в тому випадку, якщо втратить асоціативний зв'язок зі своїм апелятивом (тобто словом, від якого утворилась власна назва географічного об'єкта). Кожен топонім — це своєрідний документ, семантика якого може чітко вказати на час та історію виникнення його. Адже в ньому криються прикмети тієї епохи, в якій він зародився (Макеєва, 2012).

В Україні топоніміка як наука почала формуватися в 2-й пол. XIX — 1-й пол. XX ст. Першими дослідниками, що почали вивчати власні географічні назви, інтерес до яких почав зростати у зв'язку з дослідженням земель, історії та мови українського етносу, стали М. Максимович, М. Сумцов, І. Філевич, І. Франко, В. Ястребов, М. Кордуба, Я.-Б. Рудницький, В. Чубенко та ін. Як окрема галузь мовознавства й окремий розділ ономастики українська топоніміка утвердилася в повоєнні роки після заклику Л. Булаховського вивчати власні назви і, у першу чергу, топоніми через інформативність, що в них закодована (Булаховський, 1983: 211). Організатором цього процесу став К. Цілуйко, який 1959 провів 1-шу Республіканську ономастичну нараду, і у 1960-му очолив створену Українську ономастичну комісію.

У радянські часи сформувалося кілька провідних ономастичних шкіл, які займалися системним дослідженням топонімів: київська (К. Цілуйко, І. Железняк, А. Корепанова, Л. Масенко, А. Непокупний, В. Німчук, О. Стрижак); одеська, яку створив і очолював до кінця 2009 Ю. О. Карпенко; донецька на чолі з Є. Отіним; львівська (фундатор М. Худаш), що сформувалася під впливом праць із карпатської топонімії; ужгородська, яку заснували К. Галас і П. Чучка (Лучик, 2008).

Сучасний рівень розвитку вітчизняної топоніміки є досить високим, про що свідчить енциклопедія «Słowińska onomastyka» у 2 томах (Варшава; Краків, 2002–2003), українську частину до якої підготували Ю. О. Карпенко, В. В. Лучик, П. Чучка. У дослідженні новітньої топоніміки активно працюють Д. Бучко, В. Бушаков, С. Вербич, І. Желєзняк, О. Іліаді, О. Карпенко, В. Лучик, Я. Редьква, М. Торчинський, В. Шульгач. Одним із найактуальніших завдань сучасної української топоніміки є з'ясування етимології назв, яке пов'язане з визначенням їхніх мотиваційних ознак, первісної семантики та мовної належності морфем (Лучик, 2008).

З точки зору лінгвістики, топоніми є власними назвами мови, що формують окремий розділ, а також містять у собі інформацію про його становлення і розвиток. Як і всі елементи мови, географічні назви підпорядковуються певним мовним законам і, відповідно, мають вивчатися лінгвістами. Безсумнівно, будь-який топонім належить до певної мовної системи чи групи мов. Цікаво зауважити, що топоніми продовжують існувати навіть тоді, коли сама мова зникає. Так, у своїй науковій розвідці «Вступ у топоніміку» В. О. Ніконов зазначає, що від давніх іллірійців, які зникли як народ ще до нашої ери, залишилося багато топонімів на території між Дунаєм та Адріатикою. У самому центрі Європи, де змінювалося безліч народів, саме ці назви пройшли крізь століття і збереглися у первісному вигляді (цит. за: Макеєва, 2012).

Варто зазначити, що не маючи прямого зв'язку з поняттями, топоніми виявляють здатність передаватися від покоління до покоління і від етносу до етносу без розуміння внутрішньої форми основи та без перекладу, що забезпечує їхню вищу стійкість порівняно із загальними назвами, тому однією з найактуальніших проблем вітчизняної топоніміки є відродження історичних назв та позбавлення заідеологізованості процесу топонімної номінації (Лучик, 2008).

У нашому дослідженні, посилаючись на визначення В. В. Лучика, під терміном топонім ми будемо визначати стійку історико-культурну власну назву географічного об'єкта, що зафіксована у відповідних документах і закріплена історичним часом (Лучик, 2008: 32).

У сучасному мовознавстві існує багато думок щодо класифікацій топонімів. В. В. Лучик розподіляє усі власні назви цієї галузі залежно від типу позначуваних географічних об'єктів, виділяючи при цьому (Лучик, 2008: 118–120):

1. Ойконіми — власні назви населених пунктів (*м. Галич, с. Мазепинці*);
2. Гідроніми — власні назви природних або створених людиною водних об'єктів (*р. Ворскла, оз. Світязь*);
3. Ороніми — власні назви підвищень, гірських утворень, у широкому розумінні — власні назви будь-яких об'єктів рельєфу земної поверхні (*г. Говерла, Солдатська печера*);
4. Хороніми — власні назви будь-якої території, регіону, адм.-тер. одиниці (*Буковина, Крим*);
5. Дрімоніми — власні назви будь-якої порослої деревами ділянки, лісу, лісопарку, бору, гаю, частини лісу (*лісопарк Голосіївський, Чорний ліс*) та ін.

У межах цих розрядів топонімів виділяють різновиди: напр., спе-леоніми — вид оронімів, що називає будь-які природні підземні утворення (*печера Буковинка, грот Вовчий*); урбаноніми, або урбоніми — власні назви міських топографічних об'єктів (*вул. Дерибасівська, Майдан Незалежності*).

О. Гнатишин також виділяє ойконіми, гідроніми, омоніми і т. ін.

Крім того вона також класифікує деякі топоніми за об'єктами природи, використаними у них:

- водні (*гора Ключ, м. Жовті Води*);
- рослинні (*м. Дубно, с. Березівка, р. Рогозянка*);
- тваринні (*гора Кобила, р. Щучна*) (Гнатишин, 2015).

М. М. Торчинський стверджує, що за величиною і суспільною значимістю географічних об'єктів їхні назви варто поділяти на макротопоніми (*Десна, Донбас, Одеса*) та мікротопоніми (*колодязь Циганський, куток села Шанхай*). Інколи виділяють проміжні між ними — мезотопоніми, критерії визначення яких дуже розпливчаті (Торчинський, 2008: 98).

Засновник одеської ономастичної школи Ю. О. Карпенко виділяє 4 основні класи топонімів:

1. Топоніми, джерелом яких слугували географічні назви чи знаки відповідних об'єктів, а також власні географічні назви;
2. Топоніми, що виникли від антропонімів, етнічних назв або інших загальних назв людей;
3. Топоніми, що виникли від назв предметів і явищ культури;
4. Топонімічні назви, походження яких не з'ясоване (Карпенко, 1967).

У нашому дослідженні ми спробуємо зробити розподіл згідно з новим дисертаційним дослідженням білоруської дослідниці О. С. Євсєєвої (Євсєєва, 2015: 40–41), яка класифікує усі географічні власні назви за семантичними ознаками і виділяє:

- 1) топоніми, утворені від антропонімів;
- 2) топоніми, утворені від назв тварин та рослин;
- 3) топоніми, утворені від назв ремесел;
- 4) топоніми, що відображають особливості ландшафту;
- 5) топоніми з діалектними основами;
- 6) топоніми, утворені від етнонімів;
- 7) топоніми, що відображають у семантиці релігійні поняття;
- 8) топоніми, що відображають у семантиці історичні реалії та події;
- 9) топоніми, утворені від ідеонімів, що пов'язані з радянською ідеологією.

Оскільки для української топоніміки, на відміну від білоруської, деякі категорії вже не є актуальними, то в процесі роботи ця класифікація була дещо змінена з видаленням одних груп і включенням інших. Так, ми прибрати категорію радянської ідеології, адже вона вже не є актуальною для України, і додали категорії топонімів, що виникли від явищ природи і топонімів морської тематики, що є характерними для Одеси через її географічне положення. Також ми видалили категорію топонімів з діалектними основами, і замінили її на категорію топонімів, утворених від характеристики настрою або почуття, оскільки ми знайшли такі приклади під час вибірки, на відміну від зазначеної категорії. Також ми додали категорію топонімів, що утворилися від хоронімів, гідронімів та астронімів.

Отже, наведемо приклади проаналізуємо отримані результати відповідно до кожної категорії.

1) Топоніми, утворені від антропонімів (21 %):

а) вулиці: Дерibasівська, Пастера, Рішельєвська, Пушкінська, Буніна, Ланжеронівська, Маразліївська, Шевченка, Новосельського, Хмельницького, Жуковського, Гоголя, Бочарова, Костанді, Довженка, Говорова, Левітана, М. Леонтовича, Лесі Українки, І. Котляревського;

б) площі: Б. Дерев'янка, Катерининська, Л. Толстого;

в) райони: Таїрове, Малиновський, Суворовський;

г) парки: Т. Г. Шевченка, М. Горького, Дюківський сад;

г) пляжі: Ланжерон;

д) культурні заклади: музей Пушкіна, меморіальний дім-музей академіка В. П. Філатова, музей-квартира Утьосова, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького;

е) бульвар: Жванецького;

є) гора: Жевахова;

ж) узвіз: Марінеско;

з) проспект: Олександрівський, Шевченка;

и) провулки: Чайковського, Воронцовський.

Як бачимо, усі зазначені топонімічні назви мають у своєму складі ім'я відомої особи, на честь якої названі географічні об'єкти.

2) Топоніми, утворені від назв тварин та рослин (9 %):

а) провулки: Полуничний, Зелений, Абрикосовий, Бузковий, Фруктовий;

б) вулиці: Яблунева, Грушева, Вишнева, Апельсинова, Гранатова, Ботанічна, Кінна, Платанова, Макова, Мигдальна, Пшенична, Зернова.

3) Топоніми, утворені від назв ремесел (10 %):

а) вулиці: Педагогічна, Ковальська, Дегтярна, Армійська, Китобійна, Космонавтів, Прикордонників, Альпіністів, Металістів, Нефтяників, Офіцерська;

б) провулок: Каретний, 1-й Заливний, Десантний, Депутатський, Суднобудівельний, Рибальський.

в) міст: Пересипський;

г) гавань: Хлібна.

г) узвіз: Матроський

4) Топоніми, що відображають особливості ландшафту і розташування (9 %):

а) вулиці: Балківська, Верхня, Нижня, Скісна, Кільцева, Вершинна, Дальня, Довга, Крайня, Північна, Середня, Ближня, Південна, Головна;

б) провулок: Високий, Прорізний.

5) Топоніми, утворені від етнізмів (8 %):

а) вулиці: Єврейська, Грецька, Велика Арнаутська, Мала Арнаутська, Польська, Болгарська, Індійська, Іспанська, Венгерська, Бессарабська.

Варто зазначити, що цікавим топонімом у нашій вибірці є вулиця *Венгерська*. На відміну від інших топонімів такого типу, цей приклад конверсовано за допомогою транскодування з російської мови, а не транспозиції, яка мала б перетворити топонім на *Угорську*, але саме така назва є офіційно закріпленою у картографії міста;

б) бульвари: Італійський, Французький;

в) провулки: Кавказький, Естонський;

г) парки: Грецький, Стамбульський;

г) узвіз: Латвійський.

6) Топоніми, що відображають у семантиці релігійні поняття (5 %):

а) вулиці: Церковна, Преображенська, Успенська, Троїцька;

б) парк: Преображенський;

в) площа: Соборна;

г) провулок: Лютеранський, Покровський, Різдва́ний, Спаський;

г) заклад: Спасо-Преображенський собор.

7) Топоніми, що відображають у семантиці історичні реалії та події (6 %):

а) парк: Перемоги;

б) площа: 10-го квітня, Куликове поле, Незалежності;

в) вулиці: Героїв оборони Одеси, 8-го березня, Брестська, Декабристів, Карантинна, Відважних;

г) проспекти: Небесної сотні, Свободи;

г) гора: Чумна.

8) Топоніми, утворені від явищ природи і погоди (7 %):

а) вулиці: Ясна, Тіниста, Сонячна, Зоряна, Весняна, Райдушна, Перлинна, Лісна, Лугова, Веселкова, Ромашкова;

б) провулок: Місячний, Піщаний, Гранітний, Зелений.

9) Топоніми морської тематики (6 %):

а) вулиці: Морська, Гаванна, Приморська, Мачтова, Набережна, Морехідна;

б) провулок: Байдарковий, Якірний, Палубний;

в) пляж: Дельфін.

10) Топоніми, що відображають настрій або почуття (2 %):

а) вулиця: Радісна, Весела, Нескучна

б) пляж: Отрада (топонім передано завдяки транслітерації з російської мови, а мав би увійти в українську завдяки калькуванню у Відраду, як й інші топонімічні назви подібного типу).

11) Топоніми, утворені від астіонімів (13 %):

а) вулиці: Курська, Донецька, Тираспольська, Кишинівська, Луганська, Ізмаїльська, Житомирська, Павлодарська, Полтавська, Марсельська, Махачкалінська, Запорізька, Кодимська, Косовська, Луцька, Мінська, Смоленська;

б) провулки: Керченський, Каховський, Магнітогорський, Ужгородський, Псковський, Севастопольський, Харківський, Чернігівський;

в) дорога: Миколаївська, Балтська.

12) Топоніми, утворені від хоронімів (1 %):

а) вулиці: *Закарпатська, Карпатська.*

13) Топоніми, утворені від гідронімів (3 %):

а) вулиці: *Дніпровська, Дністровська, Чорноморська, Байкальська, Амурська;*

б) провулок: *Сивашський.*

Як бачимо з вищенаведених прикладів, лексико-семантична класифікація топонімів Одеси яскраво віддзеркалює її своєрідність відповідно до різних тематичних груп. Варто зазначити, що усю топоніміку міста охоплює набагато більша кількість категорій і, на нашу думку, це актуальний напрямок для подальших досліджень сучасними вітчизняними мовознавцями.

Висновки. Топоніми є невичерпним джерелом для вивчення історії рідного краю. Саме з власних назв географічних об'єктів можна отримати додаткові відомості з процесів розвитку тієї чи іншої території. «Промовистими», з «прозорою» етимологією є майже всі топоніми Одеси, оскільки майже кожна її географічна власна назва має власний бекграунд, історичну довідку, що може значно допомогти усвідомленню її історичного формування. Інакше кажучи, топоніміку можна вважати пам'яттю поколінь, що ілюструє як образ життя людей на певній території у минулому, так і оточуючий їх світ.

У перспективі наших наукових пошуків входить подальше вивчення топоніміки м. Одеси та встановлення шляхів передачі топонімів при перекладі англійською мовою.

Список літератури

Арделян О. В. Власні імена в контексті сучасних теорій референції. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2011. № 4. С. 87–94.

Булаховський Л. А. Вибрані праці / ред. І. К. Білодід та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1983. 402 с.

Від Лузанівки до Люстдорфа: звідки з'явилися назви історичних районів Одеси. URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/vid-luzanivki-do-ljustdorfa-zvidki-z-javilisja-nazvi-istorichnih-rajoniv-odesi>

Гнатишин О. Походження топонімів України, 2015. URL: http://kolosok.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/o.hnatysh_03_2015_web2.pdf

Евсеева О. С. Топонимия смоленско-витебского приграничья: структурно-семантический аспект : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Смоленск, 2015. 181 с.

Карпенко Ю. А. Топонимия Буковины : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 1967. 41 с

Кнюх Л. Lexicological aspects of translation. Methods and ways of translating various proper names. URL: https://www.academia.edu/8243768/LEXICOLOGICAL_ASPECTS_OF_TRANSLATION_METHODS_AND_WAYS_OF_TRANSLATING_VARIOUS_PROPER_NAMES

Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 344 с.

Лучик В. В. Про нові напрями української ономастики. Філологічні дослідження : зб. наук. пр. з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, д-ра філолог. наук, проф. Ю. О. Карпенка / МОН України, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. [Одеса]: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2009. С. 144–146.

Макеєва К. С. Про аспекти топонімічних досліджень в сучасній лінгвістиці, 2012. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiG6dz3rdz_AhXqCBAIHfv_DrcQFnoECCYQAQ&url=http%3A%2F%2Fjournals.oa.edu.ua%2FPhilology%2Farticle%2Fdownload%2F967%2F822%2F1655&usq=AOvYaw2Za9PgJFPho-RA8ksXUMNN&opi=89978449

Українська ономастика : бібліографічний покажчик / під. ред. С. О. Вербич. К., 2013. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Verbych_Sviatoslav/Ukrainska_onomastyka_bibliografichnyi_pokazhchyk.pdf

Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький, 2008. 163 с.

Янко М. Т. Гомін Землі: Загадки топонімічні. К. : Веселка, 2000. 127 с.

Янчура Д. Функційне навантаження онімів та проблема становлення метамови літературної ономастики. *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 47. С. 108–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2018_47_17

URL: <http://odesskiy.com/ulitsi-v-istorii-odessi/toponomika-odesskix-ulic.html>
Карти Google. URL: <https://www.google.com.ua/maps/place/%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B0/@46.4914167,30.7446028,17z/data=!3m1!4b1!4m8!3m7!1s0x40c631a308321819:0xa8753e34fcf3c745!5m2!4m1!1i2!8m2!3d46.491413!4d30.7467915?hl=uk>

Категорія: Вулиці Одеси. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%96_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B8

Офіційний сайт міста Одеси. URL: <https://old.omr.gov.ua/ua/>

References

Ardelian O. V. (2011). *Vlasni imena v konteksti suchasnykh teorii referentsii*. Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta ym. V. Y. Vernadskoho. № 4. S. 87–94.

Bulakhovskyi L. A. (1983). *Vybrani pratsi* / L. A. Bulakhovskyi / red. I. K. Bilodid ta in.; AN URSSR, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv, 402 s.

Vid Luzanivky do Liustdorfa: zvidky z'iavylysia nazvy istorychnykh raioniv Odesy.
URL: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/vid-luzanivki-do-ljustdorfa-zvidki-z-javilisja-nazvi-istorichnih-rajoniv-odesi>

Hnatyshyn O. (2015). Pokhodzhennia toponimiv Ukrainy. URL: http://kolosok.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/o.hnatysh_03_2015_web2.pdf

Evseeva O. S. (2015). Toponymyia smolensko-vytebskoho pryhranychia: strukturno-semantycheskyi aspekt: dysertatsiia... kandydata fylolohycheskykh nauk: 10.02.01 / O. S. Evseeva. Smolensk, 181 s.

Karpenko Yu. A. (1967). Toponymyia Bukovyny: avtoref. dyss. na soyskanye nach. stepenia dokt. fylol. nauk / Yu. A. Karpenko. Kyev, 41 s.

Kniukh L. Lexicological aspects of translation. Methods and ways of translating various proper names. URL: https://www.academia.edu/8243768/LEXICOLOGICAL_ASPECTS_OF_TRANSLATION_METHODS_AND_WAYS_OF_TRANSLATING_VARIOUS_PROPER_NAMES

Luchyk V. V. (2008). Vstup do slov'ianskoi filolohii: Pidruchnyk / V. V. Luchyk. Kyiv: VTs «Akademii», 344 s.

Luchyk V. V. (2009). Pro novi napriamy ukraïnskoi onomastyky. Filolohichni doslidzhennia : zb. nauk. pr. z nahody 80-richchia chlena-korespondenta NAN Ukrainy, d-ra filoloh. nauk, prof. Yu. O. Karpenka / MON Ukrainy, Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. [Odesa]: Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova, S. 144–146.

Makeieva K. S. (2012). Pro aspekty toponimichnykh doslidzhen v suchasniï linhvistyti. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiG6dz3rdz_AhXqCBAIHfv_DrcQFnoECCY-QAQ&url=https%3A%2F%2Fjournals.oa.edu.ua%2FPhilology%2Farticle%2Fdownload%2F967%2F822%2F1655&usg=AOvVaw2Za9PjGFPho-RA8ksXUMN-N&opi=89978449

Ukrainska onomastyka: bibliohrafichni pokazhchyk / pid. red.S. O. Verbych. (2013). K.. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Verbych_Sviatoslav/Ukrainska_onomastyka_bibliohrafichni_pokazhchyk.pdf?

Torchynskyi M. M. (2008). Struktura onimnogo prostoru ukraïnskoi movy / M. M. Torchynskyi. Khmelnytskyi, 163 s.

Yanko M. T. (2000). Homin Zemli: Zahadky toponimichni / M. T. Yanko. K.: Veselka, 127 s.

Yanchura D. (2018). Funktsiïne navantazhennia onimiv ta problema stanovlennia metamovy literaturnoi onomastyky. Linhvistychni doslidzhennia. Vyp. 47. S. 108–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2018_47_17

URL: <http://odesskiy.com/ulitsi-v-istorii-odessi/toponomika-odesskix-ulic.html>
Karty Google. URL: <https://www.google.com.ua/maps/place/%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B0/@46.4914167,30.7446028,17z/data=!3m1!4b1!4m8!3m7!1s0x40c631a308321819:0xa8753e34fc3c745!5m2!4m1!1i2!8m2!3d46.491413!4d30.7467915?hl=uk>

ISSN 2307–4604. Записки з романо-германської філології. 2023. Випуск 1 (50)

Katehoriia: Vulytsi Odesy. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%96_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B8
Ofitsiinyi sait mista Odesa. URL: <https://old.omr.gov.ua/ua/>

Стаття надійшла до редакції 17.05.2023 року

УДК 821.161.2–2

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285548](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285548)

ТРАДИЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО АБСУРДИСТСЬКОГО ТЕАТРУ У П'ЄСИ ВІКТОРА СОЛОДЧУКА «ДЕ МИ БУЛИ ВІСІМ РОКІВ»

Войтенко Л. І.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0002–6748–8210

Князьян М. О.

доктор педагогічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0002–9627–5601

У статті проаналізовано п'єсу В. Солодчука «Де ми були вісім років», що увійшла до електронної версії «Антології-24», яка опублікована цьогогоріч. Твір аналізується з позицій французького театру абсурду шляхом виявлення спільних ознак у ньому та у п'єсах С. Беккета й Е. Іонеско, як-от: подібна світоглядна картина світу, що обумовлена конкретно-історичними чинниками, втрата сенсу буття, життя без мети і віри. Калейдоскопічна форма організації наративу, абсурдність та парадоксальність подій та гротескні персонажі, чий діалог зводяться до обмеженого монологу, вони не чують один одного. Форма і стиль антидрами підпорядковані ефекту самого доказу — гротескності, фарсу, доведеного до надмірності, що розкриває одноманітність і безглуздість життя. Прагнення осягнути універсальні буття, повторювані закономірності в людському існуванні вводяться у текст завдяки жанру притчі, міфу, символу і метафори. Слово втрачає свої логічні та граматичні зв'язки, стає гротескним, що призводить до втрати ним значення. Абсурдистський принцип реалізується і на рівні обрвної системи п'єси Солодчука, де персонаж постає як багатоголоса сутність. У текстах представників театру абсурду акцентується увага на матеріальних предметах, які замінюють Іншого, тому зростає роль речей, предметів, декорацій, певною мірою вони замінюють героям об'єкт спілкування. У п'єсі Солодчука таким предметом є Рюкзак, який наділено надзвичайними здібностями — забором агресії з зовнішнього світу. Відкритий фінал переборює, навіть заперечує техніку «вичерпності» діалогу в абсурдистських текстах та закликає до концептуального творення майбутнього.

Ключові слова: театр абсурду, антидрама, парадоксальність, відкритий фінал, «вичерпність» діалогу, калейдоскопічний наратив.

**TRADITIONS OF THE FRENCH THEATER
OF ABSURD IN VICTOR SOLODCHUK'S PLAY
"WHERE WE WERE EIGHT YEARS"**

Voitenko L.

Doctor of Philological Sciences, Full Professor,
Odessa I. I. Mechnikov National University

Kniazian M.

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Odessa I. I. Mechnikov National University

The article analyzes Solodchuk's play «Where We Were Eight Years,» which was included in the electronic version of Anthology-24, published this year. The play is analyzed from the perspective of the French theater of the absurd, through the identification of common features in the play and in the plays written by S. Beckett and Ionesco, namely: a similar worldview, which is influenced by specific historical events, loss of the meaning of life, life without purpose and faith. The kaleidoscopic form of narrative organization, the absurdity and paradox of events, and the grotesque characters whose dialogues are reduced to a limited monologue, they do not understand each other. The form and style of the antidrama are subordinated to the effect of the evidence itself — the grotesque, the farce, brought to the point of excess, which reveals the monotony and meaninglessness of life. The desire to comprehend the universals of existence, the recurring patterns in human life are introduced into the text through the genre of parable, myth, symbol, and metaphor. The word loses its logical and grammatical connections, becomes grotesque, which leads to the loss of its meaning. The absurdist principle is also realized at the level of the figurative system of Solodchuk's play, where the character appears as a multi-voiced entity. In the texts of the representatives of the theater of the absurd, attention is focused on material objects that replace the Other, so the role of things, objects, scenery increases, and to some extent they replace the object of communication for the characters. In Solodchuk's play, the object is the Backpack, which is empowered with extraordinary abilities to take away aggression from the outside world. The open ending overcomes, even denies, the technique of 'exhaustiveness' of dialogue in absurdist texts and appeals to the conceptual creation of the future.

Key words: theater of the absurd, antidrama, paradox, open ending, "exhaustiveness" of the dialogue, kaleidoscopic narrative.

Вступ. Віктор Солодчук та його п'єса «Де ми були вісім років» не випадково обрана предметом дослідження у статті. Робота на класичних кафедрах найстарішого університету Одеси передбачала аналіз текстів неодноразово прочитаних, проаналізованих та інтерпретованих. Пошук чогось нового і несподіваного у відомому та осягнутому

радував. Так було до початку війни 24 лютого 2022 року. Ця дата розділила життя на ДО і СЬОГОДНІ.

У статті проаналізовано п'єсу В. Солодчука «Де ми були вісім років», що увійшла до електронної версії Антології-24, яка опублікована цьогогоріч. Твір аналізується з позицій французького театру абсурду, шляхом виявлення спільних ознак у ньому та у п'єсах С. Беккета й С. Іонеско, як-от: подібна світоглядна картина світу, що обумовлена конкретно-історичними чинниками, втрата сенсу буття, життя без мети і віри. Калейдоскопічна форма організації наративу, абсурдність та парадоксальність подій та гротескні персонажі, чії діалоги зводяться до обмеженого монологу, вони не чують один одного. Форма і стиль антидрами підпорядковані ефекту самого доказу — гротескності, фарсу, доведеного до надмірності, що розкриває одноманітність і безглуздість життя. Прагнення досягнути універсалії буття, повторювані закономірності в людському існуванні вводяться у текст завдяки жанру притчі, міфу, символу і метафори. Слово втрачає свої логічні та граматичні зв'язки, стає гротескним, що призводить до втрати ним значення. Абсурдистський принцип реалізується і на рівні образної системи п'єси Солодчука, де персонаж постає як багатоголоса сутність. У текстах представників театру абсурду акцентується увага на матеріальних предметах, які замінюють Іншого, тому зростає роль речей, предметів, декорацій, певною мірою вони замінюють героям об'єкт спілкування. У п'єсі Солодчука таким предметом є Рюкзак, який наділено надзвичайними здібностями — забором агресії з зовнішнього світу. Відкритий фінал переборює, навіть заперечує техніку «вичерпності» діалогу в абсурдистських текстах та закликає до концептуального творення майбутнього.

Методи дослідження. Осягнути, зрозуміти, пояснити цю війну намагається українська художня література, яка вкотре бере на себе не лише художньо-естетичну, а й ідеологічну та пропагандистську роль. Парадоксально, але саме війна стала причиною знайомства з нашою літературою широкої читацької аудиторії по всьому світу, спричинила культурний вибух, що уможливив появу великої кількості текстів про війну в Україні. Створено доволі багато проєктів для знайомства з українськими творами та авторами, одним з яких є «Антологія 24», яку репрезентовано перфомативно-театрально, віртуально та на полицях у книгарнях. У квітні 2022 року було оголошено конкурс відбору текстів до проєкту. Відбір проводила група, до якої увійшли Вероніка

Склярова — культурна менеджерка з Харкова, донеччанин за місцем народження, а нині киянин — перформер та режисер Пьотр Армяновський, львівська культурна менеджерка Оксана Данчук, харківська театрознавиця Світлана Баженова, харківська режисерка Єлизавета Баннікова, харківський актор і режисер Олександр Фоменко.

«Все, що було “до”, втратило сенс, — наголошує проєктна команда цієї антології. — Говорити, дихати, робити театр стало тісно, важко. Але війна в тому числі за ідентичність та за цінності, за нашу свободу. Це стало фундаментом проєкту “Антологія-24”. До збірки увійшли п’єси, есе, щоденникові записи, польові нотатки, віршовані нариси, створені як досвідченими драматургами, так і авторами-початківцями. Відібрали їх відомі практики та теоретикині українського театру. Разом ці тексти складають мапу подій з 24 лютого і до дати дефайну прийому робіт» (Антологія, 2023). Серед нових драматургічних «голосів» можна назвати харків’янок Юлію Нечай, Юліту Ран і Кіру Ситнікову, киянок Ірину Феофанову та Катерину Годік, криворожанку Ярославу Муравецьку, одесита Віктора Солодчука, франківчанина Сергія Шинкарчука, львів’янку Люцію Лісову, Ханну Невідому з Донбасу, Олексія Мінька з Бердянська. Наймолодший із них — Кірі Ситніковій — усього 14 років. Із досвідчених драматургів у фінал конкурсу вийшли зі своїми драматургічними текстами Андрій Бондаренко, Наталка Блок, Людмила Тимошенко, Ірина Гарець, Ніна Захоженко, Ден Гуменний, Анна Галас, Лена Лягушонкова.

Результати та обговорення. Відтак за художнім рівнем текстів «Антологія-24» вийшла доволі нерівномірною. Команда проєкту засвідчує, що вони отримали понад 100 драматургічних текстів. Жанрові та вікові рамки учасникам конкурсу не виставлялися, оскільки організатори цієї події прагнули «отримати найсвіжіший відбиток подій, такий, яким він є прямо зараз», «строкатий, нерівний, але абсолютно правдивий та несамовитий» і переконані, що їм вдалося «почути нові голоси», що є дуже важливим, оскільки «мистецтво і культура у широкому розумінні є ненасильницьким інструментом, що може допомогти українському суспільству у становленні та гармонії» (Бондарева, 2022).

Вероніка Склярова, міркуючи про спонуки взятися за цей проєкт, наголосила, що це було нескладно, адже вона ледь не щодня отримувала запити від колег зі Сполучених Штатів Америки та з Європи на драматургічні тексти, придатні для читок перед аудиторією різних

країн світу. Провідну ідею проєкту озвучено у передмові до нього: «Життя кожного жителя України в цей день фатально та незворотно змінилося: тепер всі, навіть ті, хто декларував існування “поза політикою”, мають за плечима новий гіркий досвід. Життя десятків тисяч вже обірвалося. І якщо за воєнними діями можна стежити через стрічки новин, то за змінами в існуванні окремих людей, долі яких складатимуться в долю цілого народу, можна спостерігати, лише давши цим людям голос. Саме таким чином команда проєкту “Антологія-24” прагне донести до мешканців інших країн те, що зараз відбувається на нашій території, — зібравши творчо переосмислені свідчення цієї трагедії» (Антологія, 2023).

Публікація «Антології-24» на сайті «Parade-Fest» інтерактивна: змістовно та візуально привабливо представлено всю креативну команду, є посилання на постійні поточні читки її п'єс в українських театрах, гіпертекстово відкриваються посилання на самі тексти. І творцям антології, і її учасникам запропоновано відповісти на запитання «Як змінилися обставини вашого життя після початку війни?», і люди відповідають на нього по-різному. Наприклад, для Світлани Баженової, Єлизавети Баннікової, Люції Лісової, Юліті Ран, Олексія Мінька війна є ментальною і не прив'язана до конкретних дат російського вторгнення, для Юлії Гудошник, Ханни Невідомої, Катерини Годік, Ярослави Муравецької вона розпочалася ще 2014 року, а для Оксани Данчук, Олександра Фоменка, Юлії Гончар, Ніни Захоженко, Дена Гуменного, Юлі Нечай, Кіри Ситнікової, Анни Галас, Андрія Бондаренка, Сергія Шинкарука, Рената Сеттарова, Ірини Феофанової, Наталки Блок, Людмили Тимошенко, Віктора Солодчука, Ірини Гарець початок війни — це 24 лютого 2022 року. Лена Лягушонкова, яка вже у 2014 році втікала від війни, констатує, що у неї вже вдруге більше немає дому, що у неї більше немає рідних — «вони всі живі, але мертві». А Валерій Пузик взагалі зараз перебуває у лавах ЗСУ, а до цього брав участь в АТО у складі Добровольчого українського корпусу Правого сектора. Про вагомість і необхідність такого проєкту каже одна із фундаторок Світлана Баженова: «Зараз разом з воєнними перемогами необхідно будувати і майбутнє української культури, вписувати Україну не тільки у підручники військової справи, а й у світову культуру. Адже кожний культурний проєкт — це перемога у битві за свідомість українського суспільства. Ці тексти, створені тут і зараз, — як миттєвий творчий відбиток реальності, і дуже важ-

ливо зафіксувати їх саме як театральні тексти. Адже театру потрібні слова, щоб говорити про нашу історію... Антологія з найкращих творів — це побудова нового наративу, у якому дійсно об'єднана вся Україна. У цій трагедії вже немає сходу і заходу, прихильників різних політичних сил, національностей; вважаю, що це нова точка відліку української культури. Спільна історія, яка торкнулася абсолютно кожного» (Антологія, 2023).

Усі опубліковані в «Антології-24» тексти представляють досить різносторонньо новий індивідуальний і колективний досвід українців, пов'язаний із переживанням війни від 24 лютого 2022 року та її сприйняттям: «Відчуття війни» Юлії Гончар, «Я, війна і пластикова граната» Ніни Захоженко, «Повітряна тривога» Дена Гуменного, «Турі-Рурі» Юлії Нечай, «Чого боїться Руді» Кіри Ситнікової, «Хроніки» Анни Галас, «Обережно, міна» Юлі Гудошник, «Синдром уцілілого» Андрія Бондаренка, «Шансон» Лени Лягушонкової, «Любов, війна» Сергія Шинкарчука, «Музика війни» Рената Сеттарова, «Чужестранка» Ірини Феофанової, «Хронологія» Люції Лісової, «Голодні стіни» Ханни Невідової, «Хороші хлопчики люблять розганяти ОМОН» Катерини Годік та Ярослави Муравецької, «Сни під час війни» Наталки Блок, «Два скетчі про війну» Юліті Ран, «Амплуа» Олексія Мінька, «Моя мама чайник» Людмили Тимошенко, «Де ми були вісім років» Віктора Солодчука, «Зошит війни» Валерія Пузіка, «Садити яблуні» Ірини Гарець.

Та публікацією «Антології-24» справа не завершується, адже в перспективі укладачі мають намір перекласти тексти кількома мовами, здійснити організацію читань (а можливо, і постановок) у театрах світу. Читання цих п'єс в Україні вже активно ведеться на різних театральних сценах. Переклад драматургічних текстів «Антології-24» англійською мовою та розміщення англomовного варіанта цього корпусу текстів на сайті «Parade-Fest» анонсовано на найближчий період.

Із запропонованого значного текстового масиву для дослідження обрано п'єсу одесита В. Солодчука «Де ми були вісім років», яка здалася близькою та цікавою за проблематикою, заявленою вже у назві твору. Крім того, науково обгрунтованим і актуальним є аналіз сучасного драматургічного тексту з позицій театру абсурду, який, як відомо, особливого успіху досяг у середині ХХ століття у Франції. Театр абсурду постає у післявоєнній Франції, де покоління людей, що пережили війну, намагається відшукати сенс буття, створити нову картину світу.

Зміна світоглядної парадигми в 1950-ті роки визначила теоретичну основу театру абсурду. Ідея інтенціональності свідомості, введена Гуссерлем у філософський і культурний контекст епохи, руйнувала антропоцентричну картину світу і стверджувала незбагненність його сенсу. «Світ життя, світ доказів можна тільки описати. Наукові методи не здатні досягнути реальність» (Гуссерль, 1987). Саме феноменологія Гуссерля задає вектор пошуку театру абсурду. Драматургію Беккета й Іонеско називають по-різному: театр абсурду, театр парадоксу, антитеатр, новий театр і т. д. Це різноманіття епітетів покликане підкреслити особливості зародження нової моделі драматургії, яка кардинально руйнує всі канони і категорії традиційної поетики: сюжет, характер, дійсність, авторський наратив. Сюжетна лінія розвивається як ланцюжок подій, позбавлених мотивації. Художній простір побудований як калейдоскопічне мерехтіння епізодів. Ідея порушення знака і його значення породжує логіку парадоксу. Ідея втрати ідентичності визначає зміну поняття суб'єктно-об'єктних відносин і стосунків. Смерть міметичного характеру виражається за допомогою дублювання, взаємозамінності свідомості. Невпевненість, невизначеність характеру — це транспозиція фігури-маріонетки, а не персонажа.

У своїй спробі висловити «парадоксальність» і «абсурдність» існування людини і світу Беккет й Іонеско, як найяскравіші представники театру абсурду, вдаються до образного використання метафори безпосереднього досвіду, створюючи граничну ясність текстового матеріалу. Сценічна дія набуває форми фарсу: люди перетворюються на носорогів; Вінні поступово занурюється в яму, не втомлюючись повторювати: «О, щасливі дні!». Персонажі гротескні; їх діалоги зводяться до обмеженого монологу, вони не чують один одного. Мова у них лексично убога, недорікувата, мислення плутане, парадоксальне. Форма і стиль антидрами підпорядковані ефекту самого доказу — гротескності, фарсу, доведеного до надмірності, що розкриває одноманітність і безглуздість життя. Прагнення досягнути універсальії буття, повторювані закономірності в людському існуванні визначає використання жанру притчі, а також міфу, символу і метафори. «В очікуванні Годо» (1952) С. Беккет розширює художній простір п'єси. З одного боку, перед нами історія двох волоцюг; з іншого боку, пам'ять про них — це історична пам'ять людства, яка незмінно тримає біль страждань. Естрагон і Володимир чують голоси тих, хто вже жив, хто вже страждав. Але тепер вони шелестять, шепочуть, нагаду-

ють, що така їхня доля — безглузде чергування народжень і смертей, одноманітна зміна поколінь. Тархун вигукує: «Дивись, тут зібрався весь рід людський». «Нічого не змінилося з тих далеких часів: все ще в муках, прямо на церковному подвір'ї — це справжні муки народження. І глибоко в ямі могильник поступово починає точити лопату», — розповідає Володимир (Бондарева, 2022). Беккет створює статичний світ вічного повторення, втілений в круговій, замкненій структурі композиції: фінал п'єси збігається з її початком — та ж сільська дорога, все ті ж персонажі чекають таємничого Годо. Статичність театру Беккета є символічним втіленням «вічного пекла повторення», яке набуває архетипних рис. У «Щасливих днях» кожен новий день схожий на попередній. Вінні повільно забирає земля, але вона занурена в дрібну суєту повсякденних звичок: «...Тут все так дивно. Ніколи не змінюється» (Беккет, 1999). Вічне очікування Володимира й Естрагона організовується в тій самій послідовності кожен день: «щоденний репертуар» закінчений — закінчується день, який неминуче починається з того ж самого нестерпного очікування. Очікування перетворюється для героїв Беккета в страшні тортури, порівняно з якими страждання розп'ятого Христа видаються марними:

«Володимир: Чи не порівняєш себе з Христом?

Естрагон: Все життя я порівнюю себе з ним.

Володимир: Але ж там було тепло!

Естрагон: Так. І розп'ятий швидко» (Беккет, 1999).

Алюзії на Голгофу і розп'яття Христа є символічним втіленням вічних страждань і випробувань, які спіткали людство.

Художня практика антидрами, яка створила нову форму видовища, де панували гумор, провокації, епатажні, словесні ігри, є порушенням театральної естетики дада і патафізики. А. Джаррі, виключаючи опозицію, світ «потенційних» смислів і наявних смислів, утверджує думку про розрив знака і його значення, що визначило подальшу еволюцію форм і зміни функцій уявлення художньої дійсності. Феноменологічні поняття доказів замінюють слово як засіб спілкування; слово, втрачаючи свою смислову функцію, руйнує логічні, граматичні, синтаксичні зв'язки, стереотипи загальноприйнятих норм і уявлень. Слово грає сенсом, пародіює його. У п'єсі «Щасливі дні» (1961) Вінні, поступово занурюючись в яму, не втомлюється повторювати: «Ой, який щасливий день», тому що не знає «що ще робити, поки слів не знайдеш». Титул «Лиса співачка» (1950) був об-

раний Іонеско тільки тому, що в п'єсі не згадується жоден «лисий співак». Діалог, позбавлений логічних зв'язків, зводиться в антидрамі до автоматичних реплік, гри слів, швидко переривається уявними дискусіями. Періоди тривалого мовчання у п'єсі «В очікуванні Годо» (1952) замінюються «жуванням» одного і того ж; банальності час від часу перериваються пропозицією Діді або Гого піти покаятися, повіситися, зіграти в «Поццо і Лаккі», щоб убити час. Але кожна спроба переривається трьома крапками, відмовою продовжувати, невдачею. Грайливе ставлення до дійсності здійснюється за допомогою чорного гумору, який народжує світ смислів і інтерпретацій. «В очікуванні Годо» Беккет створює гротескну фігуру фахівця-мислителя Лакі; за наказом свого господаря — «Думай! Свиня!» він починає говорити нісенітниці: «Беручи до уваги екзистенцію, як вона представлена в недавно опублікованих роботах Пуансона і Ва мана про персоніфікованого Бога ква-ква — позачасовий» (Беккет, 1999). Щоб змусити його замовкнути, інші кидають його, штовхають, б'ють ногами, бо «Мислення — не найстрашніше» (Беккет, 1999).

За маскою незв'язності, лексичного абсурду ховається «порожнеча», яка не має відсилань до дійсності. Діді і Гого не орієнтуються ні в часі, ні в просторі; Вони навіть не впевнені в реальності власного існування. Діді, побачивши Гого, каже: «Ось ти знову». Естрагон риторично відповідає: «Невже ти так думаєш? Ви нічого не можете знати напевно» (Беккет, 1999). На наступний ранок очікування все здається Естрагону новим і незнайомим. Володимир впевнений, що місце те ж, що і напередодні. Для переконання він висуває незаперечний доказ — чоботи Естрагона, залишені ним напередодні. Естрагон надягає їх і дізнається, що вони підходять для нього (за день до цього були тісні черевики), причому іншого кольору. Виникає відчуття неоднозначності і сумнівності будь-якої події і факту. Той самий хлопчик двічі приходить до Володимира і Естрагона за вказівками Годо. Але в другому випадку хлопчик каже, що приходить вперше. «Ви нічого не можете знати напевно», — підсумовує Естрагон.

Іонеско в драмі «Урок» (1951) дає травестійний образ короля Уб'ю в гротескному зображенні уроку, під час якого вчитель вбиває учня уявним ножом, що наочно демонструє докази «смерті смислів і значень» (Husser, 1987). Зображений простір відчужений від «зовнішнього псевдосвіту»; час, в якому немає «до» і «після» (ні минулого, ні майбутнього), руйнується простором, заперечує будь-яку безперерв-

ність. Персонажі «Лисої співачки», пародіюючи повсякденні мовні кліше, змагаються один з одним в ексцентричній абсурдності під акомпанемент годинника, який втратив здатність вимірювати час: то сім разів б'є, то тричі, то зовсім замовкає. У п'єсі «Качі-Кач» (1981) образ нерухомого руху відтворює крісло-гойдалка, яке, не зупиняючись ні на хвилину, не зрушується з місця. Художній світ антидрами — це світ вічного повторення, в якому початок збігається з кінцем. Час та персонажі постають у п'єсах абсурдистів безликими.

Безликими є персонажі Беккета й Іонеско, які втратили ідентичність, але вони втілюють «ідентифікацію присутності». Головною темою в антидрамі є тема присутності: «тут є все, що існує, поза сценою немає тільки нічого, небуття» (Гуссерль, 1987). Поетика театру абсурду побудована за принципом демонстративної парадоксальної інверсії структур реального світу.

На наш погляд, такого характеру парадоксальність і невизначеність сприйняття світу можемо спостерігати й у п'єсі В. Солодчука «Де ми були вісім років». П'єса починається з прологу, який є цитатою твору С. Жадана, та завершується піснею, яку можна сприймати як алюзію на пісню «Сіла птаха». Однак ремарка про час написання п'єси — Одеса, квітень 2022 року, під час повітряної тривоги — де-структуралізує метафору птаха як миру і спокою, та запроваджує новий асоціативний ряд, що передає невпевненість, страх, тривогу: «прокльони, реактивні залпи, нитки трасерів, а насамкінець антитеза — сяде птаха — душі летять у вирій» (Антологія, 2023). Саме ця фінальна ремарка та пісня організовує та утворює мозаїчну структуру твору, повертає на початок п'єси, де автор вдається до оповідної техніки гри з мовою, яка визначається як характерна риса абсурдистського театру. Мовна гра, яку запроваджують у французькому театрі абсурду середини ХХ століття, у п'єсі В. Солодчука представлена як «мовна трагедія», що спричинила німоту. «Чого боїться — не каже. Але чогось боїться... Говорив, щоправда, забагато... А ось повернувся зовсім іншим, так, ніби хтось відібрав у нього старого язика, а іншого натомість не залишив» (Антологія, 2023). Ось ця ознака «мовної гри, мовної трагедії» зближує п'єсу В. Солодчука з творами театру абсурду спільною метафізичною основою, що сягає витоків французького екзистенціалізму. Не будемо заглиблюватись у це питання, лише зазначимо, що втрата мови призводить до неможливості передачі досвіду іншому з уст в уста, неможливості діалогу. Ця неможливість діалогу

у театрі абсурду має подвійну природу: небажання слухати і почувати іншого, з одного боку, з іншого — через відсутність усвідомлення власного «Я», яке може вступати у діалог. На наш погляд, у п'єсі В. Солодчука реалізована лише ця особливість — відсутність повного усвідомлення самого «Я». Як результат — «...найгірший — третій біс. Він із ними обома погоджується. Погоджується, не заперечує. Саме після його голосу і починається головний біль» (Сергій Жадан) (Антологія, 2023). Ось ці біси в душі людській, яка пережила страждання і жахи війни, спричиняють німоту, позбавляють радості не лише спілкування, але й життя. Це персонаж, що втрачає себе як особистість, не має свого обличчя та не може себе ідентифікувати. Ми не випадково вдалися до інверсійного аналізу твору, бо саме епілог пояснює, як з'являються персонажі, максимально позбавлені індивідуальності. Крім того, введення автором епічного та ліричного тексту безпосередньо у драматургічний сприяє його ліризації, створює драматизм.

Абсурдистський підхід спостерігаємо в п'єсі В. Солодчука і в зображенні персонажа Андрія, парамедика, 25-річного юнака, який залишив інститут і пішов на війну 2014 року. Це персонаж, що перестав бути самим собою, наповнений множинними голосами, голосами минулого і сьогодення, голосами, які є вигаданими і реально існуючими в житті героя: чарівника Гендальфа, Фродо Бегінса, капелана екзорциста. Андрій втрачає себе, своє тіло, він стає точкою перетину цих голосів, що і відтворює послідовність подій, думки та спогади персонажа. Ці голоси сягають минулого героя, нагадуючи йому дитячі мрії та забави. Однак, скажімо, на відміну від персонажів С. Беккета, які в такий спосіб намагаються позбутися минулого, персонаж Солодчука з минулого витягає сучасне, дитячою мрією-грою пояснює сьогодення. «Розумієш, Європа — це лицар. Шолом його — Британія, наплічники — Іспанія і Норвегія, чоботи — Італія та Греція. А Україна — це щит того лицаря» (Антологія, 2023). Отже, персонаж у п'єсі Солодчука постає як «оболочка», наповнена множинними голосами, що є безумовно, ознакою театру абсурду.

Далі хотілося б зупинитися ще на одній ознаці абсурдистського театру — матеріальних предметах, які замінюють Іншого.

В театрі абсурду зростає роль речей, предметів, декорацій, певною мірою вони замінюють героям об'єкт спілкування. Особливе ставлення до матеріального світу складається вже в філософії та літературі екзистенціалізму — згадаймо Рокантіна, героя роману Сартра

«Нудота», який, усвідомивши існування цього матеріального світу, відчуває почуття огиди від жадливої плотської присутності тут і зараз коренів, випущених деревом на поверхню землі, або кухля пива тощо. Найрадикальніше функція об'єкта на сцені трансформується у творах Беккета. Відомо, що Беккет, драматург і режисер, звернув увагу на реквізит, з яким працювали актори в його постановках: моркви-ну, капелюх, чоботи, мотузку і валізу в спектаклі «В очікуванні Годо».

У п'єсі Солодчука таким предметом є Рюкзак, в який силою молитви і вичитки щось загнано і замкнено всередині у сірій зоні. Андрій приписує рюкзаку надзвичайні здібності: «...війна стала вщухати... притягує агресію... на одному місці залишати надовго не можна... росте, десять-п'ятнадцять грамів на добу» (Антологія, 2023). Можемо припустити, що цю особливість Рюкзака можна пов'язати з протиставленням світлого — темного, яке прочитується символічно на різних текстових рівнях п'єси. Це той предмет, що оберігає людство від зла, ним же створеного, обмежує, але лише на певний час, наші страшні та жорстокі інстинкти.

У дусі Апокаліпсису в 3 дії, 2 яві подано ремарку, яка є описом дії: горить халабуда — храм, з вогню з'являються Андрій та Ася в камуфляжі з Рюкзаком, який тримають разом. «Куди ми з цим підемо? До кого? І де будемо вісім років?» — риторичне питання Асі, яке доповнюється та поглиблюється ще одним питанням: «То де у того лицаря серце?» (Антологія, 2023). Фінал п'єси є відкритим, адже автор не дає відповіді на поставлені питання, навпаки, створюється відчуття недосказаності, невимовленого та неосягнутого, тому й не представленого в Слові. Такий фінал, на наш погляд, руйнує практику «вичерпання» діалогу, яка є основною у п'єсах абсурдистів, чим і відрізняє твір Солодчука. Питальна форма фіналу уможлиблює комунікацію тексту з читачем/ глядачем, адже, як слушно зауважує Патріс Паві: «У сучасних текстах весь текст звернений до публіки, точніше не адресований, а кинутий на неї. Діалог тепер можливий лише між текстом і глядачем» (Pavis, 2002). В такий спосіб організації фінал автору переборює техніку «вичерпності» діалогу, залучаючи публіку не лише до текстотворення, а й до творення майбутнього, яке постає невизначеним та химерним, але може і має бути створене всіма нами.

Висновки. Отже, проаналізувавши п'єсу В. Солодчука «Де ми були вісім років» з позицій французького абсурдистського театру, констатуємо, що вона має точки перетину з п'єсами С. Беккета, Е. Іонеско

та інших представників цього напрямку перш за все в світоглядній парадигмі розуміння світу як такого, де зруйновано антропоцентричне світосприйняття, сенс буття трактується парадоксально, він почасти незрозумілий та невизначений. Життя людини — це калейдоскоп епізодів, мерехтінь, сплесків почуттів та емоцій, які суттєво нічого не визначають і не міняють. Тому для зображення основного персонажа Андрія, на наш погляд, автор теж використовує абсурдистські прийоми та художні техніки.

Наступною ознакою, що зближує п'єсу В. Солдчука з театром абсурду, можна вважати її мозаїчну структуру, значний ліризм, відхід від традиційної структури драматургічного твору. Введення у текст ліричного та епічного начала підсилює драматизм та сприяє ліризації тексту. «Мовна гра та мовна трагедія» — наступна ознака прояву парадоксальності та абсурдизму у п'єсі, як і надання речам самостійної ролі та значення. Можна вважати Рюкзак окремим символічним персонажем твору. Технічно успішним (з погляду побудови п'єси) можна вважати її фінал, який переборює, навіть заперечує техніку «вичерпності» діалогу в абсурдистських текстстах та закликає до концептуального творення майбутнього. Як бачимо, війна та спроба розуміння та сприйняття її причин стимулює подальшу еволюцію театральних форм. Сучасний театр знаходиться у вічному пошуку оновлення, реконструкції традицій театру, у нашому випадку абсурдистського, використання синестезії різних елементів мистецтва для постійного творення.

Список літератури

- Антологія 24. URL : <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>
Бондарева О. В. Електронні ресурси сучасних українських п'єс про війну: читаємо, ставимо, обговорюємо. *Філологічні діалоги*. 2022. Вип. 9. С. 38–33.
Husserl. La crise des sciences europeennes et la phenomenologie transcendante, 1987. 608 p.
Beckett S. Théâtre. SPb., 1999. 347 p.
Ionesco E. Les rinocéros. SPb. 1999. 367 p.
Bastier Ch. L'homme mot et l'acteur pneumatique. Theaters, 2003. P. 44–45.

References

- Antologhiia 24. URL : <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>
Bondareva O. V. Elektronni resursy suchasnykh ukrainskykh pies pro viinu: chytaiemo, stavymo, obhovoriuiemo. *Filolohichni dialohy*. Vypusk 9. 2022. S. 38–33.

Husserl. La crise des sciences europeennes et la phenomenologie transcendante. 1987. 608 p.

Beckett S. Théâtre. SPb., 1999. 347p.

Ionesco E. *Les rhinocéros*. SPb. 1999. 367 p.

Basbier Ch. L'homme mot et l'acteur pneumatique. Theaters. 2003. P. 44–45.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 року

УДК 811.13'42

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285549](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285549)

ЩОДО ВАРІЮВАННЯ СПОСОБІВ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Гринько Л. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0002–4264–8046

Григорович О. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0001–7015–015X

Драгомирецький О. О.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0003–2331–2165

Стаття присвячена дослідженню варіювання форм модальних способів Subjuntivo, Indicativo іспанської та Subjonctif, Indicatif французької мов в додатковій частині складного речення. В методиці викладання цих мов останнім часом намітилася тенденція до закріплення використання форм певних модальних способів в заданих синтаксичних конструкціях і уникнення їх варіювання, особливо при викладанні тем, пов'язаних з опозицією іспанського Subjuntivo та Indicativo і відповідно французького Subjonctif та Indicatif. Тим не менше, все більше граматистів критикують такий спрощений підхід. Деякі з них вважають його прийнятним лише на початкових етапах навчання іспанської та французької мов. На етапах більш просунутого навчання та при вдосконаленні володіння цими мовами, беручи до уваги не тільки норму, а й узус, виникає потреба детального дослідження всіх складових варіювання способів. Це варіювання існує об'єктивно і не залежить від бажання або небажання його визнавати дослідниками мови або методистами. Факт нехтування існування варіювання способів називають «дидактичним міфом» (“mito didáctico”), а надмірну формальну прив'язку до синтаксичної залежності при виборі форм способів називають «формалістською сліпотою» (“ceguera formalista”). На даному етапі дослідження основний акцент ставиться на аналізі того, чи є дієвими новітні розробки науковців щодо вибору способу, а саме оперативна та дискурсивна гіпотези. А також, чи може допомогти оперування поняттями інформативність (нова для Subjuntivo та відома для Indicativo); твердження для Indicativo / відсутність твердження для Subjuntivo; декладрування для Indicativo / відсутність декладрування для Subjuntivo вирішувати найбільш складні задачі вибору способу в контекстах з множинним прочитанням. На яких

етапах навчання іспанської та французької мов як іноземних потрібно торкатися особливих складнощів варіювання способів та чи торкатися їх взагалі.

Ключові слова: модальність, варіювання способів, твердження, відсутність твердження, матриця, карта способу, дидактика.

ON THE VARIATION OF MOODS IN MODERN SPANISH AND FRENCH LANGUAGES

Grynko L.

candidate of philological sciences, associate professor,
Odessa I. I. Mechnikov national university

Grygorovych O.

doctor of philosophy in pedagogics, associate professor,
Odessa I. I. Mechnikov national university

Dragomyretskyi O.

candidate of philological sciences, associate professor,
Odessa I. I. Mechnikov national university

The article is dedicated to study the correlation in the use of such moods as Subjuntivo, Indicativo on Spanish and Subjonctif, Indicatif, Conditionnel in French in the subordinate clause of complex sentences. Recently, there has been fixed a tendency in grammar and in the methodology of teaching Spanish and French to consolidate the use of forms of certain moods and to avoid their variation, especially when presenting the opposition Subjuntivo / Indicativo in Spanish and Subjonctive / Indicatif in French. Nevertheless, more grammarians criticize this simplistic approach. Some of them consider it acceptable only in the initial level of learning Spanish and French. At level of more advanced learnings, taking into account not only the norm, but also the usage, there is a need for a detailed study of all components when varying moods of Spanish and French. This variation exists objectively and does not depend on the willingness or unwillingness of language researchers or methodologists to recognize it. The fact of ignoring of moods variation is called didactic myth (“mito didáctico”), and the excessive formal attachment to syntactic dependence when choosing modality forms is called formalistic blindness (“ceguera formalista”). At this stage of the research, the emphasis is on the analysis of whether the latest researches of scientists regarding the choice of moods are effective, namely operational and discursive hypothesis. And also, can it help to operate with the concepts of o informativeness (new for Subjuntivo and known for Indicativo); statement (assertion) for the Indicativo versus non statement (lack of assertion) for Subjuntivo ; solve the most difficult tasks of choosing the manner in contexts with multiple readings. At what level of education of Spanish and French should one touch on the special complexities of moods variation, and if one should touch on them at all.

Key words: modality, variation of moods, assertion, non assertion, matrix, map of mood, didactics.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага науковців всіх часів була й залишається прикутою до категорій модальності та способу (Шинкарук В. Д., 2014; De Mello, 1996; Dragan E., 2015; García Yanes F. J., 2022; Lypez Rivera, Juan J., 2013; Matte Bon F., 2008; Mejías-Bikandi E., 2014; Nowikow W., 2017; Popovych M., 2010; Real Espinosa J. M., 2020; Ruiz Campillo, J., 2008; Veiga Rodríguez A., Mosteiro Louzao, 2006).

Але протиріччя у підходах до цих базових категорій не меншає, вирішення проблеми вибору способу при варіюванні та розуміння цього вибору тими, хто вивчає іспанську та французьку мову як іноземні, залишається далеким від ідеального. Тим не менше, слід відмітити, що ні дослідники іспанської мови, ні дослідники французької мови не полишають спроб пошуку інструментів, розробки методології для полегшення розуміння принципів та законів варіювання та оволодіння цим складним матеріалом.

Зазвичай виділяють два підходи до вибору способу: формальний і семантичний. Формальний підхід спрацьовує у тих випадках, коли використання форм способів є достатньо стиглим та його фіксують граматики у вигляді правил, а методисти у вигляді таблиць. Але навіть у таких випадках фіксуються так звані «порушення правил», які деякі автори називають *agramaticalidad* (неграматичне вживання) форм модальних способів. Такі випадки фіксують майже всі дослідники, автори Граматики Королівської академії Іспанії включно. Так, в одному з її останніх видань в пунктах 3а и 3в параграфа 48.7 відмічаються порушення правил використання способів при негації дієслів розумової діяльності (Real Academia Española, 2010: 941).

Що вже казати про «*contextos múltiples*» (контексти з множинним прочитанням), де вибір способу залежить від того, яким модальним значенням наділяє саме мовець зміст свого висловлювання, та ще від широкого контекстуального оточення, екстралінгвістичних факторів. На підтвердження можна навести той факт, що іспаномовні мешканці країн Латинської Америки, які в складних реченнях при виборі способу віддають перевагу *Indicativo* там, де можливо вживати і *Subjuntivo*, аргументують це тим, що так для них простіше (De Mello, 1996: 370).

В граматиках та підручниках виникають переліки правил, які доповнюють об'ємними списками дієслів та різноманітних конструкцій, що підпорядковують вибір способу у додатковій частині

складного речення. Все це не полегшує опанування цього складного матеріалу.

Якщо порівняти варіювання способів в іспанській та французькій мовах, його дослідники відмічають, що у французькій ця проблематика не є такою гострою, як в іспанській, але тим не менше, щодо вживання Subjonctif питання всеж існують (Dragan, 2012: 58–59).

Методи дослідження. В якості методологічної основи в дослідженні ми дещо відходимо від традиційного доробку з теорії модальності та способу, а обираємо синтез комунікативного, психолінгвістичного та когнітивного підходу до питання вибору способу. Для нас важливе розуміння того, що граматики не використовують суто формальні одиниці, а навпаки, оперує значеннями. Крім того, ми враховуємо ту вирішальну роль, яку відіграє мовець при виборі способу.

Ми також ставимо перед собою завдання дослідити, чи є дієвими дві основні гіпотези щодо вибору способу при варіюванні, які окреслили науковці сьогодення: дискурсивна та оперативна (Real Espinosa, 2020; Ruiz Campillo, 2008).

Дискурсивна гіпотеза базується на оцінці способу в термінах інформаційних потоків на рівні дискурсу (відома, або спільна інформація проти нової інформації).

Поняття інформації (нової, або відомої), на відміну від декларації, не відноситься до базового рівня, воно залежить від актуалізації граматичних значень на рівні дискурсу, тобто на тому рівні, де спрацьовують багато факторів, що перемішуються між собою та взаємопроникають, породжуючи кінцевий зміст висловлювання (Ruiz Campillo, 2008: 20).

Оперативна гіпотеза ґрунтується на базових значеннях декларативного відношення мовця до підпорядкованого предиката (декларація або відсутність декларації цього предиката).

Поняття декларації представляє собою значення базового лінгвістичного рівня суто модальної природи, а саме означає, яким чином суб'єкт мовлення хоче, щоб було зрозуміле його відношення до предиката підрядного речення (незалежно від прагматичних цілей, які реципієнт інформації може активувати, щоб в остаточному вигляді сприйняти інформацію від мовця) (Ruiz Campillo, 2008: 23).

Мета дослідження. Однією з основних цілей дослідження є пошук шляхів подолання проблеми розуміння вибору та вживання відповідного способу в додатковій частині складнопідрядних речень в

іспанській та французькій мовах. На наш погляд, досягти цієї мети можна на основі останніх теоретичних та практичних розробок з проблематики модальності та способів, використовуючи новітні підходи та принципи дослідження варіювання способів в цих мовах.

Результати та обговорення. В сучасній іспанській та французькій граматичній науці точаться дискусії щодо визнання можливості варіювання способів, бо намітилася розбіжність між бажанням методистів спростити викладання цих складних тем з іспанської та французької мов як іноземних та реальним функціонуванням форм модальних способів, і цим не можна нехтувати. Наприклад, за правилами в іспанській після *no sé* вживається *Subjuntivo*, але ми стикаємося з безліччю випадків порушення цього правила: *No sé si va a venir (Indicativo)*; *No sé quien eres (Indicativo)*. *No sé si saldré (Indicativo)*. *No sé como se llama la chica esa (Indicativo)*. Матте Бон називає такі приклади «*ejemplos incymodos*» (незручні приклади) (Matte Bon, 2008: 5). І таких «незручних прикладів» чимало.

Тобто виходить так, що не встигли ті, хто навчається іспанської, опанувати правила, як вони стикаються з тим, що в узусі ці правила порушуються. На їхні запитання викладачеві, а чому це так, часто можна почути “*sí, porque sí*” (так, тому що це так) і рекомендації не думати, а просто запам’ятовувати.

Видається необхідним збалансовувати фактори синтаксичної залежності зі значеннями семантичного характеру при виборі способу, а також не забувати про комунікативну складову: про вирішальну роль адресанта, про його орієнтацію на адресата, який в свою чергу має бути підготовленим до того, щоб правильно дешифрувати інформацію і модальні імплікатури адресанта.

Французьку мову називають такою, де вживання *Subjonctif* у підрядних реченнях є скромним («*modesto*») у порівнянні з іспанською, де фіксують інтенсивне («*intenso*») вживання *Subjuntivo* в аналогічних структурах: *Os llamaré cuando todos vengan (Subjuntivo)*; *Je vou appellerai quand tous vendront (Indicatif)* (Nowikow, 2017: 64–65).

Руис Кампильо, аналізуючи історію підходів до варіювання способів в іспанській мові, виділяє три напрями, а саме опис прикладів, виділення деякої кількості варіантів стабільного (формального) вживання способів та експлікацію цього вживання. Він приходить до висновку, що на сьогодні не існує жодного єдиного правила відносно синтаксичної структури висловлювання, яке б змогло пояснити всі

випадки вживання способів. Він критикує суто формалістичний підхід до проблеми вибору способу, який, на його погляд, призводить до того, що очевидні речі, які не так складно було б пояснити тим, хто вивчає іспанську мову, перетворюються на якусь «туманну химеру» (Ruíz Campillo, 2008: 4).

Критикує він також і спроби безсистемного опису безкінечної кількості прикладів, називає це «семантичною розпустою» («*libertinaje semanticista*»), яка створює повний хаос та остаточно унеможливорює легке та швидке опанування матеріалу щодо вибору способу (Ruíz Campillo, 2008: 12).

Внеском у новітній підхід до проблематики варіювання способів у рамках продуктивної гіпотези стало використання таких комунікативних базових опозицій як *aserciyñ / no aserciyñ* (твердження / відсутність твердження) або *declaraciyn / no declaraciyn* (декларування / відсутність декларування) з боку мовця (Matte Bon, 2008: 18; Ruíz Campillo, 2008: 26–27).

Урахування того факту, що за допомогою форм *Indicativo* ми щось стверджуємо, або декларуємо, а за допомогою форм *Subjuntivo* не стверджуємо, або не декларуємо (іншими словами *Indicativo* декларує, а *Subjuntivo* цього не робить), концептуально і суттєво розширює можливості, по-перше, розуміння, по-друге, експлікації, та як результат, оволодіння навичками вибору того чи іншого способу.

Деякі дослідники вважають слова *aserciyñ* та *declaraciyn* синонімами, надаючи при цьому перевагу тільки одному з них. Але, як відомо, повних синонімів не існує. *Aserciyñ* означає «щось стверджувати», а *declaraciyn* означає «зробити публічним, оголосити щось».

Так, згідно з думкою Руїса Кампільо, краще використовувати саме термін *declaraciyn*. Він так аргументує свій вибір: акт декларування чогось не обов'язково включає правдивість того, про що йдеться. Суб'єкт мовлення може повідомити або про якусь реальну подію, або про якесь своє припущення (Ruíz Campillo, 2008: 31). Матте Бон вважає, що термін *aserciyñ* на відміну від *declaraciyn* не має чіткого визначення і також віддає перевагу терміну *declaraciyn* (Matte Bon, 2008: 16).

І тут виникає потреба згадати ще про один інструмент, яким оперують сучасні дослідники проблематики варіювання способів в рамках дискурсивної гіпотези, а також викладачі і методисти, а саме інформативність. Вибір такого способу як *Indicativo* вони пов'язують з тим, що контекст включає так звану спільну, відому інформацію

«*informaciyn compartida*», а вибір Subjuntivo з наявністю в контексті нової, невідомої адресату, або адресатам інформації «*informaciyn nueva*» (Matte Bon, 2008: 18).

Безумовно, пошуки магічного закону, який би відобразив всі випадки вибору способу, на цьому не закінчуються. Науковці ідуть далі. Зважаючи на успіх, який мало введення поняття матриці, запозичене з алгебраїчної науки, наприклад, в економічну науку, його все активніше використовують і в новітніх лінгвістичних розробках (Real Espinosa, 2020; Ruiz Campillo, 2008).

Механізм функціонування матриці проявив себе як продуктивний завдяки можливості отримання конкретних, точних, рекомендованих для прийняття рішень. А саме цього потребує і складне питання вибору способу в іспанській та французькій мовах.

Під матрицею розуміють будь-який елемент, що вводить підпорядковане дієслово у відповідному способі і саме цей елемент відповідає за вибір саме цього способу, якими б не були його формальні характеристики. Цим елементом можуть бути управляючі дієслова, споріднені з ними конструкції, деякі сполучники.

Ruiz Кампильо, який ратує за введення оперативних семантичних матриць в методологію викладання варіювання способів в іспанській мові, наводить групи контекстів, що можуть бути підпорядковані різним видам матриць, таким як декларативні (*matrices declarativas*), опитувальні (*matrices de cuestionario*), такі, що включають коментарі (*matrices de comentario*). Всього контекстів для матриць у Ruiza Кампильо шість: *Contexto 1. Plantear un objetivo* (Поставити якусь ціль), *Contexto 2 a. Declarar una informaciyn* (Про щось заявити), *Contexto 2b. Cuestionar una informaciyn* (Запросити якусь інформацію), *Contexto 2c. Valorar una informaciyn* (Оцінити якусь інформацію), *Contexto 3a. Identificar una entidad* (Ідентифікувати якусь сутність), *Contexto 3b. No identificar una entidad* (Не ідентифікувати сутність).

По всіх цих позиціях автор надає приклади і пояснює, чому вжито той чи інший спосіб. Крім того, Ruiz Кампильо пропонує досить об'ємну таблицю, яка включає як різні матриці, так і різні значення, і модальні імплікатури та створює так звану «дорожню карту способу», розроблену ним з дидактичними цілями (Ruiz Campillo, 2008: 34–45).

Завдяки матриці той, хто вивчає мову, може представляти синтаксичне явище підпорядкування у більш схематичній формі і йому не потрібно володіти для цього значною кількістю лінгвістичних тер-

мінів. Інша, набагато важливіша позитивна сторона введення такої одиниці як матриця — це оперативність протоколів, що мають відношення до значення і можуть пояснювати незручні приклади порушення нормативних правил (Ruíz Campillo, 2008: 20).

Фундаментальним принципом кореляції між матрицею та підрядним реченням є необхідність ґрунтувати вибір способу з позицій психолінгвістичної логіки.

Легко помітити, що багато формальних матриць з модальної точки зору функціують по-різному відповідно до змісту, яким суб'єкт мовлення їх наповнює в кожному окремому випадку. Вибір того чи іншого способу залежить від конкретного модального значення для переважної частини матриць. З точки зору інтерпретації, завдяки способу, що був обраний мовцем, вирішується проблема двозначності.

Висновки. Дослідження варіювання способів у підрядних реченнях іспанської та французької мов підтвердило, що відмінності та подібності встановлюються на рівнях не лише системи, але й норми та узуса.

Функціонування способів у рамках складного речення має бути проаналізоване згідно з тими значеннями, які вони привносять в єдність самого висловлювання та тексту або дискурсу.

При виборі способу вирішальну роль відіграє збіг між семантичними властивостями предикатів головного речення і функціональним змістом способів, що вживаються у підрядних реченнях. У разі, коли виникає необхідність вибору способу, включається логіка значення і тут з'являються можливості вибору.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можна визнати, що в порівнянні з французькою в іспанській Subjuntivo вживається у більшій кількості підрядних речень. Іспанська виявляє більшу схильність до можливості варіювання способів Indicativo / Subjuntivo, за допомогою якого встановлюються семантичні відмінності характеристик фактів або сутностей, про які йдеться.

Новітні дослідження та новітні підходи до вибору способу, на наш погляд, внесли значний вклад у пошук підґрунтя щодо розуміння варіювання способів на рівні теорії мови та на базі аналізу їх реального функціонування. На основі базових методологічних принципів намітилися шляхи введення цих доробок у дидактичний матеріал у формі, доступній тим, хто опановує цей складний та об'ємний матеріал при навчанні іспанської та французької мов як іноземних.

Залишаються питання особливо складних висловлювань, наприклад, таких, що включають ряд підрядних речень. В процесі навчання викладачі обходять такі приклади. Тим не менше, на рівні С1 та С2 ми вважаємо за необхідне це роботи. Але це вже матеріал для майбутніх досліджень.

Список літератури

- Шинкарук В. Д. Модус і диктум в структурі речення. Культурологія. Філологія. Музикознавство: міжнародний вісник. 2014. № II (3). С. 165–172.
- De Mello G. Indicativo por Subjuntivo en cláusula regida por expresiyn de reacciyn personal Nueva Revista de filología hispánica. *NRFH*. 1996. 44 (2). P. 365–385. DOI:10.24201/nrfh.v44i2.1943
- Dragan E. Grammaire théorique de la langue française. Cours théorique. Bălți, 2012. 115 p. URL: <http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/dragan/grammaire.pdf>; <http://dspace.usarb.md:8080/jspui/handle/123456789/936>
- Yanes G., Javier F. El punto de vista inherente como factor clave en la elecciyn del modo en las oraciones subordinadas temporales: Los casos de antes/después (de). *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. 2022. 49. P. 1–32. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/cog-2021-0130/html> DOI:10.15304/verba.49.7217
- Rivera L. J. J. El modo: la categoría gramatical y la cuestiyn modal. Colecciyn *Lucus-Lingua*, 12. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servicio de Publicaciyns e Intercambio Científico, 2013. 172 p.
- Bon M. Francisco. El subjuntivo español como operador metalingüístico de gestiyn de la informaciyn. *MarcoELE, Revista de Didáctica ELE* 6.2008. P. 1–30.
- Errapel M.-B.. A cognitive account of mood in complements of causative predicates in Spanish. *Hispania*. 2014. 97(4). P. 651–665. URL: <https://doi.org/10.1353/hpn.2014.0111>.
- Nowikow W. Sobre la bifuncionalidad del modo subjuntivo: ¿Funciyn sintáctica o/y funciyn semántica? *Moenia*. 2017. 23. P. 61–72. URL: <https://revistas.usc.gal/index.php/moenia/article/view/4275/5535>
- Popovych M. Cours théorique de grammaire française. Morfologie. Чернівці: Букрек, 2010. 288 с.
- Real Academia Española. Nueva gramática de la lengua española. Manual. Madrid: Espasa. 2010. 1049 p.
- Espinosa R., Manuel J. Indicativo y subjuntivo, declaraciyn y no declaraciyn. 2020. P. 312–342. URL: https://www.researchgate.net/publication/345162978_Indicativo_y_subjuntivo_declaracion_y_no_declaracion_algunos_ejemplos_dificiles
- Campillo R., Plácido J. El valor central del subjuntivo: ¿Informatividad o declaratividad? *MarcoELE, Revista de Didáctica ELE* 7. 2008. P. 1–44.

Rodríguez V. A., Louzao M. El modo verbal en las cláusulas condicionales, causales, consecutivas, concesivas, finales y adverbiales de lugar, tiempo y modo. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2006. 448 p.

References

- Shynkaruk V. D. (2014). Modus i dyktum v strukturi rechennia. Mizhnarodnyi visnyk. Kulturologiia. Filologiia. Muzykoznavstvo. II (3), 165–172.
- De Mello, G. Indicativo por Subjuntivo en cláusula regida por expresiyn de reacciyn personal Nueva Revista de filología hispánica. NRFH. 1996. 44 (2). P. 365–385.
- Dragan E. Grammaire théorique de la langue française. Cours théorique, Bălți, 2012. 115 p.
- García Yanes, Francisco Javier. 2022. El punto de vista inherente como factor clave en la elecciyn del modo en las oraciones subordinadas temporales: Los casos de antes/después (de). *Verba. Anuario Galego de Filoloxía* 49. 2022. P. 1–32.
- Lypez Rivera, Juan J. *El modo: la categoría gramatical y la cuestiyn modal*. Colecciyn *Lucus-Lingua*, 12. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servicio de Publicaciyns e Intercambio Científico. 2013. 172 p.
- Matte Bon, Francisco. El subjuntivo español como operador metalingüístico de gestiyn de la informaciyn. *MarcoELE, Revista de Didáctica ELE* 6.2008. P. 1–30.
- Mejías-Bikandi, Errapel. A cognitive account of mood in complements of causative predicates in Spanish. *Hispania* 97(4). 2014. P. 651–665.
- Nowikow, Waczesław. Sobre la bifuncionalidad del modo subjuntivo: ¿Funciyn sintáctica o/y funciyn semántica? *Moenia* 23. 2017. P. 61–72
- Popovych M. Cours théorique de grammaire française. Morfologie. Chernivtsi: Bukrek, 2010. 288 s.
- Real Academia Española. Nueva gramática de la lengua española. Manual. Madrid: Espasa. 2010. 1049 p.
- Real Espinosa, Juan Manuel. Indicativo y subjuntivo, declaraciyn y no declaraciyn. 2020. P. 312–342.
- Ruiz Campillo, José Plácido. El valor central del subjuntivo: ¿Informatividad o declaratividad? *MarcoELE, Revista de Didáctica ELE* 7. 2008. P. 1–44.
- Veiga Rodríguez, A., Mosteiro Louzao. El modo verbal en las cláusulas condicionales, causales, consecutivas, concesivas, finales y adverbiales de lugar, tiempo y modo. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2006. 448 p.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2023 року

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ВИОКРЕМЛЕННЯ ТЕРМІНОСПОЛУКИ В КОРПУСНО-ПРИКЛАДНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Дем'янчук Ю. І.

кандидат економічних наук, викладач,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ORCID 000–0001–8722–5568

Статтю присвячено аналізу основних ознак виокремлення терміносполуки у корпусно-прикладному перекладознавстві. Визначено основні теоретичні віхи становлення кількісної ознаки виявлення терміносполуки у корпусі текстів, корпусної ознаки контекстуальної адекватності та корпусної ознаки граматичної узгодженості. Варто зазначити, що посилення логічного детермінізму мовного феномена відображає інтегрований ієрархічний підхід до класифікації документів за допомогою відстані між словами в корпусно-прикладному перекладознавстві. Це пояснюємо кластеризацією змістових одиниць, які можна однозначно фіксувати та перекладати у кількісні показники, які корелюють із терміносполукою. У дослідженні аргументовано метрику даних, яка дозволяє відслідковувати жанрові групи відповідних документів, а також запропоновано додатковий дослідницький потенціал у сфері дослідження термінології в офіційно-ділових текстах НАТО, ООН, СОТ. Розкрито механізм оцінювання векторних представлень терміносполуки на основі офіційно-ділових документів, покликаних відобразити семантичну подібність між словами, реченнями та текстами. У науковій розвідці обґрунтовано використання косинус відстані для представлення слова у вхідних даних та в моделях мови, які слугують засобом обчислення під час зіставлення документів й вміщують термінологію міжнародних організацій НАТО, ООН, СОТ. Доведено, що важливим аспектом кількісної ознаки є забезпечення консистентності аналізованого феномена, який сприяє прецизійності відтворення епістемологічної термінології. Окрім того, цінним орієнтиром у процесі відтворення терміносполуки у корпусно-прикладному перекладознавстві є корпусна ознака контекстуальної адекватності, яка передбачає контекстуальний аналіз, в якому вживається терміносполука. Представлена в науковій статті ознака контекстуальної адекватності розширює лінвоформат офіційно-ділового тексту. Завдяки цьому у науковій праці підкреслено аксіоматичну функцію вищезгаданих ознак, що полягає у відтворенні терміносполуки у різних контекстах з метою поняттєвого розуміння семантичних відтінків елементів мови й врахування лексико-семантичних закономірностей відтворення терміносполуки. З'ясовано, що корпусна ознака граматичної узгодженості акцентує увагу на своєрідності інтенції адекватних граматичних конструкцій у корпус-

но-прикладному перекладознавстві, що сприяє збереженню цілісної структури та семантики тексту під час перекладу терміносполуки й демонструє евристичні моделі, граматичні орієнтири, пріоритети граматичної відповідності між оригіналом і перекладом.

Ключові слова: кількісна ознака відтворення терміносполуки, корпусна ознака контекстуальної адекватності, корпусна ознака граматичної узгодженості, переклад, терміносполука, корпус текстів.

THE MAIN FEATURES OF TERM-COMBINATION HIGHLIGHTING IN CORPUS-APPLIED TRANSLATION STUDIES

Demyanchuk Y. I.

Candidate of Economic Sciences, Lecturer,-
Lviv State University of Life Safety

The article is dedicated to the analysis of the main features of term-combination highlighting in corpus-applied translation studies. The fundamental theoretical milestones of the emergence of quantitative indicators for identifying term combinations in a text corpus, corpus-based indicators of contextual adequacy, and corpus-based indicators of grammatical consistency have been defined. It is worth noting that the strengthening of logical determinism of the linguistic phenomenon reflects an integrated hierarchical approach to document classification based on word distance in corpus-applied translation studies. This is explained by clustering meaningful units that can be unambiguously identified and translated into quantitative indicators that correlate with term-combinations. The research justifies the use of a data metric that allows tracking the genre groups of relevant documents and proposes additional research potential in the field of terminology research in official and business texts of NATO, UN, WTO. The mechanism for evaluating vector representations of term-combinations established on official and business documents, designed to reflect semantic similarity between words, sentences, and texts, is revealed. The scientific inquiry substantiates the use of cosine distance to represent a word in input data and in language models, which serve as a means of computation during document comparison and incorporate the terminology of international organizations such as NATO, UN, WTO. It is proven that an important aspect of the quantitative indicator is ensuring consistency of the analyzed phenomenon, which contributes to the precision of reproducing epistemological terminology. Additionally, a valuable reference point in the process of reproducing term-combinations in corpus-based applied translation studies is the corpus-based indicator of contextual adequacy, which involves contextual analysis where the term-combination is used. The presented feature of contextual adequacy expands the linguistic formality of official and business texts. Thus, the scientific article emphasizes the axiomatic function of the aforementioned characteristics, which lies in reproducing term-combinations in different contexts to conceptually understand semantic nuances of language elements

and consider lexical-semantic regularities of term combination reproduction. It is revealed that the corpus-based indicator of grammatical consistency draws attention to the specificity of adequate grammatical structures in corpus-applied translation studies, which contributes to preserving the overall structure and semantics of the text during the translation of term-combinations and demonstrates heuristic models, grammatical guidelines, and priorities of grammatical correspondence between the original and the translation.

Key words: quantitative indicator of term-combination reproduction, corpus-based indicator of contextual adequacy, corpus-based indicator of grammatical consistency, translation, term-combination, text corpus.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Історія вивчення поняття «терміносполука» як лінгвістичного й пізніше — корпусного поняття є довготривалою. Донедавна в найбільш загальному сенсі під терміносполукою було прийнято розуміти «лінгвістичну конструкцію, яка складається з двох або більше термінів, що поєднані між собою для позначення конкретного поняття, об'єкта або явища» (Zufferey, 2017: 399–422). Терміносполука має свої властивості, які відрізняють її від простих словосполучень. Перш за все, терміносполука має свою специфіку в мовознавчих студіях, лінгвістичних експериментах, лінгводидактичних платформах, мовній локалізації. Звідси двохрівнева онтологічна природа терміносполуки: вона є стабільно конструйована і фіксовано структурована монологічна конструкція. Конкретизація терміносполуки обумовлюється синтаксичними нормами її вжитку, специфічною граматичною побудовою, прагматичними відношеннями між морфологічними одиницями і категоріями. Становлення поняття «терміносполука» прослідковується до виникнення спеціалізованої термінології в різних царинах науки. Саме тому спроба виокремити ознаки відтворення терміносполуки в корпусно-прикладному перекладознавстві за допомогою різноманітних статистичних підходів, автоматизованих систем, програмного забезпечення підсилює **актуальність** обраної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З точки зору теоретичного перекладознавства дослідників (Bolotnikova, 2021: 94–98; Засєкін, 2020: 498; Szumor, 2018: 53–86) цікавлять питання використання корпусів текстів (далі КТ) на стадії глибокого розуміння аксіологічної функції перекладу (Aharoni, 2019; Vau, 2019; Viber, 1998: 310) та вирішення труднощів, з якими стикаються перекладачі (Gambier, 2020;

Venuti, 2019: 235; Шмігер, 2018: 510). Увагу науковців, з практичної точки зору, зосереджено на вивченні моделей й закономірностей опрацювання існуючих корпусів текстів й набуття навичок їхнього ефективного використання з метою створення нових КТ найвищої якості (Chonglong Gu, 2023: 454–456; Farahani, Dastjerdi, 2021: 215–223; Zufferey, Degand, 2017: 399–422).

Як слушно вважають деякі дослідники (Гайвороновський, 2003: 120–122; Радейко, 2014: 86–93; Costa, 2016: 357–361; Conneau, 2018; Mareček, 2018 та ін.), сучасна технологія корпусного аналізу тексту все більше спирається на формалізацію мовних явищ та одиниць всіх мовних рівнів, створення універсальних ресурсів зберігання, обробки, верифікації та використання елементів системи мови (Дзера, 2021: 56; Гудманян, 2017: 295). Сміслові сприйняття перекладу у сфері комп'ютерної обробки мовної інформації починається на алгоритмізованому рівні, тому ключовими елементами алгоритмізованих моделей вважаємо програмні продукти та бази даних, які є ефективними архіваторами поміж інших інструментів перекладача.

Метою наукової розвідки є виявлення основних ознак відтворення терміносполуки в корпусно-прикладному перекладознавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сконденсовані у корпусній лінгвістиці корпуси текстів призначені для розв'язання різних завдань, які полягають у виокремленні іманентних характеристик мовних конструкцій з метою якісного лінгвістичного аналізу (Демська-Кульчицька, 2005: 219). У більш узагальненому сенсі класифікаційний розподіл корпусу текстів на двомовні та багатомовні (Селіванова, 2008: 711), що представляють безліч текстів-оригіналів з відповідними перекладами, дозволяє інтерпретувати їх лінгвістичне наповнення. *Не можна відкидати й корпуси*, в яких всі мови визначаються рівнозначними категоріями (Pustejovsky, 2004: 413): 1) *корпуси, створені на основі офіційно-ділових текстів ООН, НАТО або Європейського Співтовариства*; 2) *псевдопаралельні, або зіставні корпуси*, зібрані за схожими критеріями, що поєднують тексти з однієї і тієї ж тематичної групи, написані на двох або більше мовах, оригінальні та перекладні тексти.

Можливості корпусної лінгвістики в процесах операціоналізму, формування корпусу текстів, дослідження лінгвістичного наповнення в корпусному доробку, розкриття механізмів мовної інтеракції щодо контексту змістової рефлексії сприяє опрацюванню лінгвіста-

ми цієї змістової рефлексії. Саме в такий спосіб виокремлення терміносполуки, яка належить до слів з особливою функцією прагматичного реалізму, ретранслює інформацію про офіційно-ділові тексти міжнародних організацій.

Поштовхом для започаткування студій виокремлення терміносполуки з офіційно-ділових текстів послужили дослідження S. Picciotto (фінансова термінологія), F. Olsen (термінологія ООН про права дітей), M. Kristiansen (правова термінологія), J. Farley (військова термінологія), S. Flusberg, T. Matlock, P. Tibodeau (метафори війни в публічному дискурсі), J. Griffin (термінологія ООН у сфері людських прав), W. Goode (торговельна термінологія). Учені розкрили зміст і особливості атрибутивних термінів, які на відміну від загальноживаної лексики упорядковані, взаємопов'язані, складноструктуровані детермінізми.

Відомий теоретик офіційно-ділової термінології Тьєррі Фонтенель вважає, що здобутки лінгвістичної науки сприяють розширенню корпусних студій у напрямку колокацій й терміносполук. Англійський дослідник запровадив *терміни «лексична» та «граматична колокація»*, зміст яких відображає *взаємозалежність квантових станів двох різних мовленнєвих конструкцій* (Fontenelle, 1994: 42–48). Колективна стаття К. Р. Маккіна та Д. Р. Радева (K. R. McKeown, D. R. Radev) «Collocations. A handbook of natural language processing» (McKeown, Radev, 2000: 507–523) висвітлює, серед інших, і важливі мовні компоненти, які використовуються для полегшення багатьох завдань з обробки природної мови, охоплюючи генерацію природної мови, машинний переклад, пошук інформації, аналіз тональності тексту та вивчення мови. Дослідники схиляються до висновку про те, що розподіл обчислювальних систем позначиться на пошуку колокацій, що передбачає «три виміри: частоту, взаємну інформацію двох випадкових змінних та χ^2 -тест» (McKeown, Radev, 2000: 509). Відповідно до сучасної наукової парадигми корпусної лінгвістики «автоматична система вилучення та дослідження колокацій формує свої типи терміносполук, зокрема й офіційно-ділові» (McKeown, Radev, 2000: 520).

Незважаючи на те, що статистичні та автоматизовані методи виділення терміносполуки з колокації (Sketch Engine, методи асоціації, критерій сили зв'язку) характеризують високочастотні колокації, які є проміжним рівнем між термінами і фразеологізмами, у зазначеному реєстрі все ж використовуються певні лексичні варіанти, що розши-

рюють можливості статистичного підходу і збільшують вірогідність колокаційних зв'язків за заданим ключовим словом. В окремих випадках автоматизована система співвідносить загальноновживану лексику та терміносполуки, що «впливає на комунікативну точність фазового тексту» (Лях, 2019).

Саме традиційним підходам мовознавчих студій можна завдячувати за позитивний аспект вибору оптимальних ознак відтворення терміносполуки у корпусно-прикладному перекладознавстві. У рамках традиційного підходу до відтворення терміносполуки використовуються такі ознаки: структурна цілісність, яка не передбачає роздільних компонентів терміносполуки; лексична точність; стильова уніфікація; адекватна синтаксична структура відтворення терміносполуки в контексті (Flusberg, 2018: 1–18).

У корпусно-прикладному перекладознавстві термінологізація як процес поповнення термінологічної лексики шляхом виокремлення мовних одиниць з корпусу текстів спонукає до вибору оптимальних ознак відтворення терміносполуки у перекладі.

Підкреслення значення **кількісної ознаки відтворення терміносполуки у корпусі текстів** з метою посилення логічного детермінізму мовного феномена характеризує інтегрований ієрархічний підхід до класифікації документів за допомогою відстані між словами; кластеризації, де з'ясування змістових одиниць, які можна однозначно фіксувати та перекладати у кількісні показники, корелює із терміносполукою; створення метрики даних, яка дозволяє відслідковувати групи документів, а також пропонує додатковий дослідницький потенціал у сфері дослідження термінології в офіційно-ділових текстах НАТО, ООН, СОТ; оцінювання векторних представлень на основі **офіційно-ділових документів, покликаних показати семантичну подібність між словами, реченнями та документами**, і саме на цих можливостях ґрунтується опрацювання природної мови. Доцільне представлення слова у вхідних даних та в моделях мови полягає у використанні косинус відстані, оскільки порашовані відстані в ієрархічній кластеризації документів слугують засобом обчислення під час зіставлення документів, які вміщують термінологію міжнародних організацій НАТО, ООН, СОТ.

Кількісна ознака відтворення терміносполуки у корпусі текстів ілюструє й залучення статистичних заходів асоціації (log-likelihood, MI, t-score), міри TF-IDF (функціональної доцільності добутку двох

множників), що відображає інтеграційний аспект у процесі виокремлення терміносполук НАТО, ООН, СОТ з деякого набору колокацій і призводить до зміни ваги кожного слова на постійний множник, логічної актуалізації контекстної прив'язки за допомогою формату KWIC, який сприяє розробці програми зчитування текстового файлу й алгоритму пошуку цифр у рядку та відокремленні чисел одне від одного, а також програмного забезпечення Orange, є важливим фактором якісного корпусного дослідження офіційно-ділових текстів міжнародних організацій.

Зважаючи на репрезентативність офіційно-ділових текстів у вхідній та цільовій мовах, частотність появи терміносполуки в контексті дозволяє її плюралізувати у перекладі. Кількісний критерій забезпечує консистентність аналізованого феномена та сприяє прецизійності перекладу епістемологічної термінології.

Корпусна ознака *контекстуальної адекватності* передбачає контекстуальний аналіз, в якому вживається терміносполука. Лінгвоформат (мовне представлення) офіційно-ділового тексту зорієнтований на підкреслення важливості відтворення терміносполуки у різних контекстах, щоб зрозуміти семантичні відтінки елементів мови та знайти відповідний переклад, який враховує ці закономірності. Відображення терміносполуки в офіційно-діловому тексті крізь призму корпусно-прикладного перекладознавства має свою специфіку. Номіналістичні моделі найменувань міжнародних організацій, відомих прізвищ секретарів та політичних діячів, військових стратегічних об'єктів, зони бойових дій, військових операцій, міжнародного руху капіталу, торговельної діяльності, резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, міжнародної міграції становлять основу корпусного дослідження новітньої термінології. Представлений критерій базується на ідеї, що для досягнення контекстуальної адекватності слід враховувати розлогий контекст, включаючи контекст у базовій мові, контекст у мові-реципієнті, а також відтворення культурної специфіки в обох мовах. Тому, обираючи для оперування в корпусі текстів терміносполуку, маємо на увазі текстові бази даних, які посилюють рецепцію контекстуальних елементів у вхідній та вихідній мовах, репрезентують відтворення міжтекстових зв'язків і демонструють контекстну адекватність у корпусно-прикладному перекладознавстві.

Наповнення поняттєвого апарату корпусних студій збагачує загальною лінгвоформат корпусу текстів, дотичних до розгляду офі-

ційно-ділової проблематики. Саме в офіційно-діловому дискурсі акцентування корпусно-термінологічних параметрів є найбільш помітним. Зокрема *корпусна ознака граматичної узгодженості* демонструє оцінні моделі, граматичні орієнтири, пріоритети граматичної відповідності між оригіналом і перекладом у корпусно-прикладному перекладознавстві. Сутність ознаки граматичної узгодженості як корпусно-детермінованого феномена, що формується й виявляється в офіційно-діловому тексті, враховує граматичну правильність перекладу і є важливим аспектом його якості. При цьому граматичні норми і правила мови як в оригіналі, так і в цільовій мові апелюють до прецедентних номіналізмів. Вплив граматичних форм та синтаксичних конструкцій надзвичайно стійкий, що позначається на глибокому розумінні синтаксичних особливостей у вхідній та вихідній мовах. Окрім того, використання граматично збалансованих фраз, службових незмінних частин мови, прийменників, займенників та інших граматичних елементів є важливим аспектом граматичної узгодженості терміносполуки у корпусі текстів. Демонстрація адекватних граматичних конструкцій сприяє збереженню цілісної структури та семантики тексту під час перекладу. У контексті нашого дослідження корпусна ознака граматичної узгодженості уможливує опис вживання часових форм, способів дієслова, числівників та інших граматичних категорій, які забезпечують точність передачі інформації, а лінгвістичний підхід скеровує їхній інструментарій на аналіз терміносполуки в офіційно-діловому тексті. Дослідницька цінність ознаки граматичної узгодженості полягає в тому, що відтворення складних граматичних конструкцій у вхідній мові крізь призму корпусу текстів відображає аналогічні випадки у цільовій мові та увірогіднює вибір відповідного перекладу.

Відтак, аналіз корпусу офіційно-ділових текстів за допомогою інтегрованого ієрархічного підходу до класифікації документів, використання кількісної ознаки відтворення терміносполук у корпусі текстів, ознаки контекстуальної адекватності і корпусної ознаки граматичної узгодженості стає важливим тригером для якісного дослідження офіційно-ділових текстів. Використання цих ознак сприяє підкресленню логічного детермінізму мовного феномена та забезпечує консистентність та прецизійність перекладу епістемологічної термінології.

Список літератури

- Гайвороновський В. М. Методологічне значення наукових юридичних понять. *Методологічні проблеми правової науки* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 13–14 груд. 2002 р. Харків, 2003. С. 120–122.
- Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. Вступ до перекладознавства : навч. посіб. Вінниця : Нова Кн., 2017. С. 295.
- Демська-Кульчицька О. М. Основи Національного корпусу української мови : монографія. Київ : Інститут української мови НАНУ, 2005. 219 с.
- Дзера О. В. Гендерні студії і переклад Святого Письма. *Тези звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов за 2020 рік* (4–5 лютого 2021). Львів, 2021. С. 56.
- Засекін С. В. Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Харків, 2020. 36 с.
- Лях О., Непран А. Лексичні особливості наукової статті. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. Вип. 9(1). С. 111–117. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trpsf_2019_9_%281_%29__20.
- Радейко Р. І. Формалізація як метод дослідження правових явищ. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 810. С. 86–93. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_81.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. Полтава : Довкілля-К, 2008. С. 667–669.
- Шмігер Т. Перекладознавчий аналіз — теоретичні та прикладні аспекти: давня українська література сучасними українською та англійською мовами : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 510 с.
- Aharoni R., Johnson M., Firat J. Massively Multilingual Neural Machine Translation. *Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*. 2019. Vol. 1. P. 3874–3884.
- Bau A., Belinkov Y., Sajjad H. et al. Identifying and controlling important neurons in neural machine translation. *International conference on learning representations (ICLR)*. (Online document 14 April 2022), 2019. Retrieved from: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1811.01157>
- Biber D. *Corpus linguistics: investigating language structure and use*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 310 p.
- Bolotnikova A. P., Chernyshov V. V., Talovyria H. M. Peculiarities of English-Ukrainian official business style texts translation. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2021. Вип. 40, т. 1. С. 94–98. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-1-14>.
- Conneau A., Kruszewski G., Lample G. et al. What you can cram into a single vector: Probing sentence embeddings for linguistic properties. *Proceedings of the 56th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL)*. 2018. Retrieved from: <https://aclanthology.org/P18-1198>

- Farahani M. V., Dastjerdi H. V. Corpora and Translation Studies: Implications and Applications. *Journal of Language and Translation*. 2021. Vol. 11, no. 3. P. 215–223.
- Farley J. I. Military-to-civilian career transition guide: the essential job search handbook for service members. Indianapolis. *JIST Works*, 2010. 2000 p.
- Flusberg S., Matlock T., Thibodeau P. War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*. 2018. P. 1–18. DOI: 10.1080/10926488.2018.1407992
- Fontenelle T. What on earth are collocations? *English today: the international review*. 1994. Vol. 10 (40), no. 4. P. 42–48.
- Gambier Y. Change and Continuity in Translation. *Renewing Communication in a Globalised World*. 2020. No. 37. Retrieved from: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.37.27760>.
- Griffin J. On human rights. Oxford University Press, 2018.
- Goode W. Dictionary of trade policy terms. New York: Cambridge University Press, 2007. DOI: 10.1017/CBO9780511910050.
- Gu G. C. Corpus Linguistics and Translation Tools for Digital Humanities: Research Methods and Applications. Stefania M. Maci and Michele Sala (eds), *Digital Scholarship in the Humanities*. 2023. Vol. 38, is. 1. P. 454–456. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/llc/fqac069>.
- Kristiansen M., Simonnxs I. Legal Translation: Current issues and challenges in research, methods and applications. Berlin, 2019. 410 p.
- McKeown K. R., Radev D. R. Collocations. A handbook of natural language processing, 2000. P. 507–523.
- Mareček D., Rosa R. Extracting syntactic trees from transformer encoder self-attentions. *Proceedings of the 2018 EMNLP Workshop Blackbox NLP: Analyzing and Interpreting Neural Networks for NLP*. Brussels, 2018. P. 347–349. DOI: 10.18653/v1/W18–5444.
- Olsen F. Children’s rights: some feminist approaches to the United Nations convention on the rights of the child, in children, rights and the law. *6 International Journal of Law and the Family*. 1992. P. 192–220.
- Piccioletto S. Regulating global corporate capitalism. International corporate law and financial market regulation. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. DOI:10.1017/CBO9780511792625.
- Pystejovsky J. Lexical semantic techniques of corpus analysis brandies. Oxford: Oxford University Press, 2004. 413 p.
- Venuti L. Rethinking translation: discourse, subjectivity, ideology. New York: Routledge, 2019. 235 p.
- Zufferey S., Degand L. Annotating the Meaning of Discourse Connectives in Multilingual Corpora. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2017. Vol. 13 (2). P. 399–422.

References

- Hayvoronovsky V. M. (2003). Metodolohichne znachennya naukovykh yurydychnykh ponyat'. Metodolohichni problemy pravovoyi nauky: materials of the international Scientific conference. Kharkiv, December 13–14, ss. 120–122.
- Hudmalyan A. H., Sitko A. V., Yenchava H. H. (2017) *Vstup do perekladoznavstva* : navch. posib. Vinnytsya : Nova Kn., 295s.
- Dems'ka-Kul'chyts'ka O. M. (2005) *Osnovy Natsional'noho korpusu ukrayins'koyi movy* : monografy. Kyiv : Instytut ukrayins'koyi movy NANU, 219 s.
- Dzera O. V. (2021) *Henderni studiyi i pereklad Svyatoho Pys'ma. Tezy zvitnoyi naukovoyi konferentsiyi profesors'ko- vykladats'koho skladu fakul'tetu inozemnykh mov za 2020 rik (4–5 lyutoho 2021)*. L'viv, 56 s.
- Zasyekin S. V. (2020) *Psykholinhval'ni zakonimirnosti vidtvorennya khudozhn'oho tekstu v perekladi (na materiali anhliys'koyi ta ukrayins'koyi mov)*: avtoref. dys.... d-ra filol. nauk: 10.02.16. Kharkiv, 36 s.
- Lyakh O., Nepran A. (2019) *Leksychni osoblyvosti naukovoyi statti. Teoretychni y prykladni problemy suchasnoyi filolohiyi*. Vyp. 9(1). S. 111–117. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2019_9%281%29__20.
- Radeyko R. I. (2014) *Formalizatsiya yak metod doslidzhennya pravovykh yavlyshch*. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika»*. Yurydychni nauky, № 810. S. 86–93. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_81.
- Selivanova O. O. (2008) *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy* : navch. pidruch. Poltava : Dovkillya-K, ss. 667–669.
- Shmiher T. (2018) *Perekladoznavchyy analiz — teoretychni ta prykladni aspekty: davnya ukrayins'ka literatura suchasnymy ukrayins'koyu ta anhliys'koyu movamy: monohrafiya*. L'viv : LNU imeni Ivana Franka, 510 s.
- Aharoni R., Johnson M., Firat J. (2019) *Massively Multilingual Neural Machine Translation*. In *Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*, vol. 1, pp. 3874–3884.
- Bau A., Belinkov Y., Sajjad H., Durrani N., Dalvi F., Glass J. *Identifying and controlling important neurons in neural machine translation*. 2019. *International conference on learning representations (ICLR)*. (Online document 14 April 2022). Retrieved from: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1811.01157>.
- Biber D. (1998) *Corpus linguistics: investigating language structure and use*. Cambridge: Cambridge University Press, 310 p.
- Conneau A., Kruszewski G., Lample G., Barrault L., Baroni M. (2018) *What you can cram into a single vector: Probing sentence embeddings for linguistic properties*. *Proceedings of the 56th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL)*. Retrieved from: <https://aclanthology.org/P18-1198>.
- Farahani M. V., Dastjerdi H. V. *Corpora and Translation Studies: Implications and Applications (2021)* *Journal of Language and Translation*. vol. 11, no. 3, pp. 215–223.

- Farley J. I. (2010) Military-to-civilian career transition guide: the essential job search handbook for service members. Indianapolis, IN: *JIST Works*, 2000 p.
- Flusberg S., Matlock T., Thibodeau P. (2018) War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*, pp. 1–18. DOI: 10.1080/10926488.2018.1407992.
- Fontenelle T. What on earth are collocations? *English today: the international review*. 1994. Vol. 10 (40). No. 4. P. 42–48.
- Gambier Y. (2020) Change and Continuity in Translation. *Renewing Communication in a Globalised World*. no. 37 Retrieved from: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.37.27760>.
- Goode W. (2007) Dictionary of trade policy terms. New York: *Cambridge University Press*, DOI: 10.1017/CBO9780511910050.
- Griffin J. (2008) On human rights. Oxford University Press.
- Gu G. C. (2023) Corpus Linguistics and Translation Tools for Digital Humanities: Research Methods and Applications. Stefania M. Maci and Michele Sala (eds), *Digital Scholarship in the Humanities*, vol. 38, is. 1, pp. 454–456, Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/llc/fqac069>.
- Kristiansen M., Simonnøks I. (2019) Legal Translation: Current issues and challenges in research, methods and applications, Berlin, 410 p.
- Mareček D., Rosa R. (2018) Extracting syntactic trees from transformer encoder self-attentions. *Proceedings of the 2018 EMNLP Workshop Blackbox NLP: Analyzing and Interpreting Neural Networks for NLP*. Brussels: pp. 347–349. DOI: 10.18653/v1/W18–5444.
- McKeown K. R., Radev D. R. Collocations. A handbook of natural language processing / eds R. Dale, H. Moisl, H. Somers. 2000. P. 507–523.
- Olsen F. (1992) Children’s rights: some feminist approaches to the United Nations convention on the rights of the child, in children, rights and the law. Reprinted in *6 International Journal of Law and the Family*, pp. 192–220.
- Picciotto S. (2011) Regulating global corporate capitalism. International corporate law and financial market regulation. Cambridge: Cambridge University Press, DOI:10.1017/CBO9780511792625.
- Pystejovsky J. (2004) Lexical semantic techniques of corpus analysis brandies. Oxford: *Oxford University Press*, 413 p.
- Venuti L. (2019) Rethinking translation: discourse, subjectivity, ideology. New York: Routledge. 235 p.
- Zufferey S., Degand L. (2017) Annotating the Meaning of Discourse Connectives in Multilingual Corpora. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, vol. 13 (2), pp. 399–422.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2023 року

УДК 811.111'373

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285551](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285551)

ТЕМА НЕГАЦІЇ У ВЕРБАЛІЗОВАНОМУ ПОЛІ КОНЦЕПТА *LAZINESS*

Домбровська С. А.

аспірантка,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0000–0002–4278–7177

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепта LAZINESS. Актуальність роботи зумовлена тим, що пріоритетним напрямком лінгвокогнітивістики наразі є дослідження вербалізованих концептів. Концептуалізація як один із основних процесів пізнавальної діяльності людини спрямована на осмислення інформації у психіці людини з метою виявлення змісту концептів. Метою статті є за можливості вичерпне визначення вербальних засобів актуалізації теми негациї, складання переліку дефініційних ознак, що матеріалізують сему заперечення у вербалізованому полі концепта LAZINESS. У роботі семи розглядаються як найменші складові номінативного поля, наголошується, що за допомогою розщеплення значення на його складові частини формують та описують деталізований семний склад того чи іншого концепта. Було проаналізовано 456 дефініцій 21 прикметника у 8 словниках. Отриманий матеріал підлягав подальшому дефініційному аналізу, який показав провідну роль семантичного компонента заперечення чогось, відсутність чогось. У ході дослідження було сформовано синонімічний ряд англomовних лексем, переважно прикметників, що об'єднані темою лінійний, це прикметник LAZY, а також слова, які словники визначають як його синоніми. У статті проаналізовано дефініції лексичної одиниці LAZY в англomовних спеціалізованих словниках; проведено семний аналіз смислової парцели заперечення у складі номінативного поля вербалізованого концепта LAZINESS. Виявилось, що половина проаналізованих словникових дефініцій мають у своєму складі сему заперечення певної якості, стану, дії. Сему заперечення вербалізують частка not, іменники lack або participle lacking, частка no, прийменник without, префікси in- та un-, суфікс -less, префікс dis-, прикметник averse, префікс ir-, прислівник less, префікс non- та займенник nothing. У статті висвітлюється кількісна представленість семи заперечення у дефініціях прикметників-синонімів семми LAZY.

Ключові слова: вербалізація, концепт, сема, заперечення, лінь.

THE THEME OF NEGATION IN THE VERBALIZED FIELD OF THE CONCEPT OF *LAZINESS*

Dombrovska S.

Postgraduate student,

Odesa I. I. Mechnikov National University

The article is focused on the peculiarities of the verbalization of LAZINESS concept. The relevance of the paper is determined by the fact that the priority direction of linguistic cognitivism is currently the study of verbalized concepts. Conceptualization as one of the main processes of human cognitive activity is aimed at understanding information in the person's mind in order to reveal the content of concepts. The purpose of the article is an exhaustive definition of the verbal means of actualizing the theme of negation, compiling a list of defining features that actualize this negation in the verbalized field of the LAZINESS concept. In the paper, semes are considered to be the smallest components of the nominative field, it is emphasized that with the help of splitting the seme into its components, the detailed seme composition of a concept is formed and described. 456 definitions of 21 adjectives in 8 dictionaries have been analyzed. The data were subjected to further definitional analysis, which has demonstrated the leading role of the semantic component of the denial of something, the absence of something. In the course of the research, a synonymous series of English lexemes, mainly adjectives united by the theme of lazy, was formed, luding the adjective lazy, as well as words that dictionaries define as its synonyms. The article analyzes the definitions of the lexical unit lazy in English-language specialized dictionaries; the seme analysis of the semantic parcel of negation as part of the nominative field of the verbalized concept of LAZINESS has been carried out. It has turned out that half of the analyzed dictionary definitions have in their composition the negation of a certain quality, state, action. This negation is verbalized by the particle not, the noun lack or participle lacking, the particle no, the preposition without, the prefixes in- and un-, the suffix -less, the prefix dis-, the adjective averse, the prefix ir-, the adverb less, the prefix non-, and the pronoun nothing. The article offers the quantitative representation of the negation seme in the definitions of adjectives-synonyms of the seme LAZY.

Key words: verbalization, concept, seme, negation, laziness.

Вступ. Сьогодні неможливо дати відповіді на головні питання філософії мови без розгляду принципів, що регулюють та визначають когнітивну та комунікативну діяльність людини. Результати процесу освоєння та осмислення людиною навколишньої реальної дійсності відображаються у формах мови, що призводить, своєю чергою, до визначення реалій цієї дійсності, а потім їх категоризації за допомогою відповідних мовних знаків. Якщо логіка та семантика мають справу

з ідеалізованим об'єктом, теоретичним конструктором, то об'єкти філософії мови в когнітивному аспекті мають більш індивідуальний, емпіричний характер. В аналітичній філософії отримав усвідомлення той факт, що повноцінна модель мови не може обмежуватись лише логічним чи семантичним підходами, необхідний облік когнітивних, прагматичних та психолінгвістичних аспектів функціонування мови. Природу мови, точніше функціонування значень, можна вивчати, досліджуючи мовний знак і мовні процеси на кшталт когнітивістики, тобто включаючи ментальну сферу та досліджуючи концепти.

Концептуалізація як один із основних процесів пізнавальної діяльності людини спрямована на осмислення інформації у психіці людини з метою виявлення змісту концептів. Проблемою концептуалізації фрагментів дійсності засобами мови займаються лінгвісти Т. В. Булигіна, С. В. Голик, В. З. Дем'янков, С. О. Жаботинська, В. І. Карасик, І. М. Колегаєва, О. С. Кубрякова, М. М. Полюжин, З. Д. Попова, І. А. Стернін, Ю. С. Степанов, О. О. Селіванова, І. П. Сусов, Д. М. Шмельов, R. L. Trask, D. L. Medin, E. E. Smith, M. Bowerman, S. Levinson, G. Lakoff, R. W. Langacker та ін.

Український когнітивний лінгвіст М. М. Полюжин визначає концепт як «породження мовної одиниці в певному обсязі її змісту, включно з конотацією й конкретно-чуттєвими асоціаціями. Він містить не тільки поняття про класи предметів і явищ довкілля, а й асоціативне соціокультурне уявлення про них в узагальненому вигляді. Хоча концепт виражається мовою й закріплений за окремими її одиницями, проте він не прирівнюється до них» (Полюжин, 2015: 218). На думку дослідника, «зміст концепта — це результат реконструйованого розуміння слів, контекстів і текстів, у яких сформоване узагальнене уявлення про певний факт свідомості, а також зароджуються всі ті складники, які сукупно входять у розуміння терміна «концепт» (Полюжин, 2015: 218).

Приоритетним напрямком лінгвокогнітивістики на сьогоднішній день є дослідження вербалізованих концептів. Сукупність мовних засобів, що вербалізують концепт, утворює його номінативне поле (Попова, Стернін, 2007: 47). Пропонована розвідка містить семний аналіз смислової парцели *заперечення* у складі номінативного поля вербалізованого концепта *LAZINESS*.

Семи тлумачать як найменші складові номінативного поля. За допомогою розщеплення значення на його складові частини формують

та описують деталізований семний склад того чи іншого концепта. Під семою розуміють «відбиття у свідомості людини окремої ознаки того об'єкта, який у цілому представлений у семемі» (Іванова, 2010: 250).

Отже, семи, за визначенням І. М. Колегаєвої, — це «нематеріальні, ідеальні сутності, досліднику вони представлені як опосередковані матеріальними, а саме вербальними сутностями, тобто словами, що містяться в дефініційних статтях тлумачних словників, інакше кажучи, дефініційними ознаками» (Колегаєва, 2018: 122).

Як справедливо зазначає С. В. Голик, основна мета концептуального аналізу полягає в побудові концептуальної моделі того інформаційного фрагмента, який фіксується мовним знаком (Голик, 2019: 159). Отже, елементи значення групуються, упорядковуються як взаємопов'язані компоненти; визначаються вербальні засоби актуалізації певних тем.

Метою пропонованої розвідки є за можливості вичерпне визначення вербальних засобів актуалізації теми негатиї, складання переліку дефініційних ознак, що матеріалізують сему *заперечення* у вербалізованому полі концепта *LAZINESS*.

До **завдань**, які вирішувалися в статті, входили 1) дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, 2) вибір наскрізного в рамках поля позначення виокремлених сем, 3) аналіз виокремленої семи *заперечення* як невід'ємної складової номінативного поля концепта *LAZINESS*, 4) складання переліку дефініційних ознак, що матеріалізують сему *заперечення* у вербалізованому полі концепта *LAZINESS*.

У ході дослідження було сформовано синонімічний ряд англійських лексем, переважно прикметників, що об'єднані темою *лінивий*, це прикметник *LAZY*, а також слова, які словники визначають як його синоніми. Таких налічується 20 одиниць. Це такі прикметники як: *lazy, idle, indolent, inactive, slothful, sluggish, good-for-nothing, languorous, languid, slack, passive, supine, shiftless, work-shy, inert, torpid, lethargic, listless, slow, sluggardly*.

Матеріал дослідження. Аналізу підлягали словникові дефініції відповідних слів. Було проаналізовано 456 дефініцій 21 прикметника у 8 словниках. Отриманий матеріал підлягав подальшому дефініційному аналізу, який показав провідну роль семантичного компонента *заперечення чогось, відсутність чогось*.

Методи дослідження. Вибір методів для дослідження концепту залежить від мети та завдань, які ставить перед собою дослідник. Такий підхід сприяє всебічному опису змісту та структури концепта, дослідженню різних моделей їх мовного вираження та моделювання.

На слухну думку І. М. Колегаєвої, конструювання номінативного поля будь-якого вербалізованого концепта має такі етапи:

1. Вилучення із репрезентативних лексикографічних джерел номінативних одиниць, що семантично споріднені із ключовою (звичай іменною) лексичною одиницею-назвою концепта.

2. Дефініційний аналіз номінативних одиниць із метою виокремлення ключових сем, які в різних словниках можуть бути виражені кількома неідентичними дефініційними ознаками. Вибір наскрізного в рамках поля позначення виокремлених сем. За необхідності семи можуть піддаватись подальшому аналізу другого, можливо третього ступеня глибини. В цьому разі дефініційна ознака (яка матеріалізує відповідну сему) розглядається як самостійний об'єкт подальшого компонентного аналізу.

3. Аранжування ключових сем за їхнім смисловим потенціалом: ЩО називається, ЯК характеризується, ЯКІ трансформації відбуваються в межах досліджуваного поля.

4. Структурування поля на ядро, медіальну зону і периферію.

5. Окремим етапом має бути етимологічна розвідка ядерних семем (Колегаєва, 2018: 125).

Саме така методика комплексного аналізу концептів та інтегрованого підходу до їхнього дослідження дає можливість виявити різноманітні мовні засоби репрезентації концепта, простежити частотність його реалізацій у дискурсі і, як результат, висвітлити особливості змісту і структури концепта.

Результати та обговорення. Всього із 456 дефініцій 231 дефініція, тобто 50.7 %, має у своєму складі сему *заперечення певної якості, стану, дії*. Кількість дефініцій цих прикметників, що мають у своєму складі відповідну сему, різняться від 0 % (*sluggard*), тобто із 4 дефініцій цього синоніма жодна не містить сему *заперечення, відсутність чогось*, до 100 % (*good-for-nothing, shiftless*), де навпаки кожна із 8 дефініцій вербалізує відповідну сему (див. табл. 1).

Усього в проаналізованих словникових дефініціях 20 прикметників виявлено 353 випадки вербалізації семи *заперечення, відсутності*, з яких найбільш частотним вербалізатором є *'not'* (44,8 %) (див. табл. 2).

Таблиця 1

**Кількісна представленість семи *заперечення* у дефініціях
прикметників-синонімів семени *LAZY***

прикметник	кількість дефініцій у вибірці	кількість дефініцій, що мають сему <i>заперечення</i>	відсоткове співвідношення
good-for-nothing	8	8	100 %
shiftless	12	12	100 %
listless	10	9	90 %
work-shy	4	3	75 %
slack	37	26	70,3 %
languid	18	12	66,7 %
slothful	8	5	62,5 %
idle	48	29	60,4 %
lazy	27	13	48,2 %
torpid	17	8	47,1 %
inert	22	10	45,5 %
lethargic	11	5	45,5 %
indolent	20	9	45 %
passive	50	22	44 %
slow	80	35	43,8 %
sluggish	16	7	43,8 %
inactive	32	13	40,6 %
sluggardly	3	1	33,3 %
languorous	8	2	25 %
supine	20	2	10 %
sluggard	4	0	0 %

Проаналізувавши 158 статей із вербалізатором заперечень за допомогою слова *'not'*, доходимо певного висновку: найчастіше у розглянутих дефініціях *'not'* вживається з прикметниками (38 %), в тому числі у 11 дефініціях з прикметником *'active'* та у 8 прикладах з прикметником *'busy'*, наприклад:

idle — *unemployed; not busy* (CED),

slothful — *(formal) lazy or not active SYN idle* (LD),

sluggish — *not active; slow or slow-moving; dull* (CED).

Далі за частотністю слідує поєднання *'not'* та participle I (36,7 %), найчастіше з *'working'* (8 дефініцій), *'being used'*, *'doing'* та *'moving'* (по 5 прикладів), наприклад:

Таблиця 2

**Кількісна представленість вербальних засобів актуалізації семи заперечення,
відсутності чогось**

вербалізація семи заперечення, відсутності чогось	частотність
not	44,8 %
lack/lacking	17,6 %
no	9,4 %
without	8,5 %
префікс in-	6,8 %
префікс un-	4 %
суфікс -less	3,4 %
префікс dis-	3,1 %
averse	1,4 %
префікс ir-	0,6 %
less	0,3 %
префікс non-	0,3 %
nothing	0,3 %

idle — *not working or being used* (CD),

inactive — *not doing anything; not active* (OED),

slow — *not moving, acting or done quickly; taking a long time; not fast* (Oxford).

Наступним у спадному порядку йде сполучення *'not'* з participle II (10,1 %), в тому числі у 3 дефініціях з *'inclined'*, та сполучення *'not'* зі службовими дієсловами (також 10,1 %) у 10 дефініціях з *'do'* та *'does'* і 2 дефініціях з *'there are'*, наприклад:

slow — *a person might be described as slow if they are not very clever and do not understand or notice things quickly* (CD),

inert — *someone or something that is inert does not move at all* (CED),

idle — *not inclined to work; lazy* (CED).

П'ятим за частотністю є вживання *'not'* з прийменником *'in'* та татими іменниками як *'use'*, *'operation'* та *'force'* (4,4 %), наприклад:

inactive — *not in use or force; not functioning* (CED),

inactive — *not in use; not working* (OED),

idle — *not in use or operation* (AHD).

Останнім йде сполучення *'not'* з прислівниками, як *'readily'*, *'easily'*, *'firmly'*, *'tightly'* (2,5 %), наприклад:

slow — *not readily responsive to stimulation; intellectually unreceptive* (CED),

slow — *not easily aroused* (CED),

slack — *something that is slack is loose and not firmly stretched or tightly in position* (CED).

заперечення вербалізовані через 'not'	частотність
<i>not</i> + прикметник	38,0 %
<i>not</i> + participle I	36,7 %
<i>not</i> + participle II	10,1 %
<i>not</i> + службові дієслова	10,1 %
<i>not</i> + <i>in</i> + іменник	4,4 %
<i>not</i> + прислівник	2,5 %
У цілому	100 %

У проаналізованих словникових визначеннях також нараховується 61 випадок заперечення, вираженого дефініційною ознакою '*lack*' або '*lacking*' (17,56 %), з них 52 дефініції з '*lacking*' і 9 з '*lack*'. Найчастіше у досліджуваних визначеннях зустрічається нестача енергії (*lack of energy/lacking (in) energy*) — зареєстровано 12 таких дефініцій, наприклад:

shiftless — *characterized by a lack of ambition or energy* (AHD),

sluggish — *lacking energy; inactive* (CED).

У вибірці зареєстровано 33 випадки заперечення, яке вербалізоване за допомогою займенника '*no*' (9,4 %). Знов найчастотніше заперечення пов'язано з енергією — 6 прикладів '*no energy*', наприклад:

lethargic — *having no energy, so that you feel lazy or tired* (LD),

listless — *having no energy or enthusiasm* (OED).

Проаналізовано також 32 дефініції заперечення за допомогою прийменника '*without*' (8,5 %). Найчастіше '*without*' поєднується з іменниками (22 дефініції — 68,8 %), як '*energy*' (3 дефініції) та '*enthusiasm*' (3 дефініції), наприклад:

lethargic — *without any energy or enthusiasm for doing things* (OED),

languorous — *pleasantly lazy and without energy* (OED),

languid — *without interest or enthusiasm* (CED).

У решті заперечень з '*without*' (10 дефініцій — 31,3 %) зустрічається герундій, наприклад, '*making*', '*trying*', '*responding*', '*initiating*' і т. д. Жодне словосполучення не повторюється двічі. Наприклад:

passive — *accepting what happens or what people do without trying to change anything or oppose them* (OED),

lazy — *You can use lazy to describe an activity or event in which you are very relaxed and which you do or take part in without making much effort* (CED).

В аналізованій вибірці зареєстровано 24 випадки заперечення з префіксом *'in-*', з них 17 дефініцій з прикметниками (найчастотніші *'inactive'* (11 словосполучень — 45,5 %) та 5 дефініцій з іменником *'inactivity'*. Наприклад:

passive — *taking no active part; inactive* (CED),

languid — *without interest or spirit; listless; indifferent* (CED),

lazy — *encouraging inactivity or indolence* (MWD).

У проаналізованих дефініційних статтях нараховується 14 заперечень за допомогою префікса *'un-*' (3,97 %). Всі заперечення зареєстровано у прикметниках, з яких найчастотнішим є *'unwilling'* — 6 випадків, наприклад:

lazy — *unwilling to work or be active* (OED),

workshy — *unwilling to work* (OED),

lethargic — *feeling unwilling and unable to do anything* (CD).

Сема заперечення може виражатися і за рахунок суфіксів, перш за все суфікса *'-less'* (3,4 %). Суфікс *-less* в цих випадках приєднується до ад'єктивної основи, найчастотніші з яких *use-* та *worth-*: *'useless'* (4 випадки — 33,3 %) та *'worthless'* (3 випадки — 25 %). Наприклад:

good-for-nothing — *having little worth; useless* (AHD),

good-for-nothing — *of no value: useless, worthless* (MWD).

Також зареєстровано 11 статей із запереченням, вираженим префіксом *'dis-*' (3,1 %), з яких у 7 статтях (63,6 %) це *past participle* *'disinclined'*, у 3 статтях (27,3 %) — *participle 1* *'disliking'* та 1 випадок (9,1 %) — дієслово *'disagree'*, наприклад:

supine — *not willing to act or disagree with somebody because you are lazy or morally weak* (OED),

languid — *lacking energy or disinclined to exert effort; listless* (AHD),

indolent — *disliking work or effort* (CED).

1,4 % всіх досліджених заперечень складають заперечення, вербалізовані прикметником з прийменником *'averse to'*. Це такі заперечення як *'averse to activity'* (2 випадки), *'averse to effort'*, *'averse to exertion'* та *'averse to movement'*, наприклад:

indolent — *averse to activity, effort, or movement: habitually lazy* (MWD),

sluggish — *averse to activity or exertion* (MWD).

У проаналізованих дефініціях 0,6 % складають 2 заперечення, вербалізовані префіксом *'ir-*', обидва з яких *'irresponsible'*. Наприклад:

good-for-nothing — *lazy or irresponsible* (CED).

Зареєстровано також по одному випадку заперечення із займенниками **'less'** (*'less business activity'*) та **'nothing'** (*'doing nothing'*) та префіксом **'non-'** (*'non-violent'*). Кожен з них складає 0,28 % всіх проаналізованих заперечень. Наприклад:

slack — *with less business activity than usual* (LD),

inactive — *doing nothing* (CD),

passive — *Passive resistance involves showing opposition to the people in power in your country by not co-operating with them and protesting in non-violent ways* (CD).

Висновки. В ході дефініційного аналізу номінативних одиниць була виокремлена ключова сема концепту *LAZINESS* — сема *заперечення*. Виявилось, що 50,7 % проаналізованих словникових дефініцій мають у своєму складі сему *заперечення певної якості, стану, дії*. Сему *заперечення* вербалізують: частка *not* (44,8 %), іменник *lack* або participle *lacking* (17,6 %), частка *no* (9,4 %), прийменник *without* (8,5 %), префікси *in-* (6,8 %) та *un-* (4 %), суфікс *-less* (3,4 %), префікс *dis-* (3,1 %), прикметник *averse* (1,4 %), префікс *ir-* (0,6 %), прислівник *less* (0,3 %), префікс *non-* (0,3 %) та займенник *nothing* (0,3 %).

Список літератури

Голик С. В. Концепт: у пошуках алгоритму аналізу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2019. Вип. 17. С. 154–160.

Иванова Л. П. Общее языкознание. Курс лекций : научное пособие. Київ : Освіта України, 2010. 432 с.

Колегаєва І. М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : Фенікс, 2018. Вип. 1. С. 121–127.

Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк, 2015. № 4. С. 212–222.

Попова З., Стернин И. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ : Восток-Запад, 2007. 314 с.

Словники

Cambridge Dictionary (CD) <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>

Collins English Dictionary (CED) <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>

Longman Dictionary of Contemporary English (LD) <https://www.ldoceonline.com/>

Merriam Webster Dictionary (MWD) <https://www.merriam-webster.com/>
Oxford English Dictionary (OED) <https://en.oxforddictionaries.com/>
American Heritage Dictionary (AHD) <https://ahdictionary.com/word/search.htm-l?q>

References

- Holyk S. V. (2019). Kontsept: u poshukakh alhorytmu analizu. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*. Uzhhorod: Uzhhorod. nats. un-t, Vyp.17, 154–160.
- Ivanova L. P. (2010). Obshee jazykoznanie. Kurs lekcij. Nauchnoe posobie. Kyiv: Osvita Ukrainy.
- Kolehaieva I. M. (2018). Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odynytsi. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii*. Odesa: Feniks, Vyp. 1, 121–127.
- Poliuzhyn M. (2015). Poniattia, kontsept ta yoho struktura. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya : Filolohichni nauky. Movoznavstvo*. Lutsk, № 4, 212–222.
- Popova Z., Sternin I. (2007). Kognitivnaja lingvistika. Moskva : AST : Vostok-Zapad.

Sloynyky

Cambridge Dictionary (CD) <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
Collins English Dictionary (CED) <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
Longman Dictionary of Contemporary English (LD) <https://www.ldoceonline.com/>
Merriam Webster Dictionary (MWD) <https://www.merriam-webster.com/>
Oxford English Dictionary (OED) <https://en.oxforddictionaries.com/>
American Heritage Dictionary (AHD) <https://ahdictionary.com/word/search.htm-l?q>

Стаття надійшла до редакції 15.04.2023 року

УДК 81'37=811.11

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285552](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285552)

**ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКІВ З ДІЄСЛІВНОЮ МОДАЛЬНІСТЮ
SOLLEN: СИНЕРГЕТИЧНО-КВАНТИТАТИВНИЙ ПІДХІД
(на матеріалі німецькомовної художньої прози та преси)**

Дребет В. В.

доктор філологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
ORCID 0000–0003–2824–793X
ResearcherID: J-1005–2018

Представлена робота є одним з етапів дослідження іменника у рамках певної дієслівної модальності. Статтю присвячено вивченню генерування іменникового змісту у співвіднесенні з дієслівною модальністю sollen у німецькій мові з лінгвосинергетичних позицій. Методологічно важливим у дослідженні є положення про те, що рушійним фактором мовного розвитку виступає синергетичний закон докладання найменших зусиль і збереження мовної енергії. В синергетичному розумінні автор статті проводить паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням унесень, а становить структуровану ієрархічну систему таких унесень. Якщо в синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні містять закодовану структуровану інформацію, то в цьому ж руслі у роботі розглянуто реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації. Запропонований у цій статті лінгвосинергетичний формат дослідження передбачає, що мова як саморегульовальна система під впливом зовнішньої енергії та інформації виробила механізм різних репрезентацій іменника у синтаксичних конструкціях з різною дієслівною модальністю у німецькомовному просторі художньої прози та преси. Отримані на підставі синергетично-квантитативного підходу результати екстрапольовано на лінгвосинергетичні моделі самоорганізації іменникового найменування згідно з принципом мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на оптимальне декодування семантичного обсягу полісемічних або моносемічних іменників у співвіднесенні з дієслівною модальністю sollen у німецькомовній художній прозі та пресі. Вчоргове доведено, що оскільки найближчі відстані у лексичній структурі слова на мовному рівні є найближчими у зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то вибудовування іменникового змісту у сучасній німецькій мові за синергетичним принципом збереження мовної енергії та мінімізації зусиль найоптимальніше скеровує ментальний лексикон людини на декодування

семантичного виміру найближчих значень полісемічної та однозначної моносемічної моделей слова.

Ключові слова: декодування іменника, семантичний обсяг слова, дієслівна модальність, ментальний лексикон людини, лінгвосинергетика, лінгвосинергетична модель, принцип мінімізації зусиль.

**DECODING OF NOUNS IN RELATION
TO THE VERBAL MODALITY *SOLLEN*: THE SYNERGETIC-
QUANTITATIVE APPROACH
(on the basis of German-language fiction and press)**

Drebet V. V.

doctor of philological sciences, professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

*The presented work is one of the stages of noun research within a certain verbal modality. The focus of the article lies in the study of the generating noun content in relation to the verbal modality *sollen* in German from the perspective of linguosynergetic scientific paradigm, which considers language as a complex dynamic system capable of self-organization and self-regulation. In this study methodologically important is the position that the synergetic law of making the least effort and conservation of speech energy is the driving factor of language development. In a synergetic sense, the author of the article draws parallels between the dictionary as a representative of the linguistic generalization of the structured amount of knowledge of the learned extraverbal reality and the mental lexicon, which is not an arbitrary accumulation of contributions, but constitutes a structured hierarchical system of such contributions. If lexical units in the synergetic sense and their meanings at the language level contain coded structured information, then in the same aspect the paper considers the implementation of the word in one of its meanings at the speech level as information decoding. The linguosynergetic format of the research proposed in this article assumes that language as a self-regulating system under the influence of external energy and information has developed a mechanism of different representations of nouns in syntactic constructions with different verbal modality in German-language fiction and press. The results obtained on the basis of the synergetic-quantitative approach are extrapolated to linguosynergetic models of self-organization of noun names according to the principle of minimization of efforts, which directs the human mental lexicon to optimal decoding of semantic volume of polysemic or monosemic nouns in relation to the verbal modality *sollen* in German-language fiction and press. Once again it was proved that since the closest distances in the lexical structure of a word at the linguistic level are the closest in comparison with the structures of knowledge of the human mental lexicon, the construction of noun content in modern German on the synergetic principle of conservation of speech energy and minimization of efforts is the most optimal way of directing the mental lexicon of a person to decoding*

the semantic scope of the closets meanings of the polysemic and unambiguous monosemic word models.

Key words: *noun decoding, semantic volume of a word, verbal modality, human mental lexicon, linguosynergetics, linguosynergetic model, principle of least effort.*

Вступ. У пропонованій статті дихотомію «мова — мовлення» висвітлено у ракурсі вибудовування іменникового змісту у співвіднесенні з дієслівною модальністю *sollen* у сучасній німецькій мові. Ця робота є черговим етапом нашого лінгвосинергетично скерованого дослідження реалізаційних можливостей полісемічного та моносемічного іменника у рамках певної дієслівної модальності. За допомогою статистичних методів обчислення запропоновано вивчити синергетику генерування іменникового змісту згідно з принципом мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування оптимального інформаційно-семантичного обсягу моносемічних і полісемічних іменників з модальним дієсловом *sollen*. Реалізації іменників інтерпретовано як декодування семантичного обсягу полісемічної та моносемічної моделі слова у співвіднесенні з дієслівною модальністю *sollen* у текстах сучасної німецькомовної художньої прози та преси. Лінгвосинергетичний формат дослідження передбачає у такому випадку, що саморегульовальна мовна система під впливом зовнішньої енергії та інформації виробила такий механізм вираження модальності у німецькій мові, де іменник як один з аргументів або семантичних актантів виражає ставлення до дії з боку того, хто говорить, або суб'єкта, який встановлює відносини у модально-комунікативних рамках з дієсловом *sollen*.

Передумовою тлумачення значення мовного знаку у руслі лінгвосинергетики став її розвиток як нової наукової парадигми (Домброван, 2013; Кійко, 2015; Пихтовникова, 2012; Селіванова, 2013). Лінгвосинергетичний підхід стає все більш затребуваним для вивчення мовної самоорганізації та саморегуляції різних мовних аспектів (Gnatchuk, 2018; Köhler, 2005). У такій парадигмі значення слова висвітлено з позиції відкритої нестійкої структури знань та досвіду (Герман, 2000), передбачуваності і співвідносності з іншими структурами знань (Колмогорова, 2012). Попри зростаючий інтерес до лінгвосинергетично скерованого вивчення оптимізації мовних процесів, ще й досі залишається актуальним питання щодо синергетики декодування семантичного обсягу іменників з дієслівною модальністю

у німецькомовних текстах художньої прози та преси за принципом мінімізації зусиль і збереження мовної енергії. Лінгвосинергетичний підхід із залученням квантитативних методів дослідження дає змогу об'єктивно проаналізувати на синхронічному зрізі результати саморегуляції й становлення семантичного обсягу полісемічних та моносемічних іменників з огляду на пройдений ними синергетичний цикл *порядок — хаос — порядок*, зокрема й у рамках вибудовування певного модального змісту, і в такий спосіб поповнити германське мовознавство новими знаннями про німецькомовну іменникову лексику.

Мета цієї розвідки полягає у вивченні дії синергетичного закону докладання найменших зусиль, направлених на декодування семантичного обсягу полісемічної та моносемічної моделей слова у співвіднесенні з дієслівною модальністю *sollen* у сучасному німецькомовному просторі художньої прози та преси.

Методи дослідження. Для встановлення типу реалізованих номінацій на основі аналізу словникових визначень використано методи компонентного і контекстуального аналізу; для перевірки істинності та теоретичної значущості отриманих результатів – методику квантитативного аналізу (хі-квадрат). На підставі синергетично-квантитативного підходу потрібно було створити синергетичні моделі декодування семантичного обсягу іменників з дієслівною модальністю *sollen* у німецькій мові, теоретичним обґрунтуванням яких слугувало попереднє обчислення емпіричних величин з допомогою формули χ^2 . У нашому дослідженні ми дотримувались обчислень В. В. Левицького, коли мінімальна теоретично значуща сума критерію хі-квадрат складає $\chi^2=3,84$ (детальніше див.: Левицкий, 2012: 120–125; 137–138). Відповідно, показники формули χ^2 кореспондували у нашому випадку з конструкціями синергетичних моделей. Це інтерпретувалось як критично значимий показник відповідності кількості контекстуальних реалізацій синергетичному закону мінімізації зусиль, направлених на декодування семантичного обсягу полісемічної або моносемічної моделі іменника у форматі дієслівної модальності *sollen*. Крива з позитивним показником у напрямку плюс буде інтерпретуватись у наших моделях як відповідність синергетичному закону збереження зусиль у мові, а з негативним показником у напрямку мінус — як невідповідність.

Результати та обговорення. Комунікативна дія передбачає, що реалізовані слова актуалізують свої потенційні значення, які несуть

певний інформаційний код на рівні мови. Сформована семантична валентність дозволяє мовному знаку поєднувати певний код одного зі своїх актуалізованих значень з інформаційним кодом інших слів на рівні мовлення й у такий спосіб породжувати значення та зміст речення. Тому контекст «розкодовує» наміри, знання, думки емоції та почуття мовців та авторів з допомогою семантично-синтаксичних утворень. Стає очевидним, що мовний логіцизм виражається у взаємодії синтаксису і семантики, відповідно зміст значення речення створюється за логікою певних мовних законів.

Мовний логіцизм відстоюють з міркувань логічних репрезентацій у мові.

Б. Ю. Фішер проводить думку про розгляд речення з погляду логіки так: «Логічна репрезентація значень передбачає, що наявною є мова логіки, в якій можна репрезентувати значення... З урахуванням формальних ознак синтаксичних структур можна показати, які синтаксичні відношення між якими складовими одиницями існують. З іншого боку, синтаксичні відношення визначають, у який спосіб значення залучених складників можуть поєднуватись зі значеннями інших складових одиниць» (Fischer, 1981: XII, XX). У результаті таких спостережень автор доходить висновку, що синтаксичні структури виступають як теоретичні конструкти, в яких «кодуються» необхідні інформації для певної мети (пор.: Fischer, 1981: 61–62). З позицій лінгвосинергетики це означає, що закодована інформація з певним прагматичним змістом репрезентується для декодування на мовленнєвому рівні. Автор письмового чи усного тексту з певною інформацією прагне досягти свого ефекту з найменшою затратаю зусиль, а читач чи слухач сподівається сприйняти й опрацювати цю інформацію з якомога меншою затратаю енергії. З позицій лінгвосинергетики це доцільно зіставити зі синергетичним законом мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на оптимальне досягнення результату з мінімальними затратами. Для такої прагматичної мети мова як саморегульовальна система під впливом зовнішньої енергії та інформації виробила механізм модальних відношень. Тому і згадані вище логічні репрезентації значень у синтаксичних структурах включають у себе модальні відношення контексту.

Можна говорити про те, що мовленнєвий контекст виконує прагматичну функцію, спрямовану поміж іншого на вираження модальності. Прагматичний зміст висловлювання проявляється через

модальність, виражену семантикою слів і речень, яка функціонує за законами, утвореними мовою як саморегульовальною у синергетичному розумінні системою, і, таким чином, проявляє мовний логіцизм такої самоорганізації. І це жодним чином не заперечує людського фактора створення модальних відношень. Саме тому В. Козловський вказує на те, що структурний зміст речення має суб'єктивну основу зародження (Козловський, 2008: 323), наголошуючи тим самим на ролі людського фактора при утворенні синтаксичних структур речення з різним лексичним наповненням. У цьому зв'язку доцільно буде також навести дефініцію модальності у словнику Метцлера, згідно з якою модальність входить до складу прагматики як «семантико-прагматична категорія, яка стосується способу вираження ставлення мовця до значення предметного змісту у висловлюванні» (Metzler-Lexikon Sprache, 1993: 395). Вираження актів мислення зумовлюють динамічний відбір синтаксичних та семантичних структур.

Мовленнєва дія проходить за відповідними прагматичними правилами, а тому прагматичність і модальність текстів вибудовуються з речень різних синтаксичних структур та різних лексем. У цьому відношенні Е. Майнеке робить висновок, що термін «прагматика» у розумінні Ч. Морріса є основою науки про вибір слів, утворення речень та складання текстів згідно з параметрами мовленнєвої ситуації (пор.: Maïneke, 1996: 104). Тому у сучасних дослідженнях семантика виходить за межі слова і стає все більш «прагматичною».

Звичайно, що значення слова потрібно розглядати як комплекс знань, що за своєю природою не є незмінним і завершеним утворенням. Значення слова представляють собою відкриті і динамічні структури. Отримані знання з часом інтегруються у нові відношення предметно-практичної і комунікативної діяльності людського суспільства. Логічним буде припустити, що у такому розумінні значення слова можуть інтегруватись у контекст залежно від його модального змісту. Те, що модальність є способом вираження ставлення мовця до змісту висловлювання, а зміст речення має суб'єктивну основу зародження, не заперечує синергетичного принципу оптимізації і мінімізації зусиль у процесі висловлювання. Навпаки, людська поведінка як антропологічна константа підсвідомо керується встановленою системою вираження модальності у мові. Отож вважаємо, що під час генерування модального змісту речення також потрібно враховувати

дію синергетичного закону оптимальної затрати зусиль, що проявляє мовний логіцизм оперування прагматичним складом модальності відповідних мовних знаків у контексті висловлювання.

Модальність змісту виражається модальними дієсловами як лексичними засобами мови. Г. Гельбіг та Й. Буша характеризують модальність як спосіб утворення відношень між суб'єктом речення та дією, яка виражена в інфінітиві (можливість, необхідність, дозвіл, заборона, бажання і т. д.), при цьому вони звертають увагу на те, що модальність, крім цього, означає спосіб, як мовець ставиться до позначуваного процесу, передусім його оцінку реальності цього процесу (припущення або чуже ствердження), і якщо модальні дієслова виконують першу функцію, то йдеться про модальні дієслова з об'єктивною модальністю, якщо вони вживаються у другій функції, то маємо суб'єктивну модальність (Helbig, Buscha, 1996: 131).

Отож доцільним буде вивчити реалізації іменникової лексики у рамках певної дієслівної модальності. Іменник у семантичному представленні виступає тут одним з аргументів або семантичних актантів, який виражає ставлення до дії з боку того, хто говорить, або суб'єкта, який встановлює відношення, формуючи модально-комунікативну рамку. Тому іменники як семантичні актанти у поєднанні з модальними дієсловами тим чи тим чином спрямовані на досягнення певних інтенцій авторів текстів художньої прози та преси, чи то імпліцитних, чи то експліцитних. Синергетичний принцип збереження мовної енергії та докладання найменших зусиль у цьому випадку передбачає, що ментальний лексикон людини буде оптимально скеровано на декодування й опрацювання інформаційно-іменникового змісту з відповідним семантичним обсягом у рамках вибудовування модального змісту як для вираження відношень між суб'єктом речення та дією, так і для вираження суб'єктом або мовцем його оцінки реальності при описі відношень, подій та ситуацій, предметів та явищ у сучасних німецькомовних текстах художньої прози та преси.

Представлена робота є черговим етапом дослідження іменника у рамках семи типів дієслівної модальності *können, dürfen, mögen, müssen, sollen, wollen, lassen*. На цьому етапі пропонуємо проаналізувати декодування та трансформацію семантичного обсягу декодованої інформації полісемічної та моносемічної моделей іменника у синтаксичних рамках, де об'єктивна чи суб'єктивна модальність виражена модальним дієсловом *sollen*. У такий спосіб отримуємо можливість

подивитись на вираження модального змісту з позицій синергетичного закону мінімізації зусиль у сучасній німецькомовній художній прозі та пресі.

З огляду на універсальний характер полісемії, сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів у структурі іменника утворює ієрархічні відношення на мовному рівні між його головним та похідним значеннями. Людина звертається до слів та їх значень для потреб комунікації, внаслідок чого активуються знання, акумульовані пам'яттю. Пам'ять виступає у ролі ментального лексикону людини. З позицій когнітивізму ментальний лексикон не є довільним накопиченням внесеної інформації, він представляє собою структуровану систему, в якій кожне внесення визначається своїм рангом, тобто своїм відношенням до інших внесень у лексикон, тому лексичні одиниці зберігаються у вигляді організованих взаємозв'язків (Schwarz, 1996: 126). Подібним чином і в синергетичній теорії розглядають значення слова як відкриту структуру знань і досвіду, співвідносно з іншими структурами знань (Колмогорова, 2012: 61). Тому вважаємо, що у синергетичному розумінні доцільно проводити паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням унесень, а становить структуровану ієрархічну систему таких унесень. Якщо в синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні містять закодовану структуровану інформацію, то в цьому ж руслі потрібно розглядати реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації.

Американський лінгвіст Дж. Ціпф екстраполював універсальний принцип найменшого докладання зусиль у поведінці та діях людини на мову (Zipf, 1949: 255). Виходячи з цього положення, потрібно перевірити дію синергетичного принципу економії зусиль під час декодування семантичного обсягу іменника у співвіднесенні з дієслівною модальністю *sollen* у сучасних німецькомовних текстах художньої прози та преси. Головні номінації корелюють із реалізацією головного значення слова, а похідні — з похідними значеннями. Окрім цього, на рівні мовлення також відбуватиметься реалізація іменників, які на рівні мови є моносемічними і, таким чином, представлятимуть реалізацію номінацій моносемічного іменникового потенціалу.

Висунута в роботі **гіпотеза** передбачала, що оскільки найближчі відстані у лексичній структурі слова на мовному рівні є найближчими в зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то вибудовування іменникового змісту з дієслівною модальністю *sollen* у сучасній німецькій мові за синергетичним принципом збереження мовної енергії й мінімізації зусиль найоптимальніше повинно скеровувати ментальний лексикон людини на декодування семантичного виміру найближчих значень полісемічної та однозначної моносемічної моделей слова.

Матеріалом для дослідження модальних характеристик речення та відповідних іменникових реалізацій стали прозові твори німецьких, австрійських і швейцарських письменників та інтернет-видання німецької, австрійської та швейцарської преси. Для встановлення реалізацій багатозначного іменника у ролі головних і похідних номінацій та реалізації номінацій моносемічного іменника у синтаксичних рамках з певною дієслівною модальністю досліджуваної німецькомовної художньої преси і прози ми здійснювали компонентний аналіз значення іменника на основі трьох авторитетних тлумачних словників *Duden* (Duden. Deutsches Universalwörterbuch, 2003), *Wahrig* (Wahrig, 2007) і *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*, скорочено *DWDS* (<http://www.dwds.de>). Наша процедура інтерпретації кінцевих даних зводиться не до підрахунку різної кількості значень слова у трьох словниках, а до порівняльного компонентного аналізу й отримання даних про головну номінацію як про головне значення слова і про похідну номінацію, яка може охоплювати різну кількість похідних значень слова у трьох словниках. Кінцевими даними про належність до певного типу номінацій вважались дефініції, що співпадали принаймні у двох з трьох словників.

Таким чином, на цьому етапі дослідження у рамках дієслівної модальності *sollem* отримано 5159 іменників з німецькомовної преси і 2553 іменника з німецькомовної художньої прози. Відповідно це склало 7712 реалізацій з-поміж усіх 40000 реалізацій іменників з різними типами дієслівної модальності у німецькомовних текстах художньої прози та преси.

Декодування семантичного обсягу іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *sollen* у німецькомовній пресі. Наприклад:

1) «*Tatsächlich sollten Politiker nur eine oder zwei Legislaturperioden — die jetzt ohnehin schon fünf Jahre dauert — im Amt sein und dann wieder*

frischen Gesichtern Platz machen» (Generationenwechsel und Frauenwahl: <http://www.wienerzeitung.at>).

Як бачимо, іменниковий зміст у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *sollen* спочатку генерується іменниками *Politiker* та *Legislaturperioden*, які є моносемічними словниковими утвореннями: **der Politiker** – *jmd., der (meist als Mitglied einer Partei) ein politisches Amt ausübt* (Duden); **der Politiker** – *jmd., der aktiv an der Politik teilnimmt, Staatsmann* (Wahrig); **der Politiker** – *jmd., der an führender Stelle im Staatsleben, Parteileben tätig ist* (DWDS); **die Legislaturperiode** – *Amts-dauer einer gesetzgebenden Volksvertretung* (Duden); **die Legislaturperiode** – *Zeitabschnitt, für den eine gesetzgebende Versammlung gewählt ist* (Wahrig); **die Legislaturperiode** – *Zeitraum, für den die Abgeordneten des gesetzgebenden Staatsorgans gewählt werden* (DWDS). Іменники *Amt* та *Gesichter* у модальній рамці реалізують своє головне словникове значення, тобто виступають у ролі головних номінацій іменникового змісту: **das Amt** – **1.a)** *offizielle Stellung (in Staat, Gemeinde, Kirche u.Ä.), die mit bestimmten Pflichten verbunden ist; Posten* (Duden); **das Amt** – **1.** *Dienststellung, Wirkungskreis* (DWDS); **das Gesicht** – **1.b)** *Mensch (im Hinblick darauf, ob man ihn schon kennt od. nicht kennt)* (Duden); **das Gesicht** – **1.c)** *Mensch* (DWDS). Іменник *Platz* реалізує свої похідне словникове значення, тобто у наведеній модальній рамці цей іменник завершує генерування іменникового змісту у ролі похідної номінації. **der Platz** – **4.** *Für eine Person vorgesehene Möglichkeit, an etw. teilzunehmen, in etw. aufgenommen zu werden* (Duden); **der Platz** – **6.** *Freie Stelle, die die Teilnahme an etw., die Unterbringung an einem bestimmten Ort sichert* (DWDS).

Отож у запропонованих синтаксичних рамках спостерігаємо генерування іменникового змісту всіма трьома видами номінацій: два іменники реалізують свій моносемічний словниковий потенціал, два іменники реалізуються у ролі головної номінації й один – у ролі похідної номінації полісемічного потенціалу. З позицій лінгвосинергетики констатуємо, що у зіставленні іменникового складу з вибудовуванням об'єктивної модальності за допомогою модального дієслова *sollen* для вираження обов'язковості або доручення виконати дію у конкретному випадку домінує декодування семантики полісемічної моделі іменника, активованого головними і похідними номінаціями, при чому активація головних номінацій переважає над похідними. Якщо ж брати окремо кожний вид номінацій, то декодування моносемічної моделі також переважає над декодуванням семантичного потенціалу, який

активують похідні номінації полісемічної моделі іменника при вираженні відповідного іменникового змісту речення мовою преси;

2) «*Der verhängte Notstand solle nur so lange in Kraft bleiben, wie unbedingt nötig, sagte el–Beblawi weiter*» (525 Tote – Muslimbrüder wollen weiterkämpfen: <http://www.bernerzeitung.ch>).

Отож іменниковий зміст синтаксичної рамки з модальним дієсловом *sollen* спочатку генерується іменником *Notstand*, який представляє реалізацію моносемічного словникового потенціалу: **der Notstand – b)** (Staatsrecht) *Situation, in der ein Staat in Gefahr ist* (Duden); **der Notstand – gefahrdrohender Zustand, zu dessen Behebung außerordentliche Maßnahmen erforderlich sind und der juristisch ein Rechtfertigungsgrund für ein sonst nicht erlaubtes Verhalten ist (DWDS). Далі ми спостерігаємо реалізацію іменника *Kraft* у виразі *in Kraft bleiben*. Цей вираз представляє реалізацію іменника *Kraft* у похідному словникового значенні, тобто у ролі похідної номінації: **die Kraft – 6. *in Kraft bleiben: wirksam, gültig werden, sein, bleiben** (Duden); **die Kraft – 3. *in, außer Kraft: in, außer Gültigkeit** (DWDS); **die Kraft – 5. Gültigkeit** (Wahrig).**

Таким чином, у наведеній синтаксичній рамці спостерігаємо генерування іменникового змісту двома типами номінацій однаковою мірою: один іменник реалізується як моносемічний словниковий потенціал і один – у ролі похідної номінації полісемічного іменникового потенціалу. З погляду лінгвосинергетики констатуємо, що співвіднесення іменникового змісту з вибудовуванням об'єктивної модальності за допомогою модального дієслова *sollen* для вираження обов'язковості або доручення виконати дію демонструє у цьому випадку рівномірне декодування семантичного потенціалу, активованого моносемічною моделлю слова та похідною номінацією полісемічної моделі слова при вираженні відповідного іменникового змісту мовою преси. Декодування семантичного потенціалу, який несе у собі головна номінація полісемічної моделі іменника, у цій модальній рамці відсутнє;

3) «*Präsident Barack Obama soll jeden dieser Einsätze persönlich abgezeichnet haben*» (US-Drohnenkrieg wird auch von Deutschland aus geführt: <http://www.focus.de>).

Наведений вище приклад показує нам генерування іменникового складу з модальним дієсловом *sollen* у синтаксичній рамці, де суб'єктивна модальність служить вираженням дистанціювання мовця від твердження неназваної у контексті групи людей або інших осіб

про описаний стан справ. Іменниковий зміст модальної рамки спочатку генерується іменником *Präsident* у ролі головної номінації: **der Präsident – 1.** *Staatsoberhaupt einer Republik* (Duden); **der Präsident – 1.** *Staatsoberhaupt einer Republik* (DWDS). Іменник *Einsätze* завершує генерування іменникового змісту речення у ролі похідної номінації: **der Einsatz – 4.** (Milit.) *das Eingesetztwerden an der Front* (Duden); **der Einsatz – 5.c)** (Militär) *das Eingesetztwerden; Gefecht* (DWDS).

З погляду лінгвосинергетики констатуємо, що у наведеному вище реченні з німецькомовної преси співвіднесення іменників з вибудовуванням суб'єктивної модальності за допомогою модального дієслова *sollen* для вираження дистанціювання мовця від твердження не названої у контексті групи людей або інших осіб про описаний стан справ демонструє рівномірне декодування головної та похідної номінації полісемічних моделей іменника. Декодування семантичного потенціалу, який несе у собі номінація моносемічної моделі іменника, у цій модальній рамці відсутнє.

Всього у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *sollen* у німецькомовній пресі зафіксовано 5159 реалізацій, 2553 з яких є реалізаціями моносемічних іменників, 1668 реалізацій належить до головних номінацій і 938 реалізацій представляють похідні номінації.

Створена на основі показників χ^2 -квадрат синергетична модель декодування рисунка 1 демонструє, що крива семантичного декодування моносемічної моделі іменника сягнула найвищої точки 234,19 у напрямку плюс, крива семантичного декодування головних номінацій полісемічної моделі іменника сягнула у напрямку плюс точки 103,96, а крива декодування семантики похідних номінацій опустилася у напрямку плюс до найнижчої точки 37,71.

Таким чином, статистично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що у рамках вибудовування модального змісту з дієсловом *sollen* у німецькомовній пресі синергетичний цикл реалізацій іменника найоптимальніше демонструє мовний логіцизм мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування і опрацювання семантики моносемічного потенціалу. Криві семантичного декодування полісемічного потенціалу, оптимальніше активованого спочатку головними, а потім і похідними номінаціями полісемічної моделі, не сягають висоти декодування семантики моносемічних іменників, проте їх дія у напрямі плюс також свідчить на користь задіяного синергетичного закону.

Рис. 1. Синергетична модель семантичного декодування іменників у рамках модальності з дієсловом *sollen* у німецькомовній пресі

З погляду лінгвосинергетики можна говорити про те, що іменникове найменування у модальних рамках з дієсловом *sollen* для вираження об'єктивної модальності у значенні обов'язковості або доручення виконати дію та суб'єктивної модальності у значенні дистанціювання мовця від твердження неназваної у контексті групи людей або інших осіб про описаний стан справ оптимально скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантичного обсягу номінацій моносемічних і полісемічних моделей слова і тим самим врівноважує потреби генерування іменникового змісту у згаданій модальній рамці у німецькомовних текстах публіцистичного стилю.

Декодування семантичного обсягу іменників у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *sollen* у німецькомовній художній прозі. Наприклад:

4) «*Unser Kastalien soll nicht bloß eine Auslese sein, es soll vor allem eine Hierarchie sein, ein Bau, in dem jeder Stein seinen Sinn nur vom Ganzen bekommt*» (Hesse, 2006: 67).

Отож назва ордену *Kastalien*, до якого належить певна категорія людей, вказує на те, що у наведених вище синтаксичних рамках з модальним дієсловом *sollen* іменник *Auslese* генерує іменниковий зміст у ролі похідної номінації: *die Auslese* – 2. *die Besten aus einer Gruppe; Elite* (Duden); *die Auslese* – 2.a) *die Besten, die Elite* (DWDS). Подальший імен-

никовий зміст розвивається моносемічним іменником *Hierarchie*: **die Hierarchie** – **a** [*pyramidenförmige*] *Rangfolge, Rangordnung* (Duden); **die Hierarchie** – *Rang, Stufenfolge, Rangordnung, Aufbau in verschiedenen Stufen* (Wahrig). Завершує генерування іменникового змісту модальної рамки іменник *Bau* у ролі похідної номінації: **der Bau** – **2.a** *Art, in der etw. gebaut, [kunstvoll] aus seinen Teilen zusammengefügt ist; Struktur* (Duden); **der Bau** – **2.** *Art, wie etwas gebaut ist, Gliederung, Struktur* (DWDS).

Таким чином, у наведених вище синтаксичних рамках з дієсловом *sollen* спостерігаємо генерування іменникового змісту двома типами номінацій: два іменники реалізуються у ролі похідної номінації полісемічного потенціалу і один демонструє реалізацію моносемічного словникового потенціалу. З погляду лінгвосинергетики констатуємо, що у зіставленні іменникового складу з вибудовуванням об'єктивної модальності за допомогою модального дієслова *sollen* для вираження обов'язковості або доручення виконати дію у цьому випадку переважає декодування семантичного потенціалу, активованого похідними номінаціями полісемічної моделі слова при вираженні відповідного іменникового змісту мовою художньої прози. Декодування семантичного потенціалу, який несе у собі головна номінація полісемічної моделі іменника, у представленій модальній рамці відсутне;

5) «*Wieso sollen wir deinem uns vollständig unbekanntem Klienten den Schmiel auf den Hals gehetzt haben?*», fragte er hilflos» (Dürrenmatt, 1962: 58).

У наведеному реченні іменник *Klient* генерує іменниковий зміст синтаксичної рамки з дієсловом *sollen* своїм моносемічним словниковим потенціалом: **der Klient** – *jmd., der [gegen Bezahlung] Rat, Hilfe bei jmdm. sucht, der jmdn. beauftragt, seine Interessen wahrzunehmen* (Duden); **der Klient** – *der von einem Rechtsanwalt Beratene oder Vertretene, Mandant* (DWDS); **der Klient** – *Kunde (bes. eines Rechtsanwalts)* (Wahrig). Реалізацію іменника *Hals* ми спостерігаємо у сталому виразі *jmdm. jmdn. auf den Hals hetzen*. Хоча цей вираз і вживається метафорично, але на словниковому рівні він зафіксований з першим значенням даного іменника: **der Hals** – **1.** (*beim Menschen u. bestimmten Wirbeltieren*) *Körperteil, der Rumpf u. Kopf miteinander verbindet u. bes. die Bewegung des Kopfes ermöglicht* • **jmdm. jmdn. auf den Hals hetzen:** (*ugs.*) *jmdn., der unerwünscht ist, zu jmdm. schicken* (Duden); **der Hals** – **1.** *schmalere, nach allen Seiten bewegliche Verbindungsteil zwischen Kopf und Rumpf* • **jmdm. jmdn. auf den Hals hetzen:** *einen Unerwünschten zu jmdm. schicken* (DWDS).

Отож метафоричний зміст речення генерується шляхом реалізації головних, або первинних, номінацій іменника у сталому метафоричному виразі. Це знову є аргументом того, що вторинність номінативних значень не можна плутати з метафоричністю чи образністю.

Отож у наведеній синтаксичній рамці спостерігаємо генерування іменникового змісту двома типами номінацій, що відбувається однаковою мірою: один іменник представляє реалізацію свого моносемічного словникового потенціалу, а другий – реалізацію головного значення полісемічного слова, тобто виступає у ролі головної номінації. З позицій лінгвосинергетики констатуємо, що зіставлення іменникового змісту з вибудовуванням суб'єктивної модальності за допомогою модального дієслова *sollen* для вираження дистанціювання мовця від твердження іншої особи про описаний стан справ демонструє у цьому випадку рівномірне декодування семантичного потенціалу, активованого моносемічною моделлю слова та головною номінацією полісемічної моделі слова при вираженні відповідного іменникового змісту мовою художньої прози. Декодування семантичного потенціалу, який несе у собі похідна номінація полісемічної моделі іменника, у наведеній модальній рамці відсутнє;

6) «*Aber er sollte seine Lehre bekommen, der präpotente Bursche!*» (Süs-kind, 1994: 106).

У цьому реченні іменник *Lehre* демонструє реалізацію похідного значення свого полісемічного словникового потенціалу, а тому генерує іменниковий зміст речення з модальним дієсловом *sollen* у ролі похідної номінації: **die Lehre – 3.a) Erfahrung, aus der jmd. lernt, lernen kann** (Duden); **die Lehre – 4. Schlussfolgerung, Erfahrung, aus der man lernt** (Wahrig). Іменник *Bursche* представляє реалізацію головного значення свого полісемічного потенціалу, а тому генерує модальний зміст речення вже у ролі головної номінації: **der Bursche – 1.b) junger Mann, Halbwüchsiger** (Duden); **der Bursche – 1.c) junger Mann** (DWDS).

Отож у наведених вище синтаксичних рамках з дієсловом *sollen* спостерігаємо генерування іменникового змісту двома типами номінацій однаковою мірою: один іменник реалізується у ролі головної номінації полісемічного потенціалу слова і один – у ролі похідної. З погляду лінгвосинергетики співвіднесення іменникового складу з вибудовуванням об'єктивної модальності за допомогою модального дієслова *sollen* для вираження обов'язковості або потреби виконати дію демонструє у цьому випадку декодування семантичного потен-

ціалу, рівномірно активованого головними і похідними номінаціями полісемічної моделі іменника. Декодування семантичного потенціалу моносемічної моделі при вираженні відповідного іменникового змісту мовою художньої прози у проаналізованій модальній рамці відсутнє.

Всього у синтаксичних рамках з модальним дієсловом *sollen* у художній прозі зафіксовано 2553 реалізації, 1056 з яких належать головним номінаціям, 857 реалізацій представлені моносемічними іменниками і 640 реалізацій – це похідні номінації полісемічних іменників.

Створена на основі показників χ^2 -квадрат синергетична модель декодування рисунка 2 демонструє, що крива семантичного декодування моносемічної моделі іменника сягнула найвищої точки 43,58 у напрямку плюс, крива декодування семантики похідних номінацій полісемічної моделі іменника сягнула у напрямку плюс точки 21,1, а крива семантичного декодування головних номінацій полісемічної моделі опустилася у напрямку плюс до найнижчої точки 7,62:

Рис. 2. Синергетична модель семантичного декодування іменників у рамках модальності з дієсловом *sollen* у німецькомовній художній прозі

Таким чином, статистично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що у рамках вибудовування модального змісту з дієсловом *sollen* у німецькомовній художній прозі синергетичний цикл

реалізацій іменника найоптимальніше демонструє мовний логіцизм мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантики моносемічної моделі слова. Криві декодування семантичного потенціалу, оптимальніше активованого спочатку похідними, а потім і головними номінаціями полісемічної моделі слова, не сягають висоти декодування семантичного потенціалу, активованого моносемічною моделлю іменника, проте їх дія у напрямку плюс також свідчить на користь згаданого синергетичного закону.

З позицій лінгвосинергетики можна говорити про те, що іменникове найменування у модальних рамках з дієсловом *sollen* для вираження об'єктивної модальності у значенні обов'язковості, потреби або доручення виконати дію та суб'єктивної модальності у значенні дистанціювання мовця від твердження неназваної у контексті групи людей або інших осіб про описаний стан справ оптимально скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантичного обсягу номінацій моносемічних і полісемічних моделей слова і тим самим врівноважує потреби генерування іменникового змісту у згаданій модальній рамці у німецькомовних текстах художнього стилю.

Висновки

У результаті дослідження синергетики декодування семантичного обсягу іменників з дієслівною модальністю *sollen* у німецькомовних текстах художньої прози та преси ми дійшли таких висновків:

1) ієрархія семантичного декодування: 1) моно – 2) головна номінація – 3) похідна номінація з лінгвосинергетичних позицій свідчить на користь встановлення динамічної рівноваги між кількістю реалізацій та оптимальним для декодування ментальним лексиконом людини обсягу семантичного потенціалу моносемічних та полісемічних іменників у рамках вибудовування іменникового змісту з модальним дієсловом *sollen* для вираження об'єктивної модальності у значенні обов'язковості або доручення виконати дію та суб'єктивної модальності у значенні дистанціювання мовця від твердження неназваної у контексті групи людей або інших осіб про описаний стан справ у німецькомовних текстах публіцистичного стилю;

2) ієрархія семантичного декодування: 1) моно – 2) похідна номінація – 3) головна номінація з позицій лінгвосинергетики свідчить на користь встановлення динамічної рівноваги між кількістю реалізацій та оптимальним для декодування ментальним лексиконом людини обсягу семантичного потенціалу моносемічних та полісемічних

іменників у рамках вибудовування іменникового змісту з модальним дієсловом *sollen* для вираження об'єктивної модальності зі значенням обов'язковості, потреби або доручення виконати дію та суб'єктивної модальності зі значенням дистанціювання мовця від твердження не-названої у контексті групи людей або інших осіб про описаний стан справ у німецькомовних текстах художнього стилю.

3) синергетичний механізм мінімізації зусиль у німецькій мові ске-рував на сьогодні такий семантичний вимір моносемічних іменників, який як у німецькомовній пресі, так і у німецькомовній художній прозі найоптимальніше відповідає потребам вибудовування іменникового змісту у рамках *sollen*-модальності. Декодування полісемічної моделі слова свідчить про те, що механізм семантичного декодування найближчої відстані головних значень із ієрархічної структури багатозначного слова та співвіднесення такого обсягу з дієслівною модальністю *sollen* оптимальніше відповідає синергетичному закону збереження мовної енергії у німецькомовній пресі, а декодування похідних номінацій — у німецькомовній прозі;

У підсумку можна констатувати, що всі досліджені семантичні виміри декодування полісемічної та моносемічної моделі іменника у рамках *sollen*-модальності знаходяться у напрямі прогресу.

Висунута у роботі **гіпотеза** підтверджує, що оскільки найближчі відстані у лексичній структурі слова на мовному рівні є найближчими у зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то вибудовування іменникового змісту з дієслівною модальністю *sollen* у сучасній німецькій мові за синергетичним принципом збереження мовної енергії та мінімізації зусиль найоптимальніше скеровує ментальний лексикон людини на декодування семантичного виміру найближчих значень полісемічної та однозначної моносемічної моделей слова.

Перспективами дослідження є вивчення декодування семантичного обсягу іменника у рамках інших типів дієслівної модальності, що дасть змогу отримати цілісну картину про функціонування іменника як одного з аргументів або семантичних актантів у модальних рамках німецької мови. Залучення статистичних методів дослідження, моделювання можливого переструктурування семантичного обсягу слова дозволить теоретично обґрунтувати і прогнозувати синергетичний цикл становлення та самоорганізації полісемічної та моносемічної моделей іменника у парадигмі досліджень сучасної лінгвосинергетики.

Список літератури

- Герман И. А. Лингвосинергетика. Барнаул : Издательство Алтайской академии экономики и права, 2000. 168 с.
- Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики. Одесса : Одесская городская типография, 2013. 342 с.
- Кійко С. В. Мовна і міжмовна омонімія в німецько-українських паралелях: лінгвосинергетичний аспект : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 — Германські мови, 10.02.15 — Загальне мовознавство. Чернівці, 2015. 509.
- Козловський В. Семантичний і прагматичний аспекти речення (на матеріалі сучасної німецької мови). *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького* : збірник наукових праць. Чернівці : Книги—XXI, 2008. С. 323–326.
- Колмогорова А. В. Языковое значение как синергетическая система. *Научное мнение*. 2012. № 9. С. 61–67.
- Левицкий В. В. Семасиология. 2-е изд., испр. и доп. Винница : Нова книга, 2012. 680 с.
- Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений : монография. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 180 с.
- Селіванова О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке : монографія. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2013. 488 с.
- 525 Tote – Muslimbrüder wollen weiterkämpfen. URL: <http://www.bernerzeitung.ch/ausland/naher-osten-und-afrika/525-Tote-Muslimbrueder-wollen-weiterkaempfen/story/30182745>
- Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. URL: <http://www.dwds.de/> Duden. Deutsches Universalwörterbuch. On CD. Mannheim : Dudenverlag, 2003.
- Dürrenmatt F. Der Richter und sein Henker. Hamburg : Rowohlt Verlag, 1962. 147 S.
- Fischer B. J. Satzstruktur und Satzbedeutung. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1981. 311 S.
- Generationenwechsel und Frauenwahl. URL: http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/oesterreich/politik/559248_Generationenwechsel-und-Frauenwahl.html
- Gnatchuk H. Die Bildung der Theorie über englische Komposita: Hochschulschrift. Trier : Universität Trier, 2018. 115 S.
- Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 17. Aufl. Leipzig ; Berlin ; München ; Wien ; Zürich ; New York : Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1996. 736 S.
- Hesse H. Das Glasperlenspiel. Санкт-Петербург: Капо, 2006. 478 S.
- Köhler, R. Synergetic linguistics. *Quantitative Linguistik. Ein internationales Handbuch* / hrsg. von Köhler, R., Altmann, G., Piotrowski, R. G. Berlin : Walter de Gruyter, 2005. Nr. 27. P. 760–774.
- Maineke E. Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache. Heidelberg : Universitätsverlag WINTER, 1996. 496 S.

Metzler-Lexikon Sprache / hrsg. von H. Glück. Stuttgart, Weimar ; Verlag J. B. Metzler, 1993. 711 S.

Schwarz M. Einführung in die Kognitive Linguistik. 2. überarb. Aufl. Tübingen ; Basel : Francke Verlag, 1996. 238 S.

Süskind P. Das Parfum. Zürich : Diogenes Taschenbuch Verlag AG, 1994. 320 S.

US-Drohnenkrieg wird auch von Deutschland aus geführt. URL: http://www.focus.de/politik/deutschland/tid-31555/angriffe-ueber-stuttgart-und-ramstein-us-drohnenkrieg-wird-von-deutschland-aus-gesteuert_aid_1002267.html

Wahrig Digital. Deutsches Wörterbuch. On CD. Gütersloh : Wissen Media Verlag, 2007.

Zipf G. K. Human behaviour and the principle of least effort. Cambridge : Addison–Wesley, 1949. 573 p.

References

Herman Y. A. (2000). Lynhvosynerhetyka. Barnaul: Izdatelstvo Altaiskoi akademyy ekonomyy y prava.

Dombrovan T. I. (2013). Jazyk v kontekste sinergetiki. Odessa: Odessaika gorodskaia tipografiiia.

Kiiko S. V. (2015). Movna i mizhmovna omonimiiia v nimetsko-ukrainskykh paraleliakh: linhvosynerhetychnyi aspekt / dys.... dokt. filol. nauk: 10.02.04 — Hermanski movy, 10.02.15 — Zahalne movoznavstvo. Chernivtsi.. 27. 760–774.

Kozlovskiy V. (2008). Semantychnyi i prahmatychnyi aspekty rechennia (na materialy suchasnoi nimetskoï movy). In *Problemy zahalnoho, hermanskoho ta slovianskoho movoznavstva. Do 70–richchia profesora V. V. Levytzkoho: Zbirnyk naukovykh prats*. Chernivtsi: Knyhy — KhKhI. S. 323–326

Kolmogorova A. V. (2012). Jazykovoe znachenie kak sinergeticheskaja sistema. In *Nauchnoe mnenie*. № 9. 61–67.

Levickij V. V. (2006). Semasiologija. 2-e izd., ispr. i dop. Vinnitsa: Nova knyha.

Pikhtovnikova L. S. (2012). Lingvosinergetika: osnovy i ocherk napravlenii: monografiiia. Kharkov: KhNU imeni V. N. Karazina.

Selivanova O. (2013). Svit svidomosti v movi. Mir soznaniia v iazyke: monohrafiiia. Cherkasy: Yu. Chabanenko.

525 Tote — Muslimbrüder wollen weiterkämpfen. URL:

<http://www.bernerzeitung.ch/ausland/naher-osten-und-afrika/525-Tote-Muslimbrueder-wollen-weiterkaempfen/story/30182745>

Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. URL: <http://www.dwds.de/>

Duden. Deutsches Universalwörterbuch. (2003). On CD. Mannheim: Dudenverlag.

Dürrenmatt F. (1962). Der Richter und sein Henker. Hamburg: Rowohlt Verlag.

Fischer B. J. (1981). Satzstruktur und Satzbedeutung. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

- Generalova L. K. (1973). K voprose o strukture znachenij imen sushhestvitel'nyh. In *Sbornik nauchnyh trudov Moskovskogo pedagogicheskogo instituta*. № 71. 43–50.
- Generationenwechsel und Frauenwahl. URL: http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/oesterreich/politik/559248_Generationenwechsel-und-Frauenwahl.html
- Gnatchuk H. (2018). Die Bildung der Theorie über englische Komposita: Hochschulschrift. Trier: Universität Trier.
- Helbig G., Buscha J. (1996). Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 17. Aufl. Leipzig; Berlin; München; Wien; Zürich; New York: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie.
- Hesse H. (2006). Das Glasperlenspiel. Санкт-Петербург: Капо.
- Köhler, R. (2005). Synergetic linguistics. In: *Quantitative Linguistik. Ein internationales Handbuch* / hrsg. von Köhler, R., Altmann, G., Piotrowski, R. G. Berlin: Walter de Gruyter. №
- Maineke E. (1996). Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER.
- Metzler-Lexikon Sprache (1993). Metzler-Lexikon Sprache / hrsg. von H. Glück. Stuttgart, Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Schwarz M. (1996). Einführung in die Kognitive Linguistik. 2. überarb. Aufl. Tübingen und Basel: Francke Verlag.
- Süskind P. (1994). Das Parfum. Zürich: Diogenes Taschenbuch Verlag AG.
- US-Drohnenkrieg wird auch von Deutschland aus geführt. URL: http://www.focus.de/politik/deutschland/tid-31555/angriffe-ueber-stuttgart-und-ramstein-us-drohnenkrieg-wird-von-deutschland-aus-gesteuert_aid_1002267.html
- Wahrig Digital. Deutsches Wörterbuch. (2007). On CD. Gütersloh: Wissen Media Verlag.
- Zipf G. K. (1949). Human behaviour and the principle of least effort. Cambridge: Addison-Wesley.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2023 року

УДК 821.111

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285553](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285553)

ДИФУЗНА І ЛАБІРИНТНА НАРАТИВНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ В АНГЛОМОВНІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ МІНІМІЗОВАНІЙ ПРОЗІ

Заваринська М. С.

аспірантка,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID 0000–0002–3734–8989

У статті обгрунтовано поняття дифузної і лабіринтної наративної невизначеності в англomовній постмодерністській мінімізованій прозі. Доведено, що творення наративної невизначеності може здійснюватися за допомогою специфічних наративних технік «дифузія» та «лабіринт», які ми ідентифікуємо як прояви наративно-ризоматичного постмодерністського текстотворення. Відтак, основою формування наративної невизначеності слугує поєднання наративної техніки (дифузія або лабіринт), композиційно-стилістичних модифікацій та лінгвостилістичних засобів (іронія, лексичний повтор, персоналіфікація). Невизначеність, як наскрізна ідея постмодернізму, простежується в експериментальних текстах через особливу текстобудову та модифіковану композиційно-стилістичну структуру тексту. Наратор мінімізованої прози будує наратив з метою створення постійного сумніву в його трактуванні на усіх рівнях композиційно-стилістичної структури тексту. Спостерігаємо появу композиційно-стилістичних модифікацій на змістовому, формальному та формально-змістовому рівнях, які створюють специфічний образ-символ на асоціативно-образному рівні. Композиційно-стилістичні модифікації кожного вищезданого рівня можуть бути домінантними під час творення дифузної або лабіринтної наративної невизначеності. Як показав наш попередній аналіз англomовних постмодерністських мінімізованих текстів або їх фрагментів, для дифузної наративної невизначеності домінантними виступають композиційно-стилістичні модифікації на формальному та формально-змістовому рівнях, а для лабіринтної наративної невизначеності — на змістовому, формальному та формально-змістовому рівнях. У формуванні наративної невизначеності провідну роль відіграє постать наратора. З його ініціативи художній текст побудований таким чином, аби створити ефект сумніву трактування, що характеризує його як ненадійного оповідача. Дифузна наративна невизначеність актуалізується за посередництва множинного наратора, тоді як лабіринтна наративна невизначеність через гетеродієгетичного наратора у екстрадієгетичній ситуації. Сприйняття англomовної постмодерністської мінімізованої прози з проявами наративної невизначеності вимагає від наратора (читача)

гнучкості мислення, відкритості до різних інтерпретацій та готовності до активного включення своїх когнітивних здібностей.

Ключові слова: дифузія, лабіринт-ризом, наратив, наратор, невизначеність, мінімізована проза, постмодернізм.

DIFFUSIVE AND LABYRINTH NARRATIVE UNCERTAINTY IN ENGLISH POSTMODERN SHORT-SHORT STORIES

Zavarynska M. S.

postgraduate student,

Ivan Franko National University of Lviv

ORCID 0000–0002–3734–8989

In the article there is grounded the notion of diffusive and labyrinth narrative uncertainty in English postmodern short-short stories. In our investigation, there is proved that the emergence of narrative uncertainty is caused by specific narrative techniques such as diffusion and labyrinth which we identify manifestations of the narrative-rhizomatic principle of text form. Thus, the basis of narrative uncertainty creation is the mixture of a narrative technique (diffusion or labyrinth), compositional modifications and linguo-stylistic devices (irony, lexical repetition, personification). Uncertainty as a transversal postmodern idea is traced in experimental texts through unconventional text building, modified text compositional structure. Narrator of a short-short story creates a narrative with the purpose of establishing a permanent hesitation in the interpreting at each level of text compositional structure. Thus, the emergence of compositional modifications can be observed at content level, formal level, and formal-content level which create a specific symbol at figurative-symbolic level. Compositional modifications at one of the abovementioned levels serve as the principal agent of the specific type of narrative uncertainty creation — diffusive or labyrinth narrative uncertainty. A preliminary analysis of English postmodern short-short stories has shown that compositional modifications at the formal and formal-content levels function as a key forming agent for diffusive narrative uncertainty. As to labyrinth narrative uncertainty, compositional modifications at content level, formal level, and formal-content are dominant. The leading role in the uncertainty formation belongs to narrator. Narrator builds a narrative in such a manner that it becomes complicated to interpret. That fact characterize narrator as unreliable storyteller. Diffusive narrative uncertainty is actualized by means of multiple narrator, whereas labyrinth narrative uncertainty through heterodiegetic narrator in extradiegetic situation. Perception of English postmodern short-short stories with the expressions of narrative uncertainty demands from narrator (reader) flexible mindset, openness to different interpretations and readiness for active usage of cognitive skills.

Key words: diffusion, labyrinth-rhizome, narrative, narrator, postmodernism, short-short story, uncertainty.

Експериментальне поєднання речей, що характерно для постмодерністського світогляду, охоплює усі сфери гуманітарного напрямку діяльності людини — філософію, живопис, архітектуру, мовознавство, літературознавство та ін. Естетичний вплив непоєднаних речей транслює враження невизначеності, незрозумілості, сумніву. Експериментальність постмодерністського письма полягає у розмиванні чітких меж, ustalених канонів текстотворення. Англомовна постмодерністська мінімізована проза (АПМП) поєднує авторський експеримент в двох контекстах — редукція літературної форми та наповнення літературного змісту мовними засобами, наративними техніками, які транслюють ідею невизначеності. Художній текст АПМП з наявною в ньому наративною невизначеністю (НН), що є результатом специфічної манери формування оповіді з інтенції автора, вимагає від читача гнучкості мислення задля можливості його інтерпретації.

Мета статті полягає у виявленні та описі мовних проявів типів НН — дифузної наративної невизначеності (ДНН) та лабіринтної наративної невизначеності (ЛНН) в АПМП. Задля досягнення поставленої мети було вирішено такі **завдання**, як обґрунтування поняття наративної невизначеності (НН) з її поділом на ДНН на основі наративної техніки «дифузія» та ЛНН на основі наративної техніки «лабіринт»; ідентифікація композиційно-стилістичних модифікацій (КСМ) в АПМП на змістовому, формальному, формально-змістовому рівнях композиційно-стилістичної структури (КСС) тексту; ідентифікація ЛЗ, залучених у творення ДНН та ЛНН у АПМП; визначення типу наратора, характерного для ДНН та ЛНН.

Методи дослідження НН в АПМП ґрунтуються на комплексному підході, що включає описовий метод (для виокремлення та обґрунтування ДНН та ЛНН); трансформаційний метод (для аналізу КСМ), компонентний і дистрибутивний аналіз (для визначення кількох значень у лексемі при їх одночасному функціонуванні).

Результати та обговорення. За Різель Е. та Піхтовніковою Л. С. художній текст функціонує на основі взаємодії таких рівнів: змістового, формального, формально-змістового та асоціативно-образного (Riesel, 1974; Піхтовнікова, 1992). Асоціативно-образний рівень продукує задуманий автором образ-символ, що є результатом поєднання вжитих прийомів на усіх інших рівнях, і трактується адресантом тексту індивідуально. КСМ на рівнях КСС тексту покликані сформувати неоднозначне тлумачення тексту, тим самим активно залучаючи ког-

нітивні механізми свідомості адресанта тексту. Під «модифікацією» розуміємо нетрадиційне, експериментальне авторське застосування елементів текстової структури АПМП на змістовому, формальному та формально-змістовому рівнях. За Ф. С. Бацевичем, відхилення від мовної норми є «мовними девіаціями» — різними типами порушень власне мовних норм, мовленнєвих конвенцій, стратегій мовлення, імплікацій та імплікатур дискурсу тощо в «нормальних» станах свідомості (Бацевич, 2000).

У нашому дослідженні ми використовуємо поняття НН, під яким розуміємо наративну ситуацію сумніву адресанта художнього тексту щодо трактування його сенсів, спровоковану авторською інтенцією до експериментування з рівнями КСС.

У основі ДНН лежить поняття «**дифузія**». Первісно явище «дифузії» (від лат. *diffusio* — розповсюдження, поширення, розтікання) — це взаємне проникнення одна в одну дотичних речовин внаслідок руху їхніх частинок (атомів, молекул, іонів, електронів, а також квазі-частинок — у конденсованому середовищі) (Дифузія).

У 1952 р. Т. Хегерstrand увів поняття «просторової дифузії» — розповсюдження певного явища від центру до периферії, що знайшло своє відображення й у мові — мовна дифузія як процес проникнення іншомовного елемента в певну мовну систему. У дослідженні НН ми розглядаємо також **дифузію значень**, що базується на метонімії як прийомі поетичного мовлення, у якому значення слова переноситься з певного явища чи предмета на інші за суміжністю просторового, часового, атрибутивного, каузального типу (Дифузія просторова).

«Дифузія» світоглядів, як ключова ознака постмодернізму, позначилася й на літературному мистецтві. У площині теорії літератури виникає поняття «дифузії» — поєднання раніше не поєднаних жанрів та родів. У контексті постмодерністської оповіді, де письменник виходить за «звичні» рамки написання художнього тексту, процес дифузії передбачає «взаємопроникнення елементів різних родів та жанрів» в одному художньому творі. Іншими словами, відбувається «деканонізація» певного жанру — інтенційний відхід від жанрового «шаблону», або усталеного канону написання художнього твору. Така міжжанрова дифузія є результатом впливу масової культури на суспільство. Постмодерністська мовна гра, деконструйований наратив з додаванням переосмислених та запозичених тем, героїв, сюжетів — все це характеризує постмодерністську оповідь як поліморфну (Бабелюк, 2014).

Як наративна техніка, дифузія проявляється через поліфонію нараторів, взаємозаміну (дифузію) наративних форм, що в художньому тексті проявляється через використання невластиво-прямої мови, по черговість оповіді від першої та третьої особи, що виражено синтаксично, змішування змістових елементів двох або більше жанрів, авторське експериментування на лексичному рівні, що призводить до **дифузії значень**.

В основі **ЛНН** лежить концепт **лабіринту-ризому**, або ризоморфного лабіринту, що трактується як безкінечно розімкнений простір сенсів, арена постмодерністської гри або мережа безкінечних входів і виходів, які переплітаються між собою, але не є домінуючими один стосовно одного. У. Еко вбачає у концепції ризому, «гнучку фіксовану структуру» Ж. Делеза та Ф. Гваттарі, прообраз лабіринту-ризому. Лабіринт-ризома є втіленням цього невизначеного стану між хаосом та впорядкованістю. Головна відмінність між класичним лабіринтом і лабіринтом-ризомою полягає у способі їх «подолання». У класичному лабіринті наявними є накреслені шляхи, за якими мандрівник (читач), рано чи пізно, дістанеться необхідної точки. Лабіринт-ризома — нескінченна мандрівка, шляхи якої мандрівник (читач) прокладає сам.

У контексті наративної техніки лабіринт-ризома проявляється через відкриту кінцівку, смислово незавершеність речень, різні хронотопи персонажів, наратора-спостерігача, який перебуває поза дієгезисом, та труднощі в ідентифікації об'єкта оповіді, що синтаксично виражено через безособові речення. Прояви лабіринту-ризому спостерігаємо також у мережеві літературі, що є певним «симбіозом» літератури та інтернет-простору з цілою низкою технологічних прийомів. До таких відносимо доповнення власне тексту гіперпосиланнями, звуковими та візуальними об'єктами, мультиплікацією, елементами комп'ютерної гри тощо. Вищевказані «спецефекти» активізуються через виконання читачем певних алгоритмів, наприклад, натискання кнопок, які скеровують на різноманітні варіанти розвитку сюжету, тощо. Таким чином, читач «блукає» серед ймовірних сюжетних ліній, де основне — нові сенси, які виникають при їх певному виборі.

Наративні техніки «дифузія» та «лабіринт» ми розглядаємо як різновиди наративно-ризоматичного принципу повістування, що полягає у способі нелінійності викладу, гетерогенності тексту. ДНН та

ЛНН функціонують через певний тип наратора та КСМ. На матеріалі мінімізованих текстів Л. Девіс ідентифіковано ЛЗ, які виконують допоміжну НН, що схематично зображено на рис. 1.

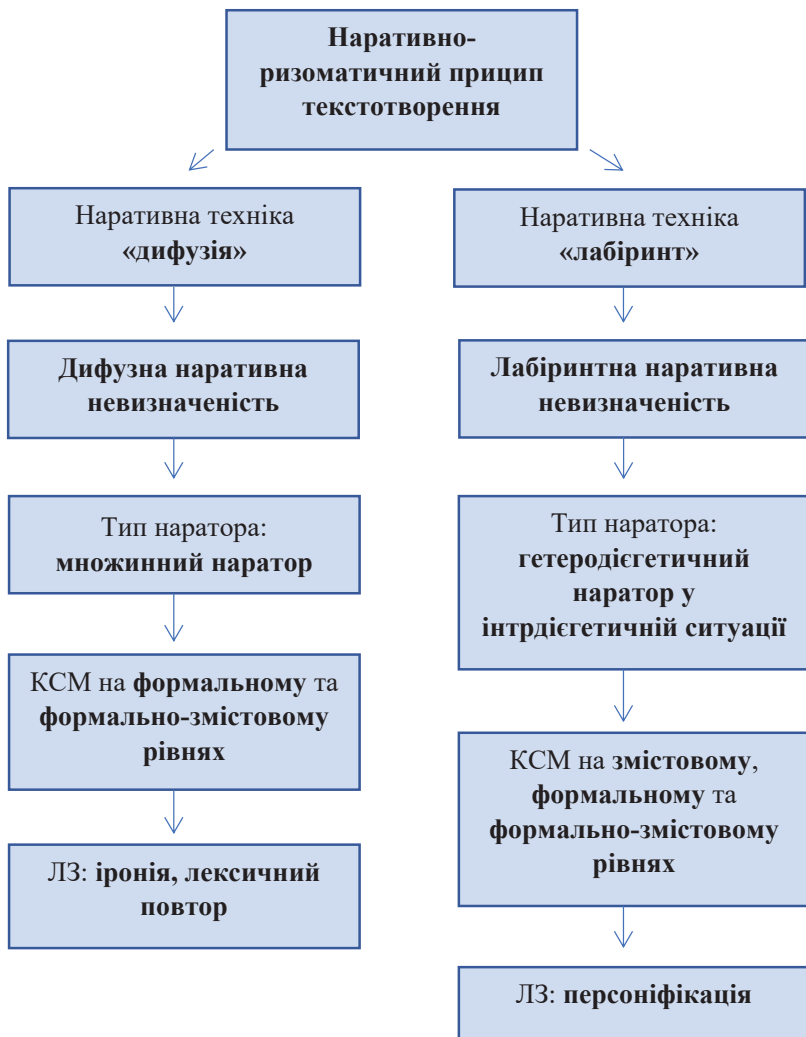

Рис. 1. Генеза ДНН та ЛНН

КСМ, які виступають інструментами у створенні НН, включають: **на змістовому рівні** — труднощі у розподілі художнього тексту на експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку, або розділи, абзаци; **на формальному рівні** — текст обмежений обсягом, у вигляді надфразової єдності, діалогічної єдності, наявність графічної неоднорідності (Бочечка); **на формально-змістовому рівні** — експериментування у використанні фонем, морфем, лексем, речень, «дифузія значень». Граматично зафіксована зміна суб'єкта оповіді. Безособні конструкції.

Наприклад, прояви ДНН присутні в художньому тексті «Susie Brown will be in town» (Davis, 2008): «*Susie Brown will be in town. She will be in town to sell her things. Susie Brown is moving far away. She would like to sell her queen mattress. Do we want her queen mattress? Do we want her ottoman? Do we want her bath items? It is time to say goodbye to Susie Brown. We have enjoyed her friendship. We have enjoyed her tennis lessons.*».

На змістовому рівні КСМ ідентифікуємо елементи сюжету таким чином: зав'язка — «*Susie Brown will be in town. She will be in town to sell her things.*», розвиток дії — «*Susie Brown is moving far away. She would like to sell her queen mattress.*», кульмінація — «*Do we want her queen mattress? Do we want her ottoman? Do we want her bath items?*», розв'язка — «*It is time to say goodbye to Susie Brown. We have enjoyed her friendship. We have enjoyed her tennis lessons.*».

На формальному рівні КСМ ідентифікуємо у побудові цього художнього тексту у вигляді **діалогічної єдності**, послідовності реплік, підпорядкованих синтаксичним правилам. Спостерігаємо нашарування нарації від першої та третьої осіб, комінукативна мета якої спонукати адресанта тексту до співчуття нараторові та формування негативної оцінки описаного персонажа *Susie Brown*.

КСМ виражені зміною суб'єкта оповіді. Спостерігаємо граматично оформлені речення від першої особи (We) та третьої особи (She). Використання оповіді від першої особи «We» замість першої особи «I» розцінюємо як **іронію**, аби підкреслити «єго» ображеного друга.

На формально-змістовому рівні також ідентифікуються КМС, які полягають у використанні лексеми «*tennis lessons*». Можна зробити припущення, що персонаж *Susie Brown* проявила себе як недобрий друг. І теніс, як парна гра, і дружба передбачають віддачу від обох гравців (друзів). Таким чином, **дифузія значень** полягає у перенесенні правил гри у теніс на поняття дружби. **Лексичний повтор** у реченнях

«*Susie Brown will be in town. She will be in town to sell her things.*» свідчить про певний страх наратора визнати, що, все таки, дружба завершилася і зустріч не відбудеться. Оскільки спочатку спостерігаємо ствердження «*Susie Brown will be in town.*», яке супроводжується подальшим уточненням «*She will be in town to sell her things.*».

Отже, на асоціативно-образному рівні цього художнього тексту АПМП виникає образ взаємної дружби як парної гри. У контексті КСМ визначальними у формуванні ДНН слугують **змістовий рівень** та **формально-змістовий рівень** КСС. На цьому прикладі АПМП оповідач має ознаки **множинного наратора**. Оповідач змінюється першою та третьою особами.

Прикладом проявів ЛНН може слугувати художній текст «The Outing» (by L. Davis): «*An outburst of anger near the road, a refusal to speak on the path, a silence in the pine woods, a silence across the old railroad bridge, an attempt to be friendly in the water, a refusal to end the argument on the flat stones, a cry of anger on the steep bank of dirt, a weeping among the bushes.*».

На змістовому рівні КСМ ідентифікуємо у виокремленні елементів сюжету шляхом зіставлення їх з емоціями чи діями, описаними в даному тексті, та відсутності розв'язки. Наприклад, зав'язка — «*An outburst of anger near the road, a refusal to speak on the path...*», розвиток дії — «*a silence in the pine woods, a silence across the old railroad bridge...*», кульмінація — «*a refusal to end the argument on the flat stones, a cry of anger on the steep bank of dirt, a weeping among the bushes.*». Очевидно, щось важливе трапилося між рядків «*a silence in the pine woods, a silence across the old railroad bridge, an attempt to be friendly in the water...*», бо далі місце дії змінюється на водойму. Кінцівка залишається без розв'язки, відкритою для трактування адресантом тексту відповідно до його емпіричного досвіду. Сюжет описаний через «лабіринт емоцій», який вдало ілюструє психологічну теорію прийняття, що складається з п'яти стадій — заперечення, гнів, торг, депресія та прийняття.

На формальному рівні КСМ полягають у функціонуванні художнього тексту як **повідомлення**, що лише описує розвиток ситуації у тезовому викладі. Подібна форма опису сюжету створює ефект відсутності наратора, наче оповідь ведеться сама собою. Таким чином, цикл емоцій та ефект відсутності оповідача відкривають перед адресантом тексту множинність інтерпретацій у контексті образу наратора та достовірності повідомленого у тексті.

На формально-змістовому рівні КСМ актуалізуються через **одно-складне безособове називне речення**, що містить лише підмет та обставину місця. Наратор, спостерігаючи, констатує послідовність певних подій, проте з ким вони відбуваються — невідомо. Адресант тексту, трактуючи його, блукає у лабіринті описаних емоцій. Крім цього, автор вдається до **персоніфікації**, адже емоції виникають неначе самостійно та живуть своїм життям.

Підсумовуючи вищевказане, на асоціативно-образному рівні цього художнього тексту АПМП виникає образ наратора, який у байдужому та монотонному викладі повідомляє про чийсь сварку і переживання. У контексті КСМ визначальними у формуванні ЛНН є **змістовий, формальний та формально-змістовий рівні КСМ**. На даному прикладі АПМП оповідач має ознаки **гетеродієгетичного наратора в інтрадієгетичній ситуації**, який повістує, перебуваючи поза дієгезисом.

Висновки. Отже ДНН, в основі якої лежить наративна техніка «дифузія», виражена на формальному та формально-змістовому рівнях. ЛНН, базована на наративній техніці «лабіринт-ризома», виражена на змістовому, формальному та формально-змістовому рівнях. Серед ЛЗ, як допоміжних інструментів творення НН, у текстах присутні іронія, лексичний повтор, персоніфікація. В цілому дослідження НН у лінгвістичних та літературознавчих студіях становлять значний внесок у розуміння та аналіз феномена невизначеності в АПМП, а саме забезпечення нових методик розкриття глибинних сенсів і структурних особливостей мінімізованих текстів.

Список літератури

- Бабелюк О. А. Американська постмодерністська проза малої форми: дифузія жанру чи жанрові різновиди? *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Сер. : Філологічні науки. 2014. № 1. С. 13–19.
- Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2010. 32 с.
- Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології : монографія. Львів, 2000. 236 с.
- Бочечка С. Карнавальна стихія понад усе! (рец. на кн. : «Мальва Ланда» Ю. Винничука). URL: <http://sumno.com/4u> (дата звернення: 15.04.2023).
- Дифузія. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24421 (дата звернення: 20.04.2023).
- Дифузія просторова / Савчук І. Г. // Словник суспільної географії. URL: <https://geohub.org.ua/node/3426> (дата звернення: 25.04.2023).

Пихтовникова Л. С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен XVIII в.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Київ, 1992. 338 с.

Davis L. 2008. URL: https://blog.bestamericanpoetry.com/the_best_american_poetry/2008/09/lost-things-by.html (дата звернення: 07.03.2023).

Riesel E. Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation. Moskau : Verlag Hochschule, 1974. 184 p.

References

Babelyuk O. A. (2014). Amerykanska postmodernistska proza maloyi formy: dyfuzi-ya zhanru chy zhanrovi riznovydy? Naukovyy visnyk DDPU imeni I. Franka. Ser. Filolohichni nauky. № 1. S. 13–19.

Babelyuk O. A. (2010). Poetyka postmodernistskoho khudozhnoho dyskursu: prynt-sypu tekstotvorennya (na materialy suchasnoyi amerykanskoyi prozy maloyi formy): doctor of philology dissertation abstract: 10.02.04. Kyiv, 32 s..

Batsevych F. (2000). Osnovy komunikatyvnoyi deviatolohiyi: monohrafiya / F. S. Batsevych. Lviv, 236 s.

Bochechka S. Karnavalna stykhiya ponad use! (rets. na kn. : «Malva Landa» Yu. Vynnychuka). URL: <http://sumno.com/4u> (date of access: 15.04.2023).

Dyfuziya. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24421 (date of access: 20.04.2023)

Dyfuziya prostorova. Savchuk I. H. // Slovnyk suspilnoyi heohrafiyi. URL: <https://geohub.org.ua/node/3426> (date of access: 25.04.2023)

Pikhtovnikova L. S. (1992). Kompozitsionno-stilisticheskiye osobennosti stikhotvornoy basni (na materiale nemetskikh stikhotvornykh basen 18 v.): candidate of philology dissertation: 10.02.04. Kyiv, 338 s.

Davis, L. (2008). URL:https://blog.bestamericanpoetry.com/the_best_american_poetry/2008/09/lost-things-by.html (дата звернення: 07.03.2023).

Riesel E. (1974). Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation. Moskau Verlag Hochschule, 184 p.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2023 року

УДК 81'373.231:165.194(045.5)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285554](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285554)

АСОЦІАТИВНИЙ ШЛЕЙФ КУЛЬТУРНИХ АРТЕФАКТІВ (на матеріалі власних назв масової культури)

Карпенко О. Ю.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0001–5576–6781

Неклесова В. Ю.

доктор філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID ID: 0000–0002–2376–2986

*Стаття концентрується на аналізі асоціативного сприйняття власних назв. Мета статті полягає в аналізі асоціативного шлейфу власних назв, які позначають іменування культурних артефактів онімного ландшафту. Об'єктом дослідження були обрані оніми, які належать до поп-культури, предметом — їх асоціативний шлейф. Матеріалом дослідження послугували 97 реакцій 30 респондентів, які було подано на три стимули: **Мона Ліза, Star Wars, Євробачення**. Методологія дослідження складається з проведення вільного асоціативного експерименту з обраними онімами-стимулами та аналізу результатів експерименту за допомогою методики семантичного геіштальту асоціативного поля. Реакції на стимул природно групуються навколо певних фрагментів концептуальної картини світу, які віддзеркалюються в цьому асоціативному геіштальті. Кожний стимул сформував двоскладове ядро семантичного асоціативного геіштальту. Ізоморфність структури ядер асоціативних геіштальтів не позбавляє їх своєрідності, яка проявляється в потужності домінувального геіштальту, що пов'язуємо з тим, що кожний культурний артефакт має багатокомпонентну структуру, яка не може відображатися лише в єдиній асоціативній площині. Дистрибуція онімних реакцій також має певну ізоморфність: в усіх асоціативних полях превалюють антропонімні реакції, які номінують як реальних, так і віртуальних денотатів, що можна трактувати як маніфестацію культури участі, бо в картині світу головним ініціатором та учасником подій є людина. У такий спосіб актуалізується концепція антропоцентризму у сучасному українському суспільстві, яке у той самий час реалізує та ідентифікує себе крізь призму культурних артефактів, власних назв та комплексу мемів. Респондентами експерименту стали представники нового покоління, причому їхня культурна картина світу та її онімна частина демонструє прихильність до традицій та водночас реалізацію їх нового осмислення. Все це дозволяє стверджувати, що за допо-*

могою вільного асоціативного експерименту можна зафіксувати культурний еволюційний поступ.

Ключові слова: власна назва, вільний асоціативний експеримент, стимул, реакція, семантичний гештальт асоціативного поля.

ASSOCIATIVE PLUME OF CULTURAL ARTIFACTS (on the material of proper names of mass culture)

Karpenko O.

doctor of philology, professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University

Neklesova V.

doctor of philology, associate professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University

*The article focuses on the analysis of the associative perception of proper names. The purpose of the article is to analyze the associative plume of proper names that mark the naming of cultural artifacts of the onymic landscape. Onyms belonging to pop culture were chosen as the **object** of research, and their associative plume was the **subject**. The **material** of the research was 97 reactions of 30 respondents, which were submitted to three stimuli: **Mona Lisa, Star Wars, Eurovision**. The research **methodology** consists of conducting a free associative experiment with selected onyms-stimuli and analyzing the results of the experiment using the semantic gestalt of the associative field method. Reactions to the stimulus are naturally grouped around certain fragments of the conceptual picture of the world, which are reflected in this associative gestalt. Each stimulus formed a two-fold core of a semantic associative gestalt. The isomorphism of the core structure of associative gestalts does not deprive them of their originality, which is manifested in the potential of the dominant gestalt, which we associate with the fact that each cultural artifact has a multi-component structure that cannot be reflected only in a single associative plane. The distribution of onymic reactions also has a certain isomorphism: in all associative fields, anthroponymic reactions that nominate both real and virtual denotates prevail, which can be interpreted as a manifestation of the culture of participation, because in the picture of the world, the main initiator and participant of events is a person. In this way, the concept of anthropocentrism is actualized in modern Ukrainian society, which at the same time realizes and identifies itself through the prism of cultural artifacts, proper names, and a complex of memes. The respondents of the experiment were the representatives of the new generation, and their cultural picture of the world and its onymic part demonstrate commitment to tradition and, at the same time, the realization of their new understanding. All this allows us to assert that with the help of a free associative experiment it is possible to record cultural evolutionary progress.*

Key words: proper name, free associative experiment, stimulus, reaction, semantic gestalt of the associative field.

Вступ. Наш науковий пошук концентрується на аналізі асоціативного сприйняття власних назв. Серед безлічі власних назв ми обрали для аналізу декілька таких, які є найбільш популярними в останнє десятиріччя, що сприяє набуванню ними статусу культурних артефактів.

Й. Енгеструм виокремлює чотири типи артефактів, які з'являються унаслідок соціальної та культурно-опосередкованої діяльності (Engestrom, 1999: 381–382). Перший тип — це *що*-артефакти (*what artifacts*), які використовуються для ідентифікації та опису об'єктів, зазвичай вони репрезентовані зовнішніми матеріальними предметами, явищами. Другий тип — це *як*-артефакти (*how artifacts*), які використовуються для спрямування та керування процесами та процедурами в об'єктах, у межах об'єктів або поміж ними. Так, типовий *як*-артефакт має в собі інформацію про те, як поводитися або трактувати відповідний первинний артефакт. Третій тип — це *чому*-артефакти (*why artifacts*), які використовуються для того, щоби встановити, пояснити та вивчити властивості й поведінку об'єктів, чому предмет поводить саме так та обґрунтовує вибір певного первинного артефакту. Четвертий тип — *куди*-артефакти (*where to artifacts*), які використовуються для передбачення, припущення майбутнього стану речей або потенційного розвитку об'єктів, включаючи інститути та соціальні системи. Сюди можна включити бачення, прогнозування, сприйняття майбутнього, як-от наслідки впровадження нових інструментів у структурі суспільства. Власні назви належать до першого типу за класифікацією Й. Енгеструма, бо їх первинною функцією є ідентифікація та індивідуалізація певного об'єкта чи явища.

М. Вартофський надав класифікацію соціальних артефактів, які він визначав як «об'єктивування потреб і намірів людини, уже вкладені в пізнавальний і афективний зміст» (Wartofsky, 2012: 204). Його категоризація артефактів на первинні, вторинні та третинні характеризує їх так: первинні використовуються безпосередньо у виробництві, вторинні є внутрішніми та зовнішніми репрезентаціями первинних артефактів, і вони створюються і використовуються «у збереженні та передачі набутих навичок або методів дій чи практик, якими здійснюється це виробництво» (Wartofsky, 2012: 202), тобто це відображення типів діяльності. Третинні артефакти — це «уявні» артефакти, такі як мистецтво, або такі, що містять образи майбутнього. Такі артефакти мають ознаки медіатора, сприяють впровадженню інновацій, нових елементів культури, діяльності, що спрямована на створення нових

або вдосконалення старих духовних та матеріальних цінностей. Згідно з цією класифікацією мему є третинними артефактами людської культури, що відіграють велику роль у розвитку цивілізації. Адже відповідно до міркування М. Вартофського «артефакт для культурної еволюції є тим самим, що й ген для біологічної еволюції» (Wartofsky, 2012: 205). Мем є водночас і продуктом цивілізаційного розвитку, й інструментом впливу на поведінку та здібності людини.

Культурні артефакти предстають у багатьох варіаціях. Окрім безсумнівних, загальних культурних артефактів як витвори мистецтва та археологічні знахідки, існує думка щодо погляду на музей як на культурний артефакт, який уособлює в собі фундаментальну роль у виявленні того, що саме є високою культурою та маскультурою (Oberhardt, 2000: 17). У такий спосіб музей як явище стає культурним феноменом із великим соціальним впливом та інтелектуальним престижем.

Студії, що зосереджуються на різновидах культурних артефактів, є різноманітними. Дослідження гендерно маркованих епітафій на одному з румунських кладовищ зосереджується на погляді на епітафії як на культурні артефакти, що вміщують соціальні уявлення щодо статі (Curşeu & Pop-Curşeu, 2018). Також існує погляд на документи як на культурні артефакти (Smiraglia, 2008), що є продуктом своєї епохи, вони є не тільки носіями інформації, на них впливають обставини та оточення, у якому вони створювались. Деякі дослідники вважають культурними артефактами кінострічки про Рембо, музику у стилі реп або Бівіса та Бат-Хеда (головні герої мультсеріалу 90-х, який мав великий вплив на покоління X по всьому світові) (Kellner, 2003: 36). Ще одна думка щодо комп'ютерного формату MP3 як культурного артефакту наголошує на таких його властивостях: цей предмет, який «працює для» і «працює над» цілим рядом людей, ідеологій, технологій та інших соціальних і матеріальних елементів (Sterne, 2006: 826).

Також людина та її мозок розглядаються як культурний артефакт, де висловлюється така думка, що анатомія та функції цього органа відчули навмисний вплив культурних контекстів, у яких мозок еволюціонував і в яких він розвивався в кожного індивіда. Тіло, у всіх його проявах, є і культурним артефактом, і біологічним суб'єктом (Mithen & Parsons, 2008: 415). Подібним є й такий погляд: мова, будучи засобом спілкування, формує нас та світ навколо нас, людина не тільки створює артефакти, а й сама є артефактом (Curtis, 2018).

Отже, культурні артефакти існують у багатьох втіленнях, предметних, символічних. На нашу думку, **культурний артефакт** — це форма відтворення культурної традиції, яка вирізняється варіативністю, унікальністю, індивідуальністю інтерпретації та символічною аурою. Безсумнівно, мова та усі її прояви набувають статусу культурних артефактів, адже мова є фактом репродукування цивілізаційної парадигми, де власні назви актуалізують один із механізмів впливу. Власні назви набувають вищезгадані параметри через своє варіативне відтворення та меметичну природу реплікації.

Культурні артефакти є як матеріальними, так і символічними; вони регулюють взаємодію з оточенням і собою. У цьому відношенні вони є «інструментами» у широкому сенсі, і головним інструментом є власне мова (Cole et al., 1997: 9). Мова як складна динамічна система, що утворюється та зберігається поколіннями, несе у собі закодовані мисленнєві коди, які можна реконструювати «за допомогою формально-логічних операцій, які й відображають понятійно-семантичну суть культурних артефактів, типологію їхньої внутрішньої організації» (Тищенко 1999: 142).

Власні назви можна вважати культурними та соціальними артефактами. На думку М. Уоттса (Watts, 1981: 19), культурний артефакт надає інформацію про культуру, в якій його було створено, у той же час він не має значимості ззовні цивілізаційної парадигми. Свою важливість культурний артефакт отримує завдяки абстрактній та соціально прийнятій системі рис та правил, де він може бути використаним, зрозумілим та оціненим. Власні назви повністю входять у дефініцію культурного артефакту: ззовні системи досить важко виокремити власну назву з потоку слів, визначити її культурне навантаження, сприйняти зміст та можливу апеляцію до інших учасників системи. Культурний артефакт потребує своєї власної системи координат, яка є дороговказом до його дешифрування.

Лінгвістичне сприйняття власних назв зосереджується на цілісному осягненні власних назв як мовних універсалій, тобто властивих усім мовам. Вони місять у собі цілий кластер значень та є у свою чергу культурними артефактами, вони відображають способи мислення та відтворення набутого соціального досвіду, є тими чинниками, що впливають на колективну ідентичність. Згідно з класифікацією М. Вартофського, яка була наведена вище, власні назви можна вважати третинними артефактами, бо вони існують всередині людської

культури протягом тисячоліть, є її невід’ємною частиною та містять у собі спадщину і водночас переосмислюються новими поколіннями згідно з віяннями часу.

На думку І. О. Голубовської, мова виступає у подвійній функції форми зберігання і форми відтворення культури, тобто тим духовним інструментом, що формує специфіку світобачення свого носія (Голубовська, 2007: 5). Зокрема дослідження зникаючих мов аборигенів Австралії (Амегу, 2016: 29) вказує на те, що сама мова як явище є культурним артефактом. У таких випадках профанне стає сакральним та мова розцінюється як все більш відчутний культурний артефакт, який маніфестується у публічному просторі, де важливу роль відіграють пісні, привітання, власні назви. Власні назви як невід’ємні елементи будь-якої мови є концентрованим культурним артефактом, що актуалізують національний космо-психо-логос та знаходяться у постійному розвитку.

Дослідження у руслі когнітивної антропології виявляють такі якості артефакту як ідеальне та матеріальне. Вони ідеальні в тому, що їхня матеріальна форма була сформована їх участю у взаємодіях, у яких вони раніше були частиною, і які вони опосередковують в даний час (Cole, 1998: 117). Єднання двох аспектів зумовлюється поступовою еволюцією людського суспільства. У свою чергу, культурні артефакти (ритуали, міфи, твори мистецтва, одиниці мови, соціальна поведінка) можуть бути проаналізовані як послідовності символічних повідомлень, що стосуються таких питань, як етос, мета і структура людських відносин у суспільстві (Thompson & Samuel, 1990: 30). У такий спосіб культурні артефакти набувають соціальної значущості та дуальної природи. Кожного разу, коли людина намагається відтворити будь-яку культурну традицію, канон, вона актуалізує їх у вигляді культурного артефакту. Звідси бачимо, що культурний артефакт має такі параметри як варіативність, ситуативність та несе у собі соціальний відбиток, що зумовлює його багатопланову інтерпретацію.

Існує думка, що культурологічні студії мають зосереджуватися не тільки на «високій» культурі, а на усіх її проявах, що містять велику кількість культурних артефактів, від опери до мильних опер, відмовитися до розгляду елітарних ієрархій та канонів (Kellner, 2011: 8). Такий погляд базується на тому факті, що з’явилися нові медіа (*Facebook, YouTube, Twitter, Reddit, 9gag, Imgur, Instagram*), які найчастіше замінюють собою класичні телеканали, радіостанції та газети. Вони ре-

алізують культуру участі (participatory culture), де кожен користувач може стати відомим, стати тим, хто породив новину, вплинути на інформаційний каскад поширення мемів. Г. Гадамер стверджує, що без злиття культурних горизонтів не може бути комунікації між сторонами (Gadamer & Derrida, 1989: 242–254). Власні назви, меми-оніми як культурні артефакти набувають сенсу у своїх зв'язках з оточуючим середовищем, реалізуючись посередництвом соціуму. Найчастіше головні герої та теми, що стали натхненням для мемів, мають дуже мало спільного. Вони відриваються та живуть своїм життям завдяки культурі участі, де кожен користувач додає щось своє, меми набувають багато рис уявних світів, є гетерогенними, всмоктують культурні впливи та є культурними і соціальними артефактами, що базуються на особливостях людського мислення та взаємодії у соціумі. У них присутній елемент мовної гри, культурного бриколажу, який найчастіше базується на емоційній складовій.

Водночас культурні артефакти не можуть існувати без соціального навантаження, яке вони отримують, актуалізуючись у суспільному просторі. Культурний артефакт виростає на базисі соціальних практик існування суспільства. Зокрема культурний артефакт, який репрезентує меметичний онім *Slender Man / Тонка Людина / El Hombre Delgado*, реалізує суспільні практики створення атмосфери очікування негативних подій, тривоги, надприродного контролю над суспільством, та має коріння у жанрі лавкрафтівських жахів (Curlew, 2017). Серед типів соціально значущої поведінки, що набуває артефактних властивостей, бачимо практику залишати чайові офіціантові (Dirks & Rice, 2004), технічні, соціально-символічні характеристики укладання контрактів (Suchman, 2003), релігійний досвід як засіб ідентифікації (Bidwell, 2008), комп'ютерно опосередковану комунікацію (Gamberini & Valentini, 2001).

Соціальні артефакти реалізують антропологічні норми соціальної поведінки, константи колективного співіснування людей. Їхне коріння простежується у базисі адаптивної взаємодії із середовищем людини як біологічного виду. Зокрема обмін цифровими подарунками у соціальних мережах розглядається як частина соціальної практики, що створює і підтримує соціальні зв'язки (Pearson, 2007).

Отже, **соціальний артефакт** — це усталена практика соціальних зв'язків, яка еволюціонувала як необхідні параметри соціальної взаємодії та поведінки. Меметичні оніми є такими артефактами, вони є

продуктом соціальної поведінки, що базується на універсальних когнітивних мисленневих процесах (сприйняття інформації, її обробка, передача найближчому у соціальному плані індивіду), вони передаються як культурна інформація для полегшення життєдіяльності, є сигналом свій — чужий (особливо чітко це можна побачити на зразку гумористичних мемів, які не сприймаються як такі поза межами соціальної групи (наприклад, меми *Illuminati*, *Duck face / Cara de pato / Дакфейс*, *1337 speak / 1337 5p34k / escritura leet / Лімцнік*, *Lunes memes / Понеділок — день важкий / Monday memes*).

Власна назва є й культурним концептом, що за дефініцією В. В. Жайворонка, розуміється як «тісне переплетіння сакралізованих буттєвих речей, використовуваних у ритуалах, обрядах, звичаях, отже, наділених у людській уяві певними культурними прикметами, з іншого боку — відбиття їх у слові, виразі, які набувають сакралізованого (ритуального) значення» (Жайворонок, 2007: 190). Подібні погляди висловлює Г. П. Лукаш: оніми використовуються ментальним лексиконом як компактне вмістилище значної інформації в малій формі і становлять зручну форму поєднання мовної та позамовної інформації (Лукаш, 2014(b): 4). Багато аспектів буття власної назви виявляють культурну та соціологічну інформацію: це й антономазійні відношення, конотативні вислови, фігури алузії тощо. Однак, на нашу думку, найбільш показовим є асоціативний образ власних назв.

М. М. Торчинський наголошує, що етнокультурну знаковість мають власні назви, відомі абсолютній більшості носіїв певної мови (Торчинський, 2014: 54). Культура будь-якого етносу базується на колективній самоідентифікації, де стрижнем виступає єдина джерельна база, інформація, яка отримується та сприймається усіма. Ономастичний асоціативний експеримент є можливістю зазирнути до когнітивних процесів отримання та перероблення даних про навколишній світ.

Мета статті полягає в аналізі асоціативного шлейфу власних назв, які позначають іменування культурних артефактів онімного ландшафту. **Об'єктом** дослідження були обрані оніми, які належать до поп-культури, **предметом** — їх асоціативний шлейф. **Матеріалом** дослідження послуговували 97 реакцій, які було подано на три стимули.

Методологія дослідження складається з проведення вільного асоціативного експерименту з обраними онімами-стимулами та аналізі результатів експерименту за допомогою методики семантичного ге-

штальту асоціативного поля. Для того, щоб окреслити онімний ландшафт сучасного суспільства, ми скористалися послугою інтернет-сервіса *Google Zeitgeist*, словниками та довідниками. Онлайн-служба *Google Zeitgeist* збирає запити користувачів у пошукових системах, перероблює їх та виокремлює декілька рейтингів, які потім публікує у відкритому доступі у своєму блозі (Офіційний Блог — Google Україна). Як показав попередній аналіз (Неклесова, 2019b), більша частина таких запитів є власними назвами або містять власні назви у тексті запиту. Отже, цілком природно спиратися на аналіз власних назв при дослідженні культурної складової суспільства.

Асоціативний експеримент проводився у 2018 році серед студентів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Всього участь брали 30 студентів, причому така кількість є показовою для ономастичних асоціативних експериментів в однорідних групах (Неклесова, 2019a). На наш погляд, слушною є думка щодо того, що «тільки перша десятка чи трохи більше частотних асоціатів розкриває сенс онімичного концепту у відповідному загальномовному фреймі, тоді як рідкісні асоціати стосуються концептів у індивідуальних фреймах» (Карпенко, 2006: 236). Загальномовним онімним фреймом є узагальнений досвід всіх носіїв мови, який складається з індивідуальних онімних фреймів, причому досвід досліджується за допомогою вільного асоціативного експерименту. Елементи культурних схем не розділяються між всіма членами культурної мережі, а лише поширюються між розумами окремих індивідів (Kristiansen, 2008: 66). Виявити сутність культурних схем, якими є фрейми, можна за допомогою сукупності відображень внутрішніх світів людей. Вільний асоціативний експеримент надає можливість моделювати когнітивні конструкти за допомогою його даних. Сукупність асоціатів викриває механізми мисленневих процесів та відображає функціонування структур репрезентації знань.

Запропоновані інформантами реакції на стимул природно групуються навколо певних фрагментів концептуальної картини світу, які віддзеркалюються в цьому асоціативному гештальті. Такі кластери частотних реакцій, які створюють певний мисленневий образ, створюють семантичні гештальти асоціативного поля, встановлення яких «дає можливість проаналізувати етнічну картину світу та встановити механізми й наслідки процесів концептуалізації та категоризації її онімичної складової» (Дідур, 2014: 58).

Компонентами ядра асоціативного гештальту можна вважати декілька перших за частотністю груп асоціатів, де об'єднуються значеннєво близькі реакції. Однією з особливостей гештальтів є те, що вони «складаються з частин, але їх не можна звести до сукупності цих частин» (Лакофф, 1981: 359).

Результати та обговорення. У статті розглядаються асоціати, які було надано респондентами на стимули *Мона Ліза*, *Star Wars*, *Євробачення*. Всі ці власні назви належать до категорії **поп-культура**. Можна передбачити заперечення щодо включення стимулу *Мона Ліза* у цю категорію, однак, на наш погляд, велика популярність, поширеність та всевітня відомість цього витвору мистецтва є достатньою причиною вважати її органічною частиною поп-культури. Звичайно, ми не заперечуємо велику мистецьку та культурну цінність цієї картини, однак її образ став настільки тиражованим, що тепер він є повністю належним до масової культури. Зараз «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі вважається однією з найвідоміших картин у світі. Відображенням широкої популярності є численні репродукції, втілення образу за допомогою різних засобів, зокрема фото відомих жінок в образі Мони Лізи або картина, створена за допомогою конструктора Лего. Можна побачити одяг з Моною Лізою (від шкарпеток до светрів та краваток). Зображення відомої красуні використовувалось у чималих рекламних оголошеннях (Nisa, 2018). І звичайно ж Мона Ліза перейшла до світової мережі вже у якості культурного артефакту, спираючись на який користувачі роблять колажі та меми: Мона Ліза робить селфі з Айфоном, фотоколажі і взагалі слідкує за модою (Коні в яблуках, 2017).

Стимул «*Мона Ліза*»

Цей стимул реалізував такі реакції: *картина 6*, *Луєр 6*, *посмішка 4*, *да Вінчі 2*, *асфальт*, *велич*, *витвір мистецтва*, *губи*, *жінка*, *загадка*, *Італія*, *Леонардо да Вінчі*, *мистецтво*, *образ картини у Луєрі з натовпом туристів поряд*, *Париж*, *старовина*, *smile*. Їх загальна кількість становить 31 асоціат. Серед всіх реакцій чітко можна виокремити два семантичних гештальта. Перший СГАП (семантичний гештальт асоціативного поля) «*картина*» містить реакції *картина 6*, *витвір мистецтва*, *мистецтво*, *образ картини у Луєрі з натовпом туристів поряд*, *старовина*. Його відсоткова частка становить 32 %. Другий СГАП «*загадкова красуня*» також формує 32 %. До його складу входять реакції *посмішка 4*, *велич*, *губи*, *жінка*, *загадка*, *smile*, *образ картини у Луєрі з натовпом туристів поряд*. Близьким до значення другого СГАП є тлу-

мачення власної назви «Мона Ліза» у «Словнику конотативних власних назв»: «**загадкова красуня**» (Лукаш, 2015: 244). Розуміння онімної конотації, як бачимо, полягає у поєднанні асоціативних співзначень із «переростанням» їх в окремі метафори (Лукаш, 2014(а): 94). Другий СГАП підтверджує наявність конотації в образі Мони Лізи та перенесення додаткових значень до вже існуючих аспектів розуміння культурного артефакту.

Онімні реакції обіймають такі асоціати: *Лувр 6, да Вінчі 2, Італія, Леонардо да Вінчі, образ картини у Луврі з натовпом туристів поряд, Париж*, загальна кількість таких реакцій становить 39 %. Серед них є дві онімні леми: *Лувр (Лувр + образ картини у Луврі з натовпом туристів поряд)* та *да Вінчі (да Вінчі + Леонардо да Вінчі)*. Три зазначені антропонімні асоціації вказують саме на автора «Мони Лізи», всі інші є топонімними, зокрема одна вказує на місце створення шедевра, *Італія*, інші на теперішнє місце зберігання: *Париж* та більш точно — *Лувр*. Такі власні назви вказують на володіння інформацією про стимул та наявність чималого культурного фону.

Стимул «*Star Wars*»

Серія кінофільмів «Зоряні війни» вважається однією з культових у світовому кінематографі. Вона нараховує багато тисяч фанатів по всьому світові. Майже не має людей, які б нічого не чули про неї, що й зумовило наш вибір стимулу *Star Wars* до анкети асоціативного експерименту. Загалом реакції респондентів нараховують 33 асоціати, де найуживанішими є такі: *Дарт Вейдер 9, космос 4, фільм 3, меч 2, фантастика 2*. Поодинокі асоціати є такими: *вибори, журнал для хлопців, зірки, Зоряні війни, інопланетяни, кіно, неземний світ, ні про що, розваги, серіал, синемаграфія, фільм, який я не хочу дивитись, Marvel*.

Денотативні асоціації, які, так би мовити, «пояснюють» значення стимулу, складають 39 % (13 випадків: *фільм 3, фантастика 2, журнал для хлопців, Зоряні війни, кіно, ні про що, розваги, серіал, синемаграфія, фільм, який я не хочу дивитись*). СГАП «**фантастика**» включає реакції такі: *Дарт Вейдер 9, космос 4, меч 2, фантастика 2, зірки, інопланетяни, неземний світ*), загальною кількістю 64 %. Інший ядерний СГАП «**фільм**» обіймає такі реакції: *фільм 3, кіно, серіал, синемаграфія, фільм який я не хочу дивитись, Marvel*, загальна кількість яких становить 24 %. Ще одна реакція *вибори* пояснюється нами тим фактом, що під час виборів міських голів Одеси і Києва були зареєстровані кандидати з іменами Дарт Іванович Вейдер та Дарт Михайлович Вей-

дер (Wikimedia Foundation), які дотримувалися образу Дарта Вейдера з кінофільмів у своєму одязі та поведінці.

Онімні реакції до цього стимулу становлять 11 випадків (33 %), зокрема: *Дарт Вейдер* 9, *Зоряні війни*, *Marvel*. Одна реакція є просто перекладом стимулу, друга поодинокі реакція — назва видавця коміксів та кінофільмів, однак серія кінофільмів не має до неї відношення. Найбільш частотна реакція є дещо несподіваною: не так часто власні назви є одними з найуживаніших асоціатив. Дарт Вейдер не є головним позитивним персонажем фільму, він — головний злодій, антагоніст. Що це? Захоплення негативними рисами персонажа-трікстера, привабливість злодія. Сам образ Дарта Вейдера вже став узагальненим образом лиха, навіть його поодинокі риси є комплексом мемів. Такий типаж є традицією, що за визначенням М. Драута є безперервною низкою ідентичних неінстинктивних паттернів поведінки, які залишаються такими самими після повторюваних попередніх обставин (Drout, 2006: 271). Існує традиція зображувати авторитарну людину як Дарта Вейдера, порівнювати цей образ з тими, хто оточує. Часто-густо музика, під яку з'являвся цей персонаж на екрані, сповіщує про появу якоїсь неприємної людини. Таким чином, М. Драут розглядає мем як комбінацію *recognitio+actio+justificatio*, де *actio* — традиційна поведінка, *recognitio* — відгук, що реалізує поведінку та *justificatio* — пояснення поведінки (Drout, 2006: 272). Саме така структура є фундаментальною конструкцією, яка живить та зрощує традицію.

Стимул «Євробачення»

Пісенний конкурс «Євробачення» (*Eurovision*) проводиться з 1956 року у країнах Європи. Спочатку у ньому взяли участь лише сім країн, і кожного року їх кількість зростала. Україна як незалежна країна дебютувала у 2003 році, а вже у 2004 співачка Руслана здобула перемогу з композицією «Дикі Танці» (*Wild Dances*), а Євробачення 2005 проходило у Києві.

У 2007 Україну на Євробаченні представляв пародійний артист Верка Сердючка, що викликало змішану реакцію українського суспільства (акція Скажи «Ні!» Євросердючці). На нашу думку, творчий образ Андрія Данилка (Верки Сердючки) є реалізацією сміхової культури, і як такий намагається стати всенародним, загальним, де тілесне розкривається через образ та мовлення (спів) Сердючки. Цей образ є втіленням масової культури (Лукаш, 2015: 314), одним із проявів

сміхової культури, тобто процесу творення живої мови на межі мов й діалектів, коли «автори артефактів сміхової культури переплітають різні пласти мови, зіштовхують мовленнєві потоки заради створення сміхових двозначностей, збагачують синонімічні ряди та розвивають форми народної, майданної мови» (Столяр, 2020: 88).

Ще одна перемога у 2016 році співачки Джамали повернула Євробачення у Київ у 2017 році. Ці пісенні успіхи зумовили тривалу популярність Євробачення в українському онімному ландшафті. З огляду на все вищезазначене, власна назва *Євробачення* була цілком природним вибором для стимулу в нашому ономастичному експерименті. Респонденти надали 33 асоціативні реакції: *пісні 6, сцена 3, шоу 3, політика 2, телевізор 2, телешоу 2, виступ, Джамала, Діма Білан, до побачення, концерт, конкурс пісень, обожнюю, попсове шоу, продажність, прапор ЄС, Сердючка, спів, споживання, яскраві вогні, MELOVIN*.

До ядра семантичного асоціативного гештальту відносимо два СГАП: «**шоу**»: *пісні 6, сцена 3, шоу 3, телешоу 2, виступ, Джамала, Діма Білан, концерт, конкурс пісень, попсове шоу, Сердючка, спів, яскраві вогні, MELOVIN*, загальною кількістю 73 %, а також «**упередженість**»: *політика 2, попсове шоу, обожнюю, продажність, споживання*, що становить 18 % від загальної кількості всіх реакцій з відчутним переважанням пейоративного емоційного забарвлення поданих асоціатів.

Онімний компонент представлено реакціями 5 реакціями (15 %): *Джамала, Діма Білан, прапор ЄС, Сердючка, MELOVIN*. Чотири з них є антропонімними — власними назвами яскравих учасників цього пісенного конкурсу, а одна — топонімною, що позначає власне місце проведення конкурсу. Зазначимо, що Є. С. Отін вказує на такі конотативні значення топоніма *Європа*: культура, цивілізація, побутові зручності, не рідне (Отін, 2010: 135). Г. П. Лукаш відзначає такі якості цього топоніма: велика територія, прогресивність, цивілізація, удавана цивілізація, а морф *євро*- розуміється як носій інформації про якісну сферу послуг (Лукаш 2015 : 158).

Висновки. Всі три стимули, що були проаналізовані в цій розвідці, отримали збільшену кількість реакцій попри умову для інформантів зберігати пропорцію *1 стимул — 1 реакція*, що зумовлено певною атрактивністю цих стимулів для учасників експерименту. Кожний стимул сформував двоскладове ядро семантичного асоціативного гештальту:

- 1) *Мона Ліза*: «картина» — 32 %; «загадкова красуня» — 32 %
- 2) *Star Wars*: «фантастика» — 64 %; «фільм» — 24 %;
- 3) *Євробачення*: «шоу» — 73 %; «упередженість» — 18 %.

Ізоморфність структури ядер асоціативних гештальтів аналізованих стимулів не позбавляє їх своєрідності, що проявляється в потужності домінувального гештальту (спостерігаємо різницю більше ніж в два рази). Ми пов'язуємо це з тим, що кожний культурний артефакт має багатокомпонентну структуру, яка не може відобразитися лише в єдиній асоціативній площині. Отже, наш експеримент вказує щонайменше на дві компоненти асоціативного шлейфу.

Онімні реакції представлено таким чином:

- 1) *Мона Ліза*: антропонімні та топонімні реакції — 39 %;
- 2) *Star Wars*: антропонімні, ідеонімна та ергонімна реакції — 33 %;
- 3) *Євробачення*: антропонімні та топонімна реакції — 15 %.

Дистрибуція онімних реакцій також має певну ізоморфність: в усіх асоціативних полях превалюють антропонімні реакції, які номінують як реальних, так і віртуальних денотатів (автор, один з головних персонажів, учасники конкурсу). Це можна трактувати як маніфестацію культури участі (*participatory culture*), бо в картині світу головним ініціатором та учасником подій є людина. У такий спосіб актуалізується концепція антропоцентризму у сучасному українському суспільстві, яке одночасно реалізує та ідентифікує себе крізь призму культурних артефактів, власних назв та комплексу мемів.

Результати асоціативного експерименту підтверджують конотативні значення власних назв, які було зафіксовано у словниках. Респондентами експерименту стали молоді люди, нове покоління, яке сприйняло вже усталені культурні артефакти та зрозуміло їх для себе по-новому. Вони надають їм власну оцінку, причому їхня культурна картина світу та її частина, що складається з онімів, демонструє прихильність до традиції та водночас реалізацію їх нового осмислення. Все це дозволяє стверджувати, що за допомогою вільного асоціативного експерименту можна зафіксувати культурний еволюційний поступ.

В подальших розвідках планується розширення репертуару аналізованих стимулів вільного асоціативного експерименту з метою встановлення асоціативного шлейфу культурних артефактів.

Список літератури

Голубовська І. О. Всесвіт крізь «мовне дзеркало»: універсальне та ідіоетнічне. *Науковий часопис УДУ імені Драгоманова*. 2007. Серія 09: Сучасні тенденції розвитку мов. 1. 3–7.

Дідур Ю. І. Семантичні гешталти асоціативного поля ергоніма Верховна рада. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Серія: Філологічна. 42. 58–59.

Жайворонок В. В. *Українська етнолінгвістика* : нариси. К.: Довіра, 2007.

Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 — загальне мовознавство. Одеса, 2006. 416 с.

Лакофф Д. Лингвистические гешталты. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1981. (10). 350–368.

Коні в яблуках (2017, January 25) *Мона Ліза*. <https://konivjab.net/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0/>

Лукаш Г. П. Когнітивні параметри конотативних власних назв. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. 2014а. Серія: Філологічна. (48). 93–96.

Лукаш Г. П. Культурні смисли когнітивної матриці конотоніма. *Восточноукраїнський лінгвістический сборник*. 2014б. 15. 3–13.

Лукаш, Г. П. (2015). *Словник конотативних власних назв*. Вінниця, «Нілан-ЛТД».

Неклесова В. Ю. Динаміка реакцій респондентів вільного асоціативного онімного експерименту у малих групах (30–100 осіб). *Вісник Львівського університету*. 2019а. Серія: Філологічна. 71(1). 248–260.

Неклесова В. Ю. Онімний ландшафт як актуалізація культурних та соціальних артефактів в інформаційному просторі (на матеріалі української, іспанської, англійської мов) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.15 — загальне мовознавство. Київ, 2019б. 423 с.

Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен. Донецк: Юго-Восток, 2010.

Офіційний Блог — Google Україна. (n.d.). <https://ukraine.googleblog.com/>

Скажи «ні!» Євросередючці | Народні блоги. (n.d.). https://narodna.prawda.com.ua/culture/45d9be1a9c174/view_code/

Столяр М. Б. Сучасна українська сміхова культура: традиції та інновації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020. Серія: Теорія культури і філософія науки. 62. 86–92.

Торчинський М. М. Власні назви як етнокультурні елементи. *Проблеми сучасної лінгвістики та лінгводидактики*. 2014. 51–55.

Тищенко О. В. До специфіки формально-семантичних кореляцій обрядової лексики/на матеріалі слов'янських мов. *Редакційна рада*. 1999. 141–144.

Amery R. Warraparna Kaurna! Reclaiming an Australian language. University of Adelaide Press, 2016.

- Bidwell D. R. Practicing the religious self: Buddhist-Christian identity as social artifact. *Buddhist-Christian Studies*. 2008. 28. 3–12.
- Cole M. Can cultural psychology help us think about diversity? *Mind, Culture, and Activity*. 1998. 5(4). 291–304
- Cole M., Engeström Y., Engeström Y., Vasquez O. A., Vasquez O. (Eds.). *Mind, culture, and activity: Seminal papers from the Laboratory of Comparative Human Cognition*. Cambridge University Press, 1997.
- Curşeu P. L., Pop-Curşeu I. Gender in the Afterlife: An Exploration of Dynamic Gender Stereotypes in the Epitaphs of the Merry Cemetery of Săpânța. *Frontiers in Psychology*. 2018. 9. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.01436/full>
- Curlew A. The legend of the Slender Man: The boogiemán of surveillance culture. *First Monday*. 2017. Retrieved from <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/6901/6311>
- Curtis A. Individual, institutional and international: Three aspects of intercultural communication. *Intercultural communication in Asia: Education, language and values*. 2018. 21–36.
- Dirks D., Rice S. K. «Dining While Black» Tipping as Social Artifact. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*. 2004. 45(1). 30–47.
- Drout M. A Meme-Based Approach to Oral Traditional Theory. *Oral Tradition*. 2006. 21(2). 269–294.
- Engeström Y. Innovative learning in work teams: Analyzing cycles of knowledge creation. *Perspectives on activity theory*. 1999. 377–416.
- Gadamer H. G., Derrida J. Dialogue and deconstruction: the Gadamer-Derrida encounter. Suny Press, 1989.
- Gamberini L., Valentini E. Web usability today: Theories, approach and methods. *Towards cyberpsychology: Mind, cognition and society in the internet age*. 2001. 109–125.
- Kellner D. *Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the post-modern*. Routledge, 2003.
- Kristiansen G. Style-shifting and shifting styles: A socio-cognitive approach to lectal variation. *Cognitive sociolinguistics: Language variation, cultural models, social systems*. 2008. 45–90.
- Mithen S., Parsons L. The brain as a cultural artefact. *Cambridge archaeological journal*. 2008. 18(3). 415–422.
- Nica G. Video: BMW shows off Intelligent Personal Assistant in Paris with Mona Lisa. BMW BLOG. <https://www.bmwblog.com/2018/10/04/video-bmw-shows-off-intelligent-personal-assistant-in-paris-with-mona-lisa/>
- Oberhardt S. *Frames within frames: The pedagogy of the art museum as cultural artifact*. The Pennsylvania State University, 2000.
- Pearson R. Bachies, bardies, trekkies, and sherlockians. *Fandom: Identities and communities in a mediated world*. 2007. 102. 98–109.

- Smiraglia R. P. Rethinking what we catalog: Documents as cultural artifacts. *Cataloging & classification quarterly*. 2008. 45(3). 25–37.
- Suchman M. C. The contract as social artifact. *Law & Society Review*. 2003. 37(1), 91–142.
- Sterne J. The mp3 as cultural artifact. *New media & society*. 2006. 8(5). 825–842.
- Thompson P., Samuel R. Memory and Myth. *The Myths we live by*, 7–40. Routledge, 1990.
- Wartofsky M. W. Models: Representation and the scientific understanding (Vol. 48). Springer Science & Business Media, 2012.
- Watts R. J. The Pragmalinguistic Analysis of Narrative Texts: Narrative Co-operation in Charles Dickens's "Hard Times" (Vol. 3). Gunter Narr Verlag, 1981.
- Wikimedia Foundation. (2023, February 5). *Дарт Бейдер в українській політиці*. Wikipedia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D1%80%D1%82_%D0%92%D0%B5%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D1%80_%D0%B2_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96

References

- Holubovska, I. O. (2007). Vsesvit kriz "movne dzerkalo": universalne ta idioetnichne. *Naukovyi chasopys UDU imeni Drahomanova, Serii 09. Suchasni tendentsii rozvytku mov, 1*, 3–7.
- Didur, Yu. I. (2014). Semantychni heshtalty asotsiatyvnoho polia erhonima Verkhovna rada. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Serii: *Filolohichna*, 42, 58–59.
- Zhaivoronok, V. V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka : narysy*. K.: Dovira.
- Karpenko, O. Yu. (2006). *Kohnityvna onomastyka yak napriamok piznannia vlasnykh nazv : dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.15 — zahalne movoznavstvo*. Odesa. 416 s.
- Lakoff, D. (1981). Lynhvystycheskye heshtalty. *Novoe v zarubezhnoi lynhvystyke*, (10), 350–368.
- Koni v yablukakh (2017, January 25) Mona Liza. <https://konivjab.net/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0/>
- Lukash, H. P. (2014a). Kohnityvni parametry konotatyvnykh vlasnykh nazv. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademii]*. Serii: *Filolohichna*, (48), 93–96.
- Lukash, H. P. (2014b). Kulturni smysly kohnityvnoi matrytsi konotonima. *Vostochnoukraynyskyi lynhvystycheskyi sbornyk*, 15, 3–13.
- Lukash, H. P. (2015). *Slovnnyk konotatyvnykh vlasnykh nazv*. Vinnytsia, «Nilan-LTD».
- Neklesova, V. Yu. (2019a). Dynamika reaktsii respondentiv vilnoho asotsiatyvnoho onimnoho eksperymentu u malykh hrupakh (30–100 osob). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 71(1), 248–260.

- Neklesova, V. Yu. (2019b). *Onimnyi landshaft yak aktualizatsiia kulturnykh ta sotsialnykh artefaktiv v informatsiinomu prostori (na materialy ukrainskoi, ispanskoi, anhliiskoi mov)* : dys. ... doktora filol. nauk : 10.02.15 — zahalne movoznavstvo. Kyiv. 423 s.
- Otyń, E. S. (2010). *Slovar konnotatyvnykh sobstvennykh ymen*. Donetsk: Yuho-Vostok.
- Ofitsiinyi Blog — Google Ukraina. (n.d.). [https://ukraine.googleblog.com/Skazhy “ni!” Yevroserdiuchtsi | Narodni blohy. \(n.d.\). https://narodna.ppravda.com.ua/culture/45d9be1a9c174/view_code/](https://ukraine.googleblog.com/Skazhy%20%22ni!%22%20Yevroserdiuchtsi%20|%20Narodni%20blohy.%20(n.d.)%20.%20https://narodna.ppravda.com.ua/culture/45d9be1a9c174/view_code/)
- Stoliar, M. B. (2020). Suchasna ukrainska smikhova kultura: tradytsii ta innovatsii. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, Seriiia «Teoriia kultury i filozofiiia nauky»*, 62, 86–92.
- Torchynskiyi M. M. (2014). Vlasni nazvy yak etnokulturni elementy. *Problemy suchasnoi linhvistyky ta linhvodydaktyky*, 51–55.
- Tyshchenko, O. V. (1999). Do spetsyfyky formalno-semantychnykh koreliatsii obriadovoi leksyky/na materialy slov'ianskykh mov. *Redaktsiina rada*, 141–144.
- Amery, R. (2016). *Warraparna Kurna! Reclaiming an Australian language*. University of Adelaide Press.
- Bidwell, D. R. (2008). Practicing the religious self: Buddhist-Christian identity as social artifact. *Buddhist-Christian Studies*, 28, 3–12.
- Cole, M. (1998). Can cultural psychology help us think about diversity? *Mind, Culture, and Activity*, 5(4), 291–304
- Cole, M., Engeström, Y., Engeström, Y., Vasquez, O. A., & Vasquez, O. (Eds.). (1997). *Mind, culture, and activity: Seminal papers from the Laboratory of Comparative Human Cognition*. Cambridge University Press.
- Curşeu, P. L., & Pop-Curşeu, I. (2018). Gender in the Afterlife: An Exploration of Dynamic Gender Stereotypes in the Epitaphs of the Merry Cemetery of Săpbința. *Frontiers in Psychology*, 9. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.01436/full>
- Curlew, A. (2017). The legend of the Slender Man: The boogiemán of surveillance culture. *First Monday*. Retrieved from <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/6901/6311>
- Curtis, A. (2018). Individual, institutional and international: Three aspects of intercultural communication. *Intercultural communication in Asia: Education, language and values*, 21–36.
- Dirks, D., & Rice, S. K. (2004). “Dining While Black” Tipping as Social Artifact. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 45(1), 30–47.
- Drout, M. (2006). A Meme-Based Approach to Oral Traditional Theory. *Oral Tradition*, 21(2), 269–294.
- Engeström, Y. (1999). Innovative learning in work teams: Analyzing cycles of knowledge creation. *Perspectives on activity theory*, 377–416.
- Gadamer, H. G., & Derrida, J. (1989). *Dialogue and deconstruction: the Gadamer-Derrida encounter*. Suny Press.

- Gamberini, L., & Valentini, E. (2001). Web usability today: Theories, approach and methods. *Towards cyberpsychology: Mind, cognition and society in the internet age*, 109–125.
- Kellner, D. (2003). *Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the post-modern*. Routledge.
- Kristiansen, G. (2008). Style-shifting and shifting styles: A socio-cognitive approach to lectal variation. *Cognitive sociolinguistics: Language variation, cultural models, social systems*, 45–90.
- Mithen, S., & Parsons, L. (2008). The brain as a cultural artefact. *Cambridge archaeological journal*, 18(3), 415–422.
- Nica, G. (2018, October 4). *Video: BMW shows off Intelligent Personal Assistant in Paris with Mona Lisa*. BMW BLOG. <https://www.bmwblog.com/2018/10/04/video-bmw-shows-off-intelligent-personal-assistant-in-paris-with-mona-lisa/>
- Oberhardt, S. (2000). *Frames within frames: The pedagogy of the art museum as cultural artifact*. The Pennsylvania State University.
- Pearson, R. (2007). Bachies, bardies, trekkies, and sherlockians. *Fandom: Identities and communities in a mediated world*, 102, 98–109.
- Smiraglia, R. P. (2008). Rethinking what we catalog: Documents as cultural artifacts. *Cataloging & classification quarterly*, 45(3), 25–37.
- Suchman, M. C. (2003). The contract as social artifact. *Law & Society Review*, 37(1), 91–142.
- Sterne, J. (2006). The mp3 as cultural artifact. *New media & society*, 8(5), 825–842.
- Thompson, P., & Samuel, R. (1990). Memory and Myth. *The Myths we live by*, 7–40. Routledge.
- Wartofsky, M. W. (2012). *Models: Representation and the scientific understanding* (Vol. 48). Springer Science & Business Media.
- Watts, R. J. (1981). *The Pragmalinguistic Analysis of Narrative Texts: Narrative Co-operation in Charles Dickens's "Hard Times"* (Vol. 3). Gunter Narr Verlag.
- Wikimedia Foundation. (2023, February 5). *Дарт Вейдер в українській політиці*. Wikipedia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D1%80%D1%82_%D0%92%D0%B5%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D1%80_%D0%B2_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96

Стаття надійшла до редакції 15.05.2023 року

УДК 811.111'42

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285555](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285555)

**СЕМАНТИЧНА ГРУПА «СПОЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ»
В АНГЛОМОВНІЙ ТА УКРАЇНОМОВНІЙ
ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

Колегаєва І. М.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0002–5073–2184

Стаття присвячена вивченню певного фрагменту фразеологічної картини світу англomовного й україномовного етносів. Об'єктом вивчення обрано фразеологічні одиниці (ФО), що висвітлюють таку рису поведінки мовців, як споживання алкоголю. Вибірка складається із 47 англomовних і 45 україномовних ФО. Публікація висвітлює спільні і відмінні риси відповідного фрагменту етнокультурної картини світу двох неспоріднених етносів. Лінгвокогнітивний аспект виконаного аналізу уможливив виокремлення предметно-логічної схеми фразеологічних одиниць відповідної семантики. Перша схема, із числа тих, що вербалізується у нашій вибірці, є такою: АГЕНС СПОЖИВАЄ ЩОСЬ ЯКИМОСЬ ЧИНОМ. Вона найширше представлена у матеріалі. В ній експлікується компонент СПОЖИВАЄ ЩОСЬ — випиває алкогольні напої, який супроводжується негативним оцінним забарвленням (експліцитним в самій ФО чи імпліцитним в словниковій дефініції). Компонент ЯКИМОСЬ ЧИНОМ уточнюється переважно в тлумаченні відповідних ФО (частіше за все це акцентуація надлишкового споживання алкоголю). Компонент АГЕНС дуже скупо номінується у ФО, у разі його експлікації згадуються соматизми та одиниці вестильної лексики. Предметно-логічна схема АГЕНС СПОНУКАЄ ПАЦІЄНСА ВЖИТИ ЩОСЬ вербалізується у дуже вузькому діапазоні ФО, які позначають дію «напоїти когось». Предметно-логічна схема АГЕНС ПЕРЕБУВАЄ У ЯКОМУСЬ ПСИХОФІЗИЧНОМУ СТАНІ (внаслідок споживання ЧОГОСЬ) широко вживається у дослідженому матеріалі. Вона номінує фразеологічними виразами стан сп'яніння. При цьому вибірка продемонструвала актуалізацію контейнерної метафори OUT OF your head, scull для вербалізації зниження інтелектуального потенціалу агенса у стані сп'яніння. Фразеологізми експлікують також неадекватну фізичну поведінку агенса. Лінгвокультурологічний аспект виконаного дослідження виявив схожі і відмінні особливості практики споживання алкогольних напоїв представниками двох неспоріднених етносів: англійського й українського. Це уможливило ретроспективно хронологічний вимір вивчення певного фрагменту двох картин світу — англomовної й україномовної.
Ключові слова: лексична семантика, лінгвокогнітивістика, лінгвокультурологія, фразеологія, картина світу.

**SEMANTIC GROUP “ALCOHOL CONSUMPTION”
IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGICAL PICTURE
OF THE WORLD**

Kolegaeva I. M.

doctor of philological sciences, professor,
Odessa I. I. Mechnikov national university

The article is devoted to the study of a certain fragment of the phraseological picture of the world of English-speaking and Ukrainian-speaking ethnic groups. Phraseological units (PhU) nominating such a feature of the speakers' behavior as alcohol consumption were chosen as the object of study. The sample consists of 47 English and 45 Ukrainian PhUs. The publication highlights the common and distinctive features of the corresponding fragments of the ethnocultural picture of the world of two unrelated ethnic groups. The linguocognitive aspect of the performed analysis made it possible to distinguish the subject-logical schemes of phraseological units of the corresponding semantics. The first scheme, among those verbalized in our sample, is the following: AGENT CONSUMES SOMETHING IN SOME WAY. It is most widely presented in the material. It verbalizes the component CONSUMES SOMETHING as drinks alcoholic beverages, verbalization is accompanied by a negative evaluative coloring (explicit, in the PhU itself or implicit, in the dictionary definition). The component SOMEHOW is clarified mainly in the interpretation of the relevant PhU (most often it is an accentuation of excessive alcohol consumption). The AGENT component is very sparingly nominated in the PhU; in the case of its explication, somatisms and units of the vestile vocabulary are mentioned. The subject-logical scheme AGENT ENCOURAGES PATIENT TO TAKE SOMETHING is verbalized in a very narrow range of PhUs that denote the act of making someone drink. The subject-logical scheme THE AGENT IS IN SOME PSYCHO-PHYSICAL STATE (as a result of consuming SOMETHING) is widely used in the researched material. By means of phraseological expressions it conveys the state of intoxication. The sample demonstrated the actualization of the container metaphor OUT OF your head, scull to verbalize the reduction of the intellectual potential of the agent in a state of intoxication. Phraseologisms also explain the agent's inadequate physical behavior. The linguocultural aspect of the research revealed similar and different features of the practice of consuming alcoholic beverages by representatives of two unrelated ethnic groups: English and Ukrainian. This enabled a retrospective chronological dimension of the study of a certain fragment of two pictures of the world: the English and the Ukrainian ones.

Key words: lexical semantics, linguocognitive studies, linguocultural studies, phraseology, picture of the world.

Вступ. Фразеологічна картина світу являє собою потужну проекцію світобачення етносу з прадавніх часів до сьогодення. В образно перетвореній мовній формі, як комаха в бурштиновому камінчику, містить-

яз застиглий квант знань, уявлень, оцінок стосовно оточуючого світу і людини, її звичок, моделей поведінки, вірувань. Дослідження фразеологізмів уможливорює пізнання наївного, донаукового сприйняття людського оточення і життєдіяльності. Тут переважають уявлення про побут і повсякденну поведінку носіїв мови в давнину. Цікавим є співставлення цих уявлень і оцінок, що належать представникам двох неспоріднених етносів — англійського й українського. Варто згадати думку О. Колесника про те, що «універсалізм означає пошук кореляцій мовних та екстралінгвальних феноменів універсального плану й орієнтацію на варіативний характер буття і множинність створених знаковими способами реальностей» (Колесник, 2011: 7). Фразеологічні одиниці пропонують надзвичайно багатий матеріал дослідження, свого часу М. Кочерган підкреслював, що «одним із важливих завдань фразеології (як галузі лінгвістики. — *І. К.*) є дослідження національно-мовної своєрідності фразеології (як мовних одиниць. — *І. К.*), оскільки вона в кожній мові має неповторний план вираження і таким чином фіксує національний колорит мови» (Кочерган, 1999: 149).

Матеріал дослідження. В центрі уваги нашої публікації опиняються фразеологічні одиниці англійської й української мов. **Об’єктом** вивчення обрано фразеологічні одиниці (ФО), що висвітлюють таку рису поведінки мовців, як споживання алкоголю. Вибірка формувалась на основі фразеологічних словників англійської й української мов. Її обсяги виявились майже однаковими в обох мовах: 47 англійських і 45 українських ФО. **Предмет** дослідження — семантика виокремлених ФО, їх образна структура. У публікації ставимо за **мету** висвітлення спільних і відмінних рис відповідного фрагменту етнокультурної картини світу англійського й українського етносів.

Методи дослідження, використані в роботі, обіймають традиційні методи спостереження, узагальнення й опису матеріалу. Використовувався метод дефініційного аналізу. У публікації висвітлено результати проведеного лінгвокогнітивного і лінгвокультурологічного аналізу. Застосовувався також кількісний метод для надання більшої обґрунтованості та доказовості пропонованим спостереженням і узагальненням.

Результати та обговорення. Звернувшись до лінгвокогнітивного курсу вивчення матеріалу, ми виходили із постулату, що «когнітивна лінгвістика бачить мову як скарбницю (repository) світового знання, як структуроване зібрання значеннєвих категорій, які уможливають отримання нового досвіду і зберігання старого» (Geeraerts, 2003: 40).

До цього додамо тезу В. Левицького: «Значення мовних одиниць виводяться із концептуальних схем, що зафіксовані і діють у свідомості всіх носіїв цієї мови» (Левицький, 2004: 69). Предметно-логічна схема (в термінах Левицького це концептуальна схема), що вербалізується образними мовленнєвими одиницями — фразеологізмами, — може бути представлена такими узагальненими записами:

- (1) АГЕНС СПОЖИВАЄ ЩОСЬ ЯКИМОСЬ ЧИНОМ,
- (2) АГЕНС ПЕРЕБУВАЄ У ЯКОМУСЬ ПСИХОФІЗИЧНОМУ СТАНІ (внаслідок споживання ЧОГОСЬ),
- (3) АГЕНС СПОНУКАЄ ПАЦІЄНСА ВЖИТИ ЩОСЬ.

В усіх трьох схемах визначальним компонентом виступає ЩОСЬ. Це завжди алкогольний напій.

Звернувшись до аналізу вербальної експлікації цього компонента предметно-логічної схеми, бачимо несподівану ситуацію. Компонент ЩОСЬ — алкогольний напій — вербалізується дуже скупо: українська вибірка містить лише чотири, прямі або переносні, назви *горілка, чортове зілля, зелений/блакитний змій*. Водночас англомовна вибірка не містить жодної вербальної експлікації напою. Там семантика *споживання алкоголю* експлікується дієсловом *drink*, дієсловом широкої семантики *have* — *have a few* [drink enough alcohol to be slightly drunk], дієсловом *wet* — *wet your whistle* [have a drink] або впливає із загального змісту *drown your sorrows*.

Непрямим засобом експлікації компонента ЩОСЬ (алкоголь) слугують назви посуду, в якому знаходиться алкогольний напій, що його споживає АГЕНС. В англомовній вибірці таких одиниць дуже мало, це *bottle* — *hit/crack the bottle* і *cup* — *in your cups* [while drunk]. На протигагу цьому українська вибірка налічує 14 номінацій посуду, в якому міститься споживаний алкоголь: *чарка* згадується у 9 ФО — *заглядати в чарку, перехилити по чарці, не розминутися із чаркою*. Іноді згадується деталь оздоблення чарки, т. зв. *марусин поясок* — *по марусин поясок* [до смужки на келиху, чарці, неповний], іноді деталь чарки — *дно* — *перехилити до дна*. Згадується також посуд, що містить алкоголь, це може бути пряма номінація *пляшка* — *припасти до пляшки, роздушити пляшку*, а може бути образно трансформована номінація *скляний бог* — *лизнути скляного бога* [напитися, бути п'яним].

Звернімося до експлікації фігури АГЕНСА такої дії, як споживання алкоголю. Одразу відзначимо, що обидві вибірки не містять жодної вербальної номінації компонента АГЕНС як *цілісної сутності*. Фі-

гура АГЕНСА (того, хто споживає алкоголь), або Паціенса (того, кого змушують споживати алкоголь), експлікується виключно через деталі, через соматизми, або через номінації вестильної лексики. Відповідна частка англомовної вибірки втричі менша за українську (пор.8 проти 26 ФО). При цьому вестильна лексика реєструється виключно в українській вибірці: туди потрапляє згадка про *комір* — *заливати за комір* і *галстук* — *закладати за галстук*. Пояснення цього очевидно базується на метонімічній близькості цих деталей одягу із соматизмами *горло*, *гортань*: *пополоскати горло*, *пропустити крізь горло*, *промочити гортань*. Пор.: *закладати за галстук*, *заливати за комір*. З такої ж причини (метонімічна близькість денотатів) вживаються соматизми *зуби*, *губа* — *пополоскати зуби*, *на всю губу* [пити дуже сильно].

Серед соматизмів частотною є лексична одиниця (ЛО) *голо-ва* — *хміль ударив у голову*, *хміль бродить в голові*. Цікаво, що одна і та сама ознака сп'яніння — нетверда хода — фіксується у фразеології обох мов через два образних ФО: *make a Virginia fence* [walk crookedly because you are drunk], пор.: *плетсти кренделі ногами* [іти нетвердою ногою, хитаючись, плутаючись ногами (про п'яного)]. Стан сп'яніння номінується через уточнення, якими є рухи ногами, в українській мові (*плетсти кренделі*), а в англійській мові те ж саме явище образно номінується як створення огорожі із перехресним переплетінням дошок: [*A Virginia fence is a fence made of split rails or poles joined in a zigzag pattern with their ends crossing*].

Соматизми в англомовній вибірці зустрічаються втричі рідше за українську вибірку, відрізняється і їх набір. Співпадає тільки соматизм *head* : *голова*. Англомовні соматизми містять одиниці *elbow* — *bend/lift your elbow*, *face* — *off your face*, *scull* — *out of your scull* [very drunk], *chest* — *put hair on your chest* (of alcoholic drink) [revive your strength].

Найбільшу частку обох виборок (23 одиниці, або 51 % в англійській і 14 одиниць, або 30 % в українській) становлять ФО на позначення стану сп'яніння. Серед них англомовна підвибірка містить 5 фразеологізмів, які є усталеними порівняннями: *drunk as a lord / a skunk*; *full as a goggle*; *high as a kite*, *pissed as a newt / a fart*; *tight as a tick*. Семантика цих порівнянь за давнини в історії розвитку мови і навряд чи зараз піддається поелементному дешифруванню. Всі ці фразеологізми, не залежно від лексичних одиниць, що входять в них, реалізують цілісну смислову парцелу — [дуже п'яний]. Українська вибірка містить лише одне усталене порівняння — *п'яний*, як *чін*. Тлумачний словник пояс-

ное, що слово *chп* позначає затичку в діжці. Згорнутим порівнянням, що перетворилось на метафору, є ФО *ні рак, ні жаба* [дуже п'яний]. Тут доречно навести такий коментар О. Селіванової: «Негація в ономасіологічній структурі зворотів *ні пава, ні ворона; ні пес, ні баран* — разом із розділово-сурядним зв'язком компонентів формує в їх значеннях зміст середини між якимись характеристиками. Причому не є важливим, які компоненти пов'язані такими відношеннями» (Селіванова, 2012: 75).

Аналізуючи англломовну підвибірку, звертаємо увагу на активне функціонування когнітивної метафори, а саме контейнерної метафори. Стан сп'яніння осмислюється як вихід назовні із певного контейнера (голови). Словникове тлумачення [very, extremely drunk] супроводжує такі статті як *out of your box / face / head / skull* і навіть таку ФО як *out of it*. Близьким за значенням є і контейнерна метафора з прийменником *off* — *off your face / your head*.

Варто зазначити, що україномовні ФО на позначення сп'яніння також використовують контейнерну метафору, яка трактує голову п'ятика як контейнер, що може наповнюватись станом сп'яніння, номінованого словом *хміль*, або спустошуватись від нього: *хміль б'є в голову, хміль бродить у голові, хміль вивітрився із голови*. Просторові метафори актуалізують образ сп'янілої людини як такої, що знаходиться *під* чимось: *під градусом, під хмільком, під чаркою*. Хміль у цих фразеологізмах втілюється у певного актанта: він може *розбирати, бити, вивірюватись, бродити, примушувати джмелів гудіти в голові*.

Англломовні ФО аналізованої підгрупи іноді уяскравлюють зовнішні ознаки поведінки п'яної людини: *rolling drunk, under the table, tired and emotional*. Ступінь сп'яніння перевіряють за допомогою тесту: чи може людина пройти рівно, не відхиляючись, вздовж накресленої на підлозі рівної лінії. Про це свідчить фразеологізм *to walk the chalk*, який дефінується таким чином: [have your sobriety tested. A traditional method of ascertaining whether someone is sober enough or not].

Переважає більшість ФО експлікують надмірне вживання алкоголю і стан сильного сп'яніння, але є і такі, що позначають легке сп'яніння, стан напідпитку. В англломовній вибірці це ФО *to have one too many, one over the eight* [slightly drunk]. Словник розтлумачує останню ідіому таким чином: вважається, що людина може випити вісім кухлів пива і не сп'яніти. Фразеологізм походить із армійського сленгу. Українські відповідники були б ФО *під хмільком* [у стані незначного сп'яніння] та *під чаркою* [напідпитку].

Третя предметно-логічна схема, яка може вербалізуватися досліджуваними фразеологізмами, це АГЕНС СПОНУКАЄ ПАЦІЄНСА ВЖИТИ ЩОСЬ. Інакше кажучи, хтось напуває когось алкогольними напоями. Вона не є поширеною в нашому матеріалі. Реєструємо тільки дві ідіоми, обидві в англомовній вибірці. Перша із них це *to slip smb a Mickey Finn* [to give smb a drugged or otherwise adulterated drink] напувати когось фальсифікованим алкоголем. Другий фразеологізм: *to drink smb under the table* [consume more alcohol than your drinking companion without becoming as drunk], тобто напувати когось до стану повного сп'яніння, а самому залишитись тверезим.

Окремий інтерес в нашому дослідженні являє оцінне забарвлення аналізованих фразеологізмів. У зв'язку із цим приєднаємось до позиції Г. Приходько, яка вважає «оцінювання різновидом пізнавальної діяльності людини, адже у гносеологічному плані будь-який пізнавальний акт виражає ставлення суб'єкта до об'єкта, тобто містить акт оцінки» (Приходько, 2013: 4). Дотичною до нашого дослідження є також теза В. Карабана стосовно того, що вивчення оцінності необхідно здійснювати з урахуванням такого її аспекта, як «моделі світів, котрі містяться у свідомості комунікантів» (Карабан, 1992: 65). Аксиологічний компонент семантики ФО наявний в обох вибірках: реєструємо його в 27 % англомовних і 34 % україномовних фразеологізмів. Всі вони пейоративні. Решта фразеологізмів є оцінно нейтральними. Меліоративно забарвлених ФО не зафіксовано. Порівнюючи англійську (12 ФО) і українську (16 ФО) підвибірки, звертаємо увагу на те, яким чином функціонує в них оцінний компонент семантики.

В англомовній підвибірці лише один із 12 оцінно забарвлених фразеологізмів має експліцитний маркер негативної оцінки: прикметник *bad* у порівняльному ступені *the worse for wear*. Його первинне значення *poisharnanyj* [damaged by use or weather over time; battered and shabby], похідне значення [(of a person) feeling rather unwell, especially as a result of drinking too much alcohol]. Решта оцінно маркованих фразеологізмів імплікують пейоративну сему, яка виявляється в словникових дефініціях. Вона виражається указанням на сильне сп'яніння [*very drunk*, *extremely drunk*, *drinking heavily*], ступінь сп'яніння уточнюється через експлікацію особливостей поведінки людини в такому стані, наприклад, хитання при ходьбі *rolling drunk* [so drunk as to be *swaying or staggering*] або втрата свідомості *under the table* [drunk to the point of *unconsciousness*].

Українська підвибірка оцінних ФО у порівнянні із англійською демонструє більшу кількість експліцитно маркованих ФО. Ці фразеологізми вже в своєму складі містять пейоративно забарвлені ЛО, наприклад, *чортове зілля, зелений змій, до блакитного змія, хміль ударив у голову*. Решта аксіологічно забарвлених ФО містять імпліцитну сему негативної оцінки, яка виявляється в їхніх словникових дефініціях: [зловживати алкогольними напоями, дуже напиватись, надмірно пити спиртне, постійно пиячити]. В цій підвибірці також реєструємо негативне забарвлення фразеологізма, яке виявляється у дефініції через указання на несхвальні особливості поведінки пиятика, наприклад, *пропустити крізь горло* [витратити гроші, майно на алкогольні напої], *з кругу спитися* [втратити людську гідність, опуститися], *напитися до самісіньких риз* [напитися до непритомності].

Узагальнюючи питання оцінності фразеологізмів, що входять до семантичної групи «споживання алкоголю», відмітимо, що близько третини із конститuentів групи марковані як пейоративно оцінні. Решта вибірки складається із оцінно нейтральних одиниць. Це свідчить, що культура споживання алкогольних напоїв в обох етносах є укоріненою і традиційною, засудження отримує перш за все надмірність такого споживання.

В межах нашого дослідження окремої уваги заслуговують ФО, що висвітлюють споживання алкоголю, зумовлене певними обрядовими діями. Таких фразеологізмів не дуже багато, але вони наявні у фразеологічних картинах світу обох етносів. Деякі із них віддзеркалюють однакові обряди. За нашими даними, такими є ФО: англійська *one for the road* [a final alcoholic drink before leaving for home] і українська *на коня* [пити за благополучну, щасливу дорогу]. Також в обох етнічних спільнотах прийнято святкувати народження і хрещення дитини із вживанням алкогольних напоїв. Ця традиція є вельми за давненою, такою, що відбилась навіть у культурологічній картині світу кожного з цих етносів. Англomовна фразеологічна одиниця є такою *to wet the baby's head* [celebrate a baby's birth with a drink, usually an alcoholic one]. В українській мові є фразеологізм *полоскати повивач* [пити спиртне після хрестин]. Решта фразеологізмів, що відбивають традиції, обряди двох лінгвокультурних спільнот відрізняються між собою.

Багатовіковий статус Великої Британії як морської держави спричинив появу фразеологізмів, породжених практикою і звичаями мореплавців. Наша вибірка фіксує один із них: *the sun is over the yardarm*

[it is the time of the day when it is permissible to drink alcohol]. Далі словник пояснює, що фразеологізм походить із практики мореплавства: *коли сонце підіймалося вище за певну щоглу корабля (the yardarm), наставав час, коли дозволялось пити спиртне*. Словник стверджує, що йдеться про полудень.

Із традицій ірландської культури прийшов в англійську мову фразеологізм *to drown the shamrock* [to go drinking on St Patrick's day]. ЛО *shamrock* означає трилисник, національну емблему Ірландії, покровителем якої вважається Святий Патрік. У зв'язку із використанням фітоніма *shamrock* наведемо зауваження В. Манакіна стосовно того, що «національно-мовна специфіка назв рослин, як і інших важливих для національної культури найменувань та концептів, закарбована в народних приказках та інших різновидах фразеологізмів. Вони відображають найбільш сталі народні асоціації в плані культурних акцентів» (Манакін, 2012: 168).

Для традиційної практики вживання алкогольних напоїв серед представників англомовного етносу характерним є відвідування барів і пабів. Це зокрема відбивається у ФО *to prop up the bar* [to spend a considerable time drinking in a pub], в якому йдеться саме про споживання алкогольних напоїв у традиційному публічному закладі — в пабі. Інакшим є зміст такої ФО: *drinking in the last chance saloon*. На перший погляд, йдеться про випивку у останньому пабі, який ось-ось закриється. Але дефінітивна стаття словника пояснює метафоричний зміст цієї ідіоми [having been allowed one final opportunity to improve or get smth right], насправді йдеться про останній шанс, що надається актантові, щоб виправити якусь помилку. Мається на увазі, що більше не залишається можливості це зробити, бо решта «барів вже зачинені». Тут доречно навести міркування А. Загнітка про явище «культурами, міжрівневого поняття... для якого характерним є маркування конотативним смислом, який доступний тільки в разі вільного володіння мовою та розумінням культури народу» (Загнітко, 2020: 396).

Українська картина світу містить лише чотири ФО, що ґрунтуються на обрядових традиціях. Вище йшлося про ФО *на коня*, та *полоскати повивач*. Окрім них реєструємо також ФО *обмолотини попиту* [святково відзначити закінчення молотьби], а також *випити мирову* [миритися, випиваючи спиртне з цього приводу].

Як бачимо, буденні практики трудового і побутового життя народу потрапляють у фокус тієї чи іншої компоненти фразеологічної карти-

ни світу і залишаються в ній навіть тоді, коли самі практики такого життя докорінно змінилися.

Висновки. Завершуючи дослідження семантичної групи «споживання алкоголю» в англійській і українській картинах світу, зробимо кілька висновків.

Лінгвокогнітивний аспект виконаного аналізу уможливив виокремлення предметно-логічної схеми фразеологічних одиниць відповідної семантики. Перша схема, із числа тих, що вербалізується у нашій вибірці, є такою: АГЕНС СПОЖИВАЄ ЩОСЬ ЯКИМОСЬ ЧИНОМ. Вона найширше представлена у матеріалі. В ній експлікується компонент СПОЖИВАЄ ЩОСЬ — випиває алкогольні напої, що супроводжується негативним оцінним забарвленням (експліцитним в самій ФО чи імпліцитним в дефініції). Компонент ЯКИМОСЬ ЧИНОМ уточнюється переважно в тлумаченні відповідних ФО (частіше за все це акцентуація надлишкового споживання алкоголю). Компонент АГЕНС дуже скупомінується у ФО, у разі його експлікації згадуються соматизми *gorlo*, *elbow* та одиниці вестильної лексики *галстук*, *комір*.

Предметно-логічна схема АГЕНС СПОНУКАЄ ПАЦІЄНСА ВЖИТИ ЩОСЬ вербалізується у дуже вузькому діапазоні ФО, які позначають дію *напоїти когось*, *перепити когось*.

Предметно-логічна схема АГЕНС ПЕРЕБУВАЄ У ЯКОМУСЬ ПСИХОФІЗИЧНОМУ СТАНІ (внаслідок споживання ЧОГОСЬ) широко вживається у дослідженому матеріалі. Вона передає фразеологічними виразами стан сп'яніння. При цьому вибірка продемонструвала актуалізацію контейнерної метафори *OUT OF your head, scull* для вербалізації зниження інтелектуального потенціалу агенса у стані сп'яніння. Фразеологізми експлікують також неадекватну фізичну поведінку агенса (його хитку ходу, падіння під стіл).

Лінгвокультурологічний аспект виконаного дослідження виявив схожі і відмінні особливості практики споживання алкогольних напоїв представниками двох неспоріднених етносів: англійського й українського. Це уможливило ретроспективно хронологічний вимір вивчення певного фрагменту двох картин світу — англійської й української.

Список літератури

- Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : Твори, 2020. 920 с.
Карабан В. І. Прагмалогія у мовознавстві. *Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць*. Київ : НМКВО, 1992. С. 64–69.

Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови і культури : монографія. Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2011. 312 с.

Кочерган М. М. Загальне мовознавство. К. : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.

Левицький В. В. Роль категоріальної семантики у забезпеченні функціонування номінативних одиниць сучасної англійської мови. *Вісник Житомирського держ. університету імені Івана Франка*. 2004. Вип.17. С 66–70.

Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К. : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.

Приходько Г. І. Оцінка і комунікація. Вінниця : Нова Книга, 2013. 168 с.

Селіванова О. О. Світ свідомості в мові : монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

Geeraerts D. Cultural models of linguistic standardization. *Cognitive models in language and thought: Ideology metaphors and meanings* / Dirven R., Roslin F., Puts M. (eds.), 2003. P. 25–68.

Словник фразеологізмів української мови / В. Білоножко, І. Гнатюк, В. Дetchuk та ін. Федоренко. Київ : Наукова думка, 2003.

Book of Idioms from A to Z. URL: easypacelearning.com

References

Zahnitko A. *Suchasnyi lnhvistychnyi slovnyk*. Vinnytsia : TVORY, 2020. 920 s.

Karaban V. I. *Prahmalohiia u movoznavstvi. Syntaksys, semantyka i prahmatyka movnykh odynyts*. Kyiv : NMKVO, 1992. S. 64–69.

Kolesnyk O. S. *Mifolohichniy prostir kriz pryzmu movy i kultury : Monohrafiia*. Chernihiv: RVV ChNPU imeni T. H. Shevchenka, 2011. 312 s.

Kocherhan M. M. *Zahalne movoznavstvo*. K. : Vydavnychyi tsentr «Akademiia», 1999. 288 s.

Levytskyi V. V. *Rol katehorialnoi semantyky u zabezpechenni funktsionuvannia nominatyvnykh odynyts suchasnoi anhliiskoi movy*. Visnyk Zhytomyrskoho derzh. universytetu imeni Ivana Franka. 2004. Vyp.17. S. 66–70.

Manakin V. M. *Mova i mizhkulturna komunikatsiia*. : VTs «Akademiia», 2012. 288 s.

Prykhodko H. I. *Otsinka i komunikatsiia*. Vinnytsia : Nova Knyha, 2013. 168 s.

Selivanova O. O. *Svit svidomosti v movi*. Monohrafichne vydannia. Cherkasy : Yu.Chabanenko, 2012. 488 s.

Geeraerts D. Cultural models of linguistic standardization. *Cognitive models in language and thought: Ideology metaphors and meanings*. Dirven R., Roslin F., Puts M. (eds.), 2003. P. 25–68.

Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy / V. Bilonozhko, I. Hnatiuk, V. Detchuk, N. Nerovnia, T. Fedorenko. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Book of Idioms from A to Z. URL:easypacelearning.com

Стаття надійшла до редакції 06.05.2023 року

УДК 811.112.21–14

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285556](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285556)

**МЕЛОДИКА УСНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОПОВІДІ
(на матеріалі англіканських та лютеранських
богослужбових проповідей)**

Кравченко Н. О.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0001–5713–1616

Богуславський С. С.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Статтю присвячено дослідженню мелодичної організації текстів англіканської та лютеранської проповідей, які є невід'ємною частиною богослужінь у відповідних церквах. Розгляд композиційних особливостей текстів досліджуваних проповідей дозволив виділити чотири композиційні частини, облігаторно присутні в обох видах проповідей (маніфестація теми, цитація, трактування, висновок), кожна з яких вирізняється відносною смисловою й структурною самостійністю і переслідує конкретне прагматичне завдання. Матеріал дослідження, що складала усні англомовні та німецькомовні проповіді, був підданий перцептивному, аудиторському та інструментальному аналізу. Комплексний слуховий та інструментальний аналіз мелодійних характеристик мовлення проповідників дозволяє зробити висновок про наявність єдності не тільки у прагматичних настановах проповідників у двох найпоширеніших протестантських течіях, але й у просодичному оформленні текстів усних проповідей. До інтегральних мелодичних параметрів слід віднести вагомих ділянках фраз у надфразових єдностях, розподіл максимумів частоти основного тону (ЧОТ) по композиційних частинах тексту, широту частотного діапазону фраз, яка досягається не тільки за рахунок високих показників максимумів ЧОТ у фразах проповіді, а й за рахунок зниження нижньої межі значень ЧОТ. До диференційних ознак відноситься вживання різного висотного рівня на окремих ділянках тексту: в ініціальній частині англіканської проповіді спостерігається превалювання низького висотного рівня, тоді як у лютеранській проповіді низький рівень голосу є найбільш вживаним у заключній частині проповіді. На підставі виявлених інтегральних просодичних засобів, що беруть участь у побудові аналізованих текстів, можливо констатувати належність англіканської та лютеранської проповідей до одного типу проповідницького дискурсу.

Ключові слова: англіканська/лютеранська проповідь, мелодійні характеристики, прагматичні завдання, композиційні частини, частота основного тону, частотний діапазон.

**MELODY OF AN ORAL RELIGIOUS SERMON
(Based on the Material of Anglican
and Lutheran Sermons)**

N. O. Kravchenko

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,

Bohuslavskyi S. S.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,

The article is devoted to the study of the melodic organization of the texts of Anglican and Lutheran sermons, which are an integral part of services in the respective churches. Examining the compositional features of the texts of the researched sermons made it possible to identify four compositional parts that are necessarily present in both types of sermons (topic manifestation, citation, interpretation, conclusion), each of which is characterized by relative semantic and structural independence and pursues a specific pragmatic task. The research material, consisting of oral English and German sermons, was subjected to perceptual, auditory and instrumental analysis. A complex auditory and instrumental analysis of the melodic characteristics of preachers' speech allows us to conclude that there is unity not only in the pragmatic tasks of preachers in the two most common Protestant trends, but also in the prosodic features of the texts of oral sermons. Integral melodic parameters include the use of emphatic phrasal stress on informative and/or emotionally significant parts of phrases in supraphrasal units, the distribution of maximums of the fundamental frequency over the compositional parts of the text, the width of the frequency range of phrases, which is achieved not only at the expense of high indicators of maxima fundamental frequency in sermon phrases, but also due to lowering the lower limit of fundamental frequency values. Distinctive features include the use of different pitch levels in peculiar parts of the text: in the initial part of the Anglican sermon, there is a predominance of low pitch level, while in the Lutheran sermon, the low voice level is the most used in the final part of the sermon. On the basis of the identified integral prosodic means involved in the organisation of the analysed texts, it is possible to state that Anglican and Lutheran sermons belong to the same type of preaching discourse.

Key words: Anglican/Lutheran sermon, melodic characteristics, pragmatic tasks, compositional parts, fundamental frequency, frequency range.

Вступ. Християнство, як найпоширеніша світова релігія, є найчисленнішою не тільки за кількістю апологетів, але й за кількістю

деномінацій та конфесій. До основних конфесій християнства традиційно відносять католицьку, православну та протестантську. Протестантська, у свою чергу, має постійно зростаючу кількість течій та напрямків, що зумовлено самою ідеєю протестантизму — прагнення до реформації християнства загалом та християнської Церкви зокрема (Черенков, 2009: 144). Незважаючи на велику кількість протестантських напрямів, із трьох основних течій, створених в результаті так званої першої хвилі Реформації (лютеранство, англіканство, кальвінізм) лютеранська та англіканська церкви й досі є найбільш вагомими в сучасних німецькомовній та англомовній спільнотах. Саме тому вважаємо за доцільне й **актуальне** співставити просодичні особливості центрального моменту богослужіння в цих церквах — проповіді.

Метою статті є зіставне дослідження просодичної (а саме — мелодичної) організації текстів англіканської та лютеранської проповідей, які є невід’ємною частиною богослужінь у відповідних церквах. Згідно з метою сформульовано такі **завдання**: 1) розглянути композиційні особливості текстів досліджуваних проповідей; 2) надати характеристику мелодійної організації мовлення проповідників на перцептивному рівні; 3) інструментально довести наявність інтегральних та диференційних мелодійних ознак у мовленні лютеранських та англіканських проповідників.

Об’єктом дослідження слугував автентичний англомовний та німецькомовний проповідницький дискурс. **Предмет** дослідження — мелодичні просодичні характеристики, що беруть участь у реалізації тексту проповіді.

Матеріалом дослідження слугували тексти 5 усних англомовних англіканських та 5 усних німецькомовних лютеранських проповідей, записаних під час богослужінь — безпосередньо у храмі, загальним обсягом 76 сторінок формат A4, 14 шрифт Times New Roman Суг письмової транскрипції усного тексту (265 хвилин мовлення). Експериментальний корпус для інструментального аналізу склав 14 хвилин мовлення (5 сторінок формат A4, 14 шрифт Times New Roman Суг письмової транскрипції усного тексту).

При написанні статті залучено такі **методи**: описовий метод для виявлення комплексу характерних ознак дискурсу проповіді; у межах структурного методу прислужились елементи компонентного аналізу, завдяки яким виявлено структурно-семантичні особливості композиційних частин проповіді. Лінгвокультурологічний аналіз

уможливив висвітлення та пояснення функційної специфіки англійських та лютеранських проповідей у релігійному дискурсі. Серед спеціальних фонетичних методів використовувався аудитивний аналіз, який дав можливість виявити суб'єктивно сприйняті просодичні характеристики мовлення, перш за все — його мелодійний компонент, а інструментальний метод використовувався для опису об'єктивних фізичних характеристик (видів шкал, термінальних тонів, частоти основного тону (далі — ЧОТ), максимумів ЧОТ досліджуваних мовленнєвих реалізацій та їхньої подальшої лінгвістичної інтерпретації).

Текст проповіді має певний композиційний план, свою традиційну структуру. Відомо, що християнська проповідь запозичила з античної риторики стійку схему розташування матеріалу (Кравченко, 2017: 196). Відповідно до цієї схеми практично будь-яка проповідь має принаймні три обов'язкові частини: вступ, головну (основну) частину, висновок.

Незважаючи на те, що проповідь побудована за усталеним порядком слідування елементів і в ній доволі чітко позначені її складові частини, тексту проповіді не притаманний жорсткий схематизм. За бажання проповідник може скоротити якийсь елемент, а до іншого елемента внести додаткову інформацію (Кравченко, Богуславський, 2020: 236).

Навіть у формальній гомілетичі (розділ гомілетики, що роз'яснює порядок слідування елементів проповіді) не спостерігається однастайності щодо кількості композиційних елементів проповіді. Так, А. Швейцер наполягає на тричастинному поділі проповіді: *екзордіум, нарація і конклюдія* (Schweizer, 1848); Дж. Мерфі пропонує чотиричастинний розподіл: *приступ, нарація, складена з двох частин, і висновок* (Murphy, 1971: 310). Деякі зарубіжні дослідники (Buttrick, 1987; Craddock, 1990; Gottes, 2020; Killinger, 1996) виокремлюють п'ять частин у структурі проповіді: *вступ* (установлюється емоційний контакт, привертається увага парафіян); *проблематизація* (визначається проблема проповіді); *виклад* (всебічно розкривається тема, розглядаються різні кути зору на проблему, пропонуються шляхи її розв'язання з позицій релігійного вчення); *аргументація* (наводяться аргументи з метою довести правильність розв'язання проблеми); *висновок* (підбивається підсумок, висловлюються побажання і поради) (Кравченко, Богуславський, 2020: 238).

Аналіз наявних у риторичі та гомілетичі праць із побудови проповіді та розгляд нашого матеріалу дослідження надали можливість приєднатися до прихильників чотиричастинного поділу проповіді та виокремити такі частини, кожна з яких вирізняється відносною смисловою й структурною самостійністю і переслідує конкретне прагматичне завдання:

– *Вступ*, в якому ідеться про те, якій події або яким євангельським віршам присвячується проповідь. У зв'язку з цим дану частину проповіді називаємо **маніфестацією теми**.

– *Нарація*, в якій переказується євангельський сюжет. Оскільки в деяких протестантських проповідях нарація може замінюватися зачитуванням євангельського сюжету проповідником уголос або читанням уривка з Євангелія про себе кожним з учасників зібрання вірян, умовно цю частину проповіді називаємо **цитацією**.

– *Трактування*, в якому представлено міркування проповідника з приводу викладеного у нарації і його тлумачення наведеного євангельського сюжету чи вірша.

– *Висновок*, в якому робиться висновок, що впливає з трактування, звучить побажання слухачам або спонування їх до виконання тих чи інших посткомунікативних дій, що відповідають нормам християнської моралі.

Треба зазначити, що за змістовно-формальними ознаками другу і третю частини проповіді можна розглядати як її основну частину (Кравченко, Богуславський, 2020: 239).

З метою виявлення ролі просодії, а саме — її мелодійного компонента в оформленні композиційних частин проповіді, було проведено комплексне фонетичне дослідження мовленнєвого матеріалу. Алгоритм комплексного фонетичного дослідження передбачає трирівневий аналіз мовлення, що звучить: перцептивний (аудитивний) аналіз проповідей, що проводиться власне дослідниками для складання мовленнєвого корпусу для подальшого аудиторського аналізу; аудиторський аналіз, у якому взяли участь 10 викладачів та аспірантів кафедри фонетики англійської мови та кафедри німецької філології; інструментальний аналіз із задіянням програмного пакету обробки мовленнєвого сигналу.

Під час проведення першого етапу комплексного фонетичного дослідження з усього масиву матеріалу дослідження було відібрано по 3 надфразові єдності (НФС) з кожної з композиційних частин дослі-

джуваних проповідей. Перед аудиторами було поставлено низку завдань, серед яких першим для подальшого об'єктивного аналізу мелодійних характеристик було визначення аудиторями ступеня участі просодичних параметрів у створенні тексту проповіді. Результати відповідей аудиторів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення аудиторями ступеня участі мелодійних просодичних параметрів у створенні тексту проповідей (у %)

Частина тексту		Висотний рівень		
		Висота голосу	Фразовий наголос	Мелодійний контур
Маніфестація теми	А	12,4	69,2	18,4
	Л	15,2	62,7	22,1
Цитація	А	27,1	24,7	48,2
	Л	24,8	28,6	46,6
Трактування	А	32,5	34,4	33,1
	Л	28,9	36,5	34,6
Висновок	А	13,1	74,2	12,7
	Л	14,8	71,7	13,5
В середньому	А	21,3	50,6	28,1
	Л	20,9	49,9	29,2

(тут і далі: А — англіканська проповідь, Л — лютеранська проповідь)

Як свідчать дані, наведені у таблиці 1, найбільшим відсотком у досліджуваних проповідях (50,6 % в англіканській та 49,9 % у лютеранській) відрізняється фразовий наголос. Це свідчить про те, що аудиторі відносять цей просодичний параметр до найбільш вагомого для створення впливового ефекту проповідей. Особливо це стосується вступної та заключної частин проповіді, де участь фразового наголосу у створенні тексту сягає 70 % та більше. На наш погляд, це пояснюється тим, що ці частини проповіді насичені фразами, що містять емоційні центри, які посилюються за допомогою фразового наголосу. Основна частина проповіді — цитація та трактування — характеризуються майже рівним розподілом ступеня участі мелодійних параметрів (близько 30 % в середньому). Тим не менше, в частині «цитація» аудиторіями відмічається перевага участі мелодійного контуру над висотним рівнем та фразовим наголосом (46–48 %). Пояснення цьому убачаємо в особливому мелодійному малюнку вимовляння біблійно-

го тексту: під час цитації євангельських віршів проповідники за допомогою особливого «співучого» мелодійного контуру інтонаційно відокремлюють власні слова від слів з Біблії.

Наступним завданням аудиторів стало визначення висотного рівня вимовляння відрізків дискурсу, що прослуховувалися. Результати обробки відповідей надано в таблиці 2.

Таблиця 2

Визначення аудиторами висотного рівня проповідей (у %)

Частина тексту		Висотний рівень		
		Високий	Середній	Низький
Маніфестація теми	А	12,5	38,2	49,3
	Л	31,1	39,4	29,5
Цитація	А	32,7	33,1	34,2
	Л	33,9	32,4	33,7
Трактування	А	26,2	44,2	29,6
	Л	19,7	48,6	31,7
Висновок	А	33,0	39,5	27,5
	Л	20,3	38,4	41,3
В середньому	А	26,1	38,8	35,1
	Л	26,2	39,7	34,1

Наведені у таблиці дані свідчать про наявність спільної тенденції у модуляціях висоти голосу англіканських та лютеранських проповідників. В середньому проповідники надають перевагу нормальному (~39 %) та низькому (~35 %) висотному рівню. Але у різних частинах проповіді відмічаються диференційні ознаки висотного рівня вимовляння між англіканськими та лютеранськими проповідниками. Так, в ініціальной частині англіканської проповіді священники використовують низький висотний рівень у 49,3 % випадків, що свідчить про те, що саме зниження голосового регістру надає мовленню проповідника більшої ваги та переконливості. Щодо висотного рівня мовлення лютеранських проповідників в тій же самій частині проповіді, треба зазначити, що воно характеризується певним балансом усіх трьох висотних рівнів з незначною перевагою нормального (середнього) рівня. Протилежну картину спостерігаємо у заключній частині проповіді: якщо у висновках англіканської проповіді спостерігається збалансоване використання високого, середнього та низького рівня з незначною перевагою середнього рівня, то у лютеран-

ській проповіді оратори більшою мірою використовують низький висотний рівень.

Таким чином, на рівні сприйняття можна говорити про наявність не тільки спільних закономірностей у мелодичному оформленні досліджуваних проповідей, але й диференційних ознак між лютеранськими й англіканськими проповідниками у використанні голосового регістру.

Для отримання об'єктивних даних стосовно мелодичної організації проповідей, що досліджуються, проведено інструментальний аналіз за допомогою програмного пакету обробки мовленнєвого сигналу PRAAT 5.3.8. Аналізу було піддано такі акустичні характеристики: частота основного тону (ЧОТ) синтагми, фрази, надфразової єдності; максимуми ЧОТ; частотний діапазон фраз-складників НФЄ.

Результати обчислень усереднених значень максимумів ЧОТ наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Усереднені значення максимальних ЧОТ (Гц) у проповіді

Частина тексту	Англіканська проповідь	Лютеранська проповідь
Маніфестація теми	374	360
Цитація	318	312
Трактування	292	274
Висновок	384	372
В середньому	342	329

Як свідчать дані, англіканська та лютеранська проповідь мають спільні закономірності в розподілі максимумів ЧОТ за композиційними частинами тексту. Найбільшими показниками досліджуваного параметру характеризуються заключна та ініціальна частини англіканської та лютеранської проповіді, де зафіксовані показники, що значно перевищують середні по тексту. Найменші показники фіксуються в основній частині проповіді — *трактуванні*, що пояснюється комунікативним завданням цієї частини, а саме аргументовано донести до пастви та пояснити їй основні біблійні істини, що виголошувались у частині *цитація*. В цій частині проповіді найяскравіше виявляється інформаційна, або, за іншою термінологією, репрезентативна функція мови, яка потребує раціональних, а не емоційних засобів впливу.

Для того, щоб довести наявність/відсутність контрастного мелодійного малюнку текстів усної проповіді в рамках інструментального аналізу, обчислено частотний діапазон фраз-складників НФЄ. Результати представлено в таблиці 4.

Таблиця 4

Усереднені значення частотного діапазону складників НФЄ різних частин проповіді

Частина тексту	Англiканська проповідь	Лютеранська проповідь
Манiфестацiя теми	3,8	3,5
Цитацiя	3,1	2,9
Трактування	2,6	2,5
Висновок	3,2	3,2
В середньому	3,2	3,0

Дані, наведені у таблиці 4, знов демонструють спільні закономірності просодичного оформлення англiканської та лютеранської проповіді: найбільші показники діапазону ЧОТ зафіксовані у вступній частині проповіді, найменші — у трактуванні. Вважаємо за доцільне зазначити, що ширина частотного діапазону залежить не тільки від високих показників максимумів значень ЧОТ у фразах проповіді, а й від нижньої межі значень ЧОТ. Це означає, що розширення частотного діапазону досягається як за рахунок збільшення максимальних значень ЧОТ, так і завдяки зниженню нижнього рівня частоти. Завдяки такому контрастному вживанню висоти голосу досягається впливовий ефект певної частини проповіді.

Таким чином, проведене комплексне фонетичне дослідження мелодійної організації текстів англiканської та лютеранської проповідей дало змогу, по-перше, констатувати єдність у композиційній будові текстів проповідей, реалізованих проповідниками двох класичних протестантських течій, а по-друге, виявити набір інтегральних просодичних (зокрема — мелодійних) засобів, що беруть участь у створенні впливового ефекту текстів, що аналізувались. Перспективу подальших розробок убачаємо у комплексному дослідженні всіх просодичних параметрів у проповідницькому дискурсі та створенні просодичного портрету проповідників англiканської та лютеранської конфесій. Зіставлення просодичних засобів впливу в англiкомовній та німецькомовній усній проповіді може стати вагомим внеском у вивчення релігійного дискурсу.

Список літератури

- Кравченко Н. О. Синергійність англомовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід). Одеса : КП ОМД, 2017. 408 с.
- Кравченко Н. О., Богуславський С. С. Композиція тексту релігійної проповіді (на матеріалі англіканських та лютеранських богослужінь). *Одеська лінгвістична школа: школа реконструкції*. Одеса : ПолиПринт, 2020. С. 234–243.
- Черенков М. Протестантизм — рафіноване християнство. *Українське релігієзнавство*. К., 2009. Спецвип. 2. С. 142–151. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2009_Spetsvip.2_15
- Buttrick D. Homiletic Moves and Structures. Augsburg Fortress Publishers, 1987. 516 p. Режим доступу: <http://www.religion-online.org/showbook.asp.title=>
- Craddock F. Preaching. Abingdon Press, 1990. 224 p.
- Gottes K. Friedensbewegung: Böses mit Guten überwinden. *Predigt zu Römer*. 2020. 12. P. 17–21. URL: <https://predigten.evangelisch.de/predigt/gottes-friedensbewegung-boeses-mit-guten-ueberwindenpredigt-zu-roemer-12-17-21-von-michael>
- Killinger J. Fundamentals of Preaching. Minneapolis: Fortress Press, 1996. 225 p.
- Murphy J. J. (ed.) Three Medieval Rhetoric Arts. Berkley ; Los-Angeles ; London : Univ. of California Press, 1971. 235 p.
- Schweizer A. Homiletik der evangelisch-protestantische Kirche. Leipzig, 1848. Режим доступу: https://histvv.uzh.ch/dozenten/schweizer_a.html

References

- Kravchenko N. O. (2017). Synerhiinist anhlomovnoho relihiinoho dyskursu (teolinhvistychnyi pidkhdid). Odesa: KP OMD.
- Kravchenko N. O., Bohuslavskyi S. S. (2020). Kompozytsiia tekstu relihiinoi propovidi (na materialii anhlikanskykh ta liuteranskykh bohosluzhin) // Koleytyvna monohrafiia “Odeska linhvistychna shkola: kola rekonstruksii» Odesa: PolyPrynt. S. 234–243
- Cherenkov M. (2009). Protestantyzm — rafinovane khrystyanstvo: [monohrafiia]. Ukrainske relihiieznavstvo. K. Spetsvyp. 2. S. 142–151. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2009_Spetsvip.2_15
- Buttrick D. Homiletic Moves and Structures / D. Buttrick.(1987). Augsburg Fortress Publishers. Rezhym dostupu: <http://www.religion-online.org/showbook.asp.title=>
- Craddock, F. Preaching / F. Craddock. Abingdon Press. 1990. — 224p.
- Gottes K. Friedensbewegung: Böses mit Guten überwinden — Predigt zu Römer 12, 17–21 (2020). URL: <https://predigten.evangelisch.de/predigt/gottes-friedensbewegung-boeses-mit-guten-ueberwindenpredigt-zu-roemer-12-17-21-von-michael>
- Killinger J. (1996). Fundamentals of Preaching / J. Killinger. Minneapolis: Fortress Press.

ISSN 2307–4604. Записки з романо-германської філології. 2023. Випуск 1 (50)

Murphy J. J. (ed.) (1971). *Three Medieval Rhetoric Arts* / Berkley, Los-Angeles, London: Univ. of California Press.

Schweizer Alexander. (1848). *Homiletik der evangelisch-protestantische Kirche*. Leipzig.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2023 року

УДК 811.11(072)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285557](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285557)

ТАБУЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКА «LINK» В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (діахронічне дослідження)

Кулина І. Г.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова
ORCID 0000–0002–2990–6557

Пропонована стаття присвячена висвітленню поняття «табу» та причин його існування в німецькій мові, починаючи з давнини і до сьогодення. Метою роботи є дослідження прикметника «link» (лівий) та його табування у німецькій мові в діахронічній площині. Об'єктом дослідження обрано прикметник «link» та його табування в діахронічній перспективі становлення та функціонування в німецькій мові. Предметом дослідження є лінгвістичні особливості прикметника «link» та засоби його табування у німецькій мові з давнини і до сьогодення. Матеріалом дослідження слугували давні та сучасні словники В. В. Левицького, К. Дудена, Р. Шютцайхеля, Б. Хенніг, Г. Варіга. У роботі використано дескриптивний та порівняльно-історичний методи дослідження. В результаті проведеного дослідження виявлено, що прикметник «link» (лівий) мав у німецькій мові протягом багатьох століть у більшості випадків негативну конотацію, тому був табуованим і замінювався певними мовними евфемізмами. Отримані дані щодо появи і розвитку цього прикметника мають певне значення для вивчення та викладання «Історії німецької мови», «Вступу до германської філології», «Лексикології німецької мови» а також практичного курсу німецької мови.

Ключові слова: прикметник «link» (лівий), табування, мовні евфемізми, давньоверхньонімецька мова, середньовержньонімецька мова, сучасна німецька мова.

TABOOING OF THE ADJECTIVE «LINK» IN GERMAN LANGUAGE (Diachronic Study)

Kulyna I.

Candidate of philological sciences, associate professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University

The proposed article is dedicated to highlighting the concept of «taboo» and the reasons for its existence in the German language, from the ancient times to the present. The aim of this work is studying the adjective «link» (left) and its tabooing in the German language in the diachronic aspect. The object of research is the adjective «link» and its tabooing in the diachronic perspective of its formation and functioning in the German language. The subject of the study is the linguistic features of the adjective «link» and the means

of its taboo in the German language from the ancient times to the present. Ancient and modern dictionaries by V. V. Levytskyi, K. Duden, R. Schützeichel, B. Hennig, G. Varig served as the research material. The work uses descriptive and comparative-historical research methods. As a result of the research, it was found that the adjective «link» (left) had a negative connotation in the German language for many centuries in most cases, therefore it was taboo and replaced by certain linguistic euphemisms. The obtained data on the appearance and development of this adjective are of certain importance for the study and teaching of «History of the German Language», «Introduction to German Philology», «Lexicology of the German Language» as well as a practical course of the German language.

Key words: adjective «link» (left), taboos, linguistic euphemisms, Old High German, Middle High German, modern German.

Вступ. У сучасному світі табування зумовлено головним чином політичними та етичними чинниками. Спираючись на дослідження вітчизняних та іноземних вчених, таких як В. В. Левицький, О. О. Селіванова, Г. Шредер та інших, сформулюємо загальне поняття «табу». В. В. Левицький наголошує, що «табу» виникло ще на давніх етапах мови й мислення і було зумовлено релігійними мотивами. Під «табу» автор розуміє заборону на вживання певних слів і заміну їх іншими словами. При цьому табуїтована лексика замінюється на слова з яскраво вираженим метафоричним значенням і відіграє дуже важливу роль у зміні лексичного складу мови (Левицький, 2008: 32).

О. О. Селіванова вважає, що заборона вживання деяких слів, зумовлена соціально-політичними, історико-культурними, релігійними, етичними та естетичними чинниками і спричиняється навмисною заміною знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком (евфемізмом), і є табу. Назва «табу» пішла від полінезійської, де *ta* — це «виділяти, відзначати», а *pu* — «зовсім, цілком» (Селіванова, 2010: 713). Авторка підкреслює, що значення слова — це одна з фундаментальних одиниць мови. Його зміст або значення не ідентичні поняттю, але це може відбити людське поняття й розглянути як форму їхнього існування. У такий спосіб визначення слова — одне з найважчих у лінгвістиці, тому що у найпростішого слова є багато різних аспектів: звукова форма, її морфологічна структура, граматична структура, лексичне значення тощо. При цьому значення, в його широкому змісті, розбивається на багато складових частин: логічне, конотативне, стилістичне, семантичне, прагматичне, просодичне, фразеологічне тощо (Селіванова, 2011: 108–111).

К Дуден відмічає, що в XIX ст. з'явилося іноземне слово, що відповідає англійському слову *taboo* і французькому *tabou*, яке є запозиченням з полінезійської *tapu/tabu* і належить до сакральної сфери. Воно означає усі речі, які вимовляти заборонено (Duden, 2020: 834).

Як у давні часи, так і в сучасному світі немає такого суспільства, де не було б лексичних одиниць, які хотілося б змінити на більш толерантні та пристойні вирази. Саме ввічлива, мирна і тактовна поведінка забезпечує доброзичливе співіснування у сім'ї, державі та й в усьому світі. Сім'я і держава (дитсадок, школа, вищі учбові заклади тощо) докладають немало зусиль, щоб змалечку навчити дитину правилам поведінки і розуміння про пристойні та неприпустимі речі. Таким чином, не занурюючись у поняття «табу», дитина починає діяти і спілкуватися відповідно до певних правил поведінки.

Багато вчених (З. Фрейд, В. В. Левицький, Н. Цельнер, Г. Шредер та інші) замислювалися над питанням, чому існують табу, і дійшли спільного висновку, що основною мотивацією для існування табу є жах. При цьому причини жаху можуть бути різними: жах перед війською, явищами природи, що носить як релігійний, так і антирелігійний характер, жах перед хворобою, смертю, жах перед тваринами, соціальний жах, політичний тощо. Усі зазначені причини пояснюють існування табу в будь-якій мові, німецька мова також не є виключенням.

Г. Шредер при вивченні найважливіших аспектів поняття «табу» в площині міжкультурної германістики висловлює таку думку, що неможливо перекласти це поняття на німецьку мову одним словом, бо в німецькій мові немає для цього однозначного еквівалента. Необхідно розуміти різницю між «табу» в сенсі табуйованих дій, об'єктів та стану справ, і «табу» в сенсі табуйованої лексики (словникового складу). В першому випадку йдеться про дію, об'єкти і стан справ, що якоюсь мірою заборонені; в другому — мається на увазі заборонена комунікація про табуйовані дії, об'єкти, стан справ. Звісно, що мовознавців цікавить перш за все табуйована лексика. Але вони не залишають також поза увагою все, що пов'язане з дією самого табу. Різницю між прямо забороненими і табуйованими діями автор розуміє в тому, що про заборонене можна говорити, виходячи з будь-якого раціонального обґрунтування, тоді як «табу» завжди знаходиться поза дискусією. І саме в цьому випадку з'являються евфемізми та інші мовні стратегії, які дозволяють говорити про табуйовані речі, дії та стан справ (Schröder, 2003: 307–315).

Метою роботи є дослідження прикметника «link» (лівий) та його табування у німецькій мові в діяронічній площині.

Об'єктом дослідження обрано прикметник «link» та його табування в діяронічній перспективі становлення та функціонування в німецькій мові.

Предметом дослідження є лінгвістичні особливості прикметника «link» та засоби його табування у німецькій мові з давнини і до сьогодення.

Матеріалом дослідження слугували давні та сучасні словники В. В. Левицького, К. Дудена, Р. Шютцайхеля, Б. Хенніг, Г. Варіга.

У роботі використано дескриптивний та порівняльно-історичний методи дослідження.

Результати і обговорення. В результаті проведеного дослідження було виявлено, що германський корінь *link/lenk* з'явився з індоєвропейського кореня (s) *leg* — (s) *leng* — *sle*, який означав «слабкий, розслаблений, кульгавий», тобто мав негативне значення.

Розподіляючи картину світу на «праву» і «ліву» частини, давні германці вважали «ліву» небезпечною, загрозливою, недоброю, слабою. Оскільки вже у первісному суспільстві існували упередження, забобони, жах перед заклинаннями, які мали магічну дію, то звідси з'явилися слова-табу, пряме найменування яких ставало забороненим, і почався розподіл слів на потаємні і загальні. Тому у давніх германців, виходячи з табуїстичних причин, існувала заборона на вживання слова *link/lenk* — «лівий», а для його позначення евфемізмом стало слово *winstar*, від індоєвропейського *uenetes / uenetos / uenistro / uinistro / winistro* — «більш приемний, більш безпечний».

Дослідження зазначеної лексичної одиниці у давньоверхньонімецькому періоді (двн.) показало, що в цей час існував прикметник *win(i)star/winestar/winster* — «лівий» і не вживався прикметник *link/lenk*; натомість з'явився іменник *lenka* у значенні *linke Hand* — «ліва» або «погана» рука.

У середньоверхньонімецькій мові (свн.) вже почали застосовувати прикметник *link/lenk/lenc/line/lene* (*unbeachtet* — «необачний»), але поряд з цим продовжував існувати прикметник *winster* у ролі евфемізму, яким замінювали *link, schlecht, linke Seite* — «лівий, поганий, лівий бік».

Починаючи з XV ст. у мові використовувалися такі лексичні одиниці як прикметник *linkisch* — «незграбний, поганий» та прислівник

links — «ліворуч, з лівого боку». Лексичний склад мови в цей період поширився також завдяки евфемістичним назвам: *linke Geschäfte* — «ліві, нечесні справи», *linker Vogel* — «брехун».

З XIX ст. іменник *die Linke*, поряд зі значенням «ліва рука», набув ще значення «ліва партія». У той час опозиційні партії як у Німеччині, так і в інших країнах, почали сідати ліворуч від президента або голови парламенту, об'єднання.

У лексичному складі сучасної німецької мови відсутня лексема *winstar* — *winster* «більш приємний, менш небезпечний», яка в давнину слугувала покращенням негативного прикметника *link* — «лівий, небезпечний, нещасливий». У ході дослідження було також виявлено, що сучасні німецькі лексеми *wenigstens* — «принаймні, хоча б» та *wenigst* — суперлат. форма від *wenig* мають індоєвропейське коріння *uai / uen* — «нещасний, слабкий». Тому, можливо припустити, що давньогерманське слово *winster* знайшло своє продовження саме у цих лексемах. Треба також зазначити, що у сучасній шведській мові існує лексична одиниця *vänster*, що означає «лівий».

Що стосується германської лексичної одиниці *link/lenk* — «лівий, слабкий, небезпечний» та інше, то вона існує у сучасній німецькій мові перш за все у значенні прикметника *link* — «лівий», а також іменника *die Linke* — «ліва рука, ліва партія», прийменника *links* — «зліва, наліво» тощо.

Але сьогодні, як і багато тисячоліть тому, продовжуються упередження до усього «лівого»: лівої руки, лівого боку тощо, в результаті чого утворилося чимало яскравих лексичних виразів, наприклад:

- *eine Linke drehen* — брехати, зраджувати;
- *Wer zwei linke Hände hat, kann nichts Rechtes mit seinen Händen anfangen* — у кого дві ліві руки, тому нічого не вдасться зробити;
- *mit dem linken Bein (zuerst Fuß) aufgestanden sein* — встати з лівої ноги, бути не в настрої;
- *linke Geschäfte* — ліві, нечесні справи;
- *linker Vogel* — брехун та інші.

Висновки. В результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що лексичний склад мови на будь-якому етапі розвитку відбиває особливості мислення, психології, умов і способу життя його носіїв. При цьому у кожній мові існують якісь речі, що знаходяться під забороною вживання в силу їхньої негативної конотації. З метою заміни таких слів з найдавніших часів і до сьогодення використовують певні

мовні евфемізми. Тому вважаємо, що вивчення словникового складу будь-якої мови повинно відбуватися паралельно із занурюванням у мовне табування і евфемізацію, бо це є дуже актуальним в умовах сучасних реалій.

В результаті проведеного дослідження виявлено, що прикметник «link» (лівий) мав у німецькій мові протягом багатьох століть у більшості випадків негативну конотацію, тому був табуваним і замінювався певними мовними евфемізмами. Отримані дані щодо появи і розвитку цього прикметника мають певне значення для вивчення та викладання «Історії німецької мови», «Вступу до германської філології», «Лексикології німецької мови» а також практичного курсу німецької мови.

Список літератури

- Кулина І. Г. Роль табу у зміні лексичного складу мови. *Світ наукових досліджень* : збірник наукових публікацій Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції. Тернопіль, Україна ; Переворськ, Польща, 2023. Випуск 19. С. 128–130.
- Левицький В. В. Основи германістики. Вінниця : Нова книга, 2008, 520 с.
- Левицький В. В. Этимологический словарь германских языков. Винница : Нова Книга, 2010. Т. 1, 616 с.; Т. 2, 368 с.
- Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
- Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля ; К., 2010. 843 с.
- Таранець В. Г. Діахронія мови : збірка статей. Одеса : Друкарський дім, 2008. 232 с.
- Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Auflage : 6. Bibliographisches Institut, 2020. 960 S.
- Freud S. Totem und Tabu. Hamburg, 2014, 192 S.
- Hennig B. Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Walter de Gruyter, 2007. 528 S.
- Schröder H. Tabuforschung als Aufgabe interkultureller Germanistik. *Handbuch Interkulturelle Germanistik*. Stuttgart, 2003. S. 307–315.
- Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. Tübingen : Max. Niemeyer Verlag, 1989. 4. erg. Aufl. 309 S.
- Währig G. Währig Deutsches Wörterbuch. Wissenmedia, 2010. 1728 S.
- Zöllner N. Der Euphemismus im alltäglichen und politischen Sprachgebrauch. Frankfurt am Main, 1997. 444 S.

References

- Kulyna I. H. Rol tabu u zmini leksychnoho skladu movy. Svit naukovykh doslidzhen. Zbirnyk naukovykh publikatsii mizhnarodnoi multydystryplinarnoi naukovoi internet — konferentsii. Vypusk 19. Ternopil, Ukraina — Perevorsk, Polshcha, 2023, s. 128–130.
- Levytskyi V. V. Osnovy hermanistyky. Vinnytsia: Nova knyha, 2008, 520 s.
- Levytskyi V. V. Etymolohycheskyi slovar hermanskykh yazykov / Vyktor Vasylevych Levytskyi. — Vynnytsa : Nova Knyha, 2010. — T. 1, 616 s., T. 2, 368 s.
- Selivanova O. O. Osnovy teorii movnoi komunikatsii. Cherkasy: Vydavnytstvo Chabanenko Yu.A., 2011–350 s.
- Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediia. Poltava, Dovkillia — K, 2010, 843 s.
- Taranets V. H. Diakhroniia movy: Zbirka statei, Odesa: Drukarskyi dim, 2008, 232s.
- Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. — Auflage: 6. Bibliographisches Institut, 2020, 960 S.
- Freud S. Totem und Tabu. Hamburg, 2014, 192 S.
- Hennig B. Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch, Walter de Gruyter, 2007, 528 S.
- Schröder H. Tabuforschung als Aufgabe interkultureller Germanistik. Handbuch Interkulturelle Germanistik, Stuttgart, 2003, S. 307–315.
- Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. Tübingen: Max. Niemeyer Verlag, 1989, 4., erg. Aufl., 309 S.
- Wahrig G. Wahrig Deutsches Wörterbuch. Wissenmedia, 2010, 1728 S.
- Züllner N. Der Euphemismus im alltäglichen und politischen Sprachgebrauch. Frankfurt am Main, 1997, 444 S.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2023 року

УДК 821.112.2+ 821.521

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285558](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285558)

**МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ТВОРЧОСТІ Й. ТАВАДИ
(на прикладі творів «Де починається Європа»,
«Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів»,
«Мемуари білих ведмедів»)**

Ланова В. В.

аспірантка,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: 0000–0002–8448–3884

Стаття присвячена дослідженню стилістичних та філософсько-естетичних особливостей прози сучасної японсько-німецької письменниці Й. Тавади. Унікальне становище, яке в літературному просторі посіла авторка, дозволяють нам розглядати її творчість в контексті теорії мультикультуралізму та постколоніалізму. Знаходячись поміж двох протилежних культурних парадигм та літературних традицій — східною та західноєвропейською — письменниця не вписується в жодну з них. Така позиція впливає на формування унікальної авторської точки зору на такі типові для мультикультурної літератури проблеми, як пошук ідентичності, формування власного «я» в поліфонічному глобалізованому світі, переживання стану культурної дислокації та бездомності. Особлива увага в нашій розвідці приділяється дослідженню образу мультикультурного письменника як такого, що знаходиться на культурному перехресті та є номадом в широкому сенсі слова. В результаті було встановлено, що формування нової ідентичності в творах Й. Тавади відбувається в так званому третьому або «проміжному просторі» — місці зустрічі двох протилежних світоглядів. Лінгвістичні експерименти та унікальне ставлення до універсальних мовних кодів як засобів міжкультурної комунікації є домінантою авторського стилю. Пошук втраченої ідентичності письменниця здійснює за рахунок творчих пошуків протагоністів, які страждають від травматичного досвіду та переживають втрату власного коріння. У творах письменниці прослідковується вплив японської літературної традиції. Зокрема Й. Тавада звертається до жанру моногатарі, типового для східної літератури. Поетикальні особливості прози авторки аналізуються у статі на прикладі повісті «Де починається Європа», а також романів «Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів» та «Мемуари білих ведмедів».

Ключові слова: імагологія, транскультурна парадигма, іммігрант, автентичність, самоідентифікація, міжкультурна комунікація, жанр, поліжанровість.

**Y. TAWADA'S WORKS IN MULTICULTURAL CONTEXT
(Based on "Where Europe Begins", "Suspects on the Night Train",
"Memoirs of a Polar Bear")**

Lanova V.

postgraduate,

Odessa I. I. Mechnikov National University

The present paper investigates the stylistic and philosophical-aesthetic features in the works written by Y. Tawada, a contemporary Japanese-German author. The unique position occupied by the author in the literary space leads us to consider her works in the context of multicultural and postcolonial theories. Being stuck between two opposite cultural paradigms and literary traditions — Eastern and Western European — the writer does not fit into either of them. Such a unique position impacts on the author's view on the problems typical for multicultural literature, such as search for identity, creation of one's own self in a polyphonic globalized world, cultural dislocation and homelessness experience. In our article particular attention is paid to studying the image of a multicultural writer who is situated at a cultural crossroads and is a nomad in a broadest sense. As a result of the research, it has been found out that development of a new identity takes place in the so-called third or "interstitial space", where two opposing worldviews meet. Linguistic experiments and unique attitude to universal language codes as a means of intercultural communication are dominant in the author's writing style. The author is in search of her lost identity. These searches are associated with the searches of the protagonists who suffer from a traumatic experience and go through the loss of their own roots. In the works under analysis the influence of the Japanese literary tradition can be traced. Y. Tawada turns to the genre of monogatari, typical for Eastern literature. In general, the poetic features of the author's prose are illustrated through examples from the works "Where Europe Begins", "Suspects on the Night Train" and "Memoirs of a Polar Bear".

Key words: *imagology, transcultural paradigm, immigrant, authenticity, self-identification, intercultural communication, genre, polygenre.*

Вступ. В останні десятиліття інтерес до мультикультуралізму як соціально-політичного явища пережив свій ренесанс у німецькому просторі. Зокрема культурна відмінність набуває все більшої популярності як у публічному, так і в науковому дискурсі. Виникла нагальна потреба теоретичного осмислення процесів, що відбуваються в сучасному глобалізованому німецькому просторі, де зростає кількість письменників іноземного походження, які, втім, створюють свої твори німецькою мовою. Спосіб інтеграції останніх у літературний канон приймаючої країни можливий лише за допомогою дослі-

дження імагоетнообразів, а також іміджів власне мультикультурних, транскультурних, гібридних письменників, що продукують новий тип літератури, в якій «своє» та «чуже» вступають у міжкультурний діалог та стає єдиним способом вирішення конфліктів, які виникають в сучасному поліетнічному суспільстві. Саме в рамках транскультурної парадигми варто розглядати творчість сучасної німецько-японської письменниці Й. Тавади. **Метою нашої роботи** є дослідження «третього простору», що формується в результаті взаємопроникнення елементів німецької та японської літературної та культурної традицій у прозі письменниці. Цей аспект вже став предметом дослідження таких літературознавців, Х. Бей (Bay, 2006), К. Евердоза (Egvedosa, 2006), Дж. Н. Кім (Kim, 2010), Д. Лака (Laska, 2009), М. Лейпельт-Цай (Leipelt-Tsai, 2021). **Завдання** статті — по-перше, дослідити образ письменниці, творчість якої розташована на культурному перехресті; по-друге, визначити характерні риси авторського стилю Й. Тавади; по-третє, виявити елементи східної та західноєвропейської літературної традицій у прозовій творчості сучасної німецько-японської письменниці. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена відсутність комплексного аналізу творчості авторки з позицій мультикультуралізму. **Методи дослідження** полягають у комплексному поєднанні культурно-історичного та текстуального методів. У статті ми також звертаємось до теоретичних надбань імагологічних досліджень.

Результати і обговорення. Зазвичай творчість німецько-японської письменниці Й. Тавади відносять до німецькомовної «емігрантської літератури», дуже часто ігноруючи той факт, що письменниця займає унікальне місце в літературному просторі, оскільки є білінгвом. Так, у творах Й. Тавади не відбувається традиційного переходу від однієї площини до іншої. Натомість, вона є представницею «літератури пограниччя». Саме тому творчість письменниці приваблює дослідників глобалізаційних процесів та мультикультурної літератури, хоча вона є радше винятком, аніж черговим прикладом іміжду типового мультикультурного автора: не лише через добровільну «освітню міграцію» письменниці, яка стала причиною її переїзду до Німеччини, але перш за все тому, що вона створює свої тексти в рамках двох мовних парадигм та літературних традицій, постійно звертаючись до тривожного відчуття мовної та культурної дислокації, яке переживає людина з амбівалентною ідентичністю, та перетворює пошуки ідентичності головних героїв власних творів на відправну точку своєї

транскультурної поетики. Примітно, що в сучасному українському літературознавстві творчість письменниці була зовсім не досліджена, тому ми вбачаємо за доцільне провести аналіз знакових творів, які підтверджують думку про належність останньої до так званої літератури «проміжного простору».

Й. Тавада, лавреатка багатьох престижних літературних нагород, серед яких премія Акутагави, премія Танізакі, літературна премія Нома, літературна премія Изумі Кьока, медаль Гете та премія Клейста, народилася в 1960 році в Токіо. До свого остаточного переїзду до Німеччини в 1970 році Й. Тавада вивчала російську літературу в Токіо та Гамбургу. З 1982 по 2006 рік проживала в Гамбургу, а нині мешкає в Берліні. У своїх творах, що дуже часто містять автобіографічні елементи, звертається до власного досвіду культурної неоднорідності, гендерних проблем та інтертекстуальності, що проявляється у зверненні до класичних для європейської літературної традиції текстів. Унікальна позиція письменниці «поміж» та «серед» двох протилежних світоглядних площин дозволяє нам зробити припущення, що Й. Тавада є автором «пограниччя», оскільки після того, як письменниця опинилася в європейській країні, так і не відбулося остаточного транскультурного переходу. Натомість, письменниця застрягла в своєрідному «міжпросторі». Після свого переїзду до Німеччини письменниця одразу ж почала публікувати, а також частково перекладати поезію, прозу та п'єси японською та німецькою мовами. Варто також зазначити, що окремі книги є компіляціями поетично-прозових творів письменниці, написаних німецькою та японською мовами. Таким чином, для Й. Тавади сплетіння протилежних, втім, рівноправних культур і мов, які дуже відрізняються одна від одної, є предметом творчих експериментів та постійним процесом внутрішнього перекладу не лише мовних, а й соціокультурних одиниць.

«Де починається Європа» («Wo Europa anfängt», 1991) є першим текстом, який письменниця опублікувала у Німеччині. Головна героїня новели розповідає про транскультурну подорож транссибірською магістраллю з Японії через Москву до Німеччини. Й. Тавада описує стан міжкультурної ініціації, коли мандрівник опиняється на кордоні множинних світоглядів та без жодних зусиль може перетинати будь-які географічні та соціальні кордони. Нестабільність географічних кордонів Й. Тавада метафорично зображає у вигляді водяного простору, який може нести небезпеку:

«Reisen heißt für meine Großmutter, fremdes Wasser zu trinken. Andere Orte anderes Wasser. Vor einer fremden Landschaft müsse man sich nicht fürchten, aber fremdes Wasser könne gefährlich sein» (Tawada, 2006: 66).

«Подорожувати для моєї бабусі означає те ж саме, що й напитися води з невідомого джерела. Чужа місцевість нагадує незвідані води. Не варто боятися незнайомого ландшафту, казала бабуся, а ось чужа вода може бути небезпечною» (тут і далі переклад наш — В. Л.).

Подібну небезпеку для мігранта складає процес перетину кордону, адже він напевно не знає, що його очікує. Втім, як зазначає Х. Бей, замість традиційного тревелогу авторка пропонує читачеві постмодерністський колаж ранніх і пізніших нотаток, казок, міфів, мрій, спогадів та очікувань, поєднаних із поетологічними та культурними рефлексіями, особливо щодо питань демаркації кордонів (не лише з Європою) та культурної ідентичності, водночас основна увага приділяється саме транзитному простору та принципу руху та прибуття (Bay, 2006: 109–119).

Головна героїня новели згадує застереження своєї бабусі, що чужі води — то небезпечне місце. Біблійні мотиви переплітаються зі східною міфологією, а саме легендою про змія. Протагоністка вирішує скуштувати яблуко, адже воно містить сік. Втім, після того, як вона насмілюється вкусити «заборонений плід», вона розуміє, що опинилася в центрі Європи:

«Hatte meine Großmutter mir nicht von der Warnung der Schlange erzählt, dass man kein fremdes Wasser trinken dürfe? Aber Obst ist doch etwas anderes als Wasser. Warum darf ich nicht die fremde Frucht essen? Also biss ich in den Apfel hinein und schluckte sein saftiges Fleisch hinunter. In diesem Moment verschwanden die Mutter, der Omul, das Seepferdchen, die Kugel und das Ungeheuer vor meinen Augen. Es wurde still und kalt. So kalt war es noch nie in Sibirien gewesen. Ich bemerkte, dass ich mitten in Europa stand» (Tawada, 2006: 87).

«Хіба не розповідала мені бабуся історію про змія, який застерігав не пити води з чужого джерела? Але фрукти — це вже інша справа. Чому я не можу скуштувати екзотичні фрукти? Тож я надкусила яблуко й проковтнула його соковиту м'якоть. У цей момент мама, омуль, морський коник, м'яч і чудовисько розчинились на моїх очах. В мить стало тихо й прохолодно. Сибір навіть не знав таких холодів. І в цей момент я зрозуміла, що знаходжусь в самому серці Європи».

Таким чином, момент ініціації до іншого простору в повісті Й. Тавади переплітається з містичними східними мотивами та слу-

гує транзитною точкою переходу до «чужого», «іншого» світу. Лише після того, як протагоністка нехтує попередженням своєї бабусі, тим самим відмовляючись від свого минулого, власного «я», відбувається перехід у «міжпростір» — світ, перейнятий дуалістичним мисленням та унікальним гібридним світоглядом. Культуральний підхід до дослідження категорій «іншого» та «чужого» в текстах Й. Тавади виявляється досить доречним, оскільки твори письменниці присвячені питанням, що стосуються культурної відмінності. Тим не менше, обмеження аналізу текстів лише інтерпретацією культурних відмінностей не віддасть належного значення художньому виміру текстів письменниці. Так, К. Ерведоза вважає, що «унікальність, навіть незвичайність її текстів, які є результатом перш за все використання фантастичних, сюрреалістично-дадаїстична технік письма, стратегії трансформації та зникнення, а також ігрова комбінаторика, є продуктами транскультурного досвіду, але слідує не зовсім цим вимірам» (Ervedosa, 2006: 569). Подібні техніки письма не стільки допомагають наблизитись до розуміння категорії «чужого», скільки продукують ефект «відчуження» та дають читачеві можливість усвідомити, що часом «своє» може стати «чужим» та навпаки. Особливе бачення автора «зсередини» та «ззовні», навчене вирізнити культурні відмінності, виявляється корисним для естетичної альтерації та відтворення ефекту «відчуження», на яких базується філософія письменниці. Цей ефект «відчуження» допомагає дистанціюватися від реальності та мовних умовностей, а також дає можливість вдаватися до творчих експериментів із жанрами та працювати з мультикультурною тематикою. Ефект «відчуження» стає передумовою появи нової художньої площини — «третього простору», — який виходить за межі культурних умовностей. Проза Й. Тавади демонструє, що «третій простір», уведений у постколоніальний дискурс Г. Бгабгою, — це не лише простір культурної «гібридизації», де не просто відбувається процес подолання статичних культурних відмінностей. Цей простір із географічної площини переходить до естетичної, тобто стає таким місцем, де інші міжособові та міжкультурні зв'язки, контексти, перспективи, форми випробовуються різноманітними способами вираження та експериментальними мовними засобами, які виходять за рамки існуючих літературних традицій. Таким чином, література в контексті сучасних постколоніальних студій є привілейованим місцем для формування розуміння «чужого» та «іншого».

Подібна естетика властива не лише романам письменниці, але й малим формам — зокрема новелістиці. Проза Й. Тавади має й інші характерні риси, що становлять елементи унікальної поетики сучасної письменниці-білінгва, які вирізняють творчість останньої на фоні інших транскультурних письменників. Тональність переважної більшості оповідань Й. Тавади набуває автобіографічного характеру. Головні героїні в творах малої форми переважно жінки, яких так чи інакше можна асоціювати з письменницьким ремеслом: друкарки, перекладачки, письменниці, які надають перевагу спостереженням за тим, що відбувається навколо, та володіють особливими відчуттям нових місць, «чужих» культур та мов. Сюжети оповідань самі по собі навряд чи можна назвати захопливими або цікавими, насиченими подіями; сюжет не є головним у творах Й. Тавади. Виникає цілком логічне запитання, що ж в них такого особливого? Основна увага зосереджена на мові написання творів, що відображають усі лінгвістичні складності персонажів, які опиняються в «проміжному» просторі. Так, на думку Д. Лака, оповідачі в творах Й. Тавади намагаються «перекласти реальність та осмислити своє оточення в провокативний спосіб, який водночас смішить і дратує читача» (Laska, 2009: 252). Мова в оповіданнях Й. Тавади розповідає власну історію, а оповідач, автор або читач є лише провідниками для примарного духу, який охоплює їх під час читання. Таким чином, цілком слушним є припущення Д. Лака, який зауважує, що «подібна форма оповіді бере свій початок від традиційного для японської літератури жанру моногатарі» (Laska, 2009: 251–258).

Моногатарі (з японської «історія» або «оповідь») — це жанр японських художніх творів, що створювалися у період від епохи Хейан до Муроматі, тобто у 794–1573 роках. Жанр моногатарі виник на основі оповідань, що створювали жінки при імператорському дворі. За часів Хейану чоловіки писали винятково китайською мовою, саме тому зачинателями цієї форми японської прози є жінки. Однак вважається, що деякі ранні моногатарі були написані чоловіками під жіночими іменами. Підтвердженням того, що саме жінки започаткували цей жанр, слугують історичні записи щодо проведення літературних змагань XI століття, до яких жінки готували короткі моногатарі для аудиторії (Britannica, 2010). Таким чином, перші літературні твори Й. Тавади беруть свій початок від традиційного для японської літератури жанру.

Питання мовного реімпорту, внутрішнього міжкультурного діалогу, що є прямим наслідком білінгвальної позиції письменниці, яка постійно повинна подумки перекладати лінгвокультуральні домінанти східної та західної систем координат, завжди було в центрі уваги письменниці. Так, Й. Тавада в інтерв'ю з Б. Брандт порівняла мову зі шкірою, яка є в кожній людині. Японська мова, з якою народилася письменниця, стала для неї зовнішньою шкірою, в той час як німецьку вона проковтнула цілком, як ковтають їжу, й відтоді вона сидить у неї в животі: «Шкіра — це, звичайно, щось дуже близьке для нас. Але водночас ми, люди, не можемо зняти шкіру; це, по-перше, було б дуже болісно та що ще гірше, без шкіри ми б зрештою просто померли. Подумайте про це: ми навіть не можемо тримати свою шкіру в руках і дивитися на неї, споглядати її. Ні, наша шкіра знаходиться дуже близько до нас, і тому вона також часто непомітна для нашого ока. Для мене слова іноземною мовою — це певним чином слова, які я споживаю. Ці слова знаходяться поза моїм тілом, і я цілком свідомо годуюсь ними. Я можу покласти їх до рота, а потім вони потраплять у моє тіло; але вони не є частиною мого тіла. Іноді ці слова виявляються непридатними до перетравлення, від чого може розболітися живіт. Однак ці іноземні слова також можуть перетравлюватися повільно та ставати м'ясом, а потім, зрештою, частиною моєї плоті. Хоча іноді цей процес не спрацьовує, і тоді чуже слово залишається чимось опосередкованим, що знаходиться між моїм і чужим тілом <...> У моєму власному випадку цей тілесний образ також цілком конкретно пов'язаний з відчуттям, яке я відчуваю, коли вимовляю слова іноземною мовою. Тоді мій язик працює так само, як під час переживання їжі. Я відчуваю ці слова як особливе, дивне відчуття, тому що їх так важко вимовити» (Brandt, 2005: 4–5).

Таким чином, вже в ранніх творах Й. Тавади формується унікальна авторська естетика та транскультурний світогляд, що знаходить своє вираження в мовних одиницях. Тип оповіді від імені жінки бере свій початок від японської літературної традиції. Втім, вже у більш пізніх творах відбувається певне зміщення в сторону європоцентризму. Подібні стилістичні властивості прози Й. Тавади знаходять своє відображення у романі «Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів» («Yōgisha no yakō ressha», 2002). В цьому романі Й. Тавада, як і К. Ісігуро, звертається до знакових прийомів японської поезії, таких як використання замовчування та «значущої

порожнечі», яка своїм корінням сягає філософії буддизму. Роман «Таємничі пасажири твоїх нічних потягів» підтверджує думку, що в розумінні автора не існує чітких кордонів між Заходом та Сходом. Категорії «свого» та «чужого» в романній творчості письменниці перемешуюються, взаємодоповнюються й створюють особливу художню площину — міжпростір. Такий творчий експеримент є можливим завдяки факту володіння Й. Тавадою різними національними та культурними мовами. Він продукує гібридну свідомість та гібридного індивіда, який здатен рефлексувати щодо доречності географічних та «культурних» кордонів. Саме такою гібридною свідомістю Й. Тавада наділяє протагоніста роману «Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів». Головна героїня — подорожуюча танцівниця, яка серед усіх транспортних засобів віддає перевагу подорожам потягом. Роман складається з тринадцяти глав та відповідно тринадцяти різних подорожей країнами Європи. В романі Й. Тавади життя нагадує подорож довжиною в життя, кінцевою точкою якого є прибуття в місто, якого не існує. Прибуттям героїні в подібне місто й завершується оповідь:

«船のことは船頭にまかせて、自分が波に身体を任せていればいいのに、あなたは時刻表の先に自分の予定表を繋いで、せっかくの中断を飛び越えて、忙しく未来へ突っ走ろうとする» (Tawada, 2002: 14).

«Чи не було б краще, якби, довіривши судно капітанові, ти дозволила хвилям нести тебе вперед? Натомість, ти приковуєш своє життя до розкладу, мрієш про потяги, які курсують за графіком, лише для того, щоб поринути в метушливе майбутнє».

У творі майже цілком відсутня будь-яка особиста інформація про протагоністку. Немає імені, а оповідь ведеться від другої особи однини. Вона мислить себе як щось «чуже», «інше», відстороненим поглядом зі сторони:

«その日、わたしはあなたに永遠の乗車券を贈り、その代わりに、自分を自分と思うふてぶてしさを買いとって、「わたし」となった。あなたはもう、自らを「わたし」と呼ぶことはなくなりいつも、「あなた」である。その日以来、あなたは描かれる対象として、二人称で列車に乗り続けるしかなくなってしまった» (Tawada, 2002: 153).

«Тієї ночі ти подарувала собі вічний квиток. Разом з ним ти втратила горде право бути собою. Ти втратила право називати себе «я». Віднині ти звертатимешся до себе як «ти». Від сьогоднішньої ночі ти стала предметом, який курсує залізницею, ти стала другою особою...»

Таким чином, як головній героїні важко виокремити своє «я» з загальної поліфонії голосів, так і читачеві складно чітко виділити категорії «свого» та «чужого». В оповіді Ї. Тавади «чуже» з легкістю стає «своїм», а «своє» — «чужим». Подібна дуалістичність поглядів бере витоки у біографії письменниці. Наприкінці ХХ століття Німеччина прийняла велику кількість мігрантів, тому не випадково, що саме в цей період відбувається дія роману. Саме цими роками датуються події роману «Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів». Проблема пошуку ідентичності для письменниці є принципово важливою та першочерговою. Проте Ї. Тавада не крокує протореними стежками. Так, наприклад, на питання індуса, який запитує її, звідки вона родом, головна героїня нічого не відповідає, хоча подумки зауважує, що могла б спокійно відповісти:

「あなたはどこから来たのかと聞かれて、何のくったくもなく、日本から来た、と答えた。あなたは、その頃、自分が女性で日本人であるというアイデンティティに少しも疑いを感じずにいた」 (Tawada, 2002: 149).

«Коли тебе запитали, звідки ти родом, твоя відповідь виявилась максимально короткою — з Японії. Тоді ще твоя ідентичність не викликала жодних сумнівів: ти чітко усвідомлювала, що ти — жінка та японка».

Варто також зазначити, що вже на перших сторінках роману стає зрозуміло, що хоча він своєю жанровою специфікою виходить далеко за межі традиційного травелогу й більше тяжіє до оповідної манери японських есе Х–ХІV століть — «дзуйхицу», — європейський контекст роману та зв'язок з європейською літературною традицією не викликають жодних сумнівів:

「駅の様子がちょっとおかしい。ホームに人が嫌に少ないのである。それに、駅員たちがそわそわとして、何か秘密でも隠しているようである。駅員をつかまえて、どうかしたんですか、と尋ねるのも妙であるから、黙って観察しているしかない。駅全体が化けの皮をかぶっているのに、あなたはそれを剥がすことができずにいる」 (Tawada, 2002: 7).

«Станція виглядала якось дивно. Пасажирів на платформі було настільки мало, що це лякало. Залізничники метушилися, неначе хотіли щось приховати. Було б трохи дивно підійти до працівників станції та запитати їх, у чому справа. А тому тобі нічого не залишалось, як мовчки спостерігати за ними. Покрив таємничості охопив станцію, але стягнути його ти не в змозі».

Протокольна та сюрреалістична манера оповіді Й. Тавади у цьому творі нагадує стилістичну манеру Ф. Кафки, яким, без сумніву, надихалася сучасна німецько-японська письменниця. Однак, особливої уваги заслуговує не лише європоцентрична спрямованість прози письменниці, а й її спроби встановити механізми взаємодії категорій «свого» та «чужого». Авторка не намагається протиставляти одне одному ключові для мультикультурної літератури поняття, натомість перетворює своїх персонажів на лакмусові папірці, які по-іншому поводяться в чужорідному середовищі. Таким чином, письменниця не ставить за мету подолати міжкультурні розбіжності. Її головна ціль — сформувати нову ідентичність в мультикультурному просторі, не надаючи перевагу жодній з культурних парадигм. Так, описуючи досвід написання творів двома мовами, Й. Тавада зазначає: «Я не прагну переправитися через той рів, що існує між мовами, я бажаю жити у ньому» (Gelus, Helga, 2006: 11).

Творчі експерименти з культурним «міжпростором» Й. Тавада продовжує й в романі «Мемуари білих ведмедів» («Etüden im Schnee», 2016). Роман є своєрідною хронікою життя не одного, а трьох поколінь білих ведмедів. Варто зауважити, що, окрім власне жінок-оповідачок, в романі з'являється чоловічий голос — ведмідь Кнут. Втім, питання національної та разом із тим і гендерної ідентичності викликає певні сумніви, адже відчуття власного «я» у персонажа на початку його оповіді відсутнє: він звертається до себе за допомогою займенника третьої особи. Кнут знаходиться у пошуку власних ідентичностей. Часові рамки, які частково співпадають з реальними подіями, охоплюють півстоліття. Дія роману розпочинається з подій, що відбуваються у Москві післявоєнного Радянського Союзу, та закінчується смертю Кнута в столиці Німеччини навесні 2011 року. Головні герої роману Й. Тавади насправді не є звичайними ведмедями, хоча вони асоціюють себе саме з ведмедями. Вони також мають людські риси; таким чином, вони радше стоять у тому самому «проміжному просторі», описаному Г. Бгабгою, — застрявши між світом людей та тварин, і можуть бути описані як «антропоморфні ведмеді». Мемуарам білих ведмедів властиве поліфонічне звучання: замість одного оповідача в романі їх три. Крім того, варто зазначити, що роман складається з трьох розділів, кожен з яких присвячений життю окремого ведмеда та оповідь, відповідно, ведеться від його імені. Однак у другому розділі спостерігається дуалістичний розкол: «я» оповідача розпадається на

два голоси: з одного боку, дресирувальниці Барбари, яка розповідає першу частину історії, та ведмедиці Тоски, з іншого боку. Частина, де оповідь переймає на себе Тоска, текстуально відмічається зображенням ведмежої лапи. Й. Тавада, зауважує М. Лейпельт-Цай, «кидає виклик традиційній сингулярній концепції оповідача» (Leipelt-Tsai, 2021: 150). Водночас Дж. Н. Кім подібну роздвоєність вважає «комедійною іронією, що розігрується між двома протилежними фігурами, які фактично є одним цілим», в контексті якого тавадівське «я» набуває множинного характеру (Kim, 2010: 348).

Множинне «я» персонажів сучасної письменниці перебуває в процесі постійних трансформацій. Автобіографічну репрезентацію роздвоєного «я», яке постійно змінюється, демонструє внутрішня «чужорідність» ведмедів, які не вписуються в суспільство. Коли безіменна бабуся-ведмедиця, головна героїня першої частини роману, змушена піти з московського цирку через травму коліна, спричинену репетицією латиноамериканського танцю, вона приходить до висновку:

«Ich ließ mir einen Schnellkurs für lateinamerikanische Tänze geben und trainierte eifrig. Zu eifrig. Nachdem ich Stunden und Tage heftig mit meiner Hüfte gewackelt hatte, waren meine Knie so stark beschädigt, dass ich zu keiner Akrobatik mehr fähig war. Ich war unbrauchbar für den Zirkus. Normalerweise hätte man mich erschossen, aber zum Glück, versetzte man mich als Bürokrant in die Verwaltung» (Tawada, 2018: 20).

«Узяла експрес-курс латиноамериканського танцю і старанно вправлялася. Занадто старанно. Я годинами, днями інтенсивно гойдала стежинами і тому ушкодила коліно так сильно, що більше не здатна була на жодну акробатику. І стала непотрібною цирку. Мене мали б застрелити, як це роблять зазвичай, але, на щастя, перевели на адміністративну роботу» (Тавада, 2019: 22).

Бабуся-ведмедиця зазначає, що їй дуже пощастило, адже її не прирекли на смерть. Однак, замість цирку, на неї тепер чекає робота клерка в офісі. Оскільки в реальному світі тварина не змогла б працювати клерком, цей уривок створює комічний ефект, який вже демонструє, що Й. Тавада використовує іронію як домінуючу фігуру мови в романі. М. Лейпельт-Цай зауважує, що «іронія породжує постійне коливання значення й висуває на перший план втрату контролю» (Leipelt-Tsai, 2021: 150). Таким чином, герої Й. Тавади є уособленням «амбівалентної гібридності», яка перебуває у процесі постійної трансформації.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що творчість Й. Тавади займає особливе місце в сучасному мультикультурному просторі. В своїх роботах письменниця вдало поєднала надбання західноєвропейської та східної традицій, звертаючись до таких типових жанрів японської літератури, як «моногатарі» та «дзуйхицу». Однак своєю стриманою манерою оповіді, сюрреалістичним зображенням подій, реальність яких межує зі станом сну, свідчить про тяжіння до європейської філософсько-культурної площини. Серед поетикальних особливостей прози Й. Тавади варто виділити творчий підхід до мовних одиниць, нетипове використання яких лише посилює відчуття розгубленості протагоністів. Головними персонажами її творів є переважно жінки, ідентичність яких ніколи не буває статичною. Вони знаходяться в постійному русі, як в буквальному, так і в метафоричному сенсі. Подорожуючи чужими країнами, вони намагаються відшукати своє «я»: «своє» та «чуже» вступає в своєрідну взаємодію, в результаті чого особистість з розщепленою ідентичністю опиняється в «третьому просторі», де відбувається формування нової, гібридної свідомості.

Список літератури

- Севрюкова Т. Гендерні аспекти подвійної ідентичності у драматургії Йоко Тавади. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 42, ч. 2. С. 261–266.
- Тавада Й. Мемуари білих ведмедів. Київ, 2019. 292 с.
- Bay H. Wo das Schreiben anfängt. Yoko Tawadas Poetik der Migration. *Literatur und Migration, Text + Kritik*. 2006. S. 109–119.
- Brandt B., Tawada Y. Ein Wort, ein Ort, or How Words Create Places : Interview with Yoko Tawada. *Women in German Yearbook*. 2005. Vol. 21. P. 1–15.
- Encyclopedia Britannica. URL : <https://www.britannica.com/art/monogatari> (дата звернення: 05.07.2023).
- Ervedosa C. Die Verfremdung des Fremden: Kulturelle und ästhetische Alterität bei Yoko Tawada. *Zeitschrift für Germanistik Neue Folge*. 2006. Vol. 16, No. 3. P. 568–580.
- Gelus M., Kraft H. W. Women in German Yearbook 2005 : Feminist Studies in German Literature and Culture. University of Nebraska Press, 2006. 266 p.
- Kim J. N. Ethnic Irony : The Poetic Parabasis of the Promiscuous Personal Pronoun in Yoko Tawada's «Eine leere Flasche» («A Vacuous Flask»). *The German Quarterly*. 2010. Vol. 83.3. P. 333–352.
- Lacka D. Trans-gender, Trans-bordering, Translation in Tawada Yoko's Narratives. *UTokyo Repository*. 2009. P. 251–258. URL: <https://repository.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/files/1is00717> (дата звернення: 05.07.2023).

Leipelt-Tsai M. Between «East» and «West» : Goethe's World Literature, the Question of Nation, and the Postnational in Yoko Tawada's Novel *Memoirs of a Polar Bear*. *Ex-position*. 2021. No. 45. P. 141–166.

Tawada Y. *Etüden im Schnee*. Tübingen : Konkursbuch, 2018. 315 S.

Tawada Y. *Wo Europa Anfängt*. Tübingen : Konkursbuch, 2006. 88 S.

Tawada Y. *Yōgisha no yakō ressha*. Tōkyō : Seidosha, 2002. 163 p.

References

Sevriukova T. (2014) *Henderni aspekty podviinoi identychnosti u dramaturhii Yoko Tavady*. *Literaturoznavchi studii*. Vyp. 42, Ch. 2. S. 261–266.

Tavada Y. (2019) *Memuary bilykh vedmediv*. Kyiv: Vydavnytstvo.

Bay, H. (2006). *Wo das Schreiben anfängt*. Yoko Tawadas *Poetik der Migration*. *Literatur und Migration, Text + Kritik*, s. 109–119.

Brandt, B. (2005). Tawada Y. Ein Wort, ein Ort, or How Words Create Places : Interview with Yoko Tawada. *Women in German Yearbook*, vol. 21, pp. 1–15.

Cevryukova, T. (2014). *Genderni aspekti podvijnoï identychnosti u dramaturhii Joko Tavadi* [Gender aspects of double identity in Yoko Tawada's dramas]. *Literaturoznavchi studii* [Literary studies], no. 42, vol. 2, pp. 261–266.

Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/monogatari>

Ervedosa, C. (2006). *Die Verfremdung des Fremden : Kulturelle und ästhetische Alterität bei Yoko Tawada*. *Zeitschrift für Germanistik Neue Folge*, vol. 16, no. 3, pp. 568–580.

Gelus, M., Kraft, W. H. (2006). *Women in German Yearbook 2005 : Feminist Studies in German Literature and Culture*. University of Nebraska Press.

Kim, J. N. (2010). *Ethnic Irony : The Poetic Parabasis of the Promiscuous Personal Pronoun in Yoko Tawada's «Eine leere Flasche» («A Vacuous Flask»)*. *The German Quarterly*, vol. 83.3, pp. 333–352.

Lacka, D. (2009). *Trans-gender, Trans-bordering, Translation in Tawada Yoko's Narratives*. *UTokyo Repository*, pp. 251–258. URL: <https://repository.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/files/lis00717>

Leipelt-Tsai, M. (2021). *Between «East» and «West» : Goethe's World Literature, the Question of Nation, and the Postnational in Yoko Tawada's Novel Memoirs of a Polar Bear*. *Ex-position*, no. 45, pp. 141–166.

Tavada, Y. (2019). *Memuary bilykh vedmediv* [Memoirs of a Polar Bear]. Kyiv, Vydavnytstvo.

Tawada, Y. (2018). *Etüden im Schnee*. Tübingen, Konkursbuch.

Tawada, Y. (2006). *Wo Europa Anfängt*. Tübingen, Konkursbuch.

Tawada, Y. (2002). *Yōgisha no yakō ressha*. Tōkyō, Seidosha.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2023 року

УДК 811.161.2:81

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285559](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285559)

ВЗАЄМОДІЯ МОВИ І КУЛЬТУРИ З ПОГЛЯДУ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Матузкова О. П.

доктор філологічних наук, професор,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0001–8201–8236
Researcher ID AAJ–7583–2020

Коваленко О. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У пропонованій статті досліджуються особливості динамічної, синергійної взаємодії мови і культури в лінгвокультурологічному теоретико-методологічному аспекті. Метою роботи є опис механізму взаємодії зазначених фундаментальних категорій крізь призму сучасної лінгвокультурології. Поставлена мета зумовила виконання низки завдань, у межах яких було уточнено категорійний апарат сучасної лінгвокультурології, висвітлено механізм безперервного динамічного процесу поєднання мови і культури, визначено терміни «лінгвокультурологія», «мова культури», «лінгвокультура». У роботі уточнено квінтесенцію понять «культура» і «мова», релевантну для розуміння механізму взаємодії мови і культури та актуальну для сучасної лінгвокультурології. Також вперше обґрунтовано визначення лінгвокультури — ключового терміна сучасної лінгвокультурології — як комплексу мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смісловий простір мови певного етнокультурного співтовариства в результаті синергійного сполучення мови і культури, зафіксованого й освоєного певною етномовною свідомістю. У статті зазначається, що мова і культура перебувають у відносинах двоспрямованої, паритетної взаємозалежності та взаємовпливу. Мова не може існувати поза культурою, так само як і культура не може існувати поза мовою, вони складають нероздільне ціле, будь-яка зміна однієї складової призводить до зміни іншої. По-перше, мова, як вид людської діяльності, дійсно є складовою культури, але як засіб спілкування вона перебуває на одному рівні з культурою. По-друге, з погляду структури мови, її функціонування та способу опанування нею (як рідною так і іноземною), культура, радше соціокультурний шар, або компонент культури, є частиною мови або тлом її реального існування. Проте взаємодія мови і культури не означає їх тотожності, оскільки це насамперед різні семіотичні системи. Культура не ізоморфна мові, але структурно подібна їй.

Ключові слова: культура, лінгвокультура, лінгвокультурологія, мова, синергія.

SYNERGY OF LANGUAGE AND CULTURE THROUGH THE PERSPECTIVE OF XXI- CENTURY LINGUOCULTUROLOGY

Matuzkova O.

Doctor of Sciences in Philology, full professor,
Odessa I. Mechnikov national university

Kovalenko O. V.

Candidate of Sciences in Philology, associate professor,
Odessa I. Mechnikov national university

The article focuses on dynamic language-culture correlation in the context of modern linguoculturology. This linguocultural research is a version of cultural studies which places language at its heart. At an everyday, human and scientific level linguocultural interests, pursuits and problems have never been more important. The subject matter of this article is therefore crucially topical and reflects the current demand of modern linguistics for new and profound research in this sphere. The topicality is also determined by the linguoculturology evolution into integrative interdisciplinary field of modern humanitarian knowledge in which perspectives from different disciplines can be selectively drawn on to examine the relations of culture, mind and language. The research focuses on dynamic, synergetic mutual interaction of language, culture and mentality reflected in the academic concept and viewed in theoretical aspect. It also defines linguoculture as a key concept of XXI century linguoculturology. Our study relies substantially on the application of linguistic descriptive methodology and devices. The main aim of the work is to describe the complex mechanism of two fundamental categories synergy. The objective determined the tasks of the research: to clarify and describe continuous dynamic complex process of language and culture correlation through linguoculturology perspective and define the much disputed key terms – “linguoculturology”, “linguoculture” and “the language of culture”. The research claims that language and culture relationship is characterized by two-sided parity, mutual influence and dependence, inseparable integrity and coherence.

Key words: culture, linguoculture, linguoculturology, language, synergy.

Вступ. Вивчення проблеми «мова і культура» має давню історію. Культурологічний підхід до аналізу мови виник ще за доби Просвітництва разом з іншими новими підходами, пов'язаними з гуманістичними ідеями, характерними для того часу. Мова розглядалася як явище духовної культури людства, засіб пізнання культури народів та спілкування, що допомагало розкрити зв'язок мови з характером народу. Мова тлумачилася як найважливіший чинник формування та розвитку нації / етносу. Звідси й висока зацікавленість національною мовою як найбільш ідентичною, на противагу пануючій латині.

Взаємозв'язок мови і культури був висвітлений в теорії мови В. Гумбольдта, згідно з якою мова формує мовну самосвідомість людини, сприяє її духовному та культурному розвитку. Основні положення концепції цього вченого зводяться до таких: 1) матеріальна та духовна культура втілюються у мові; 2) будь-яка культура національна, її національний характер виражений в мові у вигляді особливого бачення світу; мові властива специфічна для кожного народу внутрішня форма; 3) внутрішня форма мови — це вираження «народного духу», його культури; 4) мова є опосередкованою ланкою між людиною і навколишнім світом (Маслова, 2004: 55).

Ідеї В. Гумбольдта про зв'язок мови і культури мали подальший розвиток у працях Ш. Баллі, І. А. Бодуена де Куртене, Ж. Вандрієса, К. Леві-Стросса, О. Потебні, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Р. Якобсона. Однією з найбільш обговорюваних з погляду описуваної проблематики є теорія лінгвістичної відносності Сепіра — Уорфа. Вона має як своїх послідовників і прибічників, так і критиків і навіть супротивників. Гіпотеза Сепіра — Уорфа отримала неоднозначну оцінку в науковій літературі, аж до її заперечення (Д. Додд, Г. Колшанський, Б. Серебрянніков, Р. Уайт, Р. Фрумкіна та ін.), проте мала величезний вплив на розвиток лінгвістичної думки.

Ця теорія, як відомо, стверджує, що мислення, світогляд та норми поведінки людей детерміновані характером певної мови. Висувається суперечлива гіпотеза про те, що наявність у різних мовах різної лексики доводить, що вони нарізно відображають реальну дійсність у своїх «мовних картинах світу».

Такий підхід і ракурс розгляду взаємозв'язку мови, культури та етносу отримав подальше осмислення у працях Л. Вейсгербера (концепція мови як «проміжного світу»), Дж. Керролла, Д. Олфорда, Х. Плеснера, М. Шелера, Д. Хаймса, етнолінгвістичні дослідження школи Н. Толстого, лінгвоантропологічні праці школи Є. Бартмінського.

У сучасному гуманітарному знанні мова сприймається як найважливіша складова широкого соціокультурного контексту. Так, наприклад, в екзистенціалізмі мова розуміється як форма і першоелемент будь-якої культури, її носій (М. Хайдегер), в герменевтиці — як «досвід світу», зафіксований у тексті і пов'язаний із соціальним і духовним досвідом (Г. Гадамер). В історії культури та культурології акцентується, що історія розвитку мови безпосередньо пов'язана з культурою народу, його національними особливостями, які визнача-

ють своєрідність кожної мови. Мова самобутня, оригінальна і водночас є інструментом освоєння культурних цінностей та «способом» їх передачі. Взаємодія мови і культури проявляється у засвоєнні різноманітних текстів, у мовних контактах, у виробленні культурних установок, міжособистісному спілкуванні.

Особливої **актуальності** сьогодні набуває дослідження взаємодії мови та культури з погляду сучасної лінгвокультурології. Незважаючи на те, що опис проблеми «мова — культура» має давню традицію, багато аспектів вивчення цієї діади продовжують залишатися відкритими для наукового пізнання як у загальнотеоретичному, так і в прикладному плані. Крім того, нові обставини розвитку сучасних соціокультурних процесів задають нові вектори досліджень у цьому напрямку. Цим, зокрема, пояснюється і бурхливий розвиток антропологічно орієнтованих лінгвістичних наук та галузей знання, серед яких, на думку багатьох учених, провідною є лінгвокультурологія (Н. Алефіренко, С. Воркачов, В. Красних, В. Манакін, В. Маслова, О. Матузкова, А. Приходько, Є. Селіванова та багато інших).

Актуальність подібних лінгвокультурологічних досліджень безперечна. Динамічні обставини розвитку сучасних соціокультурних процесів та висвітлення в гуманітарних науках проблем, що виникають у цьому зв'язку, зумовлюють нагальну необхідність уналежнення теми «мова — культура — свідомість» до найважливіших загальномовознавчих проблем. Теоретичне осмислення принципів взаємодії ланок цього ланцюга стає першочерговим. Актуальність статті також увиразнюється еволюцією мовознавства, появою в його парадигмі нових *міждисциплінарних* напрямів, спрямованих на комплексне вивчення взаємодії мови, культури та свідомості, методологічні принципи яких в українській лінгвістиці починають активно розроблятися, обґрунтовуватись та затверджуватись.

Об'єктом нашого дослідження є взаємодія мови і культури.

Предметом дослідження є особливості їх динамічної, синергійної взаємодії, досліджені в лінгвокультурологічному теоретико-методологічному аспекті.

Метою роботи є опис механізму взаємодії зазначених фундаментальних категорій крізь призму сучасної лінгвокультурології.

Поставлена мета зумовила виконання низки **завдань**, у межах яких було уточнено категорійний апарат сучасної лінгвокультурології, висвітлено механізм безперервного динамічного процесу взаємодії

мови і культури, уточнено з погляду новітніх сучасних розробок терміни «мова культури», «лінгвокультура», «лінгвокультурологія».

Мета, завдання і методологічна база дослідження зумовили необхідність застосування комплексу **загальнонаукових методів і операцій**, а саме: *спостереження, індукції та дедуції, аналізу і синтезу, таксономії та моделювання* для теоретичного осмислення, впорядкування, узагальнення, класифікації та опису структури і змісту досліджуваних феноменів. Серед комплексу **спеціальних методів і операцій** у роботі використано *лінгвокультурологічні методи*, а саме *метод культурної інтерпретації та інтроспективний метод*.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше уточнено квінтесенцію понять «культура» і «мова», релевантну для розуміння механізму взаємодії мови і культури, актуальну для *сучасної* лінгвокультурології; розглянуто і проаналізовано механізм синергійного сполучення зазначених фундаментальних категорій крізь призму лінгвокультурології. **Вперше** також обґрунтовано визначення лінгвокультури — ключового терміна сучасної лінгвокультурології — як комплексу мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смысловий простір мови певної етнокультурної спільноти в результаті синергійного сполучення мови і культури, зафіксованого й засвоєного певною етномовною свідомістю.

Теоретичне значення полягає перш за все у визначенні механізму взаємодії мови і культури з погляду сучасної лінгвокультурології. У відповідності до вимог сучасного знання скорегований категорійний апарат цієї відносно молодій лінгвістичній дисципліни. Отримані нові дані поглиблюють знання про синергетичне поєднання мови і культури, мають вагоме значення для теоретичних узагальнень у царині лінгвокультурології та слугують фундаментом для подальших наукових розвідок.

Практична цінність полягає у можливості використання отриманих висновків і результатів у лекційних курсах, спецкурсах та на практичних заняттях із лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, етнолінгвістики, загального мовознавства, етнопсихолінгвістики та соціолінгвістики. Практичні надбання дослідження можуть слугувати основою для укладання підручників і навчальних посібників, а також використовуватися при написанні наукових праць.

Результати і обговорення. Останніми десятиліттями в мовознавстві мова осмислюється як соціокультурний інтерсуб'єктний феномен, основні функції якого полягають у досягненні розуміння на соціаль-

ному рівні та у здійсненні соціальної комунікації, як міжособистісної, так і міжкультурної. Виникають нові галузі лінгвістичного знання, безпосередньо сфокусовані на проблемі «Мова і культура» — міжкультурна комунікація (60–70-ті роки), лінгвокраїнознавство (70–80-ті роки) та лінгвокультурологія (90-ті роки). Обґрунтовується й остаточно стверджується у широкому науковому дискурсі поняття «лінгвокультури» як невід’ємної частини будь-якої етнокультури, вірніше, своєрідного продукту репрезентації фактів цієї культури в мові.

Численні потрактування складної взаємодії мови і культури в лінгвістиці, як правило, зводяться до формулювань «Мова є ... культури», наприклад: «Мова є дзеркало культури». Принаймні таких формулювань значно більше, ніж тих, де культура визначається через мову. Мова трактується як: 1) **підґрунтя** культури, її фундамент, будівельний матеріал (В. Топоров; І. Фарман); 2) **продукт** культури та **умова** її існування (К. Леві-Строс); 3) **компонент**, важлива складова частина, природний субстрат культури (В. В. Іванов; К. Леві-Строс; Н. Толстой), 4) **сховище**, скарбниця культури (В. Гумбольдт; С. Тер-Мінасова); 5) **дзеркало**, відображення культури (В. Постовалова; С. Тер-Мінасова); 6) **передавач** культури (В. Воробйов; В. Маслова); 7) **інструмент**, знаряддя культури (В. Красних; Д. Мацумото) і т. д.

Очевидно, що проблема «Мова і культура» не може бути описана винятково в такому односпрямованому векторі, оскільки він відображає суто «зовнішні форми побутування мови, що характеризують її взаємозв’язок з культурою лише тою мірою, якою люди як носії мови самі залежать від відповідної культури» (Пигалев, 2007: 1154). Звичайно ж, існує і зворотний бік описуваної проблеми і вона вряди-годи також привертає увагу вчених, які комплексно розглядають проблематику взаємодії мови і культури.

У таких дослідженнях на рівні сутнісного аналізу мови доводиться, що не лише мова визначається культурою, а й культура у багатьох своїх аспектах визначається мовою, вірніше «конституюється» під безпосереднім її впливом. Ця властивість мови зазвичай описується як її «соціотворча функція» (Пигалев, 2007: 1154).

Коротко суть цієї функції зводиться до наступного. Культура — це «перетворення хаосу на космос» (І. Пригожин), тобто на певну упорядкованість, що передбачає розмежування в просторі і часі. Жити у спільному для всіх просторі-часі — це означає в однаковий для всіх спосіб його конституювати, уміти в ньому орієнтуватися і створюва-

ти загальний ритм життя. Людина, як член спільноти, існує в такому просторі-часі, межі якого виходять за межі можливостей її органів чуття. Адже простір насправді набагато більший, ніж він доступний людині, а час триває довше часу людського життя (від фізичного народження до фізичної смерті). Завдяки мові впорядковується, розширюється простір-час окремої людини, створюється соціокультурний простір-час: мова — «континуум, розтягнутий в часі і просторі», а не власність окремої людини (Пигалев, 2007: 1155).

Отже, важливим є положення про те, що мова не тільки визначається культурою, а й сама відіграє визначальну роль у конструюванні її простору та часу. Такий комплексний двосторонній ракурс дослідження проблеми «Мова і культура» покладений в основу лінгвокультурології як науки і має бути, на нашу думку, визначальним методом пізнання в будь-якому лінгвокультурологічному дослідженні. Культура, як стверджує автор наукового бестселера «Людина, культура, психологія» Д. Мацумото, впливає на структуру та функціональне використання мови, а сама мова — як прояв культури — зміцнює наші культурні цінності та погляди на світ, здійснюючи таким чином зворотний зв'язок (Мацумото, 2008: 29).

Концептуальне осмислення культури може статися лише за допомогою мови, а поліфункціональне розуміння мови може бути досягнуто лише через культуру. І оскільки культура — це продукт історичної колективної співтворчості минулих та сучасних поколінь (С. Трубецької), для її розвитку необхідний спільний для них «архів» (М. Фуко) культурних цінностей, накопичений у рідній мові — той «інвентар лінгвокультури», завдяки якому ці цінності передаються від покоління до покоління. Такий «ціннісно-смісловий простір мови» і є предметом лінгвокультурології XXI століття, об'єктом же виступає «мовна/дискурсивна діяльність, що розглядається з ціннісно-смісловію точки зору» (Аліференко, 2012: 16–17).

Звідси випливає важливість вивчення *мови культури*, на чому фокусується лінгвокультурологія, і навіть семіотика і культурна семантика. У лінгвокультурології мова культури — це концепти, символи, ритуали, міфологеми, зразки, стереотипи, втілені в мовні знаки (В. Маслова; О. Селіванова; В. Телія та ін.). Говорячи про лінгвокультуру як культуру омовну, виражену у знаках мови, вчені розглядають знаки мови (у лінгвістичному розумінні цього терміна) як тіла знаків мови культури (Д. Гудков; В. Красних; Ю. Лотман; В. Маслова; О. Селіва-

нова; В. Телія та ін). Знаковість, семіотичність є загальною категоріальною властивістю мови і культури як систем. Знак як двостороннє утворення виступає як замісник явищ ментальної та предметної сфер у процесі комунікації. Тому поєднання мови і культури неможливо без комунікації. Більше того, якщо мова впливає на наше мислення та погляди на світ і є основним інструментом, зберігачем, передавачем тощо культури, а культура впливає на мову і знаходить своє реальне втілення в ній, то саме комунікативна діяльність, на переконання багатьох учених, виявляється тією ланкою, в якій перетинаються та взаємодіють мова і культура. Для цих дослідників цілком очевидним видається той факт, що учасники комунікації виступають як інтерпретатори культурних та мовних знаків, які використовуються в різних соціальних контекстах — суб'єкт комунікації завжди є суб'єктом мови та суб'єктом культури (М. Бахтін; Ф. Бацевич; І. Колегаєва; В. Красних; В. Масло-ва, Ч. Морріс, Г. Почепцов; В. Телія; А. Уфїмцева та багато інших).

Цей постулат вважаємо одним із фундаментальних для лінгвокультурології у її сучасній когнітивно-дискурсивній парадигмі. *Homo Loquens* (людина мовець) уявляється як єдність *Homo Sapiens* (людина розумна, представник роду людського) та «*Homo Litteratus* (людина культурна)» (Красних, 2005: 62).

При дослідженні основних особливостей взаємозв'язку мови і культури не можна не згадати ще одну актуальну для вирішення завдань лінгвокультурології проблему. Ця проблема активно обговорювалася та обговорюється в гуманітарних науках, але так і не має однозначного рішення. Її багатобічну сутність можна висловити найпростішим запитанням: Що первинне — мова чи культура? Не вдаючись у деталі, описи яких займають цілі полиці бібліотек, звернемося до Д. Хаймса, який систематизував різні погляди на цю проблему і виділив 4 основні підходи: «1) мова первинна; 2) частина культури первинна; 3) ні мова, ні частина культури не є первинними, вони розглядаються як взаємовизначальні; 4) ні мова, ні частина культури не первинні, і те й інше визначається фактором, що лежить в їх основі (таким, як «погляд на світ», *Volksggeist*, національний характер тощо)» (цит. за: Гудков, 2003: 16–17).

Співзвучною цій проблемі є інша, що випливає з неї і також не має однозначного рішення: як співвідносяться мова і культура? Як частина — ціле (тоді що з них що?), чи як рівнозначні частини? Більшість вчених схиляються до відповіді: мова — це складова культури.

Цей вислів вже став клішованим в усіх дослідженнях відповідної проблематики. Згадаємо К. Леві-Строса, який стверджував, що мова — складова культури (один з її елементів), та екзистенціоналістів, які також визначали мову як першоелемент будь-якої культури, її носій. Деякі вчені перебувають у невизначеності. Так, наприклад, у працях відомого лінгвокультуролога В. Маслової можна знайти і твердження про те, що «мова — складова частина культури та її знаряддя», «відносини між мовою та культурою можуть розглядатися як відносини **частини і цілого**» (Маслова, 2004: 62).

І інша думка цієї ж дослідниці. Так, у монографії 2007 року *Homo lingualis у КУЛЬТУРІ* читаємо: «мова, як складова культури, все ж таки не співвідноситься з культурою як частина — ціле. Ми розуміємо мову як компонент культури і як знаряддя культури (що не одне й те саме). Проте мова водночас автономна щодо культури загалом, і може розглядатися як незалежна семіотична система, тобто окремо від культури, що робиться у традиційній лінгвістиці» (Маслова, 2007: 245).

Нам близька думка вчених, у тому числі й лінгвокультурологів, про те, що *мова і культура перебувають у відносинах двоспрямованої, паритетної взаємозалежності та взаємовпливу*. Про це говорив ще К. Леві-Строс, який представляв мову не лише як важливу складову частину культури, але одночасно й як продукт культури (умовно специфічний спосіб існування культури) і як фактор формування культурних кодів (Леві-Строс, 1985: 190). Пор.: «Безглуздо сперечатися про те, що є первинним, це виводить нас до нерозв'язного (принаймні на рівні сьогоденного стану наукових знань про світ і людину) питання про походження мови. Мова не може існувати поза культурою, як і культура не може існувати поза мовою, вони є нерозривним цілим, будь-яка зміна кожної з частин призводить до обов'язкових змін іншої її частини» (Гудков, 2003: 17).

Погоджуючись із вищенаведеним, вважаємо за необхідне уточнити та доповнити це важливе для лінгвокультурології положення про *паритетність мови і культури в їхньому взаємозв'язку*. По-перше, мова як один із видів людської діяльності дійсно є складовою культурою, але як засіб спілкування мова стоїть в одному ряду з культурою. По-друге, з точки зору структури мови, її функціонування та способу оволодіння нею (як рідною, так і іноземною), культура, вірніше соціокультурний шар, чи компонент культури, виявляється частиною мови, чи «фоном її реального буття» (Тер-Минасова, 2000:15).

У цьому контексті також зазначимо, що тісний і нерозривний зв'язок, «поєднання» мови і культури не означає їх тотожності, оскільки це насамперед різні семіотичні системи. Культура не ізоморфна мові, а структурно подібна до неї (Манакін, 2012: 60). Звичайно ж, між ними як семіотичними системами багато спільного, і цю спільність можна лаконічно і переконливо привести до таких тез:

- 1) культура, так само як і мова, — це форми свідомості, що відображають світогляд людини;
- 2) культура і мова існують у діалозі між собою;
- 3) суб'єкт культури і мови — це завжди індивід чи соціум, особистість чи загал;
- 4) нормативність — загальна для мови і культури риса;
- 5) історизм — одна з сутнісних властивостей мови і культури;
- 6) мові і культурі властива антиномія «динаміка — статика» (В. Красних, О. Матузкова, В. Телія та ін.).

Однак існує різниця між мовою і культурою як окремими семіотичними системами. Так, наприклад, її вбачають у такому: 1) у мові як феномені переважає установка на масового адресата, тоді як в культурі цінується елітарність; 2) хоча культура — знакова система (подібно до мови), вона не здатна самоорганізовуватися; 3) мова і культура — різні семіотичні системи (В. Маслова, 2004).

Таке пояснення здається нам недостатньо переконливим, особливо у своєму третьому пункті — «розрізняються, бо різні». Щодо нездатності культури до самоорганізації, пошлемося на авторитетне джерело «Культурологія: енциклопедія», де наголошується, що «у числі інтегральних властивостей культури слід особливо виділити такі її властивості, як здатність до **самоорганізації** (оскільки процес інтеграції фрагментів соціокультурного досвіду в систему, спрямовану на виконання завдань видового виживання людини, не був заданий «ззовні» ніким і нічим і здійснювався спонтанно)...» (Осокин, 2007: 482). Елітарність як установка культури в культурологічних студіях XXI століття перестала бути провідною, основною і все частіше поступається місцем масовості — «культурі аудіовізуальної ери» (Осокин, 2007: 482).

Більш точним уявляється такий опис відмінностей мови і культури: 1) мова як засіб комунікації однаково належить усій етнокультурній спільноті, культура найбільш повно експлікується в елітарному колективі; 2) мова має яскраво виражену синергетику, культура без

знакових опосередковувачів неспроможна до самоорганізації (тому це різні семіотичні системи); 3) ці та інші відмінності обумовлені їх різними системно-функціональними можливостями: лінгвосеміотика як система не повністю покриває предметну галузь культури, а етнокультурний простір різноманітніший і багатший за культурно значущий простір мови (Алефиренко, 2012: 103–104).

Висновки. Отже, у сучасній лінгвокультурології йдеться не стільки про подібність або відмінність феноменів, що обговорюються в пропонуваній статті, а про «синергетичний континуум», поєднання мови і культури, в якому провідним механізмом є мовна модель світу. Синергетика бачить у мові активне середовище породження культурних універсалій та культурних цінностей. Культура як семіотизований культурний простір передбачає найменування всьому, що входить в етнокультурний простір. Невід’ємною частиною будь-якої етнокультури стає лінгвокультура — синергетичне поєднання мови і культури, що зафіксоване і освоєне певною етномовною свідомістю.

І якщо культуру можна подати у вигляді інформації, а інформація, у свою чергу, також може бути описана як безліч дискретних одиниць, у тому числі й у вигляді мовних, то і лінгвокультуру можна розглядати як комплекс мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смісловий простір мови у процесі пізнання дійсності певною лінгвокультурною спільнотою. Мовні знаки як засіб соціалізації, інкультурації та ідентифікації конструюють, створюють загальні для всіх членів певної лінгвокультурної спільноти значення, стаючи засобом комунікації. З виникненням таких знакових лінгвосистем формується і започаткування культури, що згодом утворюють «ціннісно-сміслову домінанту будь-якої дискурсивної діяльності людини» (Алефиренко, 2012: 274). Лінгвокультура як комплекс мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смісловий простір мови певного етнокультурного співтовариства є ключовим терміном лінгвокультурології. Сучасну лінгвокультурологію визначаємо як царину мовознавства інтеграційного характеру, що перебуває в завершальній стадії становлення як самостійна лінгвістична дисципліна і вивчає мову як феномен культури і культуру як феномен, створюваний мовою, в їх тісному взаємозв’язку з індивідуальною та колективною свідомістю.

Завдяки такому поєднанню мови і культури, системності мовного значення можливе пізнання як мовної моделі світу тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, так і її ідентичності.

Список літератури

- Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие. 2-е изд. М. : Флинта : Наука, 2012. 288 с.
- Башевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2004. 344 с.
- Гудков Д. Теория и практика межкультурной коммуникации. М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. 288 с.
- Красных В. В. Система координат лингвокультуры сквозь призму НОМО LOQUENS. *Язык. Культура. Сознание*. 2005. С. 61–69.
- Леви-Строс К. Структурная антропология / пер. с франц. под ред. В. В. Иванова. М. : Наука, 1985. 535 с.
- Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2012. 284 с.
- Маслова В. А. Homo lingualis в культуре. М. : Гнозис, 2007. 320 с.
- Маслова В. А. Лингвокультурология : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Изд. центр «Академия», 2004. 208 с.
- Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения. Одесса : КП ОГТ, 2014. 333 с.
- Матузкова О. П. Лингвокультура як синергія мови, культури та свідомості. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць. Одеса: ПолиПринт, 2020. Вип. 27. С. 160–172.
- Матузкова О. П. Лингвокультура та переклад : монографія. Одеса : Вид. Вадим Букаев, 2022. 226 с.
- Мацумото Д. Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 668 с.
- Осокин Ю. В. Культура. *Культурология*: энциклопедия : в 2 т. Т. I / гл. ред. и авт. проекта С. Я. Левит. М. : РОССПЭН, 2007. С. 1042.
- Пигалев А. И. Язык и культура. *Культурология* : энциклопедия : в 2 т. Т. 2 / гл. ред. и авт. проекта С. Я. Левит. М. : РОССПЭН, 2007. С. 1154–1157.
- Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. К. : ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
- Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке : монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
- Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие. М. : Слово / Slovo, 2000. 624 с.
- Фарман И. П. Язык. *Культурология*: энциклопедия: в 2 т. Т. 2 / гл. ред. и авт. проекта С. Я. Левит. М. : РОССПЭН, 2007. С. 1150–1154.

References

- Alefirenko N. F. (2012) Lingvokul'turologija: cennostno-smyslovoe prostranstvo jazyka: ucheb. posobie. 2-e izd. M.: Flinta: Nauka.
- Batsevych F. S. (2004) Osnovy komunikativnoi lnhvistyky. K.: Akademiia.
- Farman I. P. (2007) Jazyk. Kul'turologija. Jenciklopedija. V 2-h t. T. II. Gl. redaktor i avtor proekta S. Ja. Levit. M.: ROSSPJeN, 1150–1154.

- Gudkov D. (2003) Teorija i praktika mezhkul'turnoj kommunikacii. M.: ITDGK «Gnozis», 2003.
- Krasnyh V. V. (2005) Sistema koordinat lingvokul'tury skvoz' prizmu HOMO LO-QUENS. *Jazyk. Kul'tura. Soznanie*, 61–69.
- Levi-Stros K. (1985) Strukturnaja antropologija. Per. s franc. pod red. V. V. Ivanova. M.: Nauka.
- Macumoto D. (2008) Chelovek, kul'tura, psihologija. Udivitel'nye zagadki, issledovanija i otkrytija. SPb.: Prajm-EVROZNAK.
- Manakin V. M. (2012) Mova i mizhkulturna komunikatsiia Navchalnyi posibnyk. Kyiv, Vydavnychiy tsentr «Akademija».
- Maslova V. A. (2004) Lingvokul'turologija: Uchebnoe posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. M.: Izd. centr «Akademija».
- Maslova V. A. (2007) Homo lingualis v kul'ture. M.: Gnozis.
- Matuzkova E. P. (2014) Identichnost' i lingvokul'tura: metodologija izuchenija. Odessa: Izdatel'stvo KP OGT.
- Matuzkova O. P. (2020) Linhvokultura yak synerhiia movy, kultury ta svidomosti. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva. Zb.nauk.prats: Odesa: «PolyPrynt»*, 27, 160–172.
- Matuzkova O. P. (2022) Lingvokul'tura ta pereklad. Monografija. Odesa: Vid. Vadim Bukayev.
- Osokin Ju. V. (2007) Kul'tura. *Kul'turologija*. Jenciklopedija. V 2-h t. T. I. Gl. redaktor i avtor proekta S. Ja. Levit. M.: ROSSPJeN.
- Pigalev A. I. (2007) Jazyk i kul'tura. *Kul'turologija*. Jenciklopedija. V 2-h t. Tom 2. Gl. redaktor i avtor proekta S. Ja. Levit. M.: ROSSPJeN, 1154–1157.
- Pocheptsov H. H. (1999) Teoriia komunikatsii. K.: VTs «Kyivskiy universytet».
- Selivanova O. O. (2012) Svit svidomosti v movi. Myr soznanyia v yazyke. Monohrafichne vydannia. Cherkasy: Yu. Chabanenko.
- Ter-Minasova S. G. (2000) Jazyk i mezhkul'turnaja kommunikacija: Ucheb. Posobie. M.: Slovo / Slovo.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2023 року

ВІДТВОРЕНА ІНШОМОВНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІСТИЧНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ФАНТАСТИЧНОГО СВІТУ ДЖ. ТОЛКІНА

Мешкурова А. О.

аспірантка,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0009–0005–8288–6857

Стаття присвячена аналізу зображеної іншомовної комунікації у романі «Володар пернів» відомого письменника Дж. Р. Р. Толкіна. Стаття акцентує увагу на тому, що персонажне мовлення є ключовим елементом, який допомагає автору створити «живих» і переконливих персонажів у фантастичному світі. Вона розглядає роль мовлення персонажів у розкритті їхніх характеристик, думок, емоцій та взаємодії з оточуючим середовищем. Особлива увага приділяється використанню штучно створеної письменником ельфійської мови, яка надає унікальний колорит та глибину фантастичному світу. Наша розвідка показала, що проаналізовані мовні елементи сприяють зануренню читача у світ персонажів і допомагають розуміти їхні ментальні характеристики. Ельфійська мова, створена Толкіном, є однією з найбільш розвинених штучних мов у світі фантастичної літератури і має власну граматику, словник та писемність. Семантика ельфійської мови також пов'язана з її культурним та історичним контекстом. Толкін створив багатий світ Середзем'я, де ельфи були одним з основних народів. Його мови відображали особливості ельфійської культури, її цінності, світогляд та спосіб мислення. Таким чином, семантика ельфійської мови виражала не лише лексичне значення слів, але й глибше розуміння світу ельфів. Загалом, семантика ельфійської мови Толкіна була детально продумана та відтворювала багатство значень та контекстуальних нюансів. Вона стала не просто окрасою у фантастичному романі, але й важливим елементом, який допомагав поглибити розуміння та переживання читачів. Ця наукова стаття є внеском у вивчення іншомовної комунікації в літературі і розкриває важливі аспекти роману «Володар пернів» з точки зору мовознавчого аналізу. Результати цього дослідження мають значний потенціал для подальших наукових досліджень у галузі філології та літературознавства.

Ключові слова: відтворена іншомовна комунікація, персонажне мовлення, Дж. Р. Р. Толкін, «Володар пернів», ельфійська мова.

**REPRODUCED FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION
AS AN ELEMENT OF REALISTIC DEPICTION
OF J. R. R. TOLKIEN'S FANTASTIC WORLD**

Meshkurova A. O.

PhD student,

Odessa I. I. Mechnikov national university

The article is dedicated to the analysis of depicted foreign communication in the novel “The Lord of the Rings” by renowned writer J. R. R. Tolkien. It highlights that character speech is a key element that helps the author to create “lifelike” and compelling characters in Tolkien’s fantasy world. The role of characters’ speech in revealing their personalities, thoughts, emotions, and interactions with the surrounding environment is examined. Special attention is given to the use of Tolkien’s artificially created Elvish language, which adds unique color and depth to the fantasy world. This study reveals that the analyzed linguistic elements contribute to immersing the reader in the characters’ world and aid in understanding their mental characteristics. Tolkien’s Elvish language is one of the most developed constructed languages in the realm of fantasy literature, complete with its own grammar, vocabulary, and script. The semantics of the Elvish language is also intertwined with its cultural and historical context. By meticulously crafting the semantics, Tolkien not only conveys lexical meanings but also provides deeper insights into the Elven world. Overall, the semantic richness of Tolkien’s Elvish language serves as more than just an embellishment in the fantasy novel; it acts as a crucial element that enhances readers’ comprehension and emotional engagement. This scientific article contributes to the study of foreign language communication in literature and sheds light on important aspects of the novel “The Lord of the Rings” from a linguistic analysis perspective. The findings of this research hold significant potential for further scholarly investigations in the fields of philology and literary studies.

Key words: *reproduced foreign language communication, character speech, J. R. R. Tolkien, “The Lord of the Rings,” Elvish language.*

Вступ. Джон Рональд Руел Толкін був не лише письменником, а й ученим-філологом і протягом багатьох років викладав англійську мову та літературу в Оксфордському університеті. Він мав глибокі знання в царині мовознавства, і це, безумовно, вплинуло на його творчість. Письменник підкреслював, що його твори мають філологічний характер: «Ніхто не вірить мені, коли я кажу, що моя величезна книга — це спроба створити світ, у якому мова, яка відповідає моїм особистим естетичним уподобанням, могла б здаватися справжньою. Але це правда» (цит. за: Carpenter H., 2000: 502).

Толкін захоплювався створенням вигаданих мов і розвиненням мовних систем, і саме це захоплення стало основою для створення **ельфійської мовної сім'ї**, яка зустрічається в аналізованому романі «Володар пернів» («The Lord of the Rings»).

Матеріали дослідження. Центральним джерелом розвідки слугує епічний роман «фентезі» «Володар пернів» англійського письменника Дж. Толкіна. Аналіз текстів, дослідження використаної в них іншомовної комунікації дозволяють розкрити специфіку мовлення персонажів та створення реалістичного зображення фантастичного світу.

Результати та обговорення. Відправним пунктом дослідження є той факт, що одним із центральних елементів комунікації в художньому тексті є персонажне мовлення. «Саме герої оповіді є носіями або навпаки противниками ідей автора та провідниками духу зображуваного часу» (Кухаренко, 2004: 174).

Загалом, наше дослідження розширює розуміння про феномен відтвореної комунікації, протокомунікації і пов'язані із цими явищами лінгвістичні процеси (див.: Колегаєва, 2010: 102–107). Саме тому **об'єктом** дослідження є іншомовна комунікація у романі жанру «фентезі». А **предметом** розвідки — **відтворена протокомунікація**.

Протокомунікація — це вид комунікації, що відбувається безпосередньо між істотами, які використовують стандартні або нестандартні мовні або інакші засоби взаємодії. Це явище представляє неабиякий інтерес у контексті науково-фантастичної літератури, націленої на створення фантастичних світів, де діють фантастичні персонажі, які спілкуються нерідко фантастичною, не існуючою в реальності мовою.

В основі фантастичних творів лежить певна художня умовність, а саме ідея, що відтворене у тексті спілкування нереальне і вигадане, представлено як автентичне, реальне спілкування персонажів між собою. Характерною рисою жанру «фентезі» є використання **нереальних персонажів**, які ніколи не існували і не можуть існувати в реальному світі. У такому контексті фантастичні персонажі, обставини, місця чи події не мають реального аналога і є продуктом авторської художньої уяви. Це можуть бути фантастичні створіння, магичні світи, надприродні явища та інше, що перебуває поза межами реальності. В центрі нашої уваги наразі знаходяться передусім «істоти з іншого світу», які, спілкуючись, відіграють роль **«протокомунікантів»**, а їхні діалоги ви-

ступають відповідно **«протокомунікацією»**. Те, що читач зустрічає безпосередньо у тексті, є **відтвореною** або **вторинною формою комунікації**.

У фантастичних творах можуть бути представлені різноманітні форми протокомунікації, які відрізняються від звичайного мовлення, що використовується в реальному світі. Наприклад, це може бути мова істот з іншого всесвіту, телепатична комунікація, спеціальні звуки або жестові мови, які використовуються для передачі інформації.

«Легко передбачити, що сфантазовані “мови” міжцивілізаційного спілкування незрозумілі людині і кодові системи, якими послуговуються науково-фантастичні (НФ) протокомуніканти, не збігаються з вербальним англомовним кодом, засобами якого відповідна протокомунікація зображується в тексті НФ жанру. Попри всі ці “технічні” труднощі, “горизонт читацьких очікувань” має бути реалізованим і автор НФ тексту повинен у той чи інший спосіб поінформувати читача про міжцивілізаційне спілкування персонажів» (Колегаєва, 2010: 104).

Варіанти зображення комунікації з представниками інших цивілізацій у науково-фантастичній літературі можуть бути поділені на дві категорії: відтворення протоповідомлення як такого або його переклад, а також можлива комбінація обох варіантів.

Для створення ефекту автентичності та правдоподібності відтвореної комунікації Толкін використовує цілий ряд прийомів, метою яких є переконати читача, що він читає те, що «реально пролунало» у зображеному світі роману «Володар перснів». Деякі фрагменти відтвореної ельфійської мови у тексті супроводжуються словником і поясненнями щодо граматики, фонетики та писемності, які представлені у додатках до роману. В інших випадках автор наводить паралельно репліки на вигаданій мові та їх переклад англійською мовою. Іноді письменник залишає читачеві можливість самому відгадати значення ельфійських висловів на підставі ситуативного контексту.

Використання відтвореної протокомунікації в художній літературі допомагає створити унікальний та захоплюючий фантастичний світ і «спонукає читача повірити у правдоподібність контрфактичного персонажного дискурсу» (Колегаєва, 2010: 105). З іншого боку представлений у тексті англомовний переклад надає легкості і розуміння контексту.

Сам Толкін зазначив у своїх листах: «Варто наголосити, що цей процес вигадування мови був і є особистою справою, яка була спря-

мована на надання задоволення самому собі, вираження свого особистого лінгвістичного «естетичного» смаку та його флуктуацію» (Letters, 2006: 380). Вигадана ним ельфійська мова є однією з найбільш розвинених штучних мов у світі фантастичної літератури. Вперше письменник почав займатися створенням іншомовної комунікації ще у 1910 році та упродовж всього життя він активно розвивав усі аспекти ельфійської мови.

Ельфійська мовна сім'я репрезентує групу мов, що мають спільне походження, зокрема **протомову** (квенді). Слід зауважити, що вона є початковою точкою еволюції мовних форм та звукових змін, які призвели до різноманітності ельфійських мов та їхніх діалектів.

Протомова квенді була детально описана в додатках до роману «Володар Перснів», де письменник надав важливу інформацію про такі аспекти, як граматики і фонетика. Хоча протомова квенді не є безпосередньо використовуваною у творі Толкіна, вивчення її допомагає розуміти еволюцію та характеристики похідних від неї мов.

Дж. Р. Р. Толкіну вдалося створити й повністю розробити граматику та лексику як мінімум п'ятнадцяти ельфійських мов та їхніх діалектів, кожен з яких призначений для конкретних ельфійських народів: протоельфійська, загальна ельдаринська, квенья, голдогрин, телерин, синдарин, ількорин, нандорин, аварин та інші. У нашій статті продемонстровано приклади штучно створених мов **квенья** та **синдарин**, які були відображені у трилогії «Володар перснів».

Одним з найпоширеніших варіантів ельфійської мови є **квенья** (**Quenya**). Вона була створена Толкіном у 1915 році і використовується для зображення літературної мови високоосвічених ельфів. Вигадана мова має певне реальне підґрунтя: квенья базується на фінській та деяких індоєвропейських мовах, і має складну граматику з аглютинацією, тобто зі «склеюванням» префіксів та суфіксів. Автор зазначив: «Високоельфійську мову квенья було написано так, як це дозволяли її звуки, наскільки можливо наближено до латини» (The Lord of the Rings: Appendix E).

Але слід не забувати, що квенья є штучною мовою у світі фантастичної літератури, саме тому письменник підкреслював це в особистих листах: «Складові елементи у квенді різноманітні, але вони викладені самоузгодженим чином, не подібним точно до жодної мови, яку я знаю» (Letters, 2006: 129).

Іншим найпоширенішим варіантом ельфійської мови є **синдарин (Sindarin)**, який використовується переважно серед сірих ельфів. Синдарин базується на кельтських мовах, зокрема валлійській.

Толкін писав: «Жива мова західних ельфів (синдарин або сірий ельфійський) зазвичай використовується передусім у назвах. Вона має спільне походження з квеньєю, проте зміни були свідомо внесені, щоб надати їй лінгвістичний характер, дуже схожий (хоча не ідентичний) з британсько-валлійською мовою: я вважаю, що ця властивість, у певних лінгвістичних проявах, є дуже привабливою; і здається, що вона пасує до дещо “кельтського” типу легенд та оповідань про їхніх носіїв» (Letters, 2006: 194).

Одним з найбільш відомих видів писемності ельфійської мови є **тенгвар (Tengwar)**, який використовувався у фантазійному світі Толкіна. Це система, у якій кожна літера представляє певний звук або фонему.

Тенгвар був використаний для письма двох штучно створених мов — **квеньї** та **синдарину**, які відображені в аналізованому романі «Володар перснів». Унікальність полягає у його заокруглених літерах, які нагадують письмовий стиль ельфів. Цей вид писемності був детально описаний та проілюстрований в додатках до роману «Володар перснів».

Ельфійська мова Толкіна є не просто декоративним елементом у його романі. Вона є повноцінною мовою зі своїми правилами, словником, граматиною і фонетикою. Письменник присвятив багато часу розвитку цих мов, надаючи їм ефект реалістичності та відтворюючи їхній естетичний та культурний контекст.

Ельфійська мова Толкіна стала великим досягненням у створенні штучних мов, і дослідження цих мов продовжуються й досі. Вона відображає талант і глибину мислення Дж. Р. Р. Толкіна як ученого-філолога та його пристрасть до створення повноцінного художнього світу, який захоплює читачів.

«Володар перснів» став символом жанру фентезі й одним з найвпливовіших творів ХХ століття. Письменник детально працював над створенням історії, культури, народів і мов цього світу, що надає йому ефект реалістичності та глибини.

Загальновідомо, що комунікація — це процес обміну інформацією, певними фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо. Тож слід відмітити, що «неможливо зберегти достовірність мовлення, яке присутне

у художньому творі, без його головних характеристик, таких як: емоційність, спонтанність, ситуативність та інші» (Кухаренко 2004: 177).

В ельфійській мові Толкіна велика увага приділялась емоційним нюансам та відтінкам значень слів. Значення слів варіювалися залежно від контексту та ситуації спілкування. Наприклад, певні ельфійські висловлювання мають кілька відтінків емоційного забарвлення, які передаються через вибір певної лексики та граматичних конструкцій.

Персональне мовлення в романі «Володар перснів» відіграє важливу роль у розкритті характерів персонажів та передачі їхніх емоцій, думок і поглядів. Кожен герой аналізованого роману має свою унікальну манеру мовлення, яка відображає його особистість, індивідуальність, соціальний статус, культурну спадщину та інші фактори. Деякі персонажі можуть бути мовчазними або вживати мало слів, що підкреслює їхню замкнутість або загадковість. Інші персонажі можуть бути емоційними, вживати експресивні лексичні засоби і бути схильними до метафор та образності.

Крім того, важливо підкреслити те, що відтворюване персональне мовлення включає в себе інтонацію і мовні засоби акцентуації. Наприклад, використання окличних конструкцій, вигуків, спонукальних форм передає емоційну насиченість висловлювання та впливає на його емоційне забарвлення.

Аналіз нижченаведених фрагментів персонального мовлення засвідчив, що більша частина досліджених висловлювань мають емоційну насиченість. «При цьому автор не називає це безпосередньо через номінації відчуттів, емоцій та не описує їх. Навпаки персонажі розкривають свої почуття опосередковано, через емоційно забарвлену інтонацію, тому в репліку вводяться вигуки окличні та спонукальні конструкції» (Кухаренко, 2004: 177). Вони підкреслюють емоційну напруженість та важливість моменту, допомагаючи читачеві відчутти настрої і драматизм ситуації.

Наприклад: посеред ночі головних героїв Фродо, Гімлі, Піпіна, Леголаса, Арагорна та Боромира атакували варги. Варгами називають великих вовків, які співпрацюють з орками. Саме тому лунає вогняне заклинання Гендальфа, аби усі стали на захист і запалили вогонь. «*Naur an edraith ammen! Naur dan i naurhoth!*» — «Нехай вогонь порятує нас! Вогонь проти воїна-перевертня!» (Tolkien, 2005: 299). Цей фрагмент не дублюється англійською мовою, але читач розуміє зна-

чення речень контекстуально. Це стає очевидним тому, що далі автор описує полум'я, дим, світло та іскри.

Заклинання Гендальфа перед брамами Морії: «*Annon edhellen, edro hi ammen! Fennas nogothrim, lasto beth lammen!*» — «Ельфійська брама, відкрийся для нас зараз! Двері народу гномів, прислухайтесь до мого слова!» (Tolkien, 2005: 307), але двері не відчинилися відразу. Він повторював ці слова в різному порядку, змінюючи темп та пробуючи інші заклинання. Контекст допомагає зрозуміти читачу ці вирази, але досконалий переклад репрезентований у власному словнику Дж. Толкіна в кінці книги.

Гендальф знову підійшов до стіни, вдарив посохом і наказовим тоном заговорив: «*Edro, edro!*» — «Відчиняй, відчиняй!». Читач виявляється зорієнтованим стосовно змісту репліки тому, що даний фрагмент дублюється англійською мовою: «*Edro, edro!* he cried, and struck the rock with his staff. *Open, open!* he shouted, and followed it with the same command in every language that had ever been spoken in the West of Middle-earth» (Tolkien, 2005: 307).

З тіні дерев почувся голос, який наказав: «*Daro!*» — «Стій!». Леголас від здивування та зі страху впав на землю та притиснувся до стовбура дерева. Читач з легкістю сприймає зміст даного виразу завдяки тому, що герой відтворив репліку англійською мовою: «*Daro!* it said in commanding tone, and Legolas dropped back to earth in surprise and fear. He shrank against the bole of the tree. 'Stand still!' he whispered to the others. 'Do not move or speak!» (Tolkien, 2005: 342).

Фродо побачив ельфа, який прошепотів: «*Yrch!*» — «Орки!». Герой художнього твору відчув небезпеку дивлячись в темряву, затамувавши подих. Це було попередження. Ця назва фантастичних істот репрезентована у словнику ельфійської мови, а також дублюється на англійську: «*Yrch!* said Legolas, falling into his own tongue. 'Orcs!' cried Gimli» (Tolkien, 2005: 345, 386).

Біля підніжжя пагорба Фродо побачив, як Арагорн, стоячи із золотою квіткою в руках, оповитий спогадами, промовив: «*Arwen vanimelda, namárië!*» — «Прекрасна Арвен, прощай!» (Tolkien, 2005: 352). Цей вираз є відсилкою до минулого Арагорна, контекст цього фрагменту стає зрозумілим, оскільки він репрезентований у тлумачних словниках ельфійської мови.

Ельфи співали: «*Mithrandir, Mithrandir!*» — «Гендальф!» (інші назви цього персонажа налічують майже десяток імен: Gandalf the Grey,

Mithrandir, Greyhame, Grey Pilgrim, Grey Wanderer, Gandalf the White, the Wise, White Rider, Leader of the Company) (Tolkien, 2005: 359, 494, 541). Ім'я одного з головних героїв продемонстровано у тлумаченнях імен та назв у додатках до трилогії «Володар перснів».

Звернення Глорфінделя до свого коня: «*Noro lim, noro lim, Asfaloth!*» — «Скачи швидко, скачи швидко, Асфалот!». Читач спочатку читає заклик англійською, а потім — інтерпретацію ельфійською: «'Ride on! Ride on!' cried Glorfindel, and then loud and clear he called to the horse in the elf-tongue: *noro lim, noro lim, Asfaloth!*» (Tolkien, 2005: 213).

Фродо почув, як ельфи співали : «*A Elbereth Gilthoniel!*» — «О Елберете, Запалювачка Зірок!» (Tolkien, 2005: 79), але розумів не всі слова з пісні. Читач може ознайомитися з іменами у розділі тлумачення імен, який був створений Дж.Толкіном.

Ельронд розповів, що Голлум володів перснем тривалий час. Гендальф зазначив, якщо перстень потрапив у полум'я, можна буде прочитати: «*Ash nazg durbatulúk, ash nazg gimbatul, ash nazg thrakatulúk agh burzum-ishi krimpatul!*» — «Один перстень, щоб керувати ними всіма; один перстень, щоб знайти їх; один перстень, щоб привести їх усіх і зв'язати їх у темряві». Читач має змогу побачити продубльований фрагмент англійською мовою: «Out of the Black Years come the words that the Smiths of Eregion heard, and knew that they had been betrayed: «**One Ring to rule them all, One Ring to find them, One Ring to bring them all and in the Darkness bind them!**» (Tolkien: 254).

Слід підкреслити, що окличні форми та вигуки виконують важливу функцію у відтвореному мовленні персонажів. Вони передають негайні емоційні реакції героїв роману на події або ситуації, роблячи зображення їхніх реакцій більш яскравим. Використання таких лінгвістичних засобів дозволяє персонажам висловлювати здивування, захоплення, радість, страх або інші інтенсивні емоції, зробивши їх діалоги більш динамічними та захоплюючими для читачів.

Окличні форми та вигуки в романі «Володар перснів» додають реалістичності та емоційності мовленню персонажів, відтворюючи природній потік мовлення та передаючи особливості спілкування у фантастичному світі Толкіна.

Таким чином, із запропонованого аналізу вибірки можна зробити висновок, що герої демонструють емоційне забарвлення відтворених

реплік завдяки інтонації, яка виражена окличними формами та вигуками у художньому творі. Не менш важливим є контекст, оскільки однією з головних ознак усного мовлення є ситуативність.

Висновки. Дослідження іншомовної комунікації у романі «Володар перснів» відомого письменника Дж. Р. Р. Толкіна виявило, що використання персонажного мовлення має велике значення у створенні реалістичного зображення фантастичного світу.

Наша розвідка показала, що проаналізовані мовні елементи сприяють зануренню читача у світ персонажів і допомагають розуміти їхні ментальні характеристики.

Ельфійська мова, створена Толкіном, є однією з найбільш розвинутих штучних мов у світі фантастичної літератури і має власну граматику, словник та писемність.

Семантика ельфійської мови також пов'язана з її культурним та історичним контекстом. Толкін створив багатий світ Середзем'я, де ельфи були одним з основних народів. Його мови відображали особливості ельфійської культури, їхні цінності, світогляд та спосіб мислення. Таким чином, семантика ельфійської мови виражала не лише лексичне значення слів, але й глибше розуміння світу ельфів.

Загалом, семантика ельфійської мови Толкіна була детально продумана та відтворювала багатство значень та контекстуальних нюансів. Вона стала не просто окрасою у фантастичному романі, але й важливим елементом, який допомагав поглибити розуміння та переживання читачів.

Результати дослідження іншомовної комунікації у романі «Володар перснів» мають великий потенціал для подальших наукових досліджень. Вони допомагають розкрити специфіку мовлення персонажів та створення переконливого зображення фантастичного світу Дж. Толкіна.

Таким чином, іншомовна комунікація, зокрема мовлення ельфійською мовою, відіграє важливу роль у формуванні атмосфери та глибини фантастичного світу Толкіна, роблять його твори більш привабливими для читачів.

Протокомунікація, яку використовував Толкін у своїх творах, є цікавим предметом для подальшого дослідження. Цей аспект його творчості може бути досліджений з різних перспектив, включаючи лінгвістичний аналіз створених ним мов, вивчення ролі протокомунікації у переконливому створенні нереального, фантазійного світу

та його впливу на читацьке розуміння персонажів та їх міжособистісних зв'язків.

Подальше дослідження відтвореної комунікації Толкіна може зробити вагомий внесок у розуміння його творчості, а також розширити знання про лінгвістичні та літературні аспекти створення фантастичних світів.

Список літератури

- Дікінсон М. Іншомовна комунікація в романі «Володар пернів». *Міжнародний журнал досліджень фентезі*. 2012. Т. 5. С. 45–57.
- Колегаєва І. М. Зображення персонажного дискурсу як жанрово детермінований вияв комунікативної вторинності в художньому тексті. *Вісник Харківського національного університету*. Харків : ХНУ, 2010. № 896. С. 102–107.
- Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навчальний посібник для студентів старших курсів фак. англ. мови. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
- Левчук О. Мовні коди у фентезійній літературі. *Лінгвістичні студії*. 2010. Т. 8. С. 78–92.
- Лейн А. Tolkien's 'invented languages' and their speakers. *Journal of Tolkien Research*. 2017. Vol. 4, no. 1. P. 1–18.
- Флієр Ж. Ельфійська мова Толкіна: огляд і порівняння варіантів. *Мовознавство та літературознавство*. 2012. № 2. С. 45–62.
- Carpenter H. J. R. R. Tolkien: A Biography. William Morrow; Reprint edition, 2000. 304 p.
- The Letters of J. R. R. Tolkien / ed. H. Carpenter, C. Tolkien. L. : Harper Collins, 2006. 502 p.
- Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. London : Harper Collins Publishers, 2005. 1210 p.

References

- Dikinson, M. Inshomovna komunikatsiia v romani “Volodar Persniv”. *Mizhnarodnyi zhurnal doslidzhen fentezi*, 2012, t. 5, s. 45–57.
- Kolehaieva I. M. Zobrazhennia personazhnoho dyskursu yak zhanrovo determinovaniyi vyiv komunikativnoi vtorynnosti v khudozhnomu teksti. “*Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*” – Kharkiv, KhNU, 2010. — № 896. — S. 102–107.
- Kukhareno V. A. Interpretatsiia tekstu : Navchalnyi posibnyk dlia studentiv starshykh kursiv fak-iv anhl.movy / V. A. Kukhareno. — Vinnytsia: Nova knyha, 2004. — 272 s. Levchuk, O. Movni kody u fenteziinii literaturi. *Linhvistychni studii*, 2010, t. 8, s. 78–92.
- Lein, Alan. “Tolkiens invented languages and their speakers.” *Journal of Tolkien Research*, vol. 4, no. 1, 2017, pp. 1–18.

ISSN 2307–4604. Записки з романо-германської філології. 2023. Випуск 1 (50)

Fliier, Zhan. “Elfiiska mova Tolkina: ohliad i porivniannia variantiv.” *Movoznavstvo ta literaturoznavstvo*, № 2, 2010, s. 45–62.

Carpenter H. J. R. R. *Tolkien: A Biography*. William Morrow; Reprint edition, 2000. 304 p.

The Letters of J. R. R. Tolkien / ed. H. Carpenter, C. Tolkien. — L. : HarperCollins, 2006. — 502 p.

Tolkien J. R. R. *The Lord of the Rings*. London. HarperCollins Publishers, 2005. 1210 p.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2023 року

PROSODISCHE MITTEL IN DER MODERNEN DEUTSCHEN INTERAKTION

Nykyforenko I.

Doktor der philologischen Wissenschaften,
Nationale I.-I.-Metschnikow-Universität Odesa
ORCID 0000–0003–2354–8581

Der Beitrag befasst sich mit Fragen von prosodischen Mitteln in der modernen deutschen Interaktion. Prosodische Mittel lassen sich als abstrakte Größen unter phonologischem Gesichtspunkt definieren oder als artikulatorische, akustische und auditive Parameter beschreiben. Diskurspartikeln bieten ein optimales lautliches Material für die Erforschung der allgemeinen Funktionen von Prosodie, auch in Bezug auf fremdsprachliche Kommunikationsfähigkeit. In dieser Studie wird daher mittels Perzeptions- und Produktionstests der Fragestellung nachgegangen, ob sich auf Diskurspartikeln sprachübergreifende prosodische Muster identifizieren lassen und welche Formen und Funktionen diese haben. Es wird der Versuch unternommen, Inventare an Diskurspartikeln verschiedener Sprecher zu erheben, sie phonetisch zu messen und anschließend zu vergleichen. Es wird außerdem untersucht, ob und wie weit die Stellung der Diskurspartikeln durch prosodische Gegebenheiten gesteuert wird. Partikeln verdeutlichen mit entsprechenden sprachlichen Mitteln unter den gegebenen Bedingungen die Funktion des Sprechaktes, drücken Annahmen, Bewertungen oder Erwartungen bezüglich der Reaktion des Gesprächspartners, im Hinblick auf die Interaktion aus. Für den DaF-Unterricht ist es zu bemerken, dass gerade Wörter wie Partikeln den Deutschlernern besonders große Schwierigkeiten bereiten. Es soll betont werden, dass die Grundbedeutung der Diskurspartikeln immer von den Faktoren der gegebenen Sprechsituation abhängig ist. Diskurspartikeln bilden eine funktionale Gruppe, da sie interaktionale Kategorien und kontextuelle Informationen bzw. Relationen in einer vagen und besonders sprachökonomischen Weise ausdrücken. Prosodische Markierung wird als typisch für deutsche Diskurspartikeln gesehen. Unsere Studie über den aktuellen Stand der Erforschung von prosodischen Mitteln in der modernen deutschen Interaktion am Beispiel der Diskurspartikelforschung hat gezeigt, dass noch zahlreiche Fragen nicht oder erst in Ansätzen beantwortet wurden.

Schlüsselwörter: Prosodie, prosodische Mittel, prosodische Markierung, Diskurspartikeln, Interaktion, kommunikative Kompetenz, Deutsch als Fremdsprache.

MEANS OF PROSODIC DESIGN IN MODERN GERMAN INTERACTION

Nykyforenko I.

candidate of philological sciences, associate professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University

ORCID 0000–0003–2354–8581

The article is devoted to means of prosodic design in modern German interaction. Prosodic devices can be defined from a phonological point of view as abstract quantities or described as articulatory, acoustic, and auditory parameters. Discourse particles are the optimal sound material for researching the general functions of prosody, also considering the ability of foreign language communication. In this work, based on perceptual and productive analysis, it is considered whether general prosodic parameters can be identified on the basis of discourse particles, and what functions and forms they have. An attempt was made to determine the inventory of the most common German discourse particles, to describe them phonetically, and finally to compare them. In addition, it is studied how and to what extent the arrangement of discourse particles is regulated by prosodic data. Participles with the appropriate linguistic means under existing conditions clarify the function of the speech act, express the speaker's ideas, assessments or expectations regarding the reaction of the communication partner, given the interaction. When teaching German as a foreign language, it should be noted that such words as particles create the greatest difficulties for learners of this language. It should be emphasized that the main meaning of discourse particles always depends on the factors of the given speech situation. Discourse particles create a certain functional group because they express categories of interaction and co-textual information and attitudes, etc., in an undefined and especially economic way. Prosodic marking is typical of German discourse particles. Our study of the current state of prosodic design in modern German interaction using the example of discourse particles also showed that numerical issues have not yet been resolved or require further study.

Key words: *prosody, prosodic means, prosodic markers, discourse particles, interaction, communicative competence, German as a foreign language.*

Einleitung. Wo Menschen miteinander sprechen, spielt Prosodie eine bedeutende Rolle und das Material der Prosodie ist die gesprochene Sprache. Wir können ohne bestimmte Sprechmelodie, Lautstärke, bestimmtes Sprechtempo und bestimmte Artikulationsweise nichts sagen. Prosodische Phänomene sind allgegenwärtig. Allein aus diesem Grund sollten sie Bestandteil der Analyse moderner gesprochener Sprache sein, außerdem können sie distinktiv sein, d.h. prosodische Merkmale können Bedeutung, aus interaktionaler Perspektive insbesondere Handlungen, voneinander unterscheiden (Barth-Weingarten, 2014: 4).

Einen umfassenderen Begriff verwendet M. Selting, die Prosodie als Oberbegriff für diejenigen suprasegmentalen Aspekte der Rede definiert, die sich aus dem Zusammenspiel der akustischen Parameter Grundfrequenz, Intensität und Dauer in silbengroßen und größeren Domänen ergeben (Selting, 2009: 354). Dabei werden auditive Phänomene wie die Intonation im engeren Sinn, Lautheit, Länge, Pause, Sprechgeschwindigkeit und Rhythmus ausdrücklich eingeschlossen. Prosodische Merkmale sind Phänomene, die sich in der Zeit kontinuierlich verändern und sich normalerweise über mehr als ein Segment erstrecken. Dabei gilt, dass Prosodie ohne segmentelle Basis ebenso wenig existieren kann wie gesprochene Sprache ohne prosodische Eigenschaften. Daraus resultiert auch die Notwendigkeit von Forschungen mit natürlicher Sprache, wie hier angesetzt werden soll.

Gleichzeitig ist die Beschreibung des Gebrauchs prosodischer Merkmale in der deutschen Interaktion ein noch junges Forschungsgebiet. Das Ziel der Interaktionalen Linguistik (Selting, Couper-Kuhlen, 2000), den systematischen Gebrauch sprachlicher Ressourcen zur Erreichung interaktionaler Ziele zu beschreiben, widerspiegelt sich in der systematischen Untersuchung prosodisch-phonetischer Ressourcen. Inzwischen demonstriert eine Vielzahl interaktionslinguistischer Arbeiten (Selting, Couper-Kuhlen, 2001; Barth-Weingarten, Reber, Selting, 2010) überzeugend den Wert und den Fortschritt prosodisch-phonetischer Untersuchungen. Im Ergebnis dessen wenden sich zunehmend auch etablierte Ansätze interaktionslinguistischen Herangehensweisen und Erkenntnissen zu (Barth-Weingarten, Dehé, Wichmann, 2009; auch Zellers, Post, 2012). So haben sich Prosodie und Phonetik in der Interaktion zu einem produktiven und international anerkannten Forschungsgebiet entwickelt (Barth-Weingarten, 2014: 5).

Unumstritten ist die Prosodie als die Gesamtheit stimmlicher Eigenschaften wie Tonhöhe, Dauer und Lautstärke das als erstes und von der Geburt an genutzte Merkmalsbündel menschlicher Kommunikation. Durch sie lassen sich typologische Unterschiede ausmachen, also Sprachen und ganze Sprachfamilien unterscheiden (Pistor, 2017: 46). In Anlehnung an oben genannte Meinungen wird Prosodie hier also als Zusammenfassung der auditiv wahrnehmbaren Merkmale (Melodie, Akzent, Sprechgeschwindigkeit/Tempo und Tempowechsel, Sprechrhythmus, Pausen und Gesamtdauer der prosodischen Erscheinung) definiert.

Es geht um ein Plädoyer für mehr Berücksichtigung der Prosodie und allgemeiner der modernen deutschen gesprochenen Sprache. Das Ziel der

Studie ist, die Bestimmung von prosodischen Mitteln in der modernen deutschen Interaktion am Beispiel von Diskuspartikeln enger aufeinander zu beziehen und so diese umfassender und adäquater zu beschreiben.

Bekannterweise sind Partikeln Indikatoren für diskursive Zusammenhänge. Die sprachgeschichtlichen Prozesse, die einer neuen Verwendungsweise und folglich der Herausbildung eines neuen Konzepts vorausgehen, sind in den letzten Jahrzehnten verstärkt thematisiert. Der Theoriestand der Partikelforschung leidet nach wie vor unter mangelndem Bezug zu Didaktik und Deutsch als Fremdsprache-Bereich, trotzdem sind neue Theoriekonzepte in Sicht, die einen Fortschritt Partikeln anstreben.

Der vorliegende Beitrag gibt einen Überblick über prosodische Mittel und ihre wichtigsten Inhalte bei der Interaktionsforschung am Beispiel von deutschen Diskuspartikeln, die multifunktional sind und ihr Gebrauchsspektrum ohne detaillierte sequenzielle Beschreibung schwer zu fassen ist.

Diskuspartikeln oder Diskursmarker sind Wörter, die das Gespräch steuern und keine eigentliche semantische Bedeutung haben. Sie haben interaktionsstrategische Funktionen oder tragen zur Strukturierung von Äußerungen bei. Unter Diskuspartikeln sind kurze, polyfunktionale Ausdrücke zu verstehen, die kontextuelle und interaktionale Funktionen tragen und daher typischerweise in mündlicher Kommunikation vorkommen. Sie dienen der Gesprächsorganisation und Konversationssteuerung, sind Hinweise für den Hörer, wie er die Äußerung zu verstehen und einzuordnen hat. Dabei funktionieren sie implizit und sind insofern von komplexeren, expliziten metasprachlichen Markern zu unterscheiden. Das Ziel unserer Studie ist eine möglichst genaue und konsistente Beschreibung der Verknüpfung von in erster Linie gesprochen sprachlichen Äußerungen, die den Besonderheiten des mündlichen Sprachgebrauchs gerecht wird und mit klaren Kategorien arbeitet (Nykyforenko, 2020: 353).

In mündlichen Interaktionen zeigen SprecherInnen an, wann sie das Rederecht übergeben oder es behalten wollen, sie untergliedern längere Gesprächsbeiträge in kleinere Sinneinheiten, sie kontextualisieren, in welchem Zusammenhang ihr Beitrag zu einem vorherigen steht und ob und welche Art einer Äußerungsfortführung sie projizieren. Zur Bearbeitung dieser Aufgaben nutzen SprecherInnen häufig sprachliche Mittel, die dem Gegenüber explizit anzeigen, in welcher der genannten Hinsichten der Diskurs organisiert wird (Blühdorn, 2017: 234).

Material der Forschung. Prosodische Merkmale lassen sich als abstrakte Größen unter phonologischem Gesichtspunkt definieren oder als artikula-

torische, akustische und auditive Parameter beschreiben, wobei hier eine klare Abgrenzung angestrebt wird. Die einzelnen prosodischen Mittel sollen in Bezug zu den dargestellten Ansätzen und der vorgenommenen Positionierung ohne Anspruch auf Vollständigkeit so definiert werden, wie sie im Rahmen dieser Arbeit relevant sind. Es gilt natürlich zu beachten, dass prosodische Merkmale gesprochener Sprache niemals isoliert auftreten und sich wechselseitig beeinflussen (Kranich, 2016: 22).

Datengrundlage der folgenden Analyse sind mehrere deutsche Alltagsgespräche, die einem Korpus von etwa 2 Stunden entstammen, das Videoaufnahmen koprpäsentierender Interaktion und Audioaufnahmen von Gesprächen und Telefongesprächen enthält. Die meisten Beispiele kommen aus privaten Korpora, die Sprecher aus verschiedenen Regionen und Altersgruppen enthalten (sowohl Männer-, als auch Frauenstimmen, etwa 50 %/50 %). Interaktionskontexte sind: Transkripte/Gespräche zwischen Bekannten/ Kollegen, verschiedene Familientreffen, Arbeitsbesprechungen. Dazu kommen Beispiele aus den Korpora *FOLK*: Forschungs- und Lehrkorpus für gesprochenes Deutsch (www.dgd.ids-mannheim.de) und *DW* (www.learnrgerman.dw.de). Die Kollektion für die auditive Analyse enthält 36 Beispiele, in denen die gebräuchlichsten Diskurspartikeln vorhanden sind.

In einer zweigeteilten Versuchsreihe wurden Inventare an Diskurspartikeln verschiedener Sprecher in entsprechenden Kontexten erhoben, phonetisch gemessen, verglichen und anschließend in Perzeptionstests funktional klassifiziert. Dabei wird in einem ersten Schritt auf die Art und Position von Akzenten und Tönen als Kodierungsmittel der Informationsstruktur in der deutschen Interaktion eingegangen und der Beitrag der Prosodie zur Äußerungsbedeutung erfasst.

Resultate und Diskussion. Den Gegenstand unserer Studie bilden Äußerungen mit folgenden häufigsten deutschen Diskurspartikeln *bloß, denn, doch, ja, mal*. Unter Diskurspartikeln sind kurze, polyfunktionale Ausdrücke zu verstehen, die kontextuelle und interaktionale Funktionen tragen und daher typischerweise in mündlicher Kommunikation vorkommen. In jedem Kontext erfüllen deutsche Diskurspartikeln verschiedene Funktionen, unter anderem haben sie interaktionsstrategische Funktion und tragen zur Strukturierung von Äußerungen bei. Partikeln verdeutlichen mit entsprechenden sprachlichen Mitteln unter den gegebenen Bedingungen die Funktion des Sprechaktes, drücken Annahmen, Bewertungen oder Erwartungen bezüglich der Reaktion des Gesprächspartners, im Hinblick auf die Interaktion aus.

Die akustischen Daten wurden mit dem Sprach-Datenbanksystem *EMU Speech Database Systems* segmental und tonal annotiert. Auf drei segmentalen Ebenen wurden anhand der Oszillogramm- und Sonagramm-Darstellung der Beginn und das Ende des Zielwortes/einer der gegebenen Diskurspartikeln, die betonte Silbe und der darin enthaltene Vokal markiert.

Auf der tonalen Ebene erfolgte die Annotation der Tonhöhenminima und -maxima der Tonakzente, mit denen die Zielwörter/Diskurspartikeln gegebenenfalls realisiert wurden. Die Tonakzente wurden immer in Bezug zur Tonhöhen-Kontur des gesamten Zielsatzes kategorisiert. Um die absolute Tonhöhe der Akzenttöne in Semitöne umrechnen zu können, wurde als Referenzpunkt zudem der Grenzton eines jeden Zielsatzes markiert. Die Alignierung des Akzenttons (bzw. des Tonhöhen-Zielpunktes) mit der betonten Silbe kann schließlich anhand der zeitlichen Distanz zwischen dem Beginn der Silbe und dem Zeitpunkt des tonalen Labels im Verhältnis zur Gesamtdauer der Silbe berechnet werden.

Die Häufigkeitsverteilung der verschiedenen prosodischen Realisierungen für ableitbare Information nimmt im Vergleich zu gegebenen und neuen Diskursreferenten eine Zwischenposition ein. Die prosodische Markierung unterscheidet sich jedoch deutlich voneinander.

Während die prosodische Zusammengehörigkeit einer zweistelligen Relation durch einen hohen bzw. gleichbleibenden Grenzton zwischen den Konnekten signalisiert wird, wird das Gegenteil davon durch einen fallenden, separierenden Grenzton gekennzeichnet. Dadurch ergibt sich eine Unterscheidung zwischen Äußerungen, die in einer einzigen Intonationseinheit und Äußerungen, die in zwei oder mehreren Intonationseinheiten realisiert sind. Erstere entsprechen einem hohen Grad, letztere dagegen einem niedrigen Grad prosodischer Integration.

Es wurde außerdem untersucht, ob und wie weit die Stellung der Diskurspartikeln durch prosodische Gegebenheiten gesteuert wird. Von den betrachteten Gesprächen mit fünf häufigsten Diskurspartikeln waren 83 % unakzentuiert und 17 % akzentuiert. Für die unakzentuierten gilt nach M. Moroni, dass die meisten nachgestellten topikbezogen sind und die meisten vorangestellten fokusbezogen (Moroni, 2006). Soweit diese Regularitäten mit den bisher formulierten Stellungsregeln übereinstimmen, bedeuten sie eine Stärkung der Regel. Aber es gibt auch Beispiele, bei denen die prosodiebasierte Regel genauer ist.

In Alltagsinteraktionen finden sich neben der vorliegenden Verwendung von Diskurspartikeln allerdings auch Konstruktionen, bei denen die Auf-

merksamkeit der RezipientInnen auf die Interaktion selbst und zwar auf die noch ausstehende Folgeäußerung gerichtet werden soll (Blühdorn, 2017: 107). Zugleich haben sie wichtige diskursbezogene Funktionen übernommen:

1) Sie fordern einerseits die Aufmerksamkeit des Gegenübers für die als relevant hochgestufte Folgeäußerung ein und sichern damit dem/der SprecherIn das Rederecht;

2) zum andern steuern sie als die intersubjektive Ausrichtung zwischen dem/der SprecherIn und dem Gegenüber. Was erhalten bleibt, ist die direkte Aufforderung an das Gegenüber zur gemeinsamen Aufmerksamkeitsausrichtung auf etwas in beidseitiger Reichweite (Blühdorn, 2017: 124).

Zur Veranschaulichung könnten aus unserem Korpus Fragesätze genommen werden. Fragesätze mit Diskurspartikeln zeigen nicht nur, was an Information fehlt oder nicht verstanden wurde, sondern auch, was ein Sprecher schon weiß und voraussetzt, zum Beispiel:

*Entschuldigung, könnten sie mir bitte **mal** helfen?*

*Hast du **denn** wirklich keine Zeit?*

*Das hat sie **ja** absichtlich gemacht? Oder?*

In Reaktionen auf Fragen orientieren sich Gesprächsteilnehmer nämlich an (formalen) Relevanzen. Eine nicht den formal, inhaltlich, und interaktional relevant gemachten Dimensionen entsprechende Antwort ist damit als Ressource zu begreifen (Blühdorn, 2017: 188). Folgende Beispiele veranschaulichen solche Situationen:

*Wir haben kein Zimmer für Sie reserviert. — Das ist **doch** nicht in Ordnung!*

*Der Blumenstrauß ist für dich! — Das ist aber nett von dir! Das ist **ja** toll!*

*Nach der Werkstatt bin ich mit dem Auto etwa 10 Kilometer gefahren. — Keine Ahnung, was es sein kann... Es liegt **bloß** an Bremsen...*

Diskurspartikeln bilden zumeist keine eigene prosodische Einheit, sondern sind als Bestandteil der folgenden Intonationsphrase realisiert. Zwischen den kognitiv-pragmatischen Ebenen und ihrer grammatischen Kodierung durch Syntax und Prosodie besteht ein deutlicher Zusammenhang.

Zusammenfassend kann man sagen, dass die Annahme von ausgewiesenen Positionen eine Auswirkung auf die Partikel-Abfolge haben kann; allerdings nur, wenn die Sequenz auch in entsprechenden Positionen zu finden ist. Das bedeutet, dass authentische Sprecher in satzfinalen Positionen gezielt einen starken Primärakzent auf dem Adverb verwenden und es kontextuell kontrastieren, wogegen Partikel nicht immer eine solche proso-

disch hervorgehobene Markierung aufweist. Die Varianz außerhalb solcher ausgewiesenen Positionen ist jedoch nicht auf prosodische Rhythmus- oder Akzentstrukturen zurückführbar.

Wie Sprachforscher bestätigen, kommen die meisten Diskurspartikeln nur in bestimmten Satzmodi vor oder haben in unterschiedlichen Satzmodi unterschiedliche Funktion oder Bedeutung. Soweit Satzmodi auch prosodische Besonderheiten aufweisen, kann sich daraus eine Interaktion zwischen Partikeln und Prosodie ergeben.

Schlussfolgerung. Für den DaF-Unterricht ist es zu bemerken, dass gerade Wörter wie Partikeln den Deutschlernern besonders große Schwierigkeiten bereiten. Es soll betont werden, dass die Grundbedeutung der Diskurspartikeln immer von den Faktoren der gegebenen Sprechsituation abhängig ist. Diskurspartikeln bilden eine funktionale Gruppe, da sie interaktionale Kategorien und kontextuelle Informationen bzw. Relationen in einer vagen und besonders sprachökonomischen Weise ausdrücken (Nykyforenko, 2020: 351).

Unsere Studie liefert insgesamt ein weitgehend einheitliches Ergebnis in Bezug auf die prosodische (De-)Kodierung der Interaktion mit Diskurspartikeln im Deutschen. Dies bedeutet, dass die Präferenzen für verschiedene prosodische Realisierungen und die Bewertungen ihrer Angemessenheit in Bezug auf verschiedene Informationsstatustypen generell übereinstimmen. Zudem ist auch ein deutlicher Zusammenhang zwischen diesen Ergebnissen und dem wahrgenommenen Grad der Gegebenheit, mit dem eine prosodische Realisierung einhergeht, festzustellen. Ein entscheidendes Ergebnis ist zunächst, dass die schrittweise Abstufung der Gegebenheit von Referenten im Kontext mit einer ebenfalls schrittweisen Veränderung in der Produktion und Perzeption einhergeht. In der Produktion handelt es sich um Tendenzen für bestimmte Akzentpositionen und -typen. In der Perzeption geht es dagegen um die wahrgenommene prosodische Angemessenheit verschiedener Akzentpositionen.

Die Untersuchung hat ergeben, dass Diskurspartikeln in Zusammenarbeit von Form und Position Aspekte der folgenden Äußerung projizieren und damit eine konkrete Verstehens- und Kooperationsanweisung geben. Mit dem genaueren Fassen der Eigenschaften kann den Partikeln eine deutlichere Gelenkfunktion und somit ein klarerer Status als Diskursmarker zugeschrieben werden (Blühdorn, 2017: 200).

Prosodische Markierung wird als typisch für Diskurspartikeln gesehen. Unsere Studie über den aktuellen Stand der Erforschung von prosodischen

Mitteln in der modernen deutschen Interaktion am Beispiel der Diskurspartikelforschung hat gezeigt, dass noch zahlreiche Fragen nicht oder erst in Ansätzen beantwortet wurden. Es ist immer noch unklar, wie viele und welche Diskurspartikeln es mit welcher Häufigkeit und mit welchen Funktionen in der mündlichen interaktionalen Sprache gibt (Nykyforenko, 2020: 357). Hinsichtlich ihrer eigenen prosodischen Realisierbarkeit sind Diskurspartikeln von allen Konnektoren am wenigsten flexibel, sie gelten zumeist als nicht akzentuierbar. Das Stellungsverhalten von Partikeln wird von Informationsstruktur und Prosodie stark beeinflusst.

Wie U. Hirschfeld sagt, wer „angemessen artikulieren und intonieren will, muss die entsprechenden Wörter zunächst einmal „richtig“ hören können“ (Hirschfeld, 2019: 34). Die phonologische Kodierung stellt wichtige Verbindung zwischen syntaktischer Struktur und Bedeutung dar und ist dafür zuständig, prosodische Strukturen zu erzeugen, die für das vollständige Verstehen von Sprache unumgänglich sind. Wenn das aber in der Muttersprache automatisch verläuft, soll der nicht muttersprachliche DaF Lernende dafür sensibilisiert werden, beim Sprechen solch eine Soll /Soll Nicht Intonation in Anspruch zu nehmen und den syntaktischen Einheiten die für den jeweiligen Kontext richtigen informationsstrukturellen Kategorien und Tonhöhenakzente zuzuordnen (Cosentino, 2022: 45). Gerade aus diesem Grund müsste das Training phonologischer Bewusstheit — der Fähigkeit, die lautliche Struktur einer Sprache zu erkennen bzw. bewusst und adäquat einsetzen zu können — bei der Förderung der kommunikativen Kompetenz eine Schlüsselrolle spielen. Dennoch ist hier weiterführende Forschungsarbeit nötig. Eine wesentliche Aufgabe dieser sollte demnach darin bestehen, weitere Analysen zu diesem Thema bereitzustellen und die Ergebnisse der unterschiedlichen Forschungsrichtungen noch stärker in die Praxis zu integrieren.

Referenzliste

Barth-Weingarten D., Szczepek R. B. Prosodie und Phonetik in der Interaktion / Prosody and phonetics in interaction: Hinführung, Termini, Methoden. Mannheim : Verlag für Gesprächsforschung, 2014. S. 4–19. URL: <http://verlag-gespraechsforschung.de/2014/pdf/prosodie.pdf>

Baumann S., Röhr Ch. T., Grice M. Prosodische (De-)Kodierung des Informationsstatus im Deutschen. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft: de Gruyter*. 2015. 34(1). S. 1–42.

Blühdorn H., Deppermann H. H. A., Spranz-Fogasy Th. (Hrsg.) Diskursmarker im Deutschen Reflexionen und Analysen. Göttingen : Verlag für Gesprächsfor-

schung, 2017. 337 S. URL: <http://verlag-gespraechsforschung.de/2017/pdf/diskursmarker.pdf>

Cosentino G. Die Integration prosodischen und syntaktischen Wissens bei der Ermittlung der *Textkohärenz im schriftlichen Textverstehen*. *Linguistik online*. 2022. Vol. 117. № 5. S. 23–47. DOI: <https://doi.org/10.13092/lo.117.9041>

Eibl-Eibesfeldt I. Elementare Interaktionsstrategien und sprachliches Handeln, 1998. URL: https://www.zobodat.at/pdf/Matreier-Gespraech_1998_0009–0035.pdf

Hirschfeld U. Kontrastive Phonologie/Phonetik Italienisch — Deutsch und Empfehlungen für die Unterrichtspraxis (DaF an Universitäten). *Di Meola C., Gerdes J., Tonelli L. (eds.): Germanistische Linguistik und DaF Didaktik*. Berlin : Frank & Timme, 2019. S. 33–46.

Kranich W. Sprechwissenschaftliche Grundlagen der Prosodieperzeption. Berlin : Frank & Timme GmbH. Schriften zur Sprechwissenschaft und Phonetik. 2016. Bd. 4. 412 S.

Moroni M. Interaktion zwischen Fokus-Hintergrund-Gliederung und syntaktischer Stellung der Modalpartikeln in der gesprochenen deutschen Gegenwartssprache. *Foschi Albert M., Hepp M., Neuland E. (Hg.), Texte in Sprachforschung und Sprachunterricht*. Pisaner Fachtagung 2004 zu neuen Wegen der italienisch-deutschen Kooperation. München : Iudicium Verlag, 2006.

Nykyforenko I. Diskurspartikel und ihre interaktionsstrategische Funktion. *Записки з романо-германської філології*. 2020. 1 (44). С. 351–359. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2020.1\(44\).211028](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2020.1(44).211028)

Pavlova A. Geh ruhig: Die Rolle der Prosodie bei der Auflösung von Ambiguitäten. *Lebende Sprachen*. 2021. Vol. 66, no. 1. P. 1–53. URL: <https://doi.org/10.1515/les-2021–0001>

Pistor T. Prosodische Universalien bei Diskurspartikeln. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Franz Steiner Verlag, 2017. Bd. 84. H. 1. S. 46–76. URL: <https://www.jstor.org/stable/26487139>

Selting M. Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem 2 (GAT 2). *Gesprächsforschung — Onlinezeitschrift zur verbalen Interaktion*. Ausgabe 10, 2009. S. 353–402. URL: <http://www.gespraechsforschung-ozs.de/heft2009/px-gat2.pdf>

Vorderwülbecke K. Da ist Musik drin — Prosodie, gesprochene Sprache und Grammatik. *Breindl E., Gunkel L., Strecker B. (Hrsg.). Grammatische Untersuchungen. Analysen und Reflexionen*. Gisela Zifonun zum 60. Geburtstag. Tübingen: Narr, 2006. S. 567–580. URL: <https://d-nb.info/1151879487/34>

References

Barth-Weingarten, D., Szczepek Reed, B. (2014). Prosodie und Phonetik in der Interaktion / Prosody and phonetics in interaction: Hinführung, Termini, Methoden. Mannheim: Verlag für Gesprächsforschung, 4–19. URL: <http://verlag-gespraechsforschung.de/2014/pdf/prosodie.pdf>

- Baumann, S., Röhr, Ch.T., Grice, M. (2015). Prosodische (De-)Kodierung des Informationsstatus im Deutschen // *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*: de Gruyter. 34(1), 1–42.
- Blühdorn, H., Deppermann Henrike Helmer, A., Spranz-Fogasy, Th. (2017). Diskursmarker im Deutschen Reflexionen und Analysen. Göttingen: Verlag für Gesprächsforschung. 337. URL: <http://verlag-gespraechsforschung.de/2017/pdf/diskursmarker.pdf>
- Cosentino, G. (2022). Die Integration prosodischen und syntaktischen Wissens bei der Ermittlung der Textkohärenz im schriftlichen Textverstehen. — *Linguistik online*, vol. 117. № 5, 23–47. DOI: <https://doi.org/10.13092/lo.117.9041>
- Eibl-Eibesfeldt, I. (1998). Elementare Interaktionsstrategien und sprachliches Handeln. URL: https://www.zobodat.at/pdf/Matreier-Gespraech_1998_0009–0035.pdf
- Hirschfeld, U. (2019). Kontrastive Phonologie/Phonetik Italienisch — Deutsch und Empfehlungen für die Unterrichtspraxis (DaF an Universitäten). In: Di Meola C./Gerdes J./Tonelli L. (eds.): *Germanistische Linguistik und DaF Didaktik*. Berlin: Frank & Timme, 33–46.
- Kranich, W. (2016): *Sprechwissenschaftliche Grundlagen der Prosodieperzeption*. Berlin: Frank & Timme GmbH. Schriften zur Sprechwissenschaft und Phonetik Bd. 4, 412.
- Moroni, M. (2006). Interaktion zwischen Fokus-Hintergrund-Gliederung und syntaktischer Stellung der Modalpartikeln in der gesprochenen deutschen Gegenwartssprache. In: Foschi Albert, M./Hepp, M./Neuland, E. (Hg.): *Texte in Sprachforschung und Sprachunterricht. Pisaner Fachtagung 2004 zu neuen Wegen der italienisch-deutschen Kooperation*. München: iudicium Verlag.
- Nykyforenko, I. (2020). Diskurspartikel und ihre interaktionsstrategische Funktion In: *Zapysky z romano-germanskoi philologii*, 1 (44), 351–359. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2020.1\(44\).211028](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2020.1(44).211028)
- Pavlova, A. (2021). „„Geh ruhig“: Die Rolle der Prosodie bei der Auflösung von Ambiguitäten“ *Lebende Sprachen*, vol. 66, no. 1, pp. 1–53. <https://doi.org/10.1515/les-2021–0001>
- Pistor, T. (2017). Prosodische Universalien bei Diskurspartikeln. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Bd. 84. H. 1. Franz Steiner Verlag, 46–76. URL: <https://www.jstor.org/stable/26487139>
- Selting M. (2009): Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem 2 (GAT 2). In: *Gesprächsforschung — Onlinezeitschrift zur verbalen Interaktion*. Ausgabe 10, 353–402. URL: <http://www.gespraechsforschung-ozs.de/heft2009/px-gat2.pdf>
- Vorderwülbecke, K. (2006). Da ist Musik drin — Prosodie, gesprochene Sprache und Grammatik. In: Breindl E./Gunkel L./Strecker B. (Hrsg.): *Grammatische Untersuchungen. Analysen und Reflexionen*. Gisela Zifonun zum 60. Geburtstag. Tübingen: Narr, 567–580. URL: <https://d-nb.info/1151879487/34>

Стаття надійшла до редакції 13.05.2023 року

УДК 81–119

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285562](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285562)

ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ

Пастернак Т. А.

кандидат філологічних наук, доцент,
Національна академія Служби безпеки України
ORCID 0000–0003–0589–6881

Стаття присвячена дослідженню еволюції стилістичних засобів виразності у наукових розвідках і зародженню науки стилістики. Методологічну базу складають загальнонаукові методи: аналіз, синтез і узагальнення інформації з історичних джерел та практичних досліджень науковців у сфері стилістики та риторики. Аналіз виявив, що стилістичні засоби виразності, як ефективний і ефектний спосіб вираження думки й впливу на аудиторію, сприяли виникненню такої науки як стилістика. Головними джерелами стилістики стали народна мова, діалекти, класична і сучасна література, мовотворчість діячів культури та мовлення засобів масової інформації. Теоретичним підґрунтям розвитку стилістики стали риторика, лінгвістика, психологія та логіка. Узагальнено стилістику можна визначити як лінгвістичну науку про засоби виразності й про закономірності функціонування (вживання) мови, обумовлені найбільш доцільним використанням у тексті мовних одиниць у залежності від змісту висловлювання, цілей, ситуації й сфери спілкування. У статті також розглядається питання класифікації стилістичних засобів виразності у сучасній вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці. Через різноплановість і багатаспектність цього питання у сучасній стилістиці спостерігається певне різноманіття підходів до класифікації стилістичних засобів виразності. В залежності від фокусу аналізу дослідники виділяють: лексико-граматичну, риторичну, дискурсивно-прагматичну, функціонально-стилістичну класифікації, а також класифікацію емоційної мови, стилістичних фігур і стилістичних прийомів. В англомовній традиції стилістичні засоби виразності класифікують за типом впливу на цільову аудиторію: аргументи (logos); емоції (pathos); авторитет (ethos); доречність (kairos). Інший підхід передбачає поділ риторичних фігур на 3 різнопланові групи: звукоімітуючі (sound-related), синтаксичні (order-related) та семантичні (meaning-related).

Ключові слова: стилістичні засоби виразності, стилістика, генеза, класифікація стилістичних засобів виразності, стилістичні фігури, стилістичні прийоми.

TO THE QUESTION OF GENESIS OF STYLISTIC DEVICES

Pasternak T.

candidate of philological sciences, associate professor,
National Academy of the Security Service of Ukraine

The article is devoted to the study of the evolution of stylistic devices in scientific research and the birth of stylistics. The methodological base consists of general scientific methods: analysis, synthesis and generalization of information from historical sources and practical research of scientists in stylistics and rhetoric. The analysis revealed that stylistic devices, as an efficient and impactful way of expressing thoughts and influencing the audience, contributed to the emergence of such a science as stylistics. The main sources of stylistics were the national language, dialects, classical and modern literature, works of artists, and mass media. The theoretical basis for the development of stylistics was rhetoric, linguistics, psychology and logic. Stylistics can be broadly defined as the linguistic science of the means of expression and the regularities of the functioning of language, determined by the most appropriate use of language units in the text, depending on the content of the statement, goals, situation and sphere of communication. The article also considers the issue of classification of stylistic devices in modern domestic and foreign linguistics. Due to the diversity and multifacet nature of this issue in modern stylistics, there is a certain variety of approaches to the classification of stylistic devices. Depending on the focus of the analysis, researchers distinguish: lexical-grammatical, rhetorical, discursive-pragmatic, functional-stylistic classifications, as well as the classification of emotional language, stylistic figures and stylistic techniques. In the English-speaking tradition, stylistic devices are classified by the type of influence on the target audience: logos, pathos, ethos, and kairos. Another approach involves the division of rhetorical figures into 3 diverse groups: sound-related, order-related and meaning-related.

Key words: *stylistic devices, stylistics, genesis, classification of stylistic devices, stylistic figures, stylistic techniques.*

Вступ. У сучасному світі, де мовна комунікація відіграє важливу роль у багатьох сферах життя, використання стилістичних засобів виразності є важливою складовою успішного спілкування. Вони є ключовим елементом мовного процесу в цілому, допомагають виразніше передавати думки, почуття та емоції, створюють ефектність тексту та забезпечують його естетичну цінність. Найчастіше ми можемо зустріти стилістичні засоби у літературі, де вони створюють образи персонажів, передають їхні почуття та емоції, змушують читача переживати історію. Однак вони відіграють свою роль не тільки в літературі, але й в інших сферах життя — від бізнес-комунікації до науки, політики та мистецтва. Промови ораторів наповнені метафорами, порівняння-

ми, фразеологічними зворотами тощо, щоб зробити мовлення більш переконливим, ефектним та емоційним. Тому ми присвятили нашу статтю дослідженню еволюції стилістичних засобів виразності у наукових пошуках з метою прослідкувати формування такої науки, як стилістика.

Методи дослідження. У дослідженні були використані загальнонаукові методи: аналіз, синтез і узагальнення інформації з історичних джерел та практичних досліджень науковців у сфері стилістики та риторики.

Результати та обговорення. У другій половині ХХ століття предметом досліджень у лінгвістиці стали засоби виразності, зокрема в риторичному дискурсі, що призвело до виникнення й розвитку окремої науки — стилістики. Стилiстична система мови формувалася протягом віків з елементів усіх мовних рівнів, що набули стилістичної маркованості на різних етапах розвитку мови. Вона розширювалася за рахунок соціальних і територіальних діалектів, запозичень з інших культур. Головними джерелами стилістики стали народна мова, діалекти, класична і сучасна література, мовотворчість визначних діячів культури та мовлення засобів масової інформації. Корені саме української стилістики сягають давньої слов'янської міфології, античних давньогрецьких і давньоримських джерел, біблійних джерел, писемних пам'яток, традицій давньої книжної літературної мови, спадщини культурологічних течій, наукових шкіл і осередків України.

Європейська стилістика бере витоки з давньогрецької риторики, яка відігравала надзвичайно важливу роль у державах Стародавньої Греції та Риму. Риторичку використовували для розвитку навичок спілкування та аргументації, а також для демонстрації влади та авторитету.

На процес формування і розвиток стилістики англійської мови вплинули такі фактори як розвиток літературної мови, національні та регіональні суспільно-побутові особливості, релігійні та політичні події, а також інші мови та культури. Варто також зазначити суттєвий вплив грецької і латинської мови і культури: в офіційному мовленні та літературі почали часто використовувати латинські терміни та вирази.

У ХІХ столітті, з поширенням національних мов та зростанням літературних традицій у країнах Європи, стилістика стала засобом відтворення національної ідентичності. Саме тоді відбулося створення

багатьох важливих стилістичних шкіл, які дали початок новим напрямам у літературі та мистецтві.

Дослідження стилістичних засобів виразності нерозривно пов'язане з літературою, лінгвістикою, риторикою, соціологією та іншими науками, де мова є знаряддям впливу, переконання та формування світогляду.

Теоретичним підґрунтям розвитку такої науки як стилістика стали також лінгвістика, психологія та логіка.

Лінгвістика займається вивченням мови, її структури та функцій. Вона досліджує звуки, слова, граматичні конструкції та смислові відношення між ними. З точки зору лінгвістики, засоби виразності в мові пов'язані зі звуковою та семантичною структурою мови. Лінгвісти досліджують різноманітні фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні засоби, які допомагають передати різні емоції та почуття.

Психологія вивчає поведінку та психічні процеси людини. Вона займається вивченням реакції людини. Психологи досліджують, які засоби виразності в мові найефективніші для передачі різних емоцій та почуттів. Вони вивчають, які мовні засоби сприяють формуванню певних уявлень та переконань у людей.

Логіка вивчає правила мислення та аргументації. Вона допомагає визначати, які засоби виразності в мові використовуються для передачі різних аргументів, тез та контраргументів, як зробити текст логічним та переконливим.

Однак першоджерелом стилістики вважається риторика. Риторика — це наука про мистецтво переконання, яка вивчає різні способи впливу на слухачів або читачів за допомогою мови. Одним з основних завдань риторики є виявлення та аналіз різних мовних засобів та стратегій, які можуть допомогти впливати на слухачів або читачів.

У літературі вивчення стилістичних засобів виразності асоціюється з художніми тропами, такими як метафора, порівняння, персоніфікація тощо, які використовуються для передачі художніх відтінків та створення певних «ефектів» сприйняття.

Структура, функції та ефекти стилістичних засобів виразності вивчаються з різних ракурсів, залежно від контексту, в якому вони використовуються. Наприклад, в літературних текстах стилістичні засоби розглядаються з погляду їхньої ролі у створенні образів та атмосфери твору, і навіть впливу на емоційне й естетичне сприйняття читача.

У лінгвістиці засоби виразності розглядаються в контексті їхньої мовної природи, у взаємодії граматичних, лексичних та синтаксичних елементів. Також досліджуються механізми та принципи функціонування стилістичних засобів у різних жанрах та типах текстів.

У риторичній стилістичній засоби розглядаються з погляду їхньої ролі у переконанні аудиторії, зокрема використанні спеціальних та специфічних мовних прийомів та стратегій комунікації.

Стилістичні засоби виразності також вивчаються в рамках інших дисциплін, наприклад, у психології чи культурології, залежно від того, який аспект їхнього функціонування є важливим для конкретного дослідження.

Оскільки у другій половині ХХ ст. засоби виразності набули особливої ваги й актуальності, особливо в риторичній, було виокремлено окрему галузь науки — стилістику, об'єкт дослідження якої далеко вийшов за межі вивчення художнього мовлення.

Бурхливо розвивається функціональна стилістика, яка виходить за межі тексту. У цьому контексті зокрема науковці празької лінгвістичної школи розглядали будь-який текст, як результат вибору мовцем певних мовних форм і засобів (фонетичних, граматичних, лексичних, синтаксичних) із запропонованих мовних ресурсів і їх поєднання в мовленнєвому акті залежно від функції. Таке тлумачення стилю стало підґрунтям для виокремлення функціональних стилів, кожен з яких мав свої специфічні засоби виразності.

Узагальнено стилістику можна визначити як лінгвістичну науку про засоби виразності і про закономірності функціонування (вживання) мови, обумовлених найбільш доцільним використанням в тексті мовних одиниць в залежності від змісту висловлювання, цілей, ситуації та сфери спілкування.

Стилістика вивчає засоби виразності з погляду їх багатфункціональності, можливості їх вживання в різних стилях мови, а не просто з'ясовує їх лінгвістичну природу.

У сучасній стилістиці спостерігається певне різноманіття підходів до класифікації стилістичних засобів виразності. В залежності від фокусу аналізу дослідники виділяють такі:

– лексико-граматична класифікація — зосереджується на лексичних одиницях та граматичних структурах, що використовуються в тексті, аналізує вибір лексико-граматичних засобів мовцем, син-

таксис та структуру речення (Мороховський, Воробйова, Лихошерст, 1991; Капелюшний, 2007; Кухаренко, 2000);

– риторична класифікація — зосереджується на засобах, за допомогою яких мова використовується для переконання чи впливу на аудиторію, досліджує такі явища, як образність мови, літературні прийоми та риторичні стратегії (Арістотель, 2000; Квінтіліан (Quintilian); Цицерон, 1998);

– дискурсивно-прагматична класифікація — акцентує увагу на способах використання мови в контексті та на тому, як контекст впливає на значення мови; досліджує такі явища, як реєстр, жанр та прагматичні функції (Кравченко 2017; Leech, 1983; van Dijk, 1981);

– класифікація емоційної мови — зосереджується на використанні мови для вираження емоцій; вивчає емоційно забарвлену лексику, вигуки та вставні слова (Lakoff and Turner, 1989; Wierzbicka, 1997);

– класифікація стилістичних фігур — орієнтується на використання стилістичних фігур, таких як метафора, порівняння, персоніфікація, гіпербола, оксюморон та ін. (Домбровський, 1993; Коваль, 1987; Коломієць, 2019; Шерех, 1951);

– функціонально-стилістична класифікація — фокусується на дослідженні функцій, які текст або дискурс виконують у спілкуванні, та ресурсах, що використовуються для виконання певної функції (Мацько, Сидоренко, Мацько, 2003);

– класифікація стилістичних прийомів — фокусується на різних стилістичних прийомах, що використовуються в тексті, таких як повторення, паралелізм, антитеза, асонанс та ін. (Коломієць, 2019).

Варто зазначити, що засоби виразності та стилістичні прийоми, якими оперує сучасна стилістика, — це два різних поняття, хоча вони мають багато спільного. Усі стилістичні прийоми є засобами виразності, однак не всі виразальні засоби є стилістичними прийомами. Просте висловлювання можна перетворити на експресивне або емоційне за допомогою засобів виразності на різних рівнях: фонетичному (наголос, інтонація, паузація, ритм), морфологічному (афіксація), синтаксичному (інверсія, емоційні граматичні конструкції). Засоби виразності мають більший ступінь передбачуваності в порівнянні зі стилістичним прийомом. А стилістичний прийом використовує можливість мовного висловлювання для створення іноді дивних форм прояву мови, які межують з парадоксальністю вживання.

До стилістичних прийомів відносяться стилістичні фігури і тропи, синтаксичні або стилістичні фігури, що підвищують емоційність і експресивність висловлювань через нетипову синтаксичну побудову.

Всі стилістичні прийоми з різних рівнів стилістики взаємопов'язані і не можуть функціонувати окремо один від одного. Одні й ті ж стилістичні прийоми можуть належати до різних рівнів стилістики. Тому існує багато класифікацій стилістичних прийомів різних учених.

У роботі «Стилістика української мови» Мацько Л. І., Сидоренко О. М. та Мацько О. М. згадують вчених Цицерона (Цицерон, 1998) та Квінтіліана (Quintilian), які поділили стилістичні засоби на фігури та тропи, однак досі продовжуються суперечки через багатоаспектність явища «тропи» (Мацько, Сидоренко, Мацько, 2003: 32). А. П. Коваль визначає тропи так: «Слова і словосполучення, вжиті в переносному значенні з метою створення образу. Тропи вживаються майже в усіх стилях нашої мови, проте питома вага їх неоднакова. До тропів належать епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола, літота, іронія, алегорія, персоніфікація, перифраз» (Коваль, 1987: 23). А. С. Попович дещо розширює перелік основних видів тропів, до яких додає мейозис, антифразис, астеїзм, евфемізм, дисфемізм, антономазію, гру слів і катахрезу (Попович, Марчук, 2017: 40).

Загалом, різниця між поняттями «тропи» і «фігури» досі залишається дискусійним питанням серед науковців. Спрощено таке протиставлення можна пояснити: тропи завжди стосуються одного слова або висловлювання, а фігури — вважаються явищем на рівні групи слів. Тропи використовували для того, щоб виділити основну думку, збагатити та прикрасити мовлення, тому сьогодні вони вважаються видом фігур.

Фігури в свою чергу поділяються на 3 категорії: 1) фігури заміни/заміщення (тропи); 2) фігури сумісності; 3) фігури протилежності.

Фігури заміни/заміщення включають в себе: фігури якості і кількості.

Фігури якості виникають при порівнянні якостей та властивостей двох різнорідних предметів зі спільною якісною ознакою: метафора з її різновидами: антономазією, персоніфікацією й алегорією; та метонімія з її різновидами: синекдохою, перифразом, евфемізмом та іронією.

Фігури кількості виникають при порівнянні різнорідних предметів зі спільною для них кількісною ознакою — гіпербола або мейозис.

Фігури сумісності — це фігури, які використовуються в стилістиці для створення зв'язку між різними елементами тексту. Вони допомагають забезпечити логічність, послідовність та гармонію. Деякі з найпоширеніших фігур сумісності в стилістиці включають: анафору, епіфору, анадиплосис, паралелізм, хіазм, повторення.

Фігури протилежності — це фігури, які використовуються для протиставлення протилежних ідей або понять з метою створення контрасту та підсилення враження в тексті. До них входять: оксюморон, антитеза, інверсія.

В англійській традиції стилістичні засоби виразності поділяють за типом впливу на цільову аудиторію на 4 категорії: аргументи (logos); емоції (pathos); авторитет (ethos); доречність (kairos). Серед найпоширеніших виділяють: алітерацію, какофонію, ониматопею, гумор, анафору, мейозис, гіперболу, апофазис, анаколуп, хіазм, анадиплосис, внутрішній діалог, гіперболу, перелічування, антифразис (Somers).

Інша класифікація умовно ділить риторичні фігури на 3 різнопланові групи: звукоімітуючі (sound-related): алітерація, асонанс і каламбур; синтаксичні (order-related): анафора, анастрофа, асиндетон, хіазм, полісиндетон та ін.; семантичні (meaning-related): літота, метафора, метонімія, оксюморон, порівняння, синекдоха та ін. (Vallotto).

Висновки. Дослідження стилістичних засобів виразності у ракурсі їх узагальнення й категоризації сприяє кращому розумінню національних особливостей мови, характеру й психологічних характеристик носіїв мови, прогнозуванню моделей поведінки тощо, тому дослідження у цьому напрямку, на наш погляд, є перспективними й багатообіцяючими.

Список літератури

- Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К. : Основи, 2000. 239 с.
- Домбровський В. Українська стилістика й ритміка. Українська поезика. Мюнхен : München Monachii, 1993. 175 с.
- Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероблене. Львів : ПАЮ, 2007. 400 с.
- Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ, 1987.
- Коломієць І. І. Стилiстика української мови : навчально-методичний посiбник для студентiв-фiлологiв закладiв вищої освiти. Умань : Вiзавi, 2019. 240 с.
- Кухаренко В. А. Практикум зi стилiстики англiйської мови. Вiнниця : Нова Книга, 2000. 160 с.

- Кравченко Н. К. Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия. Киев : Интерсервис, 2017. 286 с.
- Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
- Мороховський А. Н., Воробйова О. П., Лихошерст Н. І. Стилістика англійської мови : підручник. К. : Вища школа, 1991. 272 с.
- Попович А. С., Марчук Л. М. Стилістика української мови : навчально-методичний посібник / за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
- Цицерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів / пер. з лат. В. Литвинова. К. : Основи, 1998. 476 с.
- Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Молоде життя, 1951. 402 с.
- van Dijk Teun A. Studies in the pragmatics of discourse. The Hague ; Berlin : Mouton, 1981.
- Lakoff G., Turner M. More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor. Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1989.
- Leech G. H. Principles of Pragmatics. NY ; London : Longman, 1983. 250 p.
- Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511521256>
- Quintilian: Institutio Oratoria. URL: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Quintilian/Institutio_Oratoria/home.html (дата звернення: 14.07.2023).
- Somers J. What Is a Rhetorical Device? Definition, List, Examples. ThoughtCo, Aug. 27, 2020. URL: [thoughtco.com/rhetorical-devices-4169905](https://www.thoughtco.com/rhetorical-devices-4169905) (дата звернення: 14.07.2023).
- Vallotto D. The 20 Most Common Rhetorical Devices (With Examples). December 12, 2022. URL: <https://www.babbel.com/en/magazine/most-common-rhetorical-techniques> (дата звернення: 14.07.2023).

References

- Aristotel, (2000). Polityka / Per. z davnohr. ta peredm. O. Kysliuka. K.: Osnovy.
- Dombrovskiy, V. (1993). Ukrainska stylistyka y rytmika. Ukrainska poetyka. Miunkhen: München Monachii.
- Kapeliushnyi, A. O. (2007). Praktychna stylistyka ukrainskoi movy: navchalnyi posibnyk. Vyd. 2-he, pereroblene. Lviv: PAYu.
- Koval, A. P. (1987). Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv.
- Kolomiets, I. I. (2019). Stylistyka ukrainskoi movy: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv-filolohiv zakladiv vyshchoi osvity. Uman: Vizavi.
- Kuharenko, V. A. (2000). Praktykum zi stylistyky anhliiskoi movy. Vinnytsia: Nova Knyha.

Kravchenko, N. K. (2017). Diskurs i diskurs-analiz: kratkaya entsiklopediya. Kiev: «Interservis».

Matsko, L. I., Sydorenko, O. M., Matsko, O. M. (2003). Stylistyka ukrainskoi movy: Pidruchnyk. K.: Vyshcha shk.

Morokhovskiy, A. N., Vorobiova, O. P., Lykshosherst, N. I. (1991). Stylistyka anhliiskoi movy: pidruchnyk. K.: Vyshcha shkola.

Popovych, A. S., Marchuk, L. M. (2017). Stylistyka ukrainskoi movy: navchalno-metodychnyi posibnyk / za red. A. S. Popovych. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka.

Tsytseron, M. T. (1998). Pro derzhavu. Pro zakony. Pro pryrodu bohiv. / Per. z lat. V. Lytvynova. K.: Osnovy.

Sherekh, Yu. (1951). Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Miunkhen: Molode zhyttia.

van Dijk, Teun A. (1981). Studies in the pragmatics of discourse. The Hague, Berlin: Mouton.

Lakoff, G. and Turner, M. (1989). More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Leech, G. H. (1983). Principles of Pragmatics. NY, London: Longman.

Wierzbicka, A. (1997). Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511521256>

Quintilian: Institutio Oratoria. URL: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Quintilian/Institutio_Oratoria/home.html (accessed: 14.07.2023)

Somers, J. What Is a Rhetorical Device? Definition, List, Examples. ThoughtCo, Aug. 27, 2020. URL: [thoughtco.com/rhetorical-devices-4169905](https://www.thoughtco.com/rhetorical-devices-4169905) (accessed: 14.07.2023)

Vallotto, D. The 20 Most Common Rhetorical Devices (With Examples). December 12, 2022. URL: <https://www.babbel.com/en/magazine/most-common-rhetorical-techniques> (accessed: 14.07.2023)

Стаття надійшла до редакції 14.05.2023 року

УДК 811.111'37

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285563](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285563)

ТУРИСТИЧНА ЛЕКСИКА У ФОРМАЛЬНОМУ Й НЕФОРМАЛЬНОМУ ДИСКУРСАХ

Прима В. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID 0000–0001–7331–9950
Researcher ID: AFI-4861–2022

Стаття присвячена вивченню основних проблем та особливостей дискурсу як надзвичайно складного та багатогранного явища. Перш за все нами визначено поняття «дискурсу» з погляду основних його критеріїв та аспектів вивчення. Власне дискурс визначається як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, потік мовлення, який має різні форми прояву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, в результаті чого формуються найрізноманітніші мовленнєві жанри. «Туристичний дискурс» розглядаємо як текст, що є комунікативною складовою (підсистемою) мовлення в сукупності з позамовними — прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками. До компонентів туристичного дискурсу відносимо дискурс власне подорожуючих про мандрівки та їхню активність (побут, харчування, розваги), екскурсиводів про визначні місця, а також дискурс мандрівників-блогерів, які описують свої подорожі за допомогою засобів масової інформації, соціальних мереж та своїх власних блогів. За формою туристичний дискурс поданий монологічним (повідомлення, оповіді, оголошення, основна інформація про готелі, меню, статті, огляди тощо) та діалогічним спілкуванням (туристів, блогерів, співробітників готелів та ін.). Проаналізувавши різні дослідження, можна виділити два основні види туристичного дискурсу: формальний і неформальний туристичний дискурс. Формальний дискурс з точки зору словникового складу представлено літературними (як нейтральними, так і термінологічними) лексичними та фразеологічними одиницями. Формальний туристичний дискурс зазвичай характеризується вживанням вузькоспеціальної та міжгалузєвої термінології, притаманної лише даній сфері. Неформальний туристичний дискурс представлений розмовною (як літературною, так і не літературною) лексикою та фразеологією. Сюди ж можна віднести професіоналізми та жаргонізми. Окремою складовою туристичного дискурсу виділяємо тексти, що мають міждискурсивний статус та займають проміжне положення між двома частинами туристичного дискурсу, формальною та неформальною. До таких текстів ми відносимо туристичну публіцистику, яка є туристичною лише за

своєю тематикою і в основному має риси, притаманні газетним і публіцистичним текстам.

Ключові слова: дискурс, туристичний дискурс, поняття, текст, спілкування, лексика.

TOURISM LEXIC IN FORMAL AND INFORMAL DISCOURSE

Прыма В.

candidate of philological sciences, associate professor,
State University of Trade and Economics

The article is dedicated to the study of the main problems and features of discourse as an extremely complex and multifaceted phenomenon. First of all, we defined the concept of “discourse” from the point of view of its main criteria and aspects of study. Discourse itself is defined as a type of communicative activity, an interactive phenomenon, a flow of speech, which has various forms of manifestation, takes place within a specific communication channel, as a result of which a wide variety of speech genres are formed. We consider “tourist discourse” as a text that is a communicative component (subsystem) of speech in combination with non-speech — pragmatic, socio-cultural, psychological and other factors. The components of tourism discourse include the discourse of actual travelers about their travels and their activities (living, food, entertainment), tour guides about places of interest, as well as the discourse of traveler bloggers who describe their travels using mass media, social networks, and their own blogs. According to the form, tourist discourse is presented in monologue (messages, stories, announcements, basic information about hotels, menus, articles, reviews, etc.) and dialogic communication (tourists, bloggers, hotel employees, etc.). After analyzing various studies, two main types of tourist discourse can be distinguished: formal and informal tourist discourse. Formal discourse from the point of view of vocabulary is represented by literary (both neutral and terminological) lexical and phraseological units. Formal tourism discourse is usually characterized by the use of highly specialized and interdisciplinary terminology, inherent only in this field. Informal tourism discourse is represented by colloquial (both literary and non-literary) vocabulary and phraseology. This includes professionalism and jargon. As a separate component of the tourist discourse, we single out texts that have an interdiscursive status and occupy an intermediate position between two parts of the tourist discourse, formal and informal. To such texts we refer to tourism journalism, which is touristic only in terms of its subject and mainly has features inherent in newspaper and journalistic texts.

Key words: discourse, tourism discourse, notion, text, communication, lexic.

Вступ. Тісна взаємодія мови та культури завжди була об’єктом прискіпливої уваги вчених. У сучасній лінгвістиці чітко прослідковується тенденція до вивчення мови як продуктивного способу від-

творення культури. Це пояснюється тим, що мова є «ключем» до системи пізнання людської думки, її психології. На думку Л. Ельмслева, мова «може відкрити дорогу, як до розуміння стилю особистості, так і до подій життя попередніх поколінь» (Карпенко). Аналіз робіт учених за останні 10–15 років дозволяє помітити в сучасній лінгвістиці все більш чітку тенденцію до формування нового напрямку в дослідженнях — культурологічної лінгвістики (лінгвокультурології). Саме лінгвокультурологія найкраще представлена дискурсивними дослідженнями, особливо в туристичній сфері. В Україні проблемами функціонування дискурсу займаються такі вчені: Ф. Бацевич (дискурс як процес і категорія комунікації, основні типи дискурсів), К. Серажим (дискурс як соціолінгвістичне явище комунікативного середовища загалом і політичний дискурс як феномен сучасного інформаційного простору України), А. Єрмоленко (дискурс як основа і форма націоналізованого життєвого світу), Г. Почепцов (типологія дискурсів), А. Токарська (правовий дискурс) та ін. Серед зарубіжних учених окреслену проблему вивчають: Т. А. ван Дейк, М. Вебер, Ю. Габермас, Й. Стернін, Г. Солганик, Дж. Фіске, Р. Водак, Р. Ходж, Л. Дж. Філіпс, М. Йоргенсен та ін. Питання вивчення дискурсу впевнено тримає провідну роль в сучасній комунікативній лінгвістиці (Прима, 2022).

Результати та обговорення. На думку деяких українських дослідників, дискурс — це єдність мовленнєвої практики (діалогу, полілогу, інтеракції між його учасниками) і контексту (середовища, місця, топосу) її розгортання, зустрічі й взаємодії його учасників — членів якогось мовного (фахового, ідеологічного, творчого, конфесійного тощо) співтовариства. Виходячи із цього, «в рамках дискурс-аналізу будь-який дискурс — це водночас і лінгвістичний, і соціокультурний феномен. Такий дискурс виникає та еволюціонує в соціумі, культурі, життєвому світі людини; він здатний не тільки відчувати на собі вплив соціокультурного середовища, а й справляти на нього зворотний активний вплив. Цей вплив дискурсу на соціум може бути і позитивним, і негативним, і навіть згубним для самого соціуму» (Лук'янець, 2000: 26).

Перш ніж дати визначення туристичному дискурсу, необхідно звернути увагу на поняття «текст» та «дискурс». Варто зазначити, що поняття «дискурс» походить від латинського слова *discursus*, яке означає «біг у різних напрямках». У науковій літературі дискурс в осно-

вному вживається як синонім до тексту. Спеціалісти, які займаються вивченням дискурсу, розглядають його співвідношення із текстом. На думку В. І. Карасика, текст і дискурс пов'язані відношеннями реалізації: дискурс знаходить своє вираження в тексті, ми із цим погоджуємося. Зі свого боку, Ю. С. Степанов обґрунтовує ідеологічний підхід до дискурсу, вважаючи, що дискурс — це особливі тексти, за якими стоїть особливий світ, тобто особлива граматики, особлива лексика, особливі правила слововживання і синтаксису, особлива семантика. На сучасному етапі наукового осмислення мовно-комунікативної практики лінгвістика тексту переходить свої традиційні межі й перетворюється з доцентрової на відцентрову, спрямовану на поєднання з іншими галузями мовознавства. У зв'язку з найновішими когнітологічними дослідженнями лінгвістика тексту потребує нових методик аналізу об'єкта як форми репрезентації знань у мові, як концептуального модельного відображення дійсності, як модифіката сфери свідомості автора (художньої, естетичної, етичної, наукової, аксіологічної, прагматичної) і як моделі впливу на свідомість, інтелект, пам'ять, поведінку, погляди інтерпретаторів (Селіванова, 1999: 106). Багато лінгвістів трактують дискурс як діалогічний спосіб мовленнєвої взаємодії, а текст — як переважно монологічне мовлення. Так, зокрема, М. Макаров зазначає: «У багатьох функціонально зорієнтованих дослідженнях простежується тенденція до протиставлення дискурсу й тексту за низкою опозитивних критеріїв: функціональність — структурність, процес — продукт, динамічність — статичність, актуальність — віртуальність. Відповідно, розрізняють текст-як-продукт і дискурс-як-процес» (Селіванова, 2008: 89).

Тривалий час увагу лінгвістів привертає текст як основна одиниця мовленнєвого спілкування, тобто мови. Текст вважається складним феноменом, саме тому єдиного розуміння його значення сьогодні не існує. Існує точка зору, що власне текст підпорядкований замислу автора. Деякі дослідники вважають, що текст є «результатом людської діяльності, його можна пояснити як таку єдність речень, яка спрямована на виконання стратегічних і тактичних завдань спілкування у широкому сенсі». Варто зауважити, що саме такий підхід до тексту близький до психолінгвістичного, який розглядає поняття тексту як одиницю комунікації, як продукт мови, який є детермінованим потребами суспільства. Ми, в свою чергу, звертаємось до одного з основних принципів мовної діяльності, базовим підґрунтям якого є

твердження, що основна мета будь-якої мовленнєвої діяльності спрямована на те, щоб певним чином змінити поведінку або стан сприйняття адресата, тобто викликати вербальну, фізичну, ментальну, емоційну реакцію. Саме тому будь-який текст має на меті вплинути на рецепієнта, а мовленнєвий вплив реалізується в будь-якому дискурсі, зокрема туристичному. У той же час туристичний дискурс є складним об'єктом дослідження, який не може бути визначеним однозначно (Прима, 2015).

Як стверджує Tribe: «Туризм розвинув мережу комунікацій, яка включає професійні асоціації, конференції, книги та журнали». Однак він далі зазначає, що «дослідження туризму не встановили нічого, що можна було б назвати традицією, яка могла б нав'язати свою власну єдність» (Tribe, 1997: 645). Незважаючи на цю відсутність єдності, у концепції дискурсивного поля інституціоналізація туристичних досліджень дозволила урядам часто «усунути з політичної сфери проблеми, які в іншому випадку були б політичними», а потім переробити їх у мабуть, більш нейтральна сфера туристичного менеджменту для розгляду «експертів». Ці експерти з туризму, можливо, живуть в інституційному середовищі як космополітичні інтелектуали, члени «нового племені» писарів, які наглядають за виробництвом і відтворенням туристичних знань (Watts, 1993).

Н. А. Герасименко зазначає, що «туристичний дискурс володіє єдністю сфери функціонування — це сфера туризму. Важливою властивістю комунікації в туристичній сфері є множинність адресата, спрямованість Я — ВИ є наслідком цього». Далі увагу зосереджено на семантиці туристичного тексту: «тематична єдність — друга особливість туристичного дискурсу. Темою комунікації є туристичні питання, функціонування готельно-ресторанного бізнесу, подорожей, взаємовідносин туристів й приймаючої сторони...». Є. І. Шейгал вважає, що дискурс практикується як інституційне спілкування, яке, на відміну від того, яке орієнтується на особистість, характеризується використанням певної системи знаків, тобто має власну підмову (лексика, фразеологія). На думку дослідниці, суть дискурсу можна представити формулою «дискурс = підмова + текст + контекст». Виокремлюючи функції туристичного дискурсу, важливо звернути увагу на функції мови, які наведені академіком В. В. Виноградовим. Такими функціями є функція спілкування, повідомлення і впливу. Усі такі функції наявні в туристичному дискурсі.

Основна роль належить функції впливу, оскільки промова має на меті не стільки передачу інформації, скільки вплив на аудиторію. Функція спілкування також відходить на другий план, оскільки між автором і адресатом не відбувається спілкування в прямому значенні цього слова.

Головні особливості дискурсу — його раціональність, осмисленість, доцільність, чіткість постановки проблем, котрі обговорюють, використання певних методів для обґрунтування певних тверджень та пошуку істини. Дискурс — це особлива розумово-мовленнева діяльність, що має логічно визначену структуру «мета — метод — результат». Мета визначає чітку спрямованість розумово-мовленневої діяльності учасників дискурсу та те, заради чого вони ведуть діалог — пошук істини, розв'язання певних проблем і досягнення консенсусу. Метод — інтелектуальні прийоми, які використовують суб'єкти дискурсу для досягнення мети; результат — досягнення мети; кожен дискурс має контекст. Контекст дискурсу — це ситуація конкретного міркування, акту комунікації. Контекст може бути теоретико-пізнавальним або прагматичним та зумовлює специфіку міркувань, їх глибинний смисл, зв'язок із реальним життям людей та суб'єктів міркувань. Залежно від об'єкта виявлення смислу, тематики та значення мовних висловів контекст дискурсу може бути науковим, філософським, політичним, юридичним, релігійним та ін. Історичність дискурсу — це просторово-часовий вимір, в якому проявляються соціально-культурні чинники, які змінюються в часі та зумовлюють особливості ведення діалогу. У комунікативному аспекті дискурс виступає як монолог чи діалог, у процесі яких комуніканти шукають взаєморозуміння, намагаються домогтися спільного консенсусу (Карамішева). Інституційний дискурс накладає певні формально-змістовні обмеження на мовну поведінку у різних соціальних сферах, опосередковано формуючи суспільну свідомість. Такий тип є широким поняттям, що охоплює мовну систему, мовленнєву діяльність і текст. Таке поєднання представлене у формулі: інституційний дискурс — передмова — текст — контекст. Складова «текст» має інтертекстуальність, оскільки включає велику кількість прецедентних текстів та гіпертекстів. Компонент «контекст» складається з ситуативного, культурного контекстів та елементів відображення індивідуальних мовних картин світу суб'єктів комунікації. Інституційний дискурс — це спілкування представників соціальних груп або інсти-

тутів один з одним. Під інституційними текстами розуміють тексти інституційного дискурсу, як «спеціалізована, клішована» форма комунікації, учасників суспільних інститутів. Основною ознакою інституційної мовленнєвої взаємодії є визначені контекстом дискурсивні сутності мовців, їх інституційні ролі, владні стосунки та мовленнєва поведінка. Сучасна лінгвістика виділяє такі види інституційного дискурсу: політичний, дипломатичний, судовий, адміністративний, військовий, освітній (педагогічний), релігійний, медичний, діловий, рекламний, науковий, сценічний, масовоінформаційний та інші, їх головна ознака — нерівність комунікативних стосунків між учасниками мовленнєвої інтеракції. Ядром інституційного дискурсу є спілкування пари комунікантів з попередньо визначеними асиметричними ролями. Є. І. Шейгал виділив умови структурування жанрового простору окремих видів інституційного дискурсу, такі як: ступінь інституційності, суб'єктно-адресатні відносини, соціокультурну варіативність, ситуативну локалізацію. Найважливішу роль у вивченні інституційного дискурсу відіграє його аксіологічна природа. Система базових цінностей визначається метою конкретного дискурсу і характерними професійними кодексами. Основними дискурсивними характеристиками інституційної мовленнєвої інтеракції є: комунікативні ролі учасників, що конвенційно та попередньо визначені і залежать від комбінації конверсаційних особливостей ситуативного та соціального контексту.

Проблеми дискурсології та комунікативної лінгвістики не залишились без уваги у мовознавстві, деякі аспекти були висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Ф. Бацевич, В. Карасик, І. Шевченко, О. Морозова, J. Michaels, і водночас проблеми визначення та дослідження особливостей військового дискурсу є актуальними у сучасних напрямках лінгвістичних студій. Складність і багатогранність військового дискурсу пов'язана з поняттям дискурсу взагалі. Перш за все, необхідно зазначити, що поняття дискурсу є не просто неоднозначним, визначення цього явища в «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» свідчить про те, що дискурс має кілька значень: 1) зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними факторами; 2) текст, взятий в подієвому аспекті; 3) мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія (Бацевич, 2009: 95). Деякі мовознавці дають таке визначення дискурсу — це текст, занурений в ситуацію спілкування, та спіл-

кування за допомогою тексту (Вінницька, 2005), інші підкреслюють, що дискурс — це не просто потік мовного спілкування, але й мовна поведінка суб'єкта ідеології, обмежена рамками, конкретними обставинами життя людини (Єрмоленко, 1999: 67). Крім того, вчені мають і широке розуміння цього мовного явища та позиціонують його як інтегральний феномен, мисленнево-комунікативну діяльність, яка протікає у широкому соціокультурному контексті; сукупність процесу і результату, що включає як позалінгвальний, так і лінгвальний аспекти (Шевченко, 2005: 21). Найвичерпніше трактування цього поняття знаходимо у працях сучасного вітчизняного лінгвіста Ф. Бацевича, його точки зору ми і дотримуємося у своєму дослідженні. «Дискурс — тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» (Бацевич, 2009: 154).

Дискурс як складний феномен вивчається багатьма науками, зокрема філософією, психологією, етнографією, літературознавством, лінгвістикою та її напрямками. Дискурсом займається мовознавча наука дискурсологія, яка представлена методологічно й теоретично різноманітними течіями, лінгвістичними школами й окремими дослідженнями, спрямованими на всебічний опис і характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних і стандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних й інших чинників. Об'єктом дискурсології є різноманітні дискурсивні практики мови, а предметом — організація дискурсу (Селіванова, 2008: 625).

Вивчаючи туристичний дискурс, ми звернулись до формальної та неформальної його частини, тобто розглянули власне туристичний дискурс, представлений в онлайн туристичних путівниках по Україні. Саме онлайн туристичні путівники та офіційні сайти туристичних фірм першими розмістили на своїх сторінках повідомлення про теперішню ситуацію в Україні:

«Ukrainians are now forced into a war they did not choose and their country did not provoke».

А також повідомляють подорожуючих про небезпеку, яка може їх спіткати на території країни:

«The Russian invasion of Ukraine involves attacks against a number of major cities and many areas of the country are extremely dangerous. Foreign nationals who have not left the country should register their presence with their home government».

Багато туристичних сайтів та організацій створили фонди допомоги біженцям з України та жителям, які постраждали від воєнних дій на території нашої держави:

«In the coming days, many people will sadly be hurt and in need. We believe that supporting local organizations that are already on the ground is the best way to get help to people in need quickly».

Висновки. Наша стаття розглядає широкий міждисциплінарний діапазон дослідження, які часто звикли об'єднувати під терміном аналіз дискурсу. У статті визначено основні підходи до розуміння власне дискурсу у формальному й неформальному його видах. Тобто дослідники туризму мають цікавитися не лише дискурсами самого туризму, а й тими, які приєднуються до академічних досліджень туризму. А саме розглядати туристичний дискурс через призму інших, тотожних йому дискурсів — туристична реклама, туристичні блоги і т. д.

Список літератури

- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-е вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
- Вінницька О. В. Фонема структурного англомовного газетного інформаційного повідомлення як фактор формування його прагматики. *Новітня філологія*. 2005. № 2 (22). С. 132–136.
- Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : підручник. К. : Лібра, 1999. 488 с.
- Карамишева Н. В. Логіка. Поняття «дискурс». URL: <http://westudents.com.ua/glavy/35388–71-ponyattya-quotdiskursquot.html>
- Карпенко А. В. Концепт у сучасних лінгво-когнітивних дослідженнях: підходи до визначення та типологія / Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25391/1/Karpenko.pdf>
- Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озатовська Л. В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури. К., 2000. 304 с.
- Прима В. В. Англомовний путівник як різновид туристичного дискурсу. *Записки з романо-германської філології*. 2015. Вип. 2. С. 151–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2015_2_22.

Прима В. В. Туристичний дискурс як структурно-детермінований вияв комунікації в сфері теризму. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. Vol. 1, No. 3. P. 37–48. doi: 10.46299/j.isjel.20220103.3

Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). К.: Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.

Селіванова О. С. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми (1290 термінів і понять): підручник. Полтава: Довкілля К., 2008. 712 с.

Шевченко І. С., Морозова О. І. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / за ред. І. С. Шевченко. Харків: Константа, 2005. 355 с.

URL: <https://www.lonelyplanet.com/ukraine>

Tribe J. The Indiscipline of Tourism. *Annals of Tourism Research*. 1997. 24(3). 638–657/

Watts M. Development I: Power, Knowledge, Discursive Practice. *Progress in Human Geography*. 1993. 17(2). 257–272.

References

Batsevych F. S. *Osnovy komunikatyvnoyi linhvistyky: pidruchnyk*. 2-he vyd., Dod. Kyiv: VTS “Akademiya”. 2009. 376.

Vinnyts'ka O. V. Fonema strukturnoho anhlomovnoho hazetnoho informatsiynoho povidomlennya yak faktor formuvannya yoho prahmatyky. *Novishnya filolohiya*. 2005. № 2 (22). 132–136.

Yermolenko O. M. *Komunikatyvna praktychna filosofiya: pidruchnyk*. K.: Libra, 1999. 488.

Karamisheva N. V. Lohika. Ponyattya “dysurs” [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://westudents.com.ua/glavy/35388–71-ponyattya-quotdiskursquot.html>

Karpenko O. V. Kontsept u suchasnykh linhvo-kohnityvnykh doslidzhennyakh: pidkhody do vyznachennya ta typolohiya. Sums'kyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet im. A. S. Makarenka. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25391/1/Karpenko.pdf>

Luk'yanets' V. S. *Suchasnyy naukovyy dyskurs: Onovlennya metodolohichnoyi kul'tury* / V. S. Luk'yanets', O. M. Kravchenko, L. V. Ozadovs'ka. K., 2000. 304.

Prima V. V. Anhlomovnyy putivnyk yak riznovyd turystychnoho dyskursu / V. V. Prima // *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi*. — 2015. Vip. 2., 151–156. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2015_2_22.

Prima V. V. Turystychnyy dyskurs yak stukturno-determinovanyy vyav komunikatsiyi u sferi teryzmu. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1, No. 3, 2022, 37–48. doi: 10.46299/j.isjel.20220103.3

Selivanova O. O. Aktual'ni napryamky suchasnoyi linhvistyky (analitychnyy ohlyad) / O. O. Selivanova. K.: Fitosotsiotsentr, 1999. 148.

Selivanova O. S. *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy (1290 terminiv i zrozumity): pidruchnyk*. Poltava: Dovkillya K., 2008. 712.

Shevchenka I. S., Morozova O. I. *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyy fenomen: kil'k. monohrafiya / za red. I. S. Shevchenka. Kharkiv: Kostyanta, 2005. 355*

<https://www.lonelyplanet.com/ukraine>

Tribe, J. (1997). The Indiscipline of Tourism. *Annals of Tourism Research* 24(3): 638–657

Watts, M. (1993). Development I: Power, Knowledge, Discursive Practice. *Progress in Human Geography* 17(2): 257–272.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2023 року

УДК 811.111'27:159.845

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285564](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285564)

ФУНКЦІЯ ОЦІНКИ В ПРОЦЕСАХ НОМІНАЦІЇ

Приходько Г. І.

доктор філологічних наук, професор,
Запорізький національний університет
ORCID 0000–0001–6220–5333
Researcher ID: AAG-6472–2019

У статті розглядаються питання, пов'язані з роллю оцінки в номінативних процесах. У процесі пізнання довкілля й під час спілкування людина не може не виражати свого ставлення до нього. Вона живе в оточенні цінностей і діє в чітко окресленому ціннісному середовищі, яке все більше стає набутком її творчості. Кожен із класів цінностей поєднує в собі основне значення цінності — речово-предметне, психологічне і соціальне. Пізнаючи природні властивості об'єктів та відтворюючи їх цінність, людина розкриває й певні аспекти соціальних відносин, оскільки значимість речі або явища визначається перш за все суспільним ставленням до них. Існують цінності універсальні (загальнолюдські, властиві окремим спільнотам) та індивідуальні. Як концентроване вираження досвіду життєдіяльності конкретної соціальної спільноти цінності складаються в певну систему, якої індивід як член цього суспільства дотримується у процесі власного оцінювання. У кожній культурі існує система цінностей, згідно з якою здійснюється оцінювання, і в різних культурах ці системи можуть не збігатися, тобто цінність є етно та культурно детермінованою як у синхронній, так і в діахронній категоризації світу. За своєю природою оцінка антропоцентрична. Щоб оцінити об'єкт чи предмет, людина повинна «пропустити» його ознаки через свою свідомість. Зміст оцінки відбиває природу людини. Оцінка обов'язково є усюди, де відбувається будь-яке зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом. Отже, ми дотримуємося погляду на оцінку як категорію зі своїм особистим чітко окресленим когнітивним і прагмасемантичним потенціалом.

Ключові слова: цінність, оцінка, пізнання, антропоцентричність, номінація, когнітивний і прагмасемантичний потенціал.

EVALUATION FUNCTION IN THE PROCESSES OF NOMINATION

Prihodko G. I.

doctor of philological sciences, professor,
Zaporizhzhia national university

The article deals with issues related to the role of evaluation in the processes of nomination. In the process of perception of the surrounding world and during communication, a person can not but express his attitude towards it. He lives in an environment of values and operates in a clearly delineated value environment, which increasingly becomes the property of his creative activities. Each of the classes of values combines the main meaning of it — material, objective, psychological and social. By recognizing the natural properties of objects and reproducing their value, a person reveals certain aspects of social relations, since the significance of a thing or phenomenon is determined primarily by the social attitude towards them. There exist universal values (universal, inherent to individual communities) and individual ones. As a concentrated expression of the experience of the vital activity of a specific social community, values form a certain system, to which the individual, as a member of this society, adheres in the process of his own evaluation. In each culture there is a system of values according to which the evaluation is carried out, and in different cultures these systems may not coincide, that is, the value is ethno- and culturally determined in both synchronic and diachronic categorization of the world. Evaluation is anthropocentric by its nature. To evaluate an object or object, a person must “pass through” his signs through his consciousness. The content of the evaluation reflects the nature of the person. Evaluation is everywhere, where any collision of the subject of knowledge with the objective world takes place. So, we adhere to the point of view on evaluation as a category with its own clearly delineated cognitive and pragmasemantic potential.

Key words: value, evaluation, cognition, anthropocentrism, nomination, cognitive, pragmasemantic potential.

Вступ. Сьогодні мовознавства характеризується зростанням інтересу до дослідження низки важливих питань, які безпосередньо пов'язані з численними проявами людського чинника. Після тривалої епохи структурної лінгвістики, а потім бурхливого дослідження семантики лінгвістичних одиниць, нині лінгвісти все частіше вивчають мову як один із найважливіших способів передачі й збереження інформації.

Фокус на студіюванні людини, яка пізнає навколишній світ, змусив дослідників замислитися над проблемою про те, як особистість сприймає оточуючий світ, структурує й вербалізує своє знання про нього. Результати осмислення реальності пояснюються з позицій суб'єктивно й прагматично орієнтованого підходу, який виформував-

ся в межах нової парадигми наукового знання, а саме — когнітивно-дискурсивної.

Посилення уваги до когнітивних та комунікативно-прагматичних розвідок, звичайно, не могло не торкнутися й категорії оцінки в мові (Вольф, 2009; Приходько, 2016), оскільки сама оцінка не існує поза людською діяльністю, людськими інтересами і зацікавленнями, потребами, цілями, знаннями про навколишню реальність. Категорія оцінки здавна викликала інтерес лінгвістів, адже вона найповніше відображає соціокультурний аспект, менталітет, позицію, думку та спосіб сприйняття дійсності мовцем, а також репрезентує певні стереотипи, упередження та моделі, які існують у певному соціумі. Оцінні номінації забезпечують адекватний прояв ставлення об'єкта до позначуваного явища та відіграють важливу роль в міжособистісній комунікації. Оцінні номінації задовольняють природну потребу особистості виражати свої емоції, почуття, позицію щодо інших феноменів. Незважаючи на низку праць та численні спроби класифікації оцінних явищ, питання, які стосуються оцінних номінацій, залишаються відкритими, що і зумовлює **актуальність** запропонованої статті.

Мета цієї статті полягає у визначенні особливостей оцінної номінації, окресленні її семантичного діапазону. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) узагальнити питання сучасного стану теоретичного опрацювання категорії оцінки; 2) схарактеризувати змістове наповнення поняття «оцінна номінація»; 3) підсумувати підходи до оцінних номінацій за мотиваційними особливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі пізнання довкілля й під час комунікації індивід не може не виражати свого ставлення до нього. Він існує в світі цінностей і діє в чітко окресленому ціннісному оточенні, яке все більше стає надбанням його креативності (Кришук, 2015: 74–78). Вивчаючи об'єкти та явища матеріального і духовного світу, ми осмислюємо значущість того чи іншого предмета, тобто оцінюємо його, відносимо його до категорії позитивних або негативних властивостей. Цінність як феномен, що фіксує позитивне або негативне значення будь-якого предмета чи факту, є складним поняттям, що має як суб'єктивні, так і об'єктивні аспекти.

Вивченням категорії оцінки й оцінних номінацій займалися багато науковців протягом тривалої історії розвитку лінгвістичної науки. Існують дослідження семантики та прагматики оцінки (Вольф, 2009;

Приходько, 2016), комунікативно-прагматичного та когнітивного аспекта негативно-оцінних висловлень (Krysanova, 2018), оцінної модальності (Арутюнова, 1988), вираження негативної оцінки у політичних (Чрділелі, 2017), художніх (Вороновська, 2015), публіцистичних та інформативних (Казак, 2014) текстах, семантико-прагматичний аспект, способи та засоби творення оцінних номінацій (Гуйванюк, 2011: 88–90; Корольова, 2012: 101–104) тощо. Фігурують також міждисциплінарні дослідження, що виникли на межі психології та лінгвістики. Зокрема вченим-психологам вдається класифікувати базові емоції, аналізуючи їх мовну репрезентацію, реалізацію в семантичних кластерах (Bann, 2012; Bednarek, 2009).

Методологія визначається метою, матеріалом, теоретичним спрямуванням розвідки. Вона інтегрує головні принципи когнітивної теорії та аксіології. Методологією, яка використовується у дослідженні, є теорія оцінки, яка представляє основні поняття для лінгвістичного аналізу. Зосереджуючись передусім на семантичних властивостях оцінки, ця теорія розширює межі аналізу дискурсивної семантики. Це означає, що всі аспекти комунікації (настрій, учасники з їхніми комунікативними цілями та когнітивні системи) стають дуже важливими для розуміння оцінки.

Результати та обговорення. Сучасні напрями лінгвістичної науки активно розвиваються і поглиблюються в річищі антропоцентризму. Ця тенденція передбачає зростання активного інтересу до питань зв'язку мови з мисленням людини, її емоційним світом, загальнолюдськими й національно-культурними цінностями. Безперечно, мовлення індивідуума відображає не лише його власну мовну картину світу, а й усєї лінгвосоціокультурної спільноти, до якої він належить.

Лексика виразно демонструє специфіку сприйняття, оцінки та ставлення особистості до себе, до інших та до того, що відбувається навколо неї. Загальновідомим є той факт, що слово — це насамперед засіб номінації елементів та деталей дійсності, які виділяє людська свідомість. Людина усвідомлює та осмислює ознаки, емоції, взаємозв'язки, відношення, суб'єктивні переживання, дії, процеси і на основі свого сприйняття дає їм назву — номінацію, яка, з одного боку, є функціонуванням мовних одиниць, використаних для найменування й виокремлення елементів дійсності та формування відповідних понять, а з іншого — значущою мовною одиницею як результатом цього процесу (Коновал, 2018: 163–171).

Лева частина номінацій містить оцінний компонент, позаяк людині властиво сприймати світ крізь призму позитивних та негативних оцінок, керуючись феноменами добра та зла, привабливості та непривабливості, симпатії або антипатії. Відповідно оцінні найменування, які формуються унаслідок необхідності детальнішого вираження особистих переживань, почуттів та ставлення до певного об'єкта, мають суб'єктивний характер, але можуть виражати й колективну суспільну думку (Гуйванюк, 2011: 88–90). А також оцінні номінації репрезентують ступінь цінності особи, її відповідність інтересам, бажанням, смакам суб'єкта оцінювання (Коць, 2021: 18–20).

Цінність кваліфікується як невід'ємний складник суб'єктно-об'єктних взаємовідношень, де вона протиставлена оцінці: цінність характеризує об'єкт щодо суб'єкта, а оцінка — ставлення суб'єкта до об'єкта. У філософії цінності визначаються як такі матеріальні чи духовні речі за характером явища, що мають позитивну значущість для людини, тієї чи іншої соціальної групи, суспільства в цілому і служать засобом задоволення їх потреб і інтересів (Підлісний, 2020; Шапар, 2004).

Генеza поняття «цінність», якщо вдатися до реконструювання його на основі етимології слів, що його називають, фіксує в ньому принаймні три суттєвих елементи: характеристику зовнішніх властивостей предметів та речей як об'єктів ціннісного ставлення до них людини; психологічні якості самої людини як суб'єкта цього ставлення; стосунки між людьми, їх спілкування, завдяки якому цінності набувають узагальненого значення.

Кожен із класів цінностей поєднує в собі основне значення цінності — речово-предметне, психологічне і соціальне. Пізнаючи природні властивості об'єктів та відтворюючи їх цінність, людина розкриває й певні аспекти соціальних відносин, оскільки значимість речі або явища визначається перш за все суспільним ставленням до них.

Оцінка — це судження, в основі якого лежить позитивне чи негативне ставлення суб'єкта до оцінюваного об'єкта на основі його порівняння з обраним еталоном. Вона встановлює «відповідність між світом та його ідеалізованою моделлю» (Арутюнова, 1999: 182; Космеда, 2000), повідомляючи нам про те, що опозиція 'добре/погано' має свій аналог в ідеалізованій картині світу, відображений у свідомості конкретного індивіда — представника визначеної соціальної групи.

За своєю природою оцінка антропоцентрична. Щоб оцінити об'єкт чи предмет, людина повинна «пропустити» його ознаки через свою свідомість. Зміст оцінки відбиває природу людини. Оцінюється те, що потрібно людині. Оцінка представляє людину як ціль, показуючи рух від сфери систем до центру всіх цих систем, до людини, мовної особистості.

В ідеалізовану модель світу входить і те, що в ньому уже є, і те, чого людина прагне, і те, що вона сприймає, і те, чого потребує, і те, як вона діє й чинить. Найчастіше і найбільш точно оцінюються людиною ті засоби, які їй потрібні для досягнення практичних завдань.

Як слушно зауважує Н. Д. Арутюнова, яка розробила таксономію загальнооцінних й частковооцінних предикатів за характером підстав, оцінка «застосовується до всього, що спрямоване на облагороджену модель малого й великого світу, тобто на те, що людина вважає добром. Це найвище добро лінгвістика визначити не може, але вона здатна підтвердити, що вживання загальнооцінних предикатів (добрий і добре, поганий і погано) зумовлене ставленням до ідеалізованої моделі світу (Арутюнова, 1999: 181).

Зазначимо, що класифікація Н. Д. Арутюнової є основною в нашому дослідженні, але й вона потребує певних доповнень, адже кількість підстав оцінки може бути безмежною. Отже, ми вважаємо за доцільне ввести додатково фізіологічний, ідеологічний, правовий та соціальний типи оцінки, оскільки вони становлять вторинне аксіологічне значення багатьох оцінних висловлювань. Подібне розмежування типів оцінних значень являє собою змістовний підсумок вивчення їх семантико-прагматичних характеристик.

Процес людського пізнання, як відомо, завжди включає в себе елемент оцінки, оскільки людина, сприймаючи навколишню дійсність, не залишається пасивним спостерігачем, а виявляє інтерес до неї. Останній неминуче веде до оцінної кваліфікації навколишнього середовища й самого себе. Оцінка обов'язково є усюди, де відбувається будь-яке зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом. Отже, ми дотримуємося погляду на оцінку як категорію зі своїм особистим чітко окресленим когнітивним і прагмасемантичним потенціалом.

Оцінні значення в лексико-семантичній системі мови протиставляються номінативним. Це зумовлено тим, що оцінна лексика, що виражає емоційну оцінку індивіда, на відміну від раціональної, завжди є складнішим явищем з певними семантичними властивостями.

Відомо, що слово є наслідком роботи думки, почуття та волі, тому в основі оцінки знаходиться «царина почуттів» і «царина думки». Ці поняття мовознавці вважають засадничими при розгляді значення лексичної одиниці: конотату та денотату. Вони вважаються рівноправними тому, що процеси найменування предмета чи об'єкта та його осмислення, переживання, відчуття, оцінювання відбуваються одночасно (Іщенко, 2005: 5–7). Відповідно, денотат — це об'єктивне значення, тобто власне назва предмета, а конотат — суб'єктивне, додаткове. Останнє науковці кваліфікують як вторинне та факультативне, однак існують різні погляди щодо цього. Ми вважаємо, що в оцінних номінаціях осіб конотат та денотат взаємопов'язані та не можуть бути розглянуті окремо (Приходько, 2022: 182–188). Наші спостереження перегукуються з результатами наукових досліджень В. І. Шаховського, який зауважував, що «конотативне і денотативне в семантиці одиниць так тісно переплітаються, що їх можна розмежувати тільки за результатами, але ніяк не в процесі» (Шаховский, 1987: 48–49). Розуміння конотації як специфічного макрокомпонента значення номінативних одиниць, який є знаряддям створення експресивного забарвлення, дає підстави кваліфікувати її як спосіб вираження оцінки, один із видів модальності. На відміну від об'єктивної модальності, що належить до плану змісту, оцінна модальність виражає ставлення мовця до всього об'єктивного. Оцінна модальність — це зв'язок між ціннісною орієнтацією мовця й названою реалією (її ознакою), оцінюваною позитивно чи негативно за будь-яким критерієм відповідно до «стандарту» буття речей, що закладені в нормі оцінки (Шинкарук, 2016: 9–10).

Оцінність виступає компонентом семантичної структури лексичного значення слова і може бути частиною і конотата, і денотата, що зумовлено тісними зв'язками з емоційністю та експресивністю. При цьому чітку межу між оцінністю денотативною й конотативною провести досить складно, оскільки в основі оцінки лежить нерозривний зв'язок раціонального й емоційного (Приходько, 2013: 33).

Стосовно ролі оцінного складника в семантичній структурі слова відомі різні погляди науковців: 1) оцінний компонент визначають як компонент конотації; 2) оцінність вважають елементом денотативного значення; 3) оцінку відносять і до денотату, і до конотату (Wang, Xu, 2013: 29–61).

Коли мова йде про оцінні номінації, експресивність як інгредієнт конотата, що забезпечує призначення слова слугувати засобом

суб'єктивного ставлення адресанта до адресата або комунікативної ситуації в цілому, безсумнівно, виходить за межі мовної системи і створюється лише в мовленні із залученням невербальних компонентів, хоча деякі слова містять чіткі прагматичні ознаки. У цьому сенсі експресивність природно переноситься на оцінність.

Експресивність та оцінність є важливими елементами людських стосунків. Наприклад, під час приписування оцінності встановлюється відношення між суб'єктом та об'єктом, а тому відбувається взаємодія суб'єктивного та об'єктивного факторів (Шинкарук, 2016: 10).

Генетичні корені оцінки містяться саме в емоційному способі відображення суб'єктно-об'єктних відношень. В основі емоції лежить оцінка, а кожна емоція людини є результатом певного виду оцінки. Це свідчить про оцінні підстави емоцій. Існує й протилежна думка: емоція може бути підставою для оцінки. Відповідно до цього стає цілком очевидним, що емоції та оцінки пов'язані між собою причиново-наслідковими відношеннями. Їхня взаємодія виявляється таким чином: оцінка — це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція — це переживання суб'єктом цієї думки (Приходько, 2009: 44).

Процес добору способу номінації ототожнюється з мовленнєвою дією. Оцінка відіграє важливу роль у безпосередньому спілкуванні, де переважно так або інакше зачеплені інтереси комунікантів. Оцінка набуває специфічних прагматичних характеристик, якщо її об'єктом є учасник акту комунікації — мовець чи адресат або якщо об'єкт оцінки виходить до царини зацікавлень того чи іншого: засоби експресивної або афективної оцінки використовують переважно в цих випадках; інтереси мовця щодо адресата враховують при пом'якшенні категоричності оцінки (Шинкарук, 2016: 10).

Висновки. Отже, категорія оцінки здавна викликала інтерес дослідників, адже вона найповніше відображає соціокультурний та лінгвокультурний аспекти, менталітет, позицію, думку та спосіб сприйняття та відображення дійсності мовцем, а також репрезентує певні стереотипи, упередження та моделі, які існують у певному соціумі. Окрім того, оцінність лексики тісно пов'язана з емотивним компонентом, що входить до конотативного значення. Однією з особливостей оцінних номінацій є нерозривність та інтеграція денотата та конотата. Обидва слугують для реалізації прагматичної мети у комунікативно-

му акті: сформулювати та виразити емоції, ставлення та почуття, дати оцінку ситуації та викликати відповідну реакцію співрозмовника. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні оцінних номінацій у зіставному аспекті на матеріалі неспоріднених мов.

Список літератури

- Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. М. : Наука, 1988. 430 с.
- Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
- Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. М.: Эдиториал УРСС, 2009. 280 с.
- Воронівська Л. Універсальні та специфічні особливості визначення ознак художнього дискурсу. *Теоретична і дидактична філологія*. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 20. С. 155–166.
- Гуйванюк Н. В. Емоційно-оцінна лексика у словнику буковинських говірок. *Мовознавчий вісник*. 2011. Вип. 12–13. С. 88–90.
- Іщенко Н. Г. Конотація в системі мови й у системі мовлення. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер. : Філологічні науки : зб. наук. праць. 2005. Вип. 95 (2). С. 4–7.
- Казак С. П. Оцінний компонент соматикону емоційного реагування персонажа. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ*. Сер. : Філологія. 2014. Вип. 29. С. 182–190.
- Коновал І. І. Емотивно-оцінний потенціал просторічної лексики в ідіолекті Олександра Довженка. *Література та культура Полісся*. Серія : Філологічні науки. 2018. Вип. 93. С. 163–171.
- Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 350 с.
- Коць Т. Оцінність як лінгвістична категорія: вербальна реалізація і стилістична диференціація. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2021. 1 (29). С. 18–20.
- Кришук В. Оцінка як предмет мовознавчих студій. *Філологічний дискурс* : зб. наук. пр. Хмельницький : ХГПА, 2015. Вип. 1. С. 74–78.
- Підлісний М. М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : моногр. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.
- Приходько Г. І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. Запоріжжя : Кругозір, 2016. 200 с.
- Приходько Г. І. Лінгвокультурні параметри феномену конотації. *Львівський філологічний часопис*: науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 11. С. 182–188.

Приходько Г. І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова. *Вісник Житомирського державного університету*. Сер. : Філологічні науки. 2009. Вип. 45. С. 44–47.

Приходько Г. І. Оцінка і комунікація : посіб. для студ. та аспір. Вінниця : Нова Книга, 2013. 168 с.

Чрділелі Т. В. Мовні засоби вираження категорії оцінки в англomовному політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 9, том 1. С. 250–255.

Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1987. 192 с.

Шинкарук В. Д. Оцінний компонент в лексичному значенні слова. *Науковий вісник*. Київ, 2016. Вип. 248. С. 6–10.

Bann E. Y. Discovering Basic Emotion Sets via Semantic Clustering on a Twitter Corpus. The University of Bath, 2012. 105 p.

Bednarek M. Dimensions of evaluation: Cognitive and linguistic perspectives. *Pragmatics and Cognition*. 2009. 17(1). P. 146–175.

Krysanova T. A. Multimodal Character of Cinematic Emotions. Ukraine — Canada: Modern Scientific Studies: collective monograph: in three books. Book 3 / Eds. V. Bialyk, L. Gusak, A. Khudolii. Lutsk : Vezha-Druk, 2018. P. 77–85.

Wang Y., Xu J. The interrelation between evaluative categories and evaluated items. *Linguistics and the Human sciences*. 2013. 8(1). P. 29–61.

References

Arutiunova N. D. (1988). *Tipy yazykovykh znachenii* [Types of language meanings]. M.: Nauka.

Arutiunova N. D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka* [Language and the human's world]. M.: Languages of Russian culture.

Volf Ye. M. (2009). *Funktionalnaia siemantika otsenki* [Functional semantics of evaluation]. M.: Editorial URSS.

Voronov'ska L. (2015). Universal'ni ta spetsyfichni osoblyvosti vyznachennya oznak khudozhn'oho dyskursu [Universal and specific features of defining features of artistic discourse.] *Teoretychna i dydaktychna filolohiya* [Theoretical and didactic philology]. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi. 20, P. 155–166.

Guivanyuk N. V. (2011). Emotsiyno-otsinna leksyka u slovnyku bukovyns'kykh hovirok [Emotional and evaluative vocabulary in the dictionary of Bukovinian sayings]. *Movoznavchyy visnyk* [Linguistic Bulletin]. 12–13, P. 88–90.

Ishchenko N. G. (2005). Konotatsiya v systemi movy y u systemi movlennya [Connotation in the language system and in the broadcasting system]. *Naukovi zapysky Kirovohrad s'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser. : Filolohichni nauky: zb. nauk. prats'* [Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Ser.: Philological sciences: coll. of science works]. 95 (2), P. 4–7.

- Kazak S. P. (2014). Otsinnyy komponent somatykonu emotsiynoho reahuvannya personazha [The evaluation component of the somatikon of the character's emotional response]. *Naukovyy visnyk kafedry Yunesko KNLU. Ser. : Filolohiya [Scientific Bulletin of the UNESCO Department of KNLU. Ser.: Philology]*. 29, P. 182–190.
- Konoval I. I. (2018). Emotyvno-otsinnyy potentsial prostorichnoyi leksyky v idiotekti Oleksandra Dovzhenka [Emotive-evaluative potential of colloquial vocabulary in the idiolect of Oleksandr Dovzhenko]. *Literatura ta kul'tura Polissya. Seriya: Filolohichni nauky [Literature and culture of Polissia. Series: Philological sciences]*. 93, P. 163–171.
- Kosmeda, T. A. (2000). Aksiologichni aspekty pragmatychnykh formuvannya i rozvytok kategoriyi otsinky [Axiological Aspects of Pragmatic Language: the Formulation and Development of the Assessment Category]. Lviv: Vid-vo LNU im. I. Franka.
- Kots T. (2021). Otsinnist' yak linhvistychna katehoriya: verbal'na realizatsiya i stylistychna dyferentsiatsiya [Evaluation as a linguistic category: verbal realization and stylistic differentiation]. *Visnyk Kyivivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'klornytyka [Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Literary studies. Linguistics. Folkloristics]*. 1(29), P. 18–20.
- Kryshchuk V. (2015). Otsinka yak predmet movoznavchykh studiy [Evaluation as a subject of linguistic studies]. *Filolohichnyy dyskurs zb. nauk. pr. Khmel'nyts'kyy [Philological discourse coll. of science Khmelnytskyi]*. 1, P. 74–78.
- Pidlisnyy M. M. (2020). Problemy aksiolohiyi ta shlyakhy yikh vyreshennya : monohr [Problems of axiology and ways to solve them: monogr.]. Dnipro: Bila K. O. Publisher.
- Prykhod'ko H. I. (2016). Katehoriya otsinky v konteksti zminy linhvistychnykh paradyhm [Evaluation category in the context of changing linguistic paradigms]. Zaporizhzhia: Krugozir.
- Prykhod'ko H. I. (2022). Linhvokul'turni parametry fenomenu konotatsiyi [Linguistic parameters of the phenomenon of connotation]. *Naukovyy zhurnal L'vivs'koho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttyediyal'nosti «L'vivs'kyy filolohichnyy chasopys» [Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety “Lviv Philological Journal”]*. 11, P. 182–188.
- Prykhod'ko H. I. (2009). Otsinnyy komponent u semantychniy strukturi slova [The evaluative component in the semantic structure of a word]. *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Filolohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr State University. Ser.: Philological sciences]*. 45, P. 44–47.
- Prykhod'ko H. I. (2013). Otsinka i komunikatsiya [Evaluation and communication]. Vinnytsia: Nova Kniga.
- Chrdileli T. V. (2017). Movni zasoby vyrazhennya katehoriyi otsinky v anhlomovnomu politychnomu dyskursi [Linguistic means of expressing the evaluation category in English-language political discourse]. *Odes'kyy linhvistychnyy visnyk [Odesa Linguistic Bulletin]*. 9 (1), P. 250–255.

- Shapar V. B. (2004). *Psykholohichnyy tлумachnyy slovnyk* [Psychological explanatory dictionary]. Kharkiv: Prapor.
- Shakhovskiy V. I. (1987). *Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka* [Categorization of emotions in the lexico-semantic system of language]. Voronezh: publishing house of Voronezh University.
- Shynkaruk V. D. (2016). *Otsinnyy komponent v leksychnomu znachenni slova* [The evaluative component in the lexical meaning of the word]. *Naukovyy visnyk [Scientific Bulletin]*. 248, P. 6–10.
- Bann E. Y. (2012). *Discovering Basic Emotion Sets via Semantic Clustering on a Twitter Corpus*. The University of Bath.
- Bednarek M. (2009). *Dimensions of evaluation: Cognitive and linguistic perspectives*. *Pragmatics and Cognition*, 17(1), P. 146–175.
- Krysanova T. A. (2018). *Multimodal Character of Cinematic Emotions*. Ukraine — Canada: *Modern Scientific Studies: collective monograph (in three books)*. Book 3 / Eds. V. Bialyk, L. Gusak, A. Khudolii. Lutsk: Vezha-Druk, P. 77–85.
- Wang, Y., & Xu, J. (2013). *The interrelation between evaluative categories and evaluated items*. *Linguistics and the Human sciences*, 8(1), P. 29–61.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2023 року

УДК 821.111

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285566](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285566)

**КОМПОЗИЦІЯ ТА АРХІТЕКТОНІКА ТВОРУ
ЯК ОЗНАКА АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ.
ДЖ. ЧОСЕР «КЕНТЕРБЕРІЙСЬКІ ОПОВІДАННЯ»**

Романець В. М.

кандидат педагогічних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0001–9980–6482

Подковирофф Н. Т.

кандидат педагогічних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0001–8766–8588

У статті розглядаються проблеми композиції та архітекtonіки художнього твору. Досліджується співвідношення цих понять. Проведено аналіз типів композиційної організації художнього твору. Зазначено, що проблема композиції художнього твору має досить давню традицію. Її розглядав свого часу ще у IV ст. до н. е. Аристотель, при цьому наголошував на тому, що досконалість твору можна забезпечити вмотивованим відбором і поєднанням окремих елементів у цілісність, яка становитиме певну гармонію. Проведено дослідження теоретичних аспектів поняття «композиція», розмежування із подібними йому значеннями «структура» та «архітекtonіка», опис композиційних прийомів, які увиразнюють функції композиції в художньому творі. У статті розглядаються особливості композиції та архітекtonіки «Кентерберійських оповідань» («The Canterbury Tales») — твору Джеффри Чосера, що був написаний наприкінці XIV століття середньоанглійською мовою, але залишився незавершеним. Літературна майстерність Чосера проявляється, наприклад, в тому, що в оповіданнях відображені індивідуальні риси та манера оповіді героїв. Автор малює широке полотно англійської дійсності сучасної йому доби. Книга складається з «Прологу», двадцяти двох віршованих та двох прозових оповідань, які зв'язані інтерлюдіями. Обрамлюючі оповідання повідомляють про розвиток дії. Запозичивши сюжети багатьох оповідань у інших авторів, Чосер ускладнює фабулу, насичує її реалістичними деталями. Динаміку дії автор поєднує з психологічним аналізом. Наголошено на тому, що композиція художнього твору структурується з таких основних елементів: сюжет — черга подій, що відбуваються в творі; конфлікт — зіткнення характерів та обставин, поглядів і принципів життя, які покладені в основну дію. Конфлікт може відбуватися між особистістю і суспільством чи між персонажами. А у свідомості він може бути явним, прихованим чи уявним. Елементи сюжету відтворюють ступені розвитку конфлікту;

пролог — своєрідний вступ до твору, в якому розповідається про події минулого, він емоційно налаштовує читача на сприйняття твору; експозиція — введення в основу дію, показ умов і обставин, які були до початку дії (розгорнута, нерозгорнута, цілісна і «розірвана», розташована на початку, в середині чи наприкінці твору); ознайомлення з персонажами твору, обставинами та хронологією, на тлі яких відбувається дія; зав'язка — початок руху сюжету (подія, з якої починається конфлікт, розвиваються подальші дії); розвиток дії — система подій, які стають наслідком зав'язки, конфлікт загострюється, а суперечності проявляються ясніше і гостріше; кульмінація — момент найвищої напруги дії, вершина конфлікту — після кульмінації відбувається послаблення дії; розв'язка — вирішення конфлікту або вказівка на можливі шляхи його вирішення. Це заключний момент дії художнього твору. На цьому етапі композиції показано чи вирішення, чи неможливість його розв'язати; епілог — заключна частина твору, в якій позначається напрям подальшого розвитку подій і долі героїв. Коротка розповідь про те, що сталося з дійовими особами твору, після закінчення основної сюжетної дії. В дослідженні розглянуто варіанти сюжету: сюжет може викладатися в прямій послідовності подій з відступами у минуле — «ретроспективами». Крім того, сюжет може зображувати екскурси в майбутнє чи навмисно змінено послідовність подій. Несюжетними елементами вважаються: вставні епізоди, авторські відступи. Таким чином, слід зазначити, що основною функцією сюжету є відображення позиції автора. У творі можуть бути відсутні окремі елементи сюжету, а іноді є кілька сюжетних ліній. Прийоми архітектоніки, використані автором, створюють особливий неповторний авторський стиль. І саме автор сам обирає провідні композиційні принципи. Так композиція твору може бути багатоплановою, лінійною, кільцевою, «ниткою з намистинами». Майстерна архітектоніка — це не просто єдність складових частин твору, це — самотність конкретного твору, його краса й унікальність. Зазначено, що суттєвою якістю композиції твору Чосера є її логічна послідовність. Саме за допомогою композиції можна визначити, що в «Кентерберійських оповіданнях» центром подій є подорож палігримів до святого місця. Архітектоніка, тобто співвідношення між собою частин твору, наприклад, пролог і епілог традиційно невеликі, розташовуються на початку — пролог і наприкінці — епілог твору. А розділи більшого розміру розташовані між прологом і епілогом. У «Кентерберійських оповіданнях» Дж. Чосера подієвий тип композиції має хронологічну форму. Між окремими діями є часові відстані, але порушення природної послідовності в часі відсутні.

Ключові слова: архітектоніка, композиція, пролог, епілог, інтерлюдія, психологічний аналіз.

**COMPOSITION AND ARCHITECTONICS OF A WORK OF FICTION
AS A CHARACTERISTIC OF THE AUTHOR'S STYLE. J. CHAUCER
«THE CANTERBURY TALES»**

Romanets V.

*candidate of sciences pedagogics, associate professor
Odessa I. I. Mechnikov University*

Podkovyoff N.

*candidate of sciences pedagogics, associate professor
Odessa I. I. Mechnikov University*

The study presented here examines the problems of composition and architectonics of a work of fiction. The author analyses the correlation of these notions. A close examination of the types of compositional organization of a work of fiction has been carried out. It is noted that the problem of the composition of a work of fiction has a fairly long tradition. At the time, the problem was considered by Aristotle (4th century BC), who focused on the fact that the perfection of a work could be achieved by motivated selection and combination of separate elements into a single whole, which forms complete harmony. A study has been made of the theoretical aspects of the notion of «composition», as well as a demarcation with similar values such as «structure» and «architectonics», and a description of compositional techniques that clarify the functions of composition in a work of fiction. The article discusses the features of the composition and architectonics of «Canterbury Tales», a work by Geoffrey Chaucer, which was written at the end of the 14th century in Middle English, but remained unfinished. Chaucer's literary skill is manifested in the fact that the stories reflect the individual traits and individual manner of narrating of the characters. The author depicts a wide canvas of English reality of his contemporary era. The book consists of a «Prologue», 22 verse and two prose stories, which are interconnected by interludes. The framing story reports on the development of the action. Borrowing the themes from numerous stories by other authors, Chaucer complicates the plot, saturates it with realistic details. At the same time, he connects the dynamics of action with psychological analysis. It is emphasized that the composition of a work of fiction is structured from the following main elements: plot — a series of events that are depicted in the work of fiction; conflict is a clash of characters and circumstances, views and principles of being, which are the basis of action. The conflict may arise between the individual and society or between characters. And in the mind of the hero, it can be explicit, hidden or imaginary. Plot elements reflect the stages of development of the conflict; prologue — a kind of introduction to the work, which tells about the events of the past and it emotionally sets the reader to perceive the work; exposition — an introduction to the main action, an description of the conditions and circumstances that preceded the beginning of the action (it can be expanded, non-deployed, integral and «torn», located at the beginning, in the middle or at the end of the work); familiarization with the characters of the work, the circumstances and chronology against which the action takes place; starting point of

the plot — the beginning of the plot movement (the event from which the conflict begins, further events develop); development of action — a system of events that are the result of the starting point of the plot; the conflict escalates, and contradictions appear more clearly and sharply; climax — the moment of the highest tension of the action, the peak of the conflict — after the climax, the action weakens; denouement — the resolution of the main conflict, or an indication of possible ways to resolve it. This is the final moment of the action of the work of fiction. At this stage of the composition, either the resolution of the conflict is demonstrated or the impossibility of its resolution is shown; epilogue — the final part of the work of fiction, which indicates the direction of further development of events and the fate of the characters. A short message about what happened to the acting characters of the work of fiction after the end of the main storyline. The study considers plot options: the plot can be presented in a direct sequence of events with digressions into the past — retrospectives. In addition, the plot may depict «excursions» into the future or deliberately show an altered sequence of events. Non-plot elements are: inserted episodes, author's digressions. Therefore, it should be noted that the main function of the plot is to expand the scope of the depicted events and, thus, to reflect the position of the author in relation to various phenomena of life. The work of fiction may lack individual elements of the plot, and sometimes there are several storylines. Architectonic techniques used by the author create a special unique author's style. And it is the author himself who chooses the main compositional elements. Thus, the composition of a work of fiction can be multifaceted, linear, circular, «a thread with beads». Masterful architectonics is not just the unity of the constituent parts of a work, it is the originality of a particular work, its beauty and uniqueness. It has been determined that the most important property of the composition of this work of Chaucer is its logical sequence. It is with the help of the composition that one can determine that in the «Canterbury Tales» the center of events is the journey of the pilgrims to the holy place. Architectonics is consequently the relationship between the parts of the work. For example, the prologue and epilogue are traditionally small, the prologue being located at the beginning and the epilogue at the end of the work. And the larger elements are located between the prologue and the epilogue. Thus, the architectonics of the elements of the work is logically consistent with each other. In the «Canterbury Tales», the event type of composition has a chronological form. There is a time distance between separate events, but there is no violation of the natural chronology.

Key words: *architectonics, composition, prologue, epilogue, interlude, psychological analysis, chronology of events.*

Вступ. Творчість Джеффри Чосера (1340–1400) займає значне місце в історії англійської літератури і багато століть є об'єктом дослідження як вітчизняних, так і закордонних фахівців. Особливу цікавість і досі викликає збірка «Кентерберійські оповідання» (початок 80-х рр. XIV ст.), в тому числі і дослідження надзвичайної майстерності композиційної організації цього твору.

Слід зауважити, що проблема дослідження художнього твору має досить давню традицію. Свого часу її розглядав Аристотель (IV ст. до н. е.), при цьому наголошував на тому, що досконалість твору можна забезпечити вмотивованим відбором і поєднанням окремих епізодів у цілісність, яка становитиме певну гармонію. Незалежно від того, що упродовж тривалого часу відбувається в літературознавстві, поняття «композиція» не має чітко визначених термінологічних меж. Це питання досліджували такі відомі фахівці як: Т. Денисова, І. Качуровський, Л. Левітан, Л. Цілевич, Г. Поспелов, І. Семенчук, Б. Успенський, В. Халізев та ін.

Багато суперечностей у літературознавстві виникає, наприклад, при вирішенні понять «композиція» і «структура». Так, науковець Б. Іванюк наголошує, що поняття «структура» уточнює зміст «композиції». При цьому «композиція» є категорією, зміст якої відтворює динамічну єдність літературного твору, на відміну від категорії структури, що відповідає єдності твору, яка вже відбулася, або остаточній» (Іванюк, 2001: 266). Т. Денисова наголошує на тому, що композиція це «організація всіх образних засобів твору» (Денисова, 1998: 91). Дослідники Л. Левітан і Л. Цілевич досліджували сюжет як художнє зображення дії. Отже, на їх думку, доцільніше не розмежовувати композицію і сюжет, а розуміти їх «сюжетно-композиційну єдність» (Левітан, 1990: 97).

Традиційно існує розуміння композиції як формального чинника твору. На цю думку пристає А. Ткаченко, однак наголошує, що розподіл на форму і зміст є досить умовним, бо він «зникає, якщо перед нами — художній твір» або «саме так сформований зміст» (Ткаченко, 2003: 170). Крім того, особливості композиції визначаються літературним напрямом. Для класицизму — це триєдність (місце, час, дія). Для романтизму — змалювання виняткових характеристик у виняткових обставинах. Композиція твору також зумовлюється родом, видом і жанром твору.

Метою статті є виявлення сюжетно-композиційних особливостей збірки Дж. Чосера «Кентерберійські оповідання», видатного твору англійської літератури пізнього середньовіччя. Згідно з метою автори ставлять такі завдання:

- 1) з'ясувати теоретичні засади досліджень про композицію, архітектоніку і типи композиційної організації художнього твору;
- 2) охарактеризувати композицію та архітектоніку збірки Дж. Чосера «Кентерберійські оповідання».

Методи дослідження. Для досягнення головної мети та розв'язання поставлених завдань у роботі використовуються методи порівняльно-історичного та типологічного аналізу. За допомогою цих методів досліджуються особливості художньої майстерності Дж. Чосера, втілені в організації композиції та архітектоніки збірки «Кентерберійські оповідання». Матеріалом для дослідження є цей видатний твір Дж. Чосера, що залишився незакінченим, але без якого неможливо уявити англійську літературу.

Результати та обговорення. Теоретичні аспекти поняття «композиція» значною мірою потребують з'ясування цілої низки питань: визначення терміна, розмежування із подібними йому за значенням «структурою» й «архітектонікою», опис композиційних прийомів, які увиразнюють функції композиції в художньому творі. Вочевидь, композиція виступає побудовою літературного твору, зумовлена наповненням його змісту, логікою зображуваного, задумом автора. Композиційні особливості можуть означувати жанрово-композиційні елементи літературного тексту як певної єдності, що становить його структуру, при цьому набуваючи статичності (Курціус, 2007: 80).

Композиційні прийоми — повтори, варіації, мотив, деталізація, узагальнення, суб'єктна організація або «точка зору», зіставлення, протиставлення, часова організація тексту, монтаж — взаємопов'язані. Їх основна функція — увиразнити певні аспекти твору, наголосити на значимості окремих його компонентів, незважаючи на різноманітні засоби, на яких вони базуються. За допомогою прийомів компонування та взаємодії зі змістовими чинниками композиція літературного твору впливає на його сприйняття та інтерпретацію читачем, скеровує його реакцію та естетичні смаки.

Як синоніми в літературознавчій науці часто вживаються терміни «композиція», «архітектоніка» і «структура». Теоретик літератури І. Качуровський вказує на їх відмінності та вважає композицію певною частиною архітектоніки художнього твору. На матеріалі «Божественної комедії» Данте І. Качуровський ілюструє розмежування вказаних термінів: «Існує подвійний поділ — цілого твору на три частини, а кожної з частин (послідовно) на тридцять чотири, тридцять три і ще раз тридцять три пісні — я називаю композицією. До композиції належить також градаційна (зростальна) структура кожної частини. Показ мандрівки, зустрічі, упізнання, розповіді належать до архітектоніки» (Качуровський, 2008: 45).

Науковець І. Семенчук має протилежну думку і розглядає композицію як поняття функціональне, змістовне», натомість архітектоніку — як «суто формальне, технічне», тобто як будову художнього твору (Семенчук, 1994: 14–15).

Архітектоніка — це співвідношення між собою частин твору (наприклад, пролог і епілог традиційно невеликі, розташовуються на початку (пролог) і в кінці (епілог) твору, а розділи — більшого розміру і розташовуються між прологом і епілогом). «Побудова сюжету: сюжет ділиться на частини (розділи, частини, томи, їх розмір), від якої особи ведеться розповідь (від першої або третьої, рідше — другої), яка роль діалогу, як представлена послідовність подій (хронологія порушена чи ні), чи є якісь описи, авторські міркування, ліричні відступи, як згруповані дійові особи і так далі» (Курціус, 2007: 100).

До основних елементів композиції належать:

Сюжет — те, що відбувається у творі; система основних подій і конфліктів.

Конфлікт — зіткнення характерів і обставин, поглядів і принципів життя, покладене в основу дії. Конфлікт може відбуватися між особистістю і суспільством, між персонажами. У свідомості героя може бути явним і прихованим. Елементи сюжету відтворюють ступені розвитку конфлікту.

Пролог — своєрідний вступ до твору, в якому розповідається про події минулого, він емоційно налаштовує читача на сприйняття (зустрічається рідко).

Експозиція — уведення в основну дію, показ умов і обставин, які були до початку дій (розгорнута, нерозгорнута; цілісна і «розірвана»; розташована на початку, в середині, наприкінці твору); ознайомлення з персонажами твору, обстановкою, часом і обставинами, за яких відбувається дія.

Зав'язка — початок руху сюжету (подія, з якої починається конфлікт, розвиваються подальші дії).

Розвиток дії — система подій, які впливають із зав'язки; конфлікт загострюється, а суперечності проявляються ясніше і гостріше.

Кульмінація — момент найвищої напруги дії, вершина конфлікту, кульмінація — основна проблема твору, після неї дія слабшає.

Розв'язка — вирішення зображуваного конфлікту або вказівка на можливі шляхи його вирішення. Заключний момент дії художнього твору. У ній вирішується конфлікт або показано його нерозв'язність.

Епілог — заключна частина твору, в якій позначається напрям подальшого розвитку подій і долі героїв. Коротка розповідь про те, що сталося з дійовими особами твору після закінчення основної сюжетної дії.

Сюжет може викладатися: в прямій хронологічній послідовності подій; з відступами в минуле — ретроспективами — і «екскурсами» в майбутнє; в навмисно зміненій послідовності. Несюжетними елементами вважаються: вставні епізоди, авторські відступи. Основна функція — розширювати рамки зображуваного, можливість висловити думки і почуття автора з приводу різних явищ життя, не пов'язаних безпосередньо з сюжетом.

У творі можуть бути відсутні окремі елементи сюжету, іноді є кілька сюжетних ліній. Провідним композиційним принципом може бути композиція багатопланова, лінійна, кільцева, «нитка з намистинами». «Додаткові засоби композиції: вставні епізоди (не пов'язані безпосередньо з сюжетом твору); художні передумови — зображення сцен, які немов передбачають і випереджають подальший розвиток подій; художнє оздоблення — сцени, які починають і закінчують подію чи твір, доповнюючи його, надаючи додатковий зміст» (Денисова, 1998: 117).

Прийоми архітектоніки, вживані автором, створюють певний, неповторний авторський стиль. Наприклад, коли всі твори характеризуються послідовністю у викладі подій (хронологія ніколи не порушується), хід оповіді плавний, текст постійно має гармонійну єдність, завжди наявні описи пейзажу. Пейзаж може відігравати роль ще одного персонажа тексту, який виконує важливу роль у композиції твору.

Книга Джозефа Чосера починається із «Загального Пролога». В пролозі автор робить настанову на провідний композиційний принцип, який буде використано:

*But none the less, whilst I have time and space,
Before yet farther in this tale I pace,
It seems to me accordant with reason
To inform you of the state of every one
Of all of these, as it appeared to me,
And who they were, and what was their degree,
And even how arrayed there at the inn;
And with a knight thus will I first begin (Chaucer).*

Сюжет твору побудовано так, що господар таверни Гаррі Бейлі пропонує богомольцям, які ідуть на прощу, розповідати цікаві історії, щоб за розповідями скоротити шлях до Кентербері та повернення назад. З цих розповідей, кожна з яких є завершеною поетичною новелою, складається вся книга. «Кентерберійські оповідання» представляють збірку новел і повістей, об'єднаних загальною сюжетною «рамкою»: ситуацією бесіди, розповіддю по черзі. Особливості композиції в тому, що основний сюжет обрамляє вставні новели (Денисова, 1998: 25).

«Загальний Пролог» вносить елемент азарту, адже той із оповідачів, чий розповіді будуть найкращими, отримає винагороду — безкоштовне частування. Однак ім'я переможця залишилося невідомим, оскільки «Кентерберійські оповідання» закінчуються значно раніше, ніж мандрівка пілігримів.

Загалом, у пролозі немає розповіді про незвичайне явище — тільки повідомлення про подальші оповіді. Те саме можна сказати про «Пролог мажордома», «Пролог кухаря», «Пролог юриста», «Пролог шкіпера», «Епілог до розповіді шкіпера», «Пролог до розповіді про сера Топаза», «Епілог до розповіді про сера Топаза», «Пролог монаха», «Пролог монастирського капелана», «Епілог до розповіді монастирського капелана», «Епілог до розповіді лікаря», «Пролог продавця індульгенцій», «Пролог кармеліта», «Пролог пристава церковного суду», «Пролог студента», «Післямова Чосера», «Пролог купця», «Епілог до розповіді купця», «Пролог сквайра», «Епілог до розповіді сквайра», «Пролог Франкліна», «Пролог слуги каноніка», «Пролог економа», «Пролог священика».

Всі перелічені вище прологи та епілоги — частина загальної рамкової конструкції. Якщо розглядати саму рамку, то вона не може бути новелою з ряду причин: по-перше, вона, навіть не закінчена, є досить значною за обсягом і включає у себе не лише багато персонажів, але й багато подій.

Деяко інакше показано на їхньому тлі «Пролог Батської ткалі», найбільший за обсягом із усіх прологів та епілогів. Ткаля розповідає про кожного з п'яти своїх чоловіків і роздумує над Святим Письмом:

*She'd been respectable throughout her life,
With five churched husbands bringing joy and strife,
Not counting other company in youth;
But thereof there's no need to speak, in truth.*

*Three times she'd journeyed to Jerusalem;
And many a foreign stream she'd had to stem;
At Rome she'd been, and she'd been in Boulogne,
In Spain at Santiago, and at Cologne* (Chaucer).

Час від часу розповідь переривається незадоволеними людьми, бо пролог ткалі занадто довгий, що робить його частиною рамки, однак розповідь про смерть кожного чоловіка ткалі — це окрема історія. Кожна історія написана іронічно, а весь пролог у цілому — роздум про те, чи має право жінка виходити заміж вдруге (втретє, вчетверте, вп'яте...) після смерті чоловіка. «Пролог Батської ткалі» не новела, тому що «незвичайної події» тут немає: чоловіки помирали не внаслідок якихось загадкових подій і сама оповідачка сприймає їхні смерті як щось буденне.

До описових елементів композиції належать пейзаж, інтер'єр, портрет, а також характеристики героїв, розповідь про багаторазові, регулярно повторювані дії, звички.

Портрет персонажа — опис його зовнішності: тілесних, природних і зокрема вікових властивостей (риси обличчя і фігури, колір волосся), а також всього того в образі людини, що сформовано соціальним середовищем, культурною традицією, індивідуальною ініціативою (одяг, прикраси, зачіска). Зовнішність і поведінка персонажа пов'язані з його характером. У створенні портрета до кінця XVIII ст. залишалася провідною тенденцією його умовна форма, переважання загального над окремим. У літературі XIX ст. виділяються два основних види портрета: статичний і динамічний. У статичному портреті перераховуються деталі обличчя, фігури, одягу, окремих жестів та інших прикмет зовнішності. Він дається від особи оповідача. Динамічний портрет замість докладного перерахування рис зовнішності передбачає коротку, виразну деталь, що виникає під час розповіді.

Портретні характеристики персонажів твору Чосер подає так: «Гості були різних звань і роду занять, що, втім, не заважало їм підтримувати невимушену бесіду».

Серед них був і Лицар, відомий всьому світу своєю доблестю і славними подвигами, які він скоїв у численних битвах, і його син, юний Сквайр, незважаючи на свої молоді роки, встиг заслужити прихильність своєї коханої, здобувши собі славу як вірний зброєносець у далеких походах в чужі межі, одягнені в яскраве вбрання.

Разом з лицарем їхав також Йомен, який носив зелений камзол з капюшоном і був озброєний луком з довгими зеленоперими стрілами, хороший стрілок, колишній, мабуть, лісник:

*A yeoman had he, nor more servants, no,
At that time, for he chose to travel so;
And he was clad in coat and hood of green.
A sheaf of peacock arrows bright and keen
Under his belt he bore right carefully
(Well could he keep his tackle yeomanly:
His arrows had no draggled feathers low),
And in his hand he bore a mighty bow.
A cropped head had he and a sun — browned face.
Of woodcraft knew he all the useful ways (Chaucer).*

Разом з ними була Абатиса на ім'я Еглантина, яка дивилася за знатними послушницями, лагідна й охайна. Кожному з присутніх за столом було приємно бачити її чисте личко і милу посмішку.

Вона про щось розмовляла з поважним і товстим Ченцем, який був монастирським ревізором:

*A monk there was, one made for mastery,
An outrider, who loved his venery;
A manly man, to be an abbot able.
Full many a blooded horse had he in stable:
And when he rode men might his bridle hear
A—jingling in the whistling wind as clear,
Aye, and as loud as does the chapel bell
Where this brave monk was of the cell (Chaucer).*

Пристрасний мисливець і веселун, він був проти суворих, затворницьких правил, любив погуляти і тримав хортів. На ньому був розкішний плащ, і їхав він на гнідому коні.

Поруч з ним за столом сидів Кармеліт, збирач податків, який досяг успіху в своєму мистецтві, як ніхто вмів вичавити останній гріш навіть у жебрака, пообіцявши йому вічне блаженство на небесах.

Пейзаж — це опис будь-якого незамкненого простору зовнішнього світу. Пейзаж виконує кілька важливих функцій:

- позначає місце і час дії;
- сюжетне мотивування (природні та метеорологічні процеси можуть скерувати сюжет у певну сторону, що не залежить від волі персонажів);

• форма психологізму (створює психологічний настрій сприйняття тексту, допомагає розкрити внутрішній стан героїв).

У творі Чосера пейзаж позначає місце і час дії:

*When April with his showers sweet with fruit
The drought of March has pierced unto the root
And bathed each vein with liquor that has power
To generate therein and sire the flower;
When Zephyr also has, with his sweet breath,
Quickened again, in every holt and heath,
The tender shoots and buds, and the young sun
Into the Ram one half his course has run,
And many little birds make melody
That sleep through all the night with open eye
(So Nature pricks them on to ramp and rage)
— Then do folk long to go on pilgrimage,
And palmers to go seeking out strange strands,
To distant shrines well known in sundry lands.
And specially from every shire's end
Of England they to Canterbury wend,
The holy blessed martyr there to seek
Who helped them when they lay so ill and weal (Chaucer).*

«Навесні, у квітні, коли земля прокидається від зимової сплячки, з усіх боків Англії стікаються низки паломників в абатство Кентербері вклонитися мощам святого Фоми Бекета. Одного разу в таверні «Табард», в Соуерку, зібралася досить різношерста компанія паломників, яких об'єднувало одне: всі вони тримали шлях в Кентербері».

Не завжди у «Кентерберійських оповіданнях» місто виступає головним місцем дії, а подекуди автор говорить про далекі заморські міста. Проте такі напрямки сюжету є «поза часом і простором», точніше — відповідність до місця та часу, які для автора є життєвим середовищем, — середньовічного Лондона. Про це говорять деталі, які Чосер застосовує: не можна описати того, що не бачив власними очима, чого не міг спостерігати.

Інтер'єр — це зображення внутрішніх приміщень, опис замкненого простору. У творі Чосера:

*And well we there were eased, and of the best.
And briefly, when the sun had gone to rest,
So had I spoken with them, every one,*

*That I was of their fellowship anon,
And made agreement that we'd early rise
To take the road, as you I will apprise* (Chaucer).

Інтер'єр використовується в основному для соціальної та психологічної характеристики персонажів, демонструє умови їх життя. Фундаментальною основою середньовічного суспільства була сім'я. Місце особи в суспільстві визначалося родиною, в якій вона народилася і переходила в соціальну ієрархію через будинок, в якому жила. Будинки мали свої ранги відповідно до соціального статусу сім'ї, яка в них жила. Про це Чосер згадує побіжно: кілька розповідей містять локацію сюжету в будинку або довкола нього.

Висновки. Збірка «Кентерберійські оповідання» Джеффри Чосера є ренесансною енциклопедією життя Англії XIV ст. Водночас цей художній твір також є енциклопедією художніх жанрів означеного часу. В ньому наявні такі жанри як куртуазна повість, побутова новела, ле, фаблю, народна балада, пародія на лицарську авантюрну поезію, повчальне (дидактичне) оповідання у віршах. На відміну від схематичних зображень представників різних соціальних і професійних груп у середньовічній оповідній літературі, Дж. Чосер створює яскраві образи соціальних типів англійського середньовічного суспільства.

У «Кентерберійських оповіданнях» автор показує героїв, списуючи їх безпосередньо з натури. Він створив нову літературу, в якій поєдналися багатство фантазії та здоровий глузд. У творі представлені майже всі суспільні типи Англії: люди, які воюють; люди, які працюють на землі; люди з духовенства (бенедиктинський монах, ігумени, мінорит, монахія, сільський священик, езекутор церковного суду, продавець індульгенцій); люди з міста (купець, корабельник, шинкар); люди розумової праці (юрист, лікар, студент, поет Чосер). Місто стає місцем, де зустрілися представники різних станів, і місцем поєднання міської культури з куртуазною. Джеффри Чосер написав твір про нове суспільство в Англії, використавши алегоричність, новий тип літературного героя та особливу композиційну організацію матеріалу.

Кожен герой твору розповідає історію, що відповідає його соціальному та психологічному стану. Тут і романтичне оповідання лицаря про любов і дружбу, і комічна розповідь мельника про теслю-рогоносця, і розповідь корабельника про хитруна-ченця, який заплатив звабленій ним жінці грошима, взятими в борг у її чоловіка.

ка. Чосер представляє в цілому всі основні літературні жанри своєї епохи: лицарський роман (лицар), куртуазну повість (сквайр), фабліо (мельник, мажордом, шкіпер), «тваринний» епос (монастирський капелан), життя святих (друга черниця), проповідь (пролог продавця індульгенцій), моральну алегорію, етичний трактат (священик).

Обрамляюча новела повідомляє розвиток дії. Запозичивши сюжети багатьох оповідань у інших авторів, Чосер ускладнює фабулу, насичує її реалістичними деталями, динаміку дії поєднує з психологічним аналізом.

Суттєвою якістю композиції твору є її доступність. За допомогою композиції можна вирізнити, що в «Кентерберійських оповіданнях» центром подій є подорож палігримів до святого місця.

Архітектоніка (співвідношення між собою частин твору (наприклад, пролог і епілог) традиційно невеликі, розташовуються на початку (пролог) і в кінці (епілог) твору, а розділи — більшого розміру і розташовуються між прологом і епілогом) у творі дотримана.

У збірці «Кентерберійські оповідання» подієвий тип композиції має хронологічну форму. Між окремими діями є часові відстані, але порушення природної послідовності в часі відсутні. Тобто події, які відбулися раніше в житті, у творі також подаються раніше, а не після наступних подій. Довільне переміщення подій і порушення прямого руху часу відсутні.

Список літератури

- Денисова Т. Роман і проблеми його композиції. К. : Наук. думка, 1998. 220 с.
- Іванюк Б. Композиція. *Лексикон загального і порівняльного літературознавства* / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 266–267.
- Качуровський І. Генетика в архітектоніка. Кн. II. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 376 с.
- Курціус Е. Р. Європейська література і латинське середньовіччя / пер. з нім. А. Онишко. Львів : Літопис, 2007. 300 с.
- Левитан Л. Основы изучения сюжета. Рига : Звайгзне, 1990. 187 с.
- Семенчук І. Мистецтво композиції і характер. К. : Вища школа, 1994. 136 с.
- Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства : підручн. для студентів гум. спец. вищ. навч. закл. К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
- Chaucer Geoffrey. The Canterbury Tales. URL:

References

- Denysova T. Roman i problemy yoho kompozytsii. K. : Nauk. dumka, 1998. — 220 s.
- Ivaniuk B. Kompozytsiia // Leksykon zahalnoho i porivnialnoho literaturoznavstva / za red. A. Volkova, O. Boichenka ta in. — Chernivtsi : Zoloti lytavry, 2001. — S. 266–267.
- Kachurovskiy I. Henetyka v arkhitektonika. Kn. II. — K. : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2008. — 376 s.
- Kurtsius E. R. Yevropeiska literatura i latynske serednovichchia. Perekl. z nim. A. Onyshko. — Lviv: litopys, 2007. — 300 s.
- Levytan L. Основы изучения союза. Рыба : Zvaihzne, 1990. — 187 s.
- Semenchuk I. Mystetstvo kompozytsii i kharakter. K. : Vyshcha shkola, 1994. — 136 s.
- Tkachenko A. Mystetstvo slova : Vstup do literaturoznavstva : pidruchn. dlia studentiv hum. spets. vyshch. navch. zakl. — K. : VPTs «Kyivskiy universytet», 2003. — 448 s.
- Chaucer Geoffrey. The Canterbury Tales. — Elektronnyi variant.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2023 року

РОЛЬ ПРОСОДИЇ У ВИРАЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КАНАДІЙЦІВ

Русавська О. О.

кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Одеська морська академія»

ORCID 0000–0003–1513–1540

Пропоноване дослідження присвячене проблемі вираження національної ідентичності канадійців за допомогою просодії — одного з найяскравіших ідентифікаторів національної приналежності мовця в озвученому мовленні. У фокусі дослідження перебуває соціально-особистісна просодична варіативність англійської мови канадійців. Вивчення просодичної системи канадського варіанта англійської мови пояснюється недостатньою визначеністю цього варіанта та тих просодичних ознак, які можуть виступати засобом ідентифікації мовця за його національністю. Поняття національної ідентичності багатоаспектне за своєю структурою і розглядається як багаторівнева система, що містить етнічну приналежність, історичну спільність території, культуру, релігію та мову. Істотна роль при цьому відводиться мові, визначаючи її роль в об'єднанні членів спільноти в націю і наділяючи її ознаками, що консоліднують членів одного суспільства і відрізняють його від іншого. У пропонованій роботі дослідження просодичних характеристик мовлення носіїв канадського варіанта англійської мови, що мешкають на території провінції Альберта, проведено з метою виявлення й опису набору мелодійних і частотних характеристик, які слугують маркерами національної ідентичності канадійців. Звернення до канадського варіанта англійської мови пояснюється низкою причин, серед яких, перш за все, двомовний характер мовної системи, вплив американського та британського варіантів мови, історичні зв'язки з Ірландією, Уельсом, Шотландією. Значна варіативність мовних форм, що пов'язана з великим потоком емігрантів у Канаду, ситуація двомовності в країні привели до утворення канадського варіанта англійської мови, який має свою індивідуальну просодичну систему. Виявлені під час комплексного аудиторського та комп'ютерного аналізу мелодійні і частотні характеристики дозволяють констатувати існування певних характеристик у просодичній системі канадського варіанта англійської мови, які можуть виступати маркерами національної ідентичності канадійців. Це насамперед високий рівень ЧОТ тональних реалізацій, висока частотність рівного, висхідного і висхідно-спадного термінальних тонів.

Ключові слова: канадський, просодія, ідентичність, національна, мелодичні та частотні характеристики.

THE ROLE OF PROSODY IN EXPRESSING NATIONAL IDENTITY OF CANADIANS

Rusavska O.

candidate of philological sciences, associate professor,
National university “Odesa Maritime academy”

The present investigation is dedicated to the problem of expressing national identity of Canadians by means of prosody — one of the brightest identifies of national speaker’s belonging in oral speech. Social and personal prosodic variation of Canadians’ English speech is in the focus of the investigation. Appeal to Canadian prosodic system can be explained by inadequate study of this variant of English and its prosodic features which can serve as markers of national identity of a speakers. The concept national identity is multiaspectual by its structure and is considered as multilevel system which includes ethnic, cultural, religions belonging as well as historical community of the territory. Language plays the leading role, it unites members of the community into nation and provides it with those linguistic features, which consolidate the members, of one community and differentiates from the others. Investigation of prosodic characteristic of Canadian variant of English speakers of Alberta province in the present paper is conducted with the aim of revealing and describing a set of melodic and frequency characteristics, which can serve as markers of Canadians national identity. Canada is a county which language system has a bilingual character, its language is under the influence of British and American variants of English, considerable variation of language forms is connected with a great flow of immigrants to the country. All these factors resulted in the formation of Canadian English, which has its own individual prosodic system. Revealed in the process of complex auditory and computer analysis melodic and frequency characteristic allow to state the existence of definite features of Canadian prosodic system which can be markers of national identity. They are — high-pitched level of frequency tonetic realizations and frequent use of Rising, Rising Falling and Level terminal tones in speech.

Key words: Canadian, prosody, identity, national, melodic, frequency characteristics

Вступ. Просодичний рівень канадського варіанта англійської мови не можна віднести до детально вивченої царини фонетико-філологічних знань. В останні десятиліття просодичним засобам приділяється значно більше уваги, що свідчить про зростання зацікавленості у вивченні просодичних систем варіантів англійської мови (Д. В. Бубнов, Д. М. Карпова, О. О. Русавська, К. С. Бондар). У працях цих дослідників описано соціокультурні та історичні умови, за яких відбувалося становлення та розвиток різноманітних форм існування мови в межах певного національного варіанта.

У пропонованій роботі зроблено спробу за допомогою просодії визначити національну ідентичність канадського варіанта англійської мови, що характеризується набором національно обумовлених мелодійних та частотних ознак, які відрізняють цей варіант від британського та американського варіантів. Раніше у роботах О. О. Русавської відзначалось, що дивергентними ознаками канадської просодичної системи є перерозподіл функції американських і британських просодичних систем. Авторка виявила, що національними специфічними характеристиками просодичної системи канадського варіанта англійської мови на рівні мелодики є висока частотність рівної та спадної ступінчатої шкали (Русавська, 2018).

Актуальність дослідження визначається дедалі більшим інтересом фонетичних студій до проблем використання результатів експериментальних досліджень у вирішенні питань своєрідності національного варіанта мови, а також недостатньою розробкою проблем опису просодичної системи канадського варіанта англійської мови.

Метою пропонованого дослідження є виявлення та опис набору мелодійних та частотних характеристик, що є маркерами національної ідентичності мовців.

Завдання дослідження полягають:

– в обґрунтуванні теоретико-методологічних підстав, що забезпечують розуміння проблеми становлення та розвитку канадського варіанта англійської мови;

– в аналізі корпусу експериментального матеріалу з метою виявлення характерних мелодійних та частотних особливостей досліджуваного варіанту.

– у виявленні специфічних рис, що відбивають національну та соціокультурну своєрідність канадської мовної спільноти.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних дослідників за такими напрямками: теорія ідентичності (Smith, 2004; Alter, 1994; Матузкова, 2014); сучасні методики експериментальних досліджень мови (Бровченко, Волошин, Григорян, 2011); варіантність англійської мови (Бубнов, 2021; Костроміна, 2015; Присяжнюк, 2004; Чеснова, 2016)

Серед спеціальних методів було проведено аудиторний та комп'ютерний види аналізу, які уможливили ідентифікацію та інтерпретацію зібраних фонетичних даних.

Результати та обговорення. Англійська мова функціонує у формі як регіональних і територіальних діалектів, так і національних варіантів. Кожний з національних варіантів має загальні і специфічні риси на всіх мовних рівнях. Інтерес до вивчення національних варіантів має свої причини, серед яких перш за все треба виділити культурну «експансію» англійської мови у всесвітньому масштабі, що сприяє, з одного боку, появи нових варіантів англійської мови, з іншого — руйнуванню колишніх стереотипів.

Звернення до канадського варіанта англійської мови пояснюється недостатньою його вивченістю, двоїстим характером, невизначеністю статусу канадської англійської мови.

У дисертаційному дослідженні авторки цієї статті відмічається і наголошується, що в історії Канади дослідники — М. Оркін, Дж. Читлеберс, Р. Грегг, І. С. Ейвіс виділяють три періоди — від моменту проникнення англійської мови в Канаду, яке почалося з кінця XV століття, коли вихідці з Великої Британії вперше ступили на територію майбутньої Канадської держави. Протягом цих трьох періодів створювався і удосконалювався національний канадський варіант англійської мови.

У фокусі пропонованого дослідження знаходяться просодичні характеристики мовлення, завдяки яким можна визначити національну ідентичність мовленнєвої поведінки канадійців. Звернення до проблеми визначення національної ідентичності канадійців вимагає детального дослідження цього поняття.

Вчені зазначають, що національна ідентичність багатоаспектна за своєю структурою і має розглядатися як багаторівнева система, що враховує етнічну приналежність, історичну спільність території, культуру, релігію та мову (Alter, 1994; Shulman, 2002; Smith, 2004). Зарубіжний дослідник Дж. Джозеф у формуванні ідентичності головну роль відводить мові, яка є провідною в об'єднанні членів тієї або іншої спільноти в націю і наділяє її тими лінгвістичними ознаками, які консолідують членів однієї спільноти і відрізняють їх від іншої (Josef, 2004).

Ідентичність, як зазначають Хобсбаум (1998) і Барт (2006), не є даною, уродженою властивістю людської природи, автори розглядають її як акт свідомих зусиль особистості. З одного боку, ідентичність свідомо конструюється з метою консолідації нації, а з іншого — з метою проведення межі та виявлення відмінностей між групами «свої» і «чужі».

При аналізі мелодійних та частотних показників у роботі використовувався комплексний метод дослідження, який містив аудиторний та комп'ютерний види аналізу. За принципом комплексного підходу дослідження просодії містить аналіз частоти основного тону (ЧОТ) та класифікацію термінальних тонів (тобто напрямку руху тону в термінальній частині синтагми). Опис мелодійної структури синтагми здійснювався у формі графічного зображення, що дозволяє детальніше продемонструвати мелодійну специфіку синтагми.

Інформантами є носії канадського варіанта англійської мови з провінції Альберта (таблиця 1).

Таблиця 1

Відомості про інформантів

Інформанти	Вік	Гендер
Громадський діяч (Інф. 1)	Середніх років (35 р.)	М
Бібліотекар (Інф. 2)	Середніх років (38 р.)	Ж
Актриса (Інф. 3)	Молода (29 р.)	Ж
Підприємець (Інф. 4)	Старший (50 р.)	М
Студент (Інф. 5)	Молодий (22 р.)	М
Службовець (Інф. 6)	Середніх років (41 р.)	М

Для проведення аудиторського аналізу було залучено викладачів та аспірантів кафедри теорії та прикладної фонетики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, які неодноразово брали участь у проведенні подібного аналізу та мають значний досвід аудіювання.

Перший етап комплексного аналізу з виявлення складу мелодійного інвентаря мови інформантів показав, що найбільш частотним тоном є спадний (СТ), рівний (РТ), висхідний (ВТ) і складені тони — висхідний-спадний (ВСТ) та спадно-висхідний (СВТ).

Аудитори відзначили високу частотність спадного та рівного тонів як у фінальних, так і не фінальних синтагмах (32,6 % та 29,8 % відповідно).

Рівний тон у мовленні канадійців помітно перевищує частотність вживання висхідного тону в не фінальних синтагмах (21,5 %). Аудитори також відзначили високу частотність висхідного тону у фінальних синтагмах (20,2 %) (табл. 2).

Таблиця 2

Частотність термінальних тонів у фінальній / не фінальній позиції (у %)

Термінальні тони	Позиції в синтагмах	Інф. 1	Інф. 2	Інф. 3	Інф. 4	Інф. 5	Інф. 6
Спадний	не фінальна синтагма	4,4	9,1	16,5	9,1	4,5	6,0
	фінальна синтагма	10,8	11,0	9,0	10,0	12,0	9,0
Рівний	не фінальна синтагма	19,5	17,0	18,5	19,4	19,6	18,0
	фінальна синтагма	10,4	10,2	5,0	14,5	15,6	12,0
Висхідний	не фінальна синтагма	11,5	13,5	10,5	12,6	12,0	13,0
	фінальна синтагма	17,2	15,3	6,9	14,8	14,0	15,0
Висхідно-спадний	не фінальна синтагма	11,6	15,9	16,1	9,6	9,0	11,0
	фінальна синтагма	14,6	8	17,5	20,0	13,3	17,0
Разом		100	100	100	100	100	100

Аудитори зазначили високу частотність висхідного тону у фінальних синтагмах у мовленні всіх інформантів порівняно з не фінальними синтагмами, що характерно для мовлення «Uptalk». Вживання висхідного тону як у фінальних, так і в не фінальних синтагмах, на відміну від інтонації мешканців Великої Британії, використовується навіть у нейтральних висловлюваннях, що не мають жодного емоційного забарвлення. Зазначимо також, що висхідний і рівний тони є рекурентними в мовленні майже всіх інформантів різних за професією, віком і гендером. Високий відсоток вживання рівного тону можна також пояснити впливом американського варіанта англійської мови, в просодичній організації якого цей тон є частотним і кожна не фінальна синтагма в емоційно-нейтральному мовленні завершується рівним тоном.

Як відзначається в праці Р. Волтерса, висока рекурентність висхідного тону в мовленні канадійців є також результатом впливу кельтського ритму, а також більшої інтенсивності і високого рівня не фінальних складів (Русавська, 2018: 110).

Висока рекурентність висхідно-спадного термінального тону в мовленні мешканців провінції Альберта створює, на думку Дж. Уельса, ефект *throwing into inexplicable prominence* (кидатися в незрозумілу популярність) на наступний заядровий склад і пояснюється це явище тим історичним фактом, що кельтські мови вплинули на інтонаційну систему англійської мови (Cruttenden, 2001).

Виявлені під час аудиторського аналізу особливості стали підґрунтям для мелодійних зіставлень у процесі комп’ютерного дослідження.

Отриманні результати показали, що середній рівень частоти основного тону (ЧОТ) жіночого мовлення (Інф. 2, Інф. 3) перевищує середній рівень ЧОТ чоловічого мовлення що складає 24 %, і підтверджує загальноанглійську тенденцію до більш широкого частотного діапазону в жіночому мовленні.

Як показало дослідження, середній рівень ЧОТ жіночих голосів перевищує показники чоловічих голосів. Жіночі голоси варіюють від 160 до 250 гц, чоловічі перебувають у діапазоні від 130 до 205 гц.

За результатами дослідження діапазональних характеристик найширший діапазон мовлення складає 250 гц у мовленні жінки середнього віку (бібліотекарка) та 252 гц в мовленні молодої акторки, а найвужчий в мовленні студента — 128 гц (табл. 3).

Таблиця 3

Діапазональні характеристики з урахуванням гендерної приналежності мовців

Гендер	Діапазон ЧОТ (гц)		
	Молоді	Середнього віку	Старшого віку
Чоловіки	128	179	147
Жінки	252	250	—
Середні значення	190	214,5	147

Жіноче мовлення, інформанта 3 (молодої актриси) має емоційно забарвлений характер, який проявляється за рахунок розширеного діапазону та вживання висхідно-спадного термінального тону.

Згідно з даними, отриманими під час аудиторського аналізу, домінантним термінальним тоном у мовленні досліджуваних інформантів є рівний і висхідний тони. Як показують результати дослідження діапазональних характеристик рівного тону, показники ЧОТ демонструють більш високий тональний рівень у чоловічому

мовленні (78 гц) у порівнянні з жіночим мовленням (66 гц), що свідчить про більшу насиченість чоловічого мовлення рівними тонами, тоді як для жіночого мовлення більш характерним є висхідний тон. Щодо характеристик діапазону ЧОТ рівного і висхідного тонів з урахуванням вікової приналежності зазначимо, що найширший діапазон зафіксований у мовленні представників середнього віку (82 гц), а найвужчий (69 гц) у мовленні представників молодого покоління.

Діапазональні характеристики висхідно-спадного термінального тону свідчать про найбільший контраст між чоловічим і жіночим мовленням досліджуваних канадійців саме на цьому емпатичному тоні, що підтверджує його особливу важливість при визначенні гендеру мовленнєвої поведінки.

Відповідно до проведеного дослідження, жіноче мовлення марковано вищими показниками тонального рівня у порівнянні з чоловічим мовленням (265 гц в жіночому і 220 в чоловічому).

Згідно з отриманими результатами, показники ЧОТ в мовленні інформантів з Канади є достатньо високими. Жіноче мовлення відрізняється більш високим тональним рівнем і свідчить про більшу емоційну забарвленість. Мовлення чоловіків є емоційно нейтральним і насиченим рівним термінальним тоном середнього діапазону.

Висновки. Характерною ознакою сучасних фонетичних студій є вивчення варіативності просодичних одиниць мовлення. Звернення до канадського варіанта англійської мови пояснюється низкою причин, серед яких, перш за все, двомовний характер мовної системи, вплив американського та британського варіантів мови, історичні зв'язки з Ірландією, Уельсом, Шотландією. Значна варіативність мовних форм, що пов'язана з великим потоком емігрантів у Канаду, ситуація двомовності в країні привели до утворення канадського варіанта англійської мови, який має індивідуальну просодичну систему.

Виявлені під час комплексного аудиторського та комп'ютерного аналізу мелодійні і частотні характеристики дозволяють констатувати існування певних характеристик у просодичній системі канадського варіанта англійської мови, які можуть виступати маркерами національної ідентичності канадійців. Це насамперед високий рівень ЧОТ тональних реалізацій, висока частотність рівного, висхідного і висхідно-спадного термінальних тонів.

Подальше дослідження просодичних характеристик канадського варіанта англійської мови, яке буде проводитись з метою виявлення більш широкого спектра просодичних ознак, дозволить поглибити фонетико-фонологічні знання про досліджуваний варіант мови і визначити тенденції в просодичній системі, що можуть служити засобом вираження національної ідентичності.

Список літератури

- Бондар К. С. Соціофонетичні особливості діалектного мовлення шотландців : дис. ... доктора філософії : 035 Філологія. Одеса, 2022. 184 с.
- Бровченко Т. А., Волошин В. Г., Григорян Н. Р. и др. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. Одеса, 2011. 186 с.
- Бубнов Д. В. Особливості мовленнєвої поведінки ірландців в ситуації двомовності : дис. ... доктора філософії : 035 Філологія. Одеса, 2021. 184 с.
- Григораш В. С. Соціолінгвістичні особливості йоркширського діалекту (інструментально-фонетичне дослідження усного мовлення) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2014. 21 с.
- Карпова Д. М. Фонетичні характеристики регіонального мовлення носіїв валлійського варіанта англійської мови (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2018. 22 с.
- Костроміна О. В. Соціофонетичні особливості австралійського варіанта англійської мови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі спонтанного мовлення) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2015. 19 с.
- Матузкова О. П. Англійська ідентичність як лінгвокультурний феномен: когнітивно-дискурсивний аспект : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2014. 39 с.
- Присяжнюк О. Я. Просодичні особливості територіальних типів британської вимови (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2003. 20 с.
- Русавська О. О. Територіальна варіативність просодії англійського мовлення в Канаді (інструментально-фонетичне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса. 2018. 200 с.
- Чеснокова М. В. Просодична динаміка мовлення вікових, гендерних та регіональних груп англійської мовної спільноти (інструментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2016. 18 с.
- Alter P. Nationalism. London ; New York : Edward Arnold, 1994. 140 p.
- Avis W. S. Canadian English. *Gage Canadian Dictionary*. Toronto, 1983.
- Avis W. S. The Contemporary Context of Canadian English. *Dialect and Language Variation* / Ed. by H. B. Allen, M. D. Linn. Orlando, 1986.

- Barth F. (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: The social Organisation of Culture Difference*. Boston : Little, Brown and Company, 1996. 153 p.
- Chambers J. K. *Three Kinds of Standard in Canadian English. Search of Standard in Canadian English*. Kingston : Queens University Press, 1985. P. 2–13.
- Chambers J. K. *The Development of Canadian English. Moderna Sprak*. 1997. V. 91, № 1.
- Cruttenden A. *Gimon's Pronunciation of English*. 6th edition. London : Edwards Arnold, 2001. P. 339.
- Gregg R. J. *The Standard and Where We Stand Now. Search of Standard in Canadian English*. Kingston : Queens University Press, 1985. P. 157–168.
- Gregg R. J. et al. *The Survey of Vancouver English. A Sociolinguistic Study of Urban Canadian English*. Kingston : Queen's University Press, 2004. P. 1–138.
- Hobsbawn E. J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 191 p.
- Joseph J. E. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. New York : Polgrave Macmillan, 2004. 268 p.
- Orkin M. M. *Speaking Canadian English. An Informal Account of the English Language in Canada*. Toronto : General Publishing Company Ltd., 1971. 276 p.
- Shulman S. *Challenging the Avic. Ethnic and West East Dictionary in the Study of Nationalism. Comparative Political Studious*. 2002. Vol. 35. #5. P. 554–585.
- Smith A. *National Identity*. Reno: University of Nevada Press, 1991. 226 p.

References

- Bondar K. S. (2022) *Sotsiofonetychni osoblyvosti dialektnoho movlennia shotlandtsiv*. Dys. ... na zdob. nauk. stupenia doktora filosofii: 035 Filolohiia. Odessa. 184 s.
- Brovchenko T. A., Voloshin V. G., Grigorjan N. R., Muzja E. M., Olinchuk V. V. (2011) *Metody obrabotki rezul'tatov jeksperimental'no-foneticheskikh issledovanij rechi i ih lingvisticheskaja interpretacija*. Odessa. 186 s.
- Bubnov D. V. (2021) *Osoblyvosti movlennievoi povedinky irlandtsiv v sytuatsii dvo-movnosti*. Dys. ... na zdob. nauk. stupenia doktora filosofii: 035 Filolohiia. Odessa. 184 s.
- Hryhorash V. S. (2014) *Sotsiolinhvistychni osoblyvosti yorkshyrskoho dialektu (instrumentalno-fonetychne doslidzhennia usnoho movlennia)*. Avtoref. dys...kand. filol. nauk: 10.02.04. Odesa. 21 s.
- Karpova D. M. (2018) *Fonetychni kharakterystyky rehionalnoho movlennia nosiiv valliiskoho varianta anhliiskoi movy (instrumentalno-fonetychne doslidzhennia)*. Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Odesa. 22 s.
- Kostromina O. V. (2015) *Sotsiofonetychni osoblyvosti avstraliiskoho varianta anhliiskoi movy (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia na materialii spontannoho movlennia)*. Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Odesa. 19 s.
- Matuzkova O. P. (2014) *Anhliiska identychnist yak linhvokulturnyi fenomen: kohn-ityvno-dyskursyvnyi aspekt*. Avtoref. dys... dokt. filol. nauk: 10.02.04. Odesa. 39 s.

- Prysiachniuk O. Ya. (2003) Prosodychni osoblyvosti terytorialnykh typiv brytanskoï vymovy (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia). Avtořef. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Odesa. 20 s.
- Rusavska O. O. (2018) Terytorialna variatyvnist prosodii anhliiskoho movlennia v Kanadi (instrumentalno-fonetychne doslidzhennia). Dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Odesa. 200 s.
- Chesnokova M. V. (2016) Prosodychna dynamika movlennia vikovykh, henderykh ta rehionalnykh hrup anhlovnoï spilnoty (instrumentalno-fonetychne doslidzhennia). Avtořef. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Odesa. 18 s.
- Alter P. Nationalism. London–New York: Edward Arnold, 1994. 140 p.
- Avis W. S. Canadian English. *Gage Canadian Dictionary*. Toronto, 1983.
- Avis W. S. The Contemporary Context of Canadian English. *Dialect and Language Variation / Ed. by H. B. Allen, M. D. Linn*. Orlando, 1986.
- Barth F. (ed.) Ethnic Groups and Boundaries: The social Organisation of Culture Difference. Boston: Little, Brown and Company, 1996. 153 p.
- Chambers J. K. Three Kinds of Standard in Canadian English. *Search of Standard in Canadian English*. Kingston: Queens University Press, 1985. P. 2–13.
- Chambers J. K. The Development of Canadian English. *Moderna Sprak*. 1997. V. 91. № 1.
- Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English. 6th edition. London : Edwards Arnold, 2001. P. 339.
- Gregg R. J. The Standard and Where We Stand Now. *In Search of Standard in Canadian English*. Kingston: Queens University Press, 1985. P. 157–168.
- Gregg R. J. et al. The Survey of Vancouver English. *A Sociolinguistic Study of Urban Canadian English*. Kingston: Queen's University Press, 2004. P. 1–138.
- Hobsbawn E. J. Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 191 p.
- Joseph J. E. Language and Identity: National, Ethnic, Religious. New York: Polgrave Macmillan, 2004. 268 p.
- Orkin M. M. Speaking Canadian English. An Informal Account of the English Language in Canada. Toronto: General Publishing Company Ltd., 1971. 276 p.
- Shulman S. Challenging the Avic. Ethnic and West East Dictionary in the Study of Nationalism. *Comparative Political Studies*, 2002. Vol. 35. #5. P. 554–585.
- Smith A. National Identity. Reno: University of Nevada Press, 1991. 226 p.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2023 року

УДК 811.111'37

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285570](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285570)

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ОBOB'ЯЗКОВИЙ КОМПОНЕНТ В ОСВІТНІХ ПРОГРАМАХ З ФІЛОЛОГІЇ

Савранчук І. П.

кандидат філологічних наук, доцент,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0000–0001–6191–2298

Стаття присвячена огляду завдань дисципліни «Основи наукових досліджень» як обов'язкового компонента освітніх програм з філології. Головними завданнями курсу «Основи наукових досліджень» у сфері вищої освіти є ознайомлення з засадничими поняттями та принципами наукових досліджень. Курс має на меті ознайомити студентів з засадничими поняттями та принципами наукових досліджень, такими як формулювання дослідницького запиту, розробка гіпотези, вибір методів дослідження, збір та аналіз даних та інше. Це допоможе студентам зрозуміти процес проведення наукового дослідження та вміти його застосувати; вивчення методології наукових досліджень. Курс також має на меті ознайомити студентів з основними методологічними підходами до наукових досліджень, такими як квалітативний та кількісний підходи, експериментальні та кореляційні дослідження та інше. Це допоможе студентам вибрати найбільш відповідний методологічний підхід для своїх досліджень; розвинути навички наукового письма та презентації. Курс спрямований на розвиток навичок наукового письма, включаючи написання наукових статей, доповідей та презентацій. Студенти будуть навчатися форматуванню та оформленню наукових робіт, а також актуальним правилам цитування та посилання на літературні джерела; вивчення етичних аспектів наукових досліджень. Курс має на меті ознайомлення студентів з етичними аспектами наукових досліджень, такими як дотримання конфіденційності, поважання прав учасників досліджень, уникання плагіату та фабрикації даних. Це допоможе студентам розуміти важливість етичних норм у науковій діяльності та дотримуватися їх. Академічна доброчесність є основою довіри до наукових досліджень та наукового співтовариства в цілому. Вивчення цієї теми допомагає забезпечити якість та надійність наукових публікацій, що в свою чергу підвищує довіру до науки і допомагає залучати фінансування та підтримку для подальших досліджень.

Ключові слова: *основи наукових досліджень, методи дослідження, академічна доброчесність.*

BASICS OF SCIENTIFIC RESEARCH AS A MANDATORY COMPONENT IN EDUCATIONAL PROGRAMS IN PHILOLOGY

Savranchuk I. P.

candidate of philological sciences, associate professor
Odesa I. I. Mechnikov national university

The article is devoted to an overview of the tasks of the discipline “Fundamentals of scientific research” as a mandatory component of educational programs in philology. The main tasks of the course “Fundamentals of scientific research” in the field of higher education are familiarization with the basic concepts and principles of scientific research. The course aims to familiarize students with the basic concepts and principles of scientific research, such as formulating a research question, developing a hypothesis, choosing research methods, collecting and analyzing data, etc. This will help students understand the process of conducting scientific research and be able to apply it; studying the methodology of scientific research. The course also aims to introduce students to basic methodological approaches to scientific research, such as qualitative and quantitative approaches, experimental and correlational research, and others. This will help students choose the most appropriate methodological approach for their research; development of scientific writing and presentation skills. The course is aimed at developing scientific writing skills, including writing scientific articles, reports and presentations. Students will learn the formatting and design of scientific works, as well as study the current rules of citation and reference to literary sources; study of ethical aspects of scientific research. The course aims to familiarize students with the ethical aspects of scientific research, such as maintaining confidentiality, respecting the rights of research participants, avoiding plagiarism and data fabrication. This will help students understand the importance of ethical standards in scientific activity and adhere to them. Academic integrity is the basis of trust in scientific research and the scientific community as a whole. Studying this topic helps to ensure the quality and reliability of scientific publications, which in turn increases the credibility of science and helps attract funding and support for further research.

Key words: *basics of scientific research, research methods, academic integrity.*

Вступ. Дисципліна «Основи наукових досліджень» є обов’язковим компонентом у сучасних освітніх програмах з філології (Науменко, Дамар’їн, 2018). Вивчення основ наукових досліджень є дуже актуальним у вишах з кількох причин. По-перше, наукові дослідження є основою для розвитку наукових дисциплін і відкриття нових знань. Вивчення основ наукових досліджень допомагає студентам розуміти процеси та методи, які використовуються в науці, і підготувлює їх до власних досліджень. По-друге, вивчення основ наукових дослі-

джен допомагає студентам розвивати критичне мислення і аналітичні навички. Вони навчаються оцінювати докази, робити висновки та ставити запитання, що сприяє розвитку їхнього інтелектуального потенціалу. По-третє, ця дисципліна є одним з етапів підготовки до наукової кар'єри. Вивчення основ наукових досліджень готує студентів до подальших наукових досліджень і роботи в наукових установах. Вони отримують необхідні навички, щоб проводити дослідження, публікувати свої результати і співпрацювати з іншими вченими.

Мета статті полягає в огляді завдань дисципліни «Основи наукових досліджень» як обов'язкового компонента освітніх програм з філології.

Результати і обговорення. Однією з характеристик наукових досліджень є те, що вони виступають основою для інновацій та розвитку суспільства. Вивчення основ наукових досліджень допомагає студентам розуміти, як створюються та впроваджуються нові технології, методи і підходи, що сприяє розвитку суспільства. Вивчення основ наукових досліджень дозволяє випускникам вищих навчальних закладів підвищити свою кваліфікацію і конкурентоспроможність на ринку праці. Вони отримують навички, які вимагаються в багатьох професіях, таких як аналітики даних, науковці, дослідники тощо (Науменко, Дамар'їн, 2018).

Основними завданнями курсу «Основи наукових досліджень» у сфері вищої освіти є:

– Ознайомлення з основними поняттями та принципами наукових досліджень. Курс має на меті ознайомити студентів з основними поняттями та принципами наукових досліджень, такими як формулювання дослідницького запитання, розробка гіпотези, вибір методів дослідження, збір та аналіз даних та інше. Це допоможе студентам зрозуміти процес проведення наукового дослідження та вміти його застосовувати;

– Вивчення методології наукових досліджень. Курс також має на меті ознайомити студентів з основними методологічними підходами до наукових досліджень, такими як квалітативний та кількісний підходи, експериментальні та кореляційні дослідження, та інше. Це допоможе студентам вибрати найбільш відповідний методологічний підхід для своїх досліджень;

– Розвиток навичок наукового письма та презентації. Курс спрямований на розвиток навичок наукового письма, включаючи написання

наукових статей, доповідей та презентацій. Студенти будуть навчатися форматуванню та оформленню наукових робіт, а також вивчати актуальні правила цитування та посилання на літературні джерела;

– Вивчення етичних аспектів наукових досліджень. Курс має на меті ознайомлення студентів з етичними аспектами наукових досліджень, такими як дотримання конфіденційності, поважання прав учасників досліджень, уникання плагіату та фабрикації даних. Це допоможе студентам розуміти важливість етичних норм у науковій діяльності та дотримуватися їх (Науменко, Дамарьїн, 2018).

Розглянемо більш детально означені завдання. Методологія наукових досліджень в лінгвістиці включає в себе різні підходи та методи, які використовуються для вивчення мови та мовних явищ. Основні методологічні підходи, що використовуються в лінгвістиці, включають:

Синхронічний підхід спрямований на вивчення мови в певний момент часу. Дослідники аналізують сучасні мовні явища та структури, щоб зрозуміти їхню організацію та функціонування. Синхронічний підхід дозволяє вивчати сучасні мовні системи та їхні зв'язки.

Діахронічний підхід спрямований на вивчення змін у мові протягом часу. Дослідники аналізують історичні дані та документи, щоб дослідити еволюцію мовних явищ та структур. Діахронічний підхід дозволяє вивчати зміни в мовних системах та їхні причини.

Компаративний підхід спрямований на порівняння різних мов або мовних явищ, щоб з'ясувати їхні спільні риси та відмінності. Дослідники порівнюють мовні структури, функціонування різних явищ у мовленні у різних мовах.

Методи дослідження поділяють на загальні та спеціальні (Селіванова, 2006). Загальні методи дослідження в лінгвістиці включають:

Спостереження: дослідники можуть спостерігати мовні явища в реальних ситуаціях або на основі записів мовлення. Цей метод дозволяє зібрати первинні дані про мову та її використання.

Експеримент: дослідники можуть створювати контрольовані ситуації для вивчення певних мовних явищ. Експерименти дозволяють встановити причинно-наслідкові зв'язки та перевірити гіпотези.

Аналіз і синтез є ключовими методами лінгвістики, які допомагають вивчати мову та мовні явища.

Аналіз в лінгвістиці означає розбір мовного матеріалу на складові частини з метою встановлення їхніх структурних відношень та функ-

цій. Аналізу підлягають різні рівні мови, такі як фонетика, морфологія, синтаксис, семантика тощо. Наприклад, аналіз тексту може включати вивчення його словникового складу, граматичної структури, лексичних засобів тощо.

Синтез, натомість, означає збирання окремих мовних одиниць в єдину структуру або текст. Цей метод використовується для створення нових мовних висловлювань на основі наявного мовного матеріалу. Наприклад, синтез може включати створення нових речень, текстів або навіть нових мовних систем.

Аналіз і синтез взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. Аналіз допомагає розкрити структуру та функції мовних одиниць, що в свою чергу дозволяє здійснити синтез та створити нові мовні висловлювання. Обидва методи використовуються для розуміння та пояснення мови та її функціонування в різних контекстах.

Спеціальні методи лінгвістики залежать від обраної дослідником наукової парадигми та включають зокрема:

Корпусне дослідження, яке використовується для аналізу великих корпусів текстів, що дозволяє встановити типові мовні структури, вживання слів та фраз, а також здійснювати порівняння між різними мовами.

Етнолінгвістика вивчає взаємозв'язок мови та культури. Етнолінгвістика досліджує, як мова впливає на спосіб мислення та сприйняття світу у різних культурах.

Психолінгвістика вивчає, як люди сприймають, розуміють та використовують мову. Психолінгвістика досліджує мовний розвиток, мовне сприйняття, мовні процеси пам'яті та інші психологічні аспекти мови.

Соціолінгвістика досліджує взаємозв'язок мови та суспільства. Соціолінгвістика досліджує мовні варіанти, мовну політику, мовну ідентичність та інші соціальні аспекти мови.

Прикладна лінгвістика застосовує лінгвістичні знання та методи в різних практичних сферах, таких як переклад, вивчення мови, розробка мовних технологій тощо (Селіванова, 2006).

Одним із найпоширеніших спеціальних методів у лінгвістиці є компонентний аналіз — підхід до вивчення мови, який розглядає мову як сукупність різних компонентів або елементів. Цей метод використовується в лінгвістиці для аналізу мовних структур та вивчення їх складових частин. В цілому, компонентний метод у лінгвістиці є

важливим інструментом для розуміння та аналізу мови, а також для ефективного навчання та вивчення мови.

Контекстуально-інтерпретаційний метод у лінгвістиці є підходом до вивчення мови, який враховує важливість контексту та інтерпретації при аналізі мовних явищ. Цей метод приділяє увагу не лише самим мовним формам, але й їхньому значенню та використанню в реальних комунікативних ситуаціях. Контекстуально-інтерпретаційний метод робить акцент на тому факті, що значення мовних виразів може варіюватися в залежності від того, як вони інтерпретуються в реальних комунікативних ситуаціях. Це означає, що розуміння мови потребує аналізу контекстуальних факторів та інтерпретації з боку слухача або читача. Контекстуально-інтерпретаційний метод вивчає мову як невід'ємну частину культурного контексту. Він враховує вплив культурних норм, цінностей та уявлень на розуміння та вживання мовних виразів.

Контекстуально-інтерпретаційний метод у лінгвістиці допомагає розуміти мову як живий феномен, що функціонує в реальному житті та взаємодіє з іншими аспектами культури та суспільства. Він дозволяє аналізувати мову в її реальному контексті та розуміти її значення та використання з урахуванням комунікативних потреб та інтенцій користувачів мови (Методи лінгвістичних досліджень, 2019).

Ці спеціальні методи допомагають лінгвістам глибше вивчати мову та розуміти її роль у суспільстві та культурі.

Ще одним аспектом дисципліни «Основи наукових досліджень» є вивчення академічної доброчесності, що є дуже актуальним у сучасному науковому середовищі. Зазначимо, що академічна доброчесність є ключовим аспектом наукових досліджень. Вивчення цієї теми допомагає науковій спільноті розрізнити чесні та недостовірні дослідження. Це дозволяє відокремити наукові дані, які можна використовувати для подальших досліджень та прийняття рішень, від недостовірних даних, які можуть призвести до неправильних висновків або неправильних рішень.

Вивчення академічної доброчесності допомагає дослідникам розуміти етичні стандарти та норми, яких вимагає наукова діяльність. Це включає поважання прав та конфіденційності учасників досліджень, уникання плагіату та фабрикації даних, а також чесне представлення результатів досліджень.

Академічна доброчесність є основою довіри до наукових досліджень та наукового співтовариства в цілому. Вивчення цієї теми допомагає забезпечити якість та надійність наукових публікацій, що в свою чергу підвищує довіру до науки і допомагає залучати фінансування та підтримку для подальших досліджень (Романчиков, 2007).

В цілому, вивчення академічної доброчесності є необхідним для забезпечення якості та надійності наукових досліджень, зміцнення довіри до науки та запобігання науковій нечесності. Враховуючи це, актуальність вивчення академічної доброчесності є надзвичайно важливою у сучасному науковому середовищі.

Основні принципи академічної доброчесності включають:

Чесність та інтелектуальна чесність: це означає уникнення плагіату, фабрикації даних, маніпулювання результатами дослідження та інших форм наукової нечесності.

Об'єктивність: дослідники повинні бути об'єктивними в своїх оцінках, висловлюваннях та інтерпретаціях даних. Вони повинні уникати будь-якої форми упередження або впливу особистих переконань на результати дослідження.

Ретельність та точність: дослідники повинні бути докладними та точними у своїх дослідженнях, аналізах та представленні результатів. Вони повинні дбати про правильність використовуваних методів, даних та принципів.

Відкритість та прозорість: дослідники повинні бути відкритими щодо своїх методів, процесу дослідження та використовуваних даних. Вони повинні давати можливість іншим дослідникам перевірити та повторити їхні дослідження.

Співпраця та взаємодія: дослідники повинні співпрацювати та взаємодіяти з іншими вченими, ділитися своїми знаннями, дослідженнями та результатами. Вони повинні враховувати думки та суперечки інших дослідників у своїх роботах.

Етичність: дослідники повинні дотримуватися етичних норм та стандартів у своїй діяльності. Вони повинні бути обережними та поважати права та конфіденційність учасників досліджень та використовуваних даних.

Ці принципи є основними в академічній доброчесності і допомагають забезпечити якість та надійність наукових досліджень. Вони є важливими для підтримки довіри до науки та розвитку наукового співтовариства.

Висновки. Вивчення основ наукових досліджень має декілька переваг для студентів. Воно вимагає аналізу та оцінки доказів, логічного мислення та критичної оцінки інформації. Ці навички розвивають критичне мислення студентів, допомагають їм розуміти, як оцінювати та використовувати наукові докази. Основи наукових досліджень допомагають студентам розвинути навички пошуку, оцінки та використання наукової літератури. Вони навчаються шукати та аналізувати джерела, робити висновки та формулювати аргументи на основі наукових доказів. Здобувачі вищої освіти отримують доступ до останніх відкриттів та розвитку у своїй галузі і можуть застосовувати ці нові знання у своїй навчальній та професійній діяльності. Ця дисципліна розвиває аналітичні навички студентів, допомагає їм розуміти та інтерпретувати складні дані та робити висновки на основі цих даних. Вивчення наукових досліджень також сприяє розвитку комунікаційних навичок студентів. Вони навчаються висловлювати свої думки, аргументувати свої позиції та представляти свої дослідження перед іншими людьми.

Таким чином, вивчення основ наукових досліджень у вишах є важливим для розвитку науки, підготовки студентів до наукової кар'єри, розвитку критичного мислення та сприяє інноваціям та розвитку суспільства.

Список літератури

Методи лінгвістичних досліджень : навчальний посібник / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини / упор. Н. А. Цимбал. Умань : Візаві, 2019. 106 с.

Науменко А., Дамар'їн І. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для бакалаврів першого курсу спец. «Переклад» з однойменної лекційної дисципліни. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 132 с.

Основи наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с.

Основи наукових досліджень : навчальний посібник / М. Мальська, Н. Паньків. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 226 с.

Романчиков В. І. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 254 с.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

References

Metody linhvistychnykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk (2019) / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un.-t. imeni Pavla Tychyny / uporiadnyk: N. A. Tsymbal. Uman: Vizavi.

Naumenko, A., Damarin, I. (2018). Osnovy naukovykh doslidzhen : navch. posib. dlia bakalavriv pershoho kursu spets. «Pereklad» z odnoimennoi leksiinoi dystsypliny. Mykolaiv : Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly.

Osnovy naukovykh doslidzhen (2014). za red. T. V. Honcharuk. Ternopil.

Osnovy naukovykh doslidzhen (2020). Marta Malska, Nataliia Pankiv. Lviv: Vydavnytstvo LNU imeni Ivana Franka.

Romanchuk, V. I. (2007). Osnovy naukovykh doslidzhen. Navchalnyi posibnyk. K.: Tsentr uchbovoi literatury.

Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. Poltava: Dovkillia-K.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2023 року

УДК 811.11'37

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285571](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285571)

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Тхор Н. М.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID 0000–0003–4306–4242

Стаття присвячена огляду сучасних мобільних додатків, які використовуються у навчанні англійської мови. Застосунки дозволяють студентам мати доступ до різноманітних навчальних матеріалів, таких як відеоуроки, аудіофайли, текстові матеріали та інше, які можуть бути використані для покращення навичок читання, письма, аудіювання та говоріння. Багато застосунків використовують ігрові елементи, викликаючи більше зацікавлення та мотивацію до навчання. Крім цього, застосунки дозволяють студентам вивчати мову відповідно до своїх потреб та рівня володіння. Переваги застосування додатків у навчанні англійської мови включають зручність і доступність (додатки можна використовувати на смартфонах, планшетах та комп'ютерах, що дозволяє вчитися в будь-який зручний для вас час і в будь-якому місці), різноманітність матеріалів (застосунки надають доступ до відео, аудіо, текстів, граматичних вправ та інше. Це допомагає розширити словниковий запас, покращити навички читання, слухання та мовлення), аутентичний матеріал (відео з реальними викладачами та носіями мови, що допомагає студентам підвищити своє розуміння реальної англійської мови та практикувати свої навички слухання), адаптивний підхід (багато додатків пропонують персоналізовані курси в залежності від вашого рівня вивчення та цілей. Ви можете вибрати тематику, яка вам цікава, або скласти свій власний набір матеріалів), інтерактивність (застосунки пропонують різні інтерактивні вправи, ігри та виклики, які роблять процес навчання цікавим, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу), фідбек та корекція помилок (деякі додатки надають можливість отримувати фідбек та корекцію помилок від викладачів або носіїв мов).

Ключові слова: мобільний додаток, ігрові елементи, словниковий запас, адаптивний підхід.

MODERN TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH

Tkhor N. M.

candidate of philological sciences, associate professor,
Odesa I. I. Mechnikov national university

The article is devoted to the review of modern mobile applications used in teaching English. The apps allow students to access a variety of learning materials such as video lessons, audio files, text materials, and more that can be used to improve reading, writing, listening, and speaking skills. Many applications use game elements, causing more interest and motivation to learn. They can contain tasks, challenges, quests and educational games, which makes the learning process more interesting. In addition, the applications allow students to learn the language according to their needs and proficiency level. The advantages of using applications in learning English include convenience and accessibility (applications can be used on smartphones, tablets and computers, which allows you to study at any time and place convenient for you), a variety of materials (applications provide access to a variety of materials, such as videos, audios, texts, grammar exercises, etc. It helps to expand vocabulary, improve reading, listening and speaking skills), authentic material (videos with real teachers and native speakers, helping students to increase their understanding of real English and practice their listening skills), adaptive approach (many applications offer personalized courses depending on your learning level and goals. You can choose a topic that interests you or create your own set of materials), interactivity (applications offer various interactive exercises, games and challenges, which make the learning process interesting, which contributes to more effective learning of the material), feedback and error correction (some applications provide the opportunity to receive feedback and error correction from teachers or native speakers).

Key words: mobile application, game elements, vocabulary, adaptive approach.

Вступ. Сучасні технології мають значний вплив на навчання англійської мови, роблячи його більш доступним, ефективним і захопливим для студентів. Сьогодні існує безліч мобільних додатків та онлайн-платформ, які пропонують інтерактивне навчання англійської мови. Ці додатки та платформи дозволяють студентам вивчати нові слова, практикувати вимову, вправлятися в граматиці та спілкуватися з носіями мови через веб-камеру або чат. Відео- та аудіоматеріали є популярними засобами для навчання англійської мови. Сучасні технології дозволяють студентам переглядати відео з англійськими субтитрами, слухати аудіокниги та подкасти, а також використовувати спеціальні програми для покращення вимови (Карпа, 2016; Sutherland, 2004).

Мера статті полягає в огляді сучасних мобільних додатків, які використовуються у навчанні англійської мови. Використання різних

застосунків у навчанні англійської мови є дуже актуальним з кількох причин.

Застосунки дозволяють студентам мати доступ до різноманітних навчальних матеріалів, таких як відеоуроки, аудіофайли, текстові матеріали та інше, які можуть бути використані для покращення навичок читання, письма, аудіювання та говоріння. Багато застосунків використовують ігрові елементи, викликаючи більше зацікавлення та мотивацію до навчання. Крім цього, застосунки дозволяють студентам вивчати мову відповідно до своїх потреб та рівня володіння (Battro, 2004). Вони можуть пропонувати персоналізовані вправи, тести та рекомендації для покращення конкретних навичок чи вивчення певної теми. Застосунки можуть бути встановлені на мобільні пристрої, планшети або комп'ютери, що дозволяє студентам навчатися в будь-який зручний для них час та в будь-якому місці.

Результати і обговорення. Застосунків для вивчення англійської мови є багато, і вони постійно розвиваються завдяки новим технологіям. Ось кілька популярних застосунків, які можна використовувати для вивчення англійської мови.

Duolingo — один з найпопулярніших застосунків для вивчення мов, включаючи англійську. Duolingo пропонує ігровий підхід до вивчення, з різними рівнями складності та різними типами вправ. Додаток пропонує ігровий підхід до вивчення, з різними рівнями складності та різними типами вправ. Основні особливості та переваги Duolingo:

- безкоштовний доступ: Duolingo доступний безкоштовно на різних платформах — на комп'ютерах, планшетах та смартфонах;
- різноманітні вправи: застосунок пропонує різні типи вправ, включаючи переклад, вибір правильного варіанту, аудіо та вимову;
- граматики та лексики: Duolingo допомагає вивчати граматику та лексику англійської мови шляхом повторення та практики;
- мотивація та досягнення: застосунок має систему нагород та досягнень, що підтримує мотивацію студентів до навчання;
- спілкування з іншими користувачами: Duolingo пропонує можливість спілкуватися з іншими користувачами, обмінюватися повідомленнями та проводити спільні вправи.

Загалом, Duolingo є популярним та ефективним застосунком для початківців та студентів середнього рівня знань, які бажають вивчити англійську мову або покращити свої навички.

Rosetta Stone використовує метод імітації природного вивчення мови. Він пропонує заняття з аудіо, відео та письмового спілкування, щоб розвинути ваші навички в англійській мові.

Основні особливості та переваги Rosetta Stone:

– методика імітації: Rosetta Stone використовує методику імітації, що означає вивчення мови шляхом слухання та повторення реальних розмовних ситуацій;

– мультимедійні матеріали: застосунок пропонує різноманітні мультимедійні матеріали, такі як аудіо, відео та ілюстрації, які допомагають вам розвивати навички читання, аудіювання та вимови;

– адаптивність: Rosetta Stone адаптується до вашого темпу навчання та рівня володіння мовою. Він пропонує персоналізовані вправи та повторення для покращення ваших знань граматики та лексики;

– прогрес та оцінка: застосунок відстежує ваш прогрес у вивченні мови та надає зворотний зв'язок щодо вашої продуктивності. Ви можете отримувати оцінки та рекомендації для покращення навичок;

– можливість спілкування з носіями мови: Rosetta Stone пропонує можливість спілкуватися з носіями мови через спеціальний онлайн-сервіс.

Memrise використовує методику повторення та запам'ятовування. Він пропонує велику кількість вправ та словниковий запас для покращення вашого словникового запасу та граматичних навичок. Це мобільний додаток та онлайн-платформа, який може бути дуже корисним у вивченні англійської мови. Цей додаток пропонує інтерактивні курси з вивчення слів, фраз, граматики та інших аспектів мови. Основні переваги використання додатку Memrise:

– ігровий підхід: Memrise використовує гру та різні вправи, щоб зробити навчання цікавим та захопливим. Ви можете грати у різні інтерактивні ігри, виконувати завдання та змагатися з іншими користувачами;

– система повторення: додаток Memrise використовує систему повторення, яка допомагає закріпити у пам'яті вивчений матеріал. Ви будете повторювати слова та фрази, які ви вивчили, з різною частотою, щоб утримувати їх у своїй пам'яті;

– спілкування з носіями мови: Memrise надає можливість спілкуватися з носіями мови, використовуючи веб-камеру або чат. Ви можете практикувати свою вимову, використовувати вивчені слова та фрази у реальних комунікативних ситуаціях;

– персоналізований підхід: Memrise пропонує персоналізовані курси в залежності від вашого рівня знань та цілей. Ви можете вибрати тематику, яка вам цікава, або скласти свій власний навчальний план.

Наступний з розглянутих додатків **FluentU** використовує відеоматеріали для вивчення англійської мови. Він пропонує відео з різних тем, з підписами та вправами для розвитку розуміння та говоріння. Основні переваги використання додатку FluentU:

– аутентичний матеріал: FluentU пропонує велику кількість відеоматеріалів з різних тематик, включаючи новини, музику, фільми та інші. Цей аутентичний матеріал допомагає студентам підвищити своє розуміння реальної англійської мови та практикуватися у навичках слухання;

– інтерактивні вправи: FluentU пропонує різні інтерактивні вправи, пов'язані з відеоматеріалами. Ці вправи допомагають студентам розвивати навички читання, письма і граматики, а також перевіряти розуміння вивченого матеріалу;

– система повторення: додаток FluentU використовує систему повторення, яка допомагає закріпити у пам'яті вивчений матеріал. Ви будете повторювати слова, фрази та вирази з різною частотою, щоб утримувати їх у своїй пам'яті;

– персоналізований підхід: FluentU пропонує персоналізовані курси в залежності від вашого рівня знань та цілей. Ви можете вибрати тематику, яка вам цікава, або скласти свій власний графік занять.

Застосунок **HelloTalk** дозволяє спілкуватися з носіями англійської мови з усього світу. Ви можете обмінюватися повідомленнями, проводити аудіо- та відеодзвінки, щоб покращити свої навички спілкування. Основні переваги використання додатку HelloTalk:

– спілкування з носіями мови: HelloTalk надає можливість спілкуватися з носіями мови з різних країн. Ви можете обмінюватися повідомленнями, голосовими повідомленнями, використовувати веб-камеру для відеочату та вдосконалювати свої навички мовлення;

– виправлення помилок: HelloTalk дозволяє іншим користувачам виправляти ваші помилки в мовленні та надавати вам фідбек. Це допомагає вам вдосконалювати знання з граматики та вимову;

– обмін мовними навичками: HelloTalk створює можливість для обміну мовними навичками. Ви можете допомогти іншим користу-

вачам вивчити вашу рідну мову, а вони допоможуть вам вивчати англійську;

– матеріали для вивчення: HelloTalk має розділ з матеріалами для вивчення мови, такими як розмовні теми, словники та граматичні правила. Ви можете використовувати ці матеріали для самостійного вивчення мови;

– спільнота користувачів: HelloTalk має активну спільноту користувачів, де ви можете обговорювати різні теми, ставити питання та отримувати поради від інших студентів та носіїв мови.

Використання додатку HelloTalk дозволяє практикувати мову у реальних комунікативних ситуаціях та отримувати зворотний зв'язок від носіїв мови, що сприяє покращенню навичок мовлення, розуміння та сприйняття англійської мови.

BBC Learning English пропонує велику кількість аудіо- та відеоматеріалів для вивчення англійської мови. Ви можете слухати новини, подкасти та відеоуроки для покращення своєї вимови та розуміння. Основні переваги використання BBC Learning English:

– відмінна якість відео- та аудіоматеріалів: BBC Learning English пропонує велику кількість відео- та аудіоматеріалів, які створені професійними викладачами та носіями мови. Ці матеріали допомагають покращити розуміння різних акцентів та практикувати навички слухання;

– граматичні вправи та відеоуроки: BBC Learning English пропонує граматичні вправи та відеоуроки, які допомагають зрозуміти та використовувати правильну граматику англійської мови. Ці матеріали часто супроводжуються поясненнями та прикладами використання граматичних правил;

– новини та актуальні теми: BBC Learning English пропонує новини та матеріали на актуальні теми, які допомагають розширити словниковий запас та покращити навички читання. Ці матеріали також дозволяють студентам бути в курсі останніх подій та розвивати навички розмовної англійської мови;

– аудіоподкасти та відеоподкасти, які допомагають покращити навички слухання та розуміння англійської мови. Ці матеріали часто супроводжуються текстами, які допомагають розширити словниковий запас та покращити навички читання;

– різні рівні вивчення: BBC Learning English пропонує матеріали для студентів різних рівнів знань, починаючи від початківців до про-

двинутих. Це дозволяє студентам знаходити матеріали, які відповідають їхньому рівню вивчення та допомагають прогресувати.

BBC Learning English — це якісний ресурс для вивчення англійської мови, який допомагає покращити навички мовлення, розуміння, читання та письма.

Застосунок **Anki** використовує методику флеш-карток для вивчення нових слів та фраз. Ви можете створювати свої власні набори карток або використовувати готові набори, щоб покращити свій словниковий запас. Основні переваги використання додатку Anki:

- система повторення: додаток Anki використовує систему повторення з використанням флеш-карток. Ви можете створити свої власні набори карток або завантажити готові колоди карток з веб-сайту Anki. Система повторення дозволяє вам повторювати картки з різною частотою, щоб утримувати вивчений матеріал у пам'яті;

- персоналізований підхід: Anki дозволяє вам створювати персоналізовані набори карток в залежності від вашого рівня знань та цілей. Ви можете додавати нові слова, фрази, граматичні правила та інші елементи мови до своїх карток;

- мультимедійні можливості: Anki підтримує використання зображень, аудіо- та відеоматеріалів у флеш-картках. Це дозволяє вам вивчати нові слова та вирази разом з їхньою вимовою або в контексті речень;

- синхронізація на різних пристроях: Anki дозволяє синхронізувати ваші набори карток на різних пристроях, таких як смартфони, планшети та комп'ютери. Це дозволяє вам вчитися та повторювати матеріал з будь-якого пристрою, де б ви не були.

- велике співтовариство користувачів: Anki має велике співтовариство користувачів, яке ділиться своїми наборами карток. Ви можете завантажити готові набори карток з різних тематик, таких як словниковий запас, фрази, граматики та інші.

Додаток Anki допомагає покращити навички вивчення слів, фраз та граматики шляхом систематичного повторення та персоналізованого підходу. Він є ефективним інструментом для самостійного вивчення англійської мови.

Висновки. Переваги застосування додатків у навчанні англійської мови включають зручність і доступність (додатки можна використовувати на смартфонах, планшетах та комп'ютерах, що дозволяє вчитися в будь-який зручний для вас час і в будь-якому місці), різноманітність матеріалів (застосунки надають доступ до різноманітних

матеріалів, таких як відео, аудіо, тексти, граматичні вправи та інші. Це допомагає розширити словниковий запас, покращити навички читання, слухання та мовлення), аутентичний матеріал (відео з реальними викладачами та носіями мови, що допомагає студентам підвищити своє розуміння реальної англійської мови та практикувати свої навички слухання), адаптивний підхід (багато додатків пропонують персоналізовані курси в залежності від вашого рівня знань та цілей. Ви можете вибрати тематику, яка вам цікава, або скласти свій власний набір матеріалів), інтерактивність (застосунки пропонують різні інтерактивні вправи, ігри та виклики, які роблять процес навчання цікавим, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу), фідбек та корекція помилок (деякі додатки надають можливість отримувати фідбек та корекцію помилок від викладачів або носіїв мови).

Список літератури

- Карпа І. Переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення англомовної компетенції студентів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 322–327.
- Топ 10 програм для вивчення англійської. URL: <https://kibit.edu.ua/top-10-program-dlya-vivchennya-anglijskoi-movi/> (дата звернення: 10.06.2023).
- Battro A. M. Digital skills, globalization and education. Berkeley : University of California Press, 2004. 290 p.
- Sutherland R. Transforming teaching and learning: embedding ICT into everyday classroom practices. *Journal of Computer Assisted Learning*. 2004. Vol. 20, № 6. P. 413–425.

References

- Карпа, І. (2016). Perevahy zastosuvannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii dlia pidvyshchennia anhlomovnoi kompetentsii studentiv. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 16, 322–327.
- Топ 10 prohram dlia vyvchennia anhliiskoi. URL: <https://kibit.edu.ua/top-10-program-dlya-vivchennya-anglijskoi-movi/>
- Battro, A. M. (2004). Digital skills, globalization and education. Berkeley: University of California Press.
- Sutherland, R. (2004). Transforming teaching and learning: embedding ICT into everyday classroom practices. *Journal of Computer Assisted Learning*. Vol. 20, № 6, 413–425.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2023 року

ДИНАМІЧНІ ПАРАМЕТРИ МОРСЬКИХ КОМАНД В АНГЛОМОВНОМУ СУДНОПЛАВНОМУ ДИСКУРСІ ТА У ХУДОЖНЬОМУ КІНОДИСКУРСІ

Харькова Г. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Одеська морська академія»
ORCID 0000–0002–5200–878X

Стаття присвячена дослідженню динамічних особливостей просодичної організації англомовних морських команд, що використовуються у двох видах дискурсу: аутентичному судноплавному дискурсі та в зображувальному художньому кінодискурсі. Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи та відеозаписи 120 морських команд загальною тривалістю 72 хвилини. Для дослідження команд в аутентичному судноплавному дискурсі використовувалися аудіо- та відеозаписи 60 реалізацій основних англомовних команд, тоді як для дослідження морських команд, вимовлених персонажами англомовних художніх фільмів, використовувалися відео й саундтреки 10 англомовних фільмів, у яких зафіксовано 60 команд. У роботі використано два види аналізу, а саме: перцептивний аналіз мовленнєвих відрізків та інструментальний аналіз з використанням програмного пакета PRAAT 6.1.05. Результати проведення порівняльного аналізу просодичних особливостей аутентичних морських команд з морськими командами, що були виокремлені з британських та американських фільмів на морську тематику, свідчать про те, що вони істотно різняться за низкою динамічних параметрів, зокрема різною гучністю та діапазоном гучності; локалізацією максимумів інтенсивності в межах синтагми; збігом максимумів ЧОГ (частоти основного тону) та інтенсивності в межах синтагми. Спільною ознакою морських команд у двох досліджуваних видах дискурсу є найбільш частотне використання помірної та підвищеної гучності під час їх виголошення. У роботі доведено, що морські команди в англомовних фільмах характеризуються розширенням діапазону гучності в порівнянні з аутентичними морськими командами; максимум інтенсивності у синтагмі частіше за все локалізується на ядровому складі, а відсоток локалізації на шкалі є найменшим; найбільший збіг максимуму ЧОГ та інтенсивності також припадає на ядровий склад синтагми.

Ключові слова: морська команда, просодія, судноплавний дискурс, зображувальний художній дискурс, інтенсивність.

**DYNAMIC PECULIARITIES OF MARITIME COMMANDS
IN THE ENGLISH SHIPPING DISCOURSE
AND FEATURE FILM DISCOURSE**

Kharkova G. V.

PhD, Assistant Professor,
National University “Odesa Maritime Academy”

The article is dedicated to the study of the dynamic features of the prosodic organization of English maritime commands used in two types of discourse: authentic shipping discourse and feature film discourse. The research material included audio and video recordings of 120 maritime commands with a total duration of 72 minutes. Audio and video recordings of 60 implementations of English maritime commands were used to investigate commands in the authentic shipping discourse, while video and soundtracks from 10 English-language films containing 60 commands were used to investigate maritime commands spoken by the characters in English-language feature films. The work uses two types of analysis, namely: perceptual analysis of speech segments and instrumental analysis using the PRAAT 6.1.05 software package. The results of a comparative analysis of the prosodic features of authentic maritime commands with maritime commands extracted from British and American films indicate that they differ significantly in a number of dynamic parameters, including different loudness and intensity range; localization of intensity maxima within the syntagm; the coincidence of the maxima of the fundamental frequency and the intensity within the syntagm. A common feature of maritime commands in the two studied types of discourse is the most frequent use of high and volume moderate during their utterance. The study proves that maritime commands in English-language films are characterized by a wider intensity range compared to authentic maritime commands; the maximum of intensity in the syntagm is most frequently localized on the nuclear syllable, and the percentage of the localization on the scale is the lowest; the highest coincidence of the maximum of the fundamental frequency and the intensity also falls on the nuclear syllable of the syntagm.

Key words: maritime command, prosody, shipping discourse, feature discourse, intensity.

Вступ. У сучасному мовознавстві не згасає інтерес до феномена дискурсу, а тому дослідники активно його описують, розглядають його типи, жанри; виявляють співвідношення дискурсу й тексту, дискурсу та діалогу, дискурсу й мовлення тощо.

Морський (судноплавний) дискурс є одним із типів інституційного дискурсу, в якому чітко визначені статусно-рольові характеристики комунікантів. Він являє собою багатовимірне комунікативне утворення, системоутворювальними ознаками якого є його мета, типові учасники та соціокультурні обставини спілкування. На відміну

від судноплавного дискурсу, кінодискурс як лінгвістичне утворення має розширену структуру й характеризується низкою таких ознак, як: зв'язність, цілісність, креолізованість, інтертекстуальність, модальність і т. ін. Особливу увагу привертають такі ознаки як інтертекстуальність та прецедентність, тому що предметом дослідження цієї роботи є динамічні особливості стандартних морських команд у зображеному, відтвореному в межах кінодискурсу вигляді (Харькова, 2019).

Низка українських та зарубіжних дослідників присвятила свої наукові розвідки дослідженню лінгвістичних аспектів інституційного та художнього типів дискурсу, зокрема: В. Бакленд (2004), С. Ерліх (2013), М. Ларькіна (2010), М. Стабс (1983), С. Четман (1980), Ф. Росі (2011). У їхніх наукових працях розглядаються соціолінгвістичні особливості дискурсу, дискурс художніх фільмів та його нарративні особливості, прагматичні особливості розмовного дискурсу. Актуальність цієї роботи обумовлена тим, що в роботі вперше порівнюються просодичні особливості морського дискурсу та кінодискурсу.

Основною **метою** цієї роботи є проведення порівняльного аналізу динамічних параметрів просодичної організації англомовної морської команди, що використовується у двох видах дискурсу: аутентичному судноплавному дискурсі та в зображувальному художньому кінодискурсі. Відповідно до мети в роботі було вирішено **такі завдання**: 1) проаналізовано динамічні особливості в окремих синтагмах та морських командах загалом; 2) визначено спільні та відмінні просодичні особливості мовлення в межах досліджуваних груп морських команд.

Об'єктом дослідження є стандартна морська команда, що досліджувалась у двох типах дискурсу.

Предметом дослідження є просодичні динамічні особливості морських команд у двох типах дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи та відеозаписи 120 морських команд загальною тривалістю 72 хвилини. Для дослідження команд в аутентичному судноплавному дискурсі використовувалися: аудіо- та відеозаписи 60 реалізацій основних англомовних команд, тоді як для дослідження морських команд, вимовлених персонажами англомовних художніх фільмів, використовувалися відео й саундтреки 10 англомовних фільмів, у яких зафіксовано 60 команд. Морські команди в аутентичному судноплавному дискурсі було класифіковано таким

чином: морські команди на кермо, у машинне відділення, команди при швартуванні, при постановці на якір, команди, що віддаються при небезпеці на судні або за бортом, команди при бункеруванні.

Методи дослідження. У роботі застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. У межах загальнонаукових методів було використано описовий метод для виявлення комплексу характерних ознак об'єкта дослідження; методи аналізу й синтезу, а також метод кількісного аналізу для висвітлення внутрішньої та зовнішньої динаміки предмета дослідження. До спеціальних фонетичних методів, що використовувалися в цій роботі, належать перцептивний та інструментальний види дослідження просодичних параметрів мовлення. Інтерпретація даних, отриманих емпіричним шляхом під час перцептивного й інструментального аналізу, дала змогу виявити релевантні просодичні параметри, що маркують морські команди у судноплавному та художньому типах дискурсу. Слід виділити основні етапи дослідження: 1) перцептивний аналіз мовленнєвих відрізків; 2) інструментальний аналіз з використанням програмного пакета PRAAT 6.1.05 (Voersma, Weenin).

Результати та обговорення. Результати проведення порівняльного аналізу просодичних особливостей аутентичних морських команд з морськими командами, що були виокремлені з британських та американських фільмів на морську тематику, свідчать про те, що вони істотно різняться за низкою динамічних параметрів, а саме: 1) різною гучністю та діапазоном гучності; 2) локалізацією максимумів інтенсивності в межах синтагми; 3) збігом максимумів ЧОТ (частоти основного тону) та інтенсивності в межах синтагми.

Результати аналізу гучності вимовляння та її діапазону в морських командах у художньому кінодискурсі та судноплавному дискурсі представлено у таблицях 1 та 2.

Результатами дослідження гучності вимовляння морських команд (табл. 1) є такі:

1. Спільною ознакою морських команд у двох досліджуваних видах дискурсу є найбільш частотне використання помірної та підвищеної гучності під час їх виголошення.

2. Для морських команд у художньому кінодискурсі зовсім нехарактерною є низька гучність вимовляння морських команд. Відсоток морських команд, що виголошуються зі зниженою гучністю, складає лише 4 %.

Таблиця 1

**Частота актуалізації гучності вимовляння морських команд
у двох видах дискурсу**

Вид дискурсу	Гучність вимовляння (%)				
	Низька	Знижена	Помірна	Підвищена	Висока
Художній кінодискурс	0	4	38	48	10
Судноплавний дискурс	4	12,5	42	33	8,5

Таблиця 2

Результати ідентифікації діапазону гучності аутентичних морських команд

Вид дискурсу	Діапазон гучності (%)		
	Широкий	Середній	Вузький
Художній кінодискурс	29	44	27
Судноплавний дискурс	19	32	49

3. На відміну від аутентичних морських команд, для яких більш характерною є помірна гучність виголошення (42 %), морські команди, вилучені з англомовних британських та американських фільмів, маркує підвищена гучність вимовляння (48 %).

4. Відсоток вимовляння морських команд з високою гучністю є більшим у кінодискурсі (10 %), ніж у аутентичному судноплавному дискурсі (8,5 %).

Як свідчать результати аналізу діапазону гучності, у художньому кінодискурсі превалюють морські команди, що вимовляються в широкому (29 %) та середньому (44 %) динамічному діапазоні, а в судноплавному дискурсі домінують морські команди, що вимовляються в середньому (32 %) та вузькому діапазоні (49 %).

Результати аналізу локалізації максимумів інтенсивності в морських командах у судноплавному дискурсі та художньому кінодискурсі представлено на рис. 1.

Спільною особливістю обох груп морських команд є найменший відсоток локалізації піку інтенсивності на шкалі (художній кінодискурс — 9 % та судноплавний дискурс — 20 %). Проте існує суттєва різниця в локалізації піку інтенсивності в інших двох позиціях контуру. У морських командах, вилучених з англомовних фільмів, найбільший відсоток локалізації максимуму інтенсивності припадає на ядровий склад (47 %), тоді як в аутентичних морських командах максимум ін-

тенсивності припадає на перший наголошений склад (41 %). В обох групах команд інтенсивність виступає засобом акцентного виділення емоційних або смислових центрів морських команд.

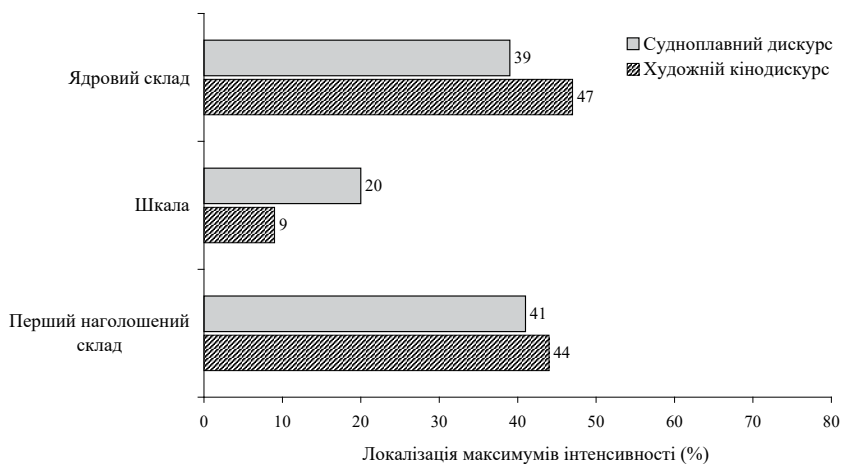

Рис. 1. Локалізація максимумів інтенсивності в морських командах у двох видах дискурсу

Проілюструємо вищеописані динамічні характеристики кривими інтенсивності морських команд, вилучених з фільму «Титанік», знятого американським режисером Джеймсом Кемероном у 1997 році. На рис. 2 представлено криву інтенсивності морської команди, що віддає котельний машиніст Баррет у фільмі «Титанік».

Вищезазначена морська команда є двосинтагменою. За граматичною структурою команда складається з дієслова в наказовому способі та іменника. Команда вимовляється з підвищеною гучністю, про що свідчать результати не тільки перцептивного, але й інструментального аналізу: середньоскладове значення гучності становить 78 дБ, що на 3 дБ більше ніж усереднене значення за всіма досліджуваними командами ($I_{\text{mean}} = 75$ дБ). Максимальне значення інтенсивності становить 87 дБ та локалізується на ядровому складі лексеми «*dampers*». Мінімальне значення інтенсивності складає 67 дБ. Відповідно, значення I_{Δ} становить 20 дБ, тобто діапазон інтенсивності є вузьким у порівнянні зі значенням середнього діапазону ЧОТ (45 дБ).

Shut all dampers! Shut 'em!!

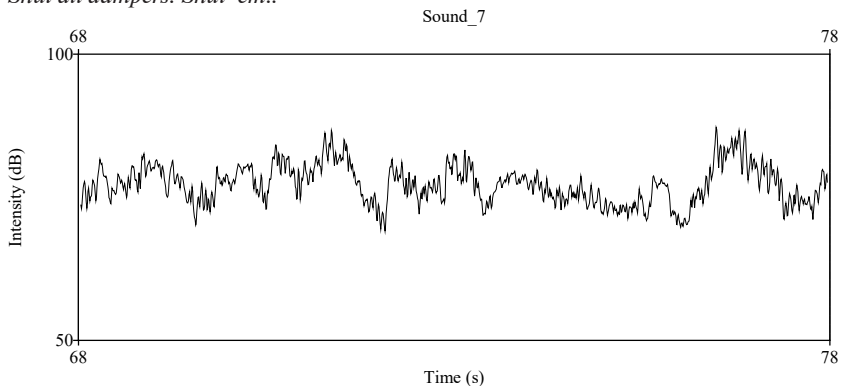

Рис. 2. Крива інтенсивності вищезазначеної морської команди

Завершальним етапом визначення спільних та відмінних просодичних особливостей у морських командах, взятих з англomовних фільмів, та аутентичних морських командах був аналіз збігу максимумів ЧОТ та максимумів інтенсивності в різних позиціях контуру (табл. 3).

Таблиця 3

Збіг максимумів ЧОТ та інтенсивності в різних позиціях контуру морських команд у судноплавному дискурсі та художньому кінодискурсі

Вид дискурсу	Збіг максимумів ЧОТ та інтенсивності (%).		
	Позиція		
	Перший наголошений склад	Шкала	Ядровий склад
Художній кінодискурс	36	9	55
Судноплавний дискурс	51	12	37

Результати дослідження збігу максимумів ЧОТ та інтенсивності свідчать про те, що найбільший відсоток збігів на першому наголошеному складі зафіксовано в аутентичних морських командах (51 %), тоді як найбільший відсоток збігів на ядровому складі зафіксовано в морських командах у художньому кінодискурсі (55 %).

Проілюструємо локалізацію максимумів ЧОТ та інтенсивності на прикладі ще однієї морської команди, вилученої з фільму «Титанік».

Команда віддається в машинне відділення. На рис. 3 представлено інтонограму та криву інтенсивності цієї морської команди.

Iceberg, right ahead! Half to starboard! Starboard!

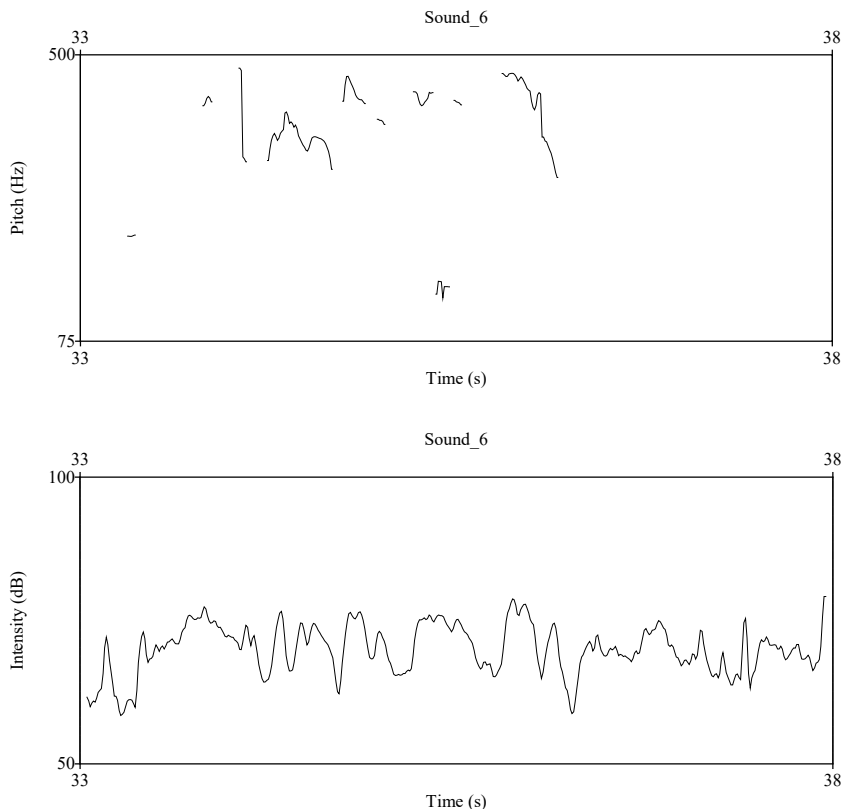

Рис. 3. Інтонограма та крива інтенсивності вищезазначеної морської команди

Ця морська команда є трисинтагменою. Кожна з синтагм реалізується в широкому частотному діапазоні. Усі три синтагми завершуються висхідними спадними термінальними тонами широкого діапазону. Середній рівень ЧОТ усієї команди складає 388 Гц. Максимальний рівень ЧОТ локалізовано на першому наголошеному

складі третьої синтагми ($F_{\max} = 480$ Гц), а мінімальний рівень ЧОТ на зядрових складах другої синтагми ($F_{\min} = 238$ Гц). Діапазон ЧОТ всієї морської команди складає 242 Гц. Значне розширення частотного діапазону пояснюється емоційною насиченістю акторського мовлення. Середньоскладова інтенсивність всієї морської команди становить 71 дБ, а максимальне та мінімальне значення інтенсивності складають 79 дБ та 57 дБ відповідно, тобто $I_{\Delta} = 22$ дБ. Максимум інтенсивності локалізовано на ядровому складі лексеми «starboard», що свідчить про те, що локалізація максимуму ЧОТ та інтенсивності не збігаються. Максимум інтенсивності локалізовано саме на цій лексемі, оскільки вона несе ключову інформацію, тобто вказує подальший напрямок руху судна, щоб уникнути зіткнення з айсбергом.

Проведене дослідження динамічних характеристик автентичних морських команд та морських команд у художньому кінодискурсі дозволило дійти таких **висновків**:

1) морські команди в англомовних фільмах характеризуються розширенням діапазону інтенсивності в порівнянні з аутентичними морськими командами, а також несуттєвим збільшенням середньоскладової інтенсивності;

2) максимум інтенсивності морських команд у художньому кінодискурсі частіше за все локалізується на ядровому складі у синтагмі, а відсоток локалізації на шкалі є найменшим;

3) найбільший збіг максимуму ЧОТ та інтенсивності також припадає на ядровий склад синтагми.

Проведене дослідження виявило спільні динамічні просодичні характеристики, що маркують морські команди в англомовному судноплавному дискурсі та художньому кінодискурсі. Перспективним убагачується проведення порівняльного аналізу просодичних динамічних характеристик у судноплавному та військово-морському типах дискурсу.

Список літератури

Ларькіна М. Інституційний дискурс як соціолінгвістичний феномен. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89(5). С. 299–302.

Харькова Г. В. Просодичні особливості команд в англомовному судноплавному дискурсі та художньому кінодискурсі (інструментально-фонетичне дослідження) : дис. ... к. філол. н. : спец. 10.02.04 — германські мови. Одеса, 2019. 196 с.

Boersma P., Weenink, D. Praat: doing phonetics by computer [Computer program], version 6.1.05. URL: <https://www.fon.hum.uva.nl/praat/>

Buckland W. *The Cognitive Semiotics of Film*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 174 p.

Chatman S. *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca. London : Cornell University Press, 1980. 277 p.

Ehrlich S., Romaniuk T. *Discourse analysis. Research methods in linguistics*. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2013. P. 466–499. DOI:10.1017/CBO9781139013734.024

Rossi F. *Discourse Analysis of Film Dialogues. Italian Comedies between Linguistic Realm and Pragmatic Non-Realism. Telecinematic Discourse*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2011. P. 21–46.

Stubbs M. *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford, 1983. 288 p.

References

Larkina M. (2010) Instytutsiinyi dyskurs yak sotsiolinhvistychnyi fenomen. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Ser.: Filolohichni nauky. Vyp. 89(5). S. 299–302.

Kharkova H. V. (2019) *Prosodychni osoblyvosti komand v anhlomovnomu sudnoplavnomu dyskursi ta khudozhnomu kinodyskursi (instrumentalno-fonetychne doslidzhennia)*: dys. ...k.filol.n. : spets.. 10.02.04 — hermanski movy. Odesa. 196 s.

Boersma, P., Weenink, D. Praat: doing phonetics by computer [Computer program], version 6.1.05. URL: <https://www.fon.hum.uva.nl/praat/>

Buckland, W. (2004). *The Cognitive Semiotics of Film*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chatman, S. (1980). *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca. London: Cornell University Press.

Ehrlich, S. & Romaniuk, T. (2013). *Discourse analysis. Research methods in linguistics*, 466– 499. DOI:10.1017/CBO9781139013734.024

Kharkova, G. V. (2019). *Prosodychni osoblyvosti komand v anhlomovnomu sudnoplavnomu dyskursi ta khudozhnomu kinodyskursi (instrumentalno-fonetychne doslidzhennia)*: dys. ...k.filol.n. : spets.. 10.02.04 — hermanski movy. Odesa.

Larkina, M. (2010). Instytutsiinyi dyskurs yak sotsiolinhvistychnyi fenomen. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Ser.: Filolohichni nauky, 299–302.

Rossi, F. (2011). *Discourse Analysis of Film Dialogues. Italian Comedies between Linguistic Realm and Pragmatic Non-Realism. Telecinematic Discourse*, 21– 46.

Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2023 року

УДК 811.111–28

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285573](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285573)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПУ ТА ПАУЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОПОВІДІ У ЗОБРАЖУВАЛЬНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Шевченко С. С.

аспірант,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0000–0002–6923–9648

Статтю присвячено дослідженню особливостей темпоральної (темпу та паузації) організації висловів монологічного типу персонажів-проповідників в англomовних художніх фільмах. Оскільки риторичні дії проповідника реалізуються не тільки під час ритуальної церковної проповіді з амвону, а передбачають ситуативні виступи поза межами храму та приватні бесіди з парафіянами на духовні теми, у статті розглянуто темпоральну організацію саме цих трьох видів мовленнєвої діяльності проповідника, оскільки вони є складовою мовленнєвої поведінки священика в різноманітних комунікативних ситуаціях. Розгляд особливостей релігійного дискурсу з точки зору прагмасемантики дозволив сконцентруватися на базовому концепті цього особливого дискурсу — концепті «віра», оскільки він є не тільки одиницею ментального лексикону, а й тією духовною опорою, що відбиває особливості духовного менталітету релігійної людини. Матеріал дослідження, який складала усні англomовні проповіді, промови та бесіди, вилучені з п'ятьох сучасних англomовних кінофільмів, був підданий перцептивному, аудиторському та інструментальному аналізу. Комплексний слуховий та інструментальний аналіз темпоральних характеристик мовлення проповідників дозволяє зробити висновок про наявність кореляції між змінами темпу мовлення проповідника та його оцінкою комунікативно-прагматичної цінності власного висловлювання. Окреме дослідження функціонування пауз різних видів (структурних, риторичних та пауз хезитації) у мовленнєвому матеріалі, що вивчався, довело великий прагматичний потенціал цього інтонаційного параметру у виконанні комунікативної задачі усного релігійного дискурсу.

Ключові слова: темпоральна організація, мовленнєва поведінка священика, кінодискурс, прагмасемантика, оцінка, комунікативно-прагматична цінність, прагматичний потенціал.

CHARACTERISTICS OF TEMPO AND PAUSES OF ENGLISH SERMON IN FILM DISCOURSE

Shevchenko S.

Postgraduate student,

Odessa I. Mechnikov National University

ORCID 0000–0002–6923–9648

The article is devoted to the study of the peculiarities of the temporal (tempo and pause) organization of monologue-type utterances of preaching character in English-language feature films. Since the rhetorical actions of the preacher are realized not only during the ritual church sermon from the pulpit, but also involve situational speeches outside the temple and private conversations with parishioners on spiritual topics, the article examines the temporal organization of these three types of speech activity of the preacher, since they are a component of priest's speech behaviour in various communicative situations. Examining the peculiarities of religious discourse from the point of view of pragmasemantics made it possible to focus on the basic concept of this special discourse — the concept of "faith", since it is not only a unit of the mental lexicon, but also that spiritual support that reflects the peculiarities of the spiritual mentality of a religious person. The research material, consisting of oral English-language sermons, speeches, and conversations extracted from five contemporary English-language feature films, was subjected to perceptual, auditory, and instrumental analysis. A complex auditory and instrumental analysis of the temporal characteristics of preachers' speech allows us to conclude that there is a correlation between changes in the rate of the preacher's speech and his assessment of the communicative and pragmatic value of his speech. A separate study of the functioning of pauses of various types (structural, rhetorical, and hesitation pauses) in the studied speech material proved the great pragmatic potential of this intonation parameter in fulfilling the communicative task of oral religious discourse.

Key words: *temporal organization, priest's speech behaviour, film discourse, pragmatic semantics, evaluation, communicative-pragmatic value, pragmatic potential.*

Релігійний дискурс становить значний інтерес з точки зору вивчення риторичних особливостей його жанрів. Традиційно у релігійному (конфесійному) стилі виділяються підстили, або жанри: а) канонічної літератури; б) літургії; в) проповіді; г) молитви; д) катехитики (Бабич, 2003: 11). На думку українських дослідників, «проповідницький підстиль, або підстиль церковної проповіді, варто розглядати поряд із іншими самостійними підстилями: науково-богословським, молитовним, підстилем піснеспівів тощо» (Куньч, 2000: 437).

Виходячи з вищезазначеного, та з того, що серед усіх усних жанрів конфесійного релігійного дискурсу тільки проповідь є найбільш

«вільним» риторичним утворенням (решта жанрів жорстко регламентована та клішована), вважаємо за **актуальне** представлене у статті вивчення релігійних проповідей, промов і бесід на релігійні теми, що відображені у кінодискурсі.

Метою дослідження є виявлення та співставлення особливостей темпоральної організації висловів монологічного типу персонажів-проповідників в англійських художніх фільмах.

Відповідно до поставленої мети вирішено такі **завдання**: 1) розглянути особливості релігійного дискурсу з позицій прагматосемантики; 2) схарактеризувати темпоральні засоби реалізації мовлення проповідника на перцептивному рівні; 3) інструментально довести кореляцію між змінами темпу мовлення проповідника та його оцінкою комунікативно-прагматичної цінності власного висловлювання.

Об'єктом дослідження є проповідницький дискурс у контексті супровідних екстралінгвальних чинників, що є відображеними в англійських художніх фільмах. Слід зазначити, що під проповідницьким дискурсом у нашій роботі розуміється не суто риторична подія, що відбувається у храмі під час богослужіння, а будь-яке висловлювання монологічного типу на духовну тему, що здійснюється пастором у різних комунікативних ситуаціях.

Предметом дослідження є відображена в англійських художніх фільмах темпоральна організація мовлення проповідника, яка є складовою мовленнєвої поведінки священика в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Матеріалом дослідження слугували тексти усних англійських проповідей, промов і приватних розмов священиків з парафіянами, вилучених із 5 сучасних англійських художніх фільмів, у яких головним або другорядним персонажем є священнослужитель. Загальний обсяг експериментального матеріалу склав 25 сторінок формату А4, 14 шрифт Times New Roman письмової транскрипції усного тексту (96 хвилин звучання).

Для досягнення поставленої мети в роботі було використано загальні лінгвістичні та спеціальні лінгвістичні **методи** дослідження. У рамках загальнонаукових методів для виявлення сукупності характерних ознак об'єкта дослідження залучався описовий метод; методи аналізу та синтезу використано для формування узагальнених уявлень про природу англійського релігійного дискурсу; кількісний аналіз використовувався для виділення внутрішньої та зовнішньої

динаміки темпорального компонента інтонації. Серед спеціальних фонетичних методів використовувався аудитивний аналіз, який дав можливість виявити суб'єктивно сприйняті просодичні характеристики мовлення, перш за все — його темпоральний компонент, а інструментальний — для опису об'єктивних фізичних характеристик (швидкість вимовляння, кількість та тривалість пауз) досліджуваних мовленнєвих реалізацій та їхньої подальшої лінгвістичної інтерпретації.

Розглядаючи особливості релігійного дискурсу з точки зору прагматосемантики, треба перш за все сконцентруватися на базовому концепті цього особливого дискурсу, яким є концепт «віра». Сам цей концепт є одиницею ментального лексикону, тією духовної опорою, що відбиває особливості духовного менталітету. Основою релігійного почуття вірянина у релігійному дискурсі є безсумнівна упевненість в існуванні вищої сили. В християнській традиції до вищих сил насамперед належать Бог, Христос, Богоматір і навіть ангели, святі — ті об'єкти віри, які неможливо спостерігати емпірично.

Канонічним визначенням поняття віри вважається вислів Апостола Павла у Посланні до Євреїв: «Віра є здійснення очікуваного і впевненість у невидимому» (Святе Письмо Старого та Нового Завіту, 2005: 11:1). Таке розуміння віри передбачає «вихід межі фізичної (і психічної) реальності через свою ірреальність, тому «ірраціональна віртуальна предметна область» стає домінуючою у релігійному дискурсі. «Бог», «порятунок», «душа», «Істина» і т. д. є категоріями, в яких виражаються феномени цієї галузі. Межі їхньої дії можливо визначити лише дією віри (Кравченко, 2017: 113). Методи раціональної оцінки та раціонального пізнання цих вищих цінностей принципово непридатні. Для їх розуміння, передачі та аналізу необхідні містичні, ірраціональні переживання, які становлять важливу складову релігійного дискурсу. Лише існування власного містичного досвіду дає можливість раціонального пояснення предметів та явищ ірраціонального характеру.

Пояснення релігійних явищ найбільш експліцитно представлено в особливому виді релігійної мовленнєвої комунікації — проповіді, дослідженню якої й присвячено статтю. В науковій літературі є велика кількість визначень проповіді з різних точок зору — з позицій історичних, культурологічних, соціологічних, релігійних тощо. Лінгвістичні праці, присвячені вивченню проповіді, концентруються на

особливостях композиційної побудови (Buttrick, 1987) та лексико-синтаксичного наповнення проповіді (Crystal, 1965), на її риторичній спрямованості та ефективності комунікації (Adams, 1986). Велика увага в роботах дослідників сучасних проповідей приділяється необхідності збереження балансу між вічним змістом та сучасною трактовкою його, адже «на відміну від текстів Біблії, тексти проповіді повинні бути налаштовані синхронно з часом і епохою, щоб бути зрозумілими сучасному адресату, але без шкоди для змісту першоджерела (Старого Заповіту і Євангелія)» (Кравченко, Матієнко-Сільницька, 2020: 190).

Вивчення мовлення священика у його різноманітній мовленнєвій діяльності представляє великий інтерес для прагмалінгвістики, адже його професійна активність передбачає мовленнєву комунікацію, націлену на переконання. Проповідь є одним із головних інструментів впливу на аудиторію. Оскільки проповідь є передусім текстом, що звучить, видається, що саме просодія відіграє ключову роль у її ефективності та успішності.

Задля виявлення ролі просодії (а саме — її темпорального компонента) було проведено комплексне фонетичне дослідження мовленнєвого матеріалу. Перцептивний аналіз проповідей, промов та бесід на духовні теми, що був проведений дослідником, передував аудиторському аналізу, у якому було задіяно 10 викладачів та аспірантів кафедри фонетики англійської мови. Перед аудиторами було поставлено низку завдань, серед яких одним з перших було визначення ступеня участі просодичних параметрів у створенні тексту проповіді, промови, бесіди.

Як свідчать дані, наведені у таблиці 1, аудитори констатують, що усі просодичні параметри певною мірою беруть участь у реалізації прагматичної настанови мовлення проповідника по всіх трьох різновидах. Тим не менше, провідну роль у реалізації інтенції, згідно з відповідями аудиторів, відіграє темпоральний компонент інтонації — темп, паузи та ритм (сумарно 58,3 % в середньому). Таким чином, паузація (23,7 %), швидкість вимовляння (21,9 %) та ритм (12,7 %) відрізняються найбільшими показниками — тобто аудитори відзначають їхню провідну участь у створенні впливового ефекту усного тексту промов священиків — персонажів кінофільмів. Такий високий показник, на наш погляд, пояснюється великою кількістю фраз у мовленні священика, в яких спостерігається пролонгація звучання

на важливих ділянках тексту та/або застосовується риторична пауза перед емпатичним центром висловлювання.

Таблиця 1

Ступінь участі просодичних параметрів у створенні тексту проповіді, промови та бесіди (%)

Вид тексту	Мелодійний контур	Фразовий наголос	Гучність	<i>Темп</i>	<i>Ритм</i>	<i>Пауза</i>	Тембр
Храмова проповідь	9,8	10,2	13,9	19,5	12,3	24,9	9,4
Позахрамова промова	9,7	9,5	14,2	23,5	9,8	22,7	10,6
Бесіда	10,2	9,7	12,9	22,8	13,1	23,6	7,7
В середньому	9,9	9,8	13,7	21,9	12,7	23,7	9,2

На другому етапі аудиторського аналізу аудитори оцінювали основні характерні інтонаційні ознаки досліджуваних текстів мовлення священників — персонажів кінофільмів, зокрема — темп. Результати обробки відповідей аудиторів щодо характеристики темпу вимовляння промов трьох видів на різних ділянках тексту наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Визначення аудиторами темпу мовлення священника у різних комунікативних ситуаціях (%)

Вид тексту	Темп		
	Прискорений	Нормальний	Повільний
Храмова проповідь	4,1	41,2	54,7
Позахрамова промова	5,2	48,3	46,5
Бесіда	8,4	57,7	43,4
В середньому	5,8	49,1	45,1

Дані таблиці засвідчують, що в середньому у тексті аудиторами відмічаються нормальний та уповільнений темп вимови висловлювань у трьох мовленнєвих реалізаціях. Треба зазначити, що ця загальна картина змінюється в залежності від частини проповіді, промови або бесіди: в основній частині проповіді, наприклад, аудитори фіксували порівняно високу частотність прискореного темпу (в середньому у 12 % випадків). Найбільш частотне вживання прискореного тем-

пу реєструється у приватних бесідах священника з парафіянами — до 15 % випадків. Це пояснюється, по-перше, неформальністю спілкування, а по-друге, зміною прагматичної настанови священника — від бажання переконати до намагання заспокоїти, підтримати, висловити емпатію співбесіднику. Решті частин в усіх реалізаціях дискурсів проповіді, промови та бесіди не характерно вживання прискороного темпу, особливо храмовій проповіді: найбільший відсоток вживання уповільненого темпу зафіксовано в заключній частині проповіді (54 %) та промови (52 %). Цей факт дає підстави вважати характерною ознакою досліджуваних дискурсів використання уповільненого темпу на найбільш вагомих і впливових ділянках тексту.

Задля отримання об'єктивних даних щодо взаємозв'язку між зміною темпу мовлення проповідника та його оцінкою комунікативно-прагматичної цінності власного висловлення було проведено інструментальне дослідження мовленнєвого матеріалу за допомогою програмного пакету обробки мовленнєвого сигналу PRAAT 5.3.8.

Розгляд та підрахунок середньої тривалості складу по тексту промов у цілому дав можливість отримати результати, що наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Показники середньоскладової тривалості фраз у надфразових єдностях, що входять у різні частини проповіді, промови та бесіди (мс)

Частина тексту	Тип промови		
	Храмова проповідь	Позахрамова промова	Бесіда
Вступна	262	239	208
Основна	234	214	217
Заключна частина	245	229	214
У середньому	247	227	213

Як демонструють дані, наведені у таблиці 3, значення середньоскладової тривалості в храмовій проповіді у середньому (247 мс) та в динаміці значно перебільшують відповідні значення у бесіді (213 мс) та помітно більші ніж у позахрамовій промові (227 мс). В першу чергу це стосується вступної частини храмової проповіді, де значення середньоскладової тривалості сягають максимуму — 262 мс, що свідчить про суттєво повільне вимовляння цієї частини проповіді. Це дає підстави стверджувати, що за допомогою темпорального компонен-

та інтонації проповідник наголошує на прагматичній цінності саме цієї частини проповіді, адже в ній заявляються ті важливі моменти, на яких проповідник планує зосереджувати увагу слухачів впродовж всієї промови. Найменшими показниками параметру, що досліджується, характеризується приватна бесіда із парафіянами, що пояснюється переважно спонтанним характером цього виду комунікації — відомо, що спонтанне неформальне мовлення характеризується прискореним темпом, «рваним» ритмом, наявністю пауз хезитації.

Паузи різних видів стали наступним темпоральним параметром, що підлягав інструментальному аналізу. В межах дослідження розглядалися три види пауз: *синтаксичні*, або *структурні* паузи — внутрішньосинтагмені, міжсинтагмені; *риторичні*, або *прагматичні* — навмисне переривання фонації перед ділянкою тексту, що проповідник вважає семантично вагомою; паузи *хезитації* — переривання фонації задля пошуку потрібного слова, виразу сумніву тощо. На основі отриманих даних стосовно тривалості перерви у фонації під час ведення проповіді, промови та бесіди було підраховано обсяг паузації ω , уперше використаний у роботі Н. Кравченко (Кравченко, 2017), що представляє собою модифікацію параметра інформаційної тривалості:

$$\omega = \frac{Tn}{Tp + Tn},$$

де Tn — тривалість паузи,

Tp — тривалість фонаційної частини висловлювання.

Результати розрахунків обсягу паузації представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Показники обсягу паузації, що входять у різні частини проповіді, промови та бесіди (відносні одиниці)

Частина тексту	Тип промови		
	Храмова проповідь	Позахрамова промова	Бесіда
Вступна	0,37	0,32	0,23
Основна	0,21	0,20	0,20
Заключна частина	0,31	0,23	0,22
У середньому	0,30	0,25	0,22

Як свідчать дані таблиці 4, найбільш високі показники досліджуваного параметра паузації ω спостерігаються в храмовій проповіді (0,30 в. о.). Перш за все це стосується вступної частини проповіді, де

спостерігається максимальний об'єм паузації (0,37 в. о.), що ще раз доводить важливість темпорального компонента інтонації для підкреслення цінності висловлювань, що містяться у цій частині проповіді. Найменші значення параметра ω спостерігаються в основній частині тексту, що пояснюється необхідністю створення особливого динамічного ритму під час викладання євангельського сюжету в проповіді або прикладу з життя у промові та бесіді за рахунок скорочення кількості або/та тривалості пауз для створення більшого ефекту впливу на слухачів проповіді або співбесідників.

Таким чином, на основі проведеного комплексного (аудитивного та інструментального) фонетичного дослідження темпоральної організації мовленнєвих реалізацій священнослужителя в трьох комунікативних ситуаціях можна стверджувати, що темпоральний компонент інтонації є одним з провідних параметрів задля виконання прагматичної настанови мовця.

Перспективним вважаємо комплексне фонетичне дослідження усіх просодичних параметрів, що беруть участь у реалізації усного англомовного проповідницького дискурсу та створення об'ємного просодичного портрету проповідника в зображувальному художньому кінодискурсі.

Список літератури

- Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kapeliushnyi_Anatolii/Praktychna_stylistyka_ukrainskoi_movy.pdf
- Кравченко Н. О. Синергійність англомовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід). Одеса : КП ОМД, 2017. 408 с.
- Кравченко Н. О., Матієнко-Сільницька А. В. Проповідницький дискурс крізь призму зіставної теолінгвістики. *Записки з романо-германської філології* / ред. І. М. Колегаєва. Одеса: КП ОМД, 2020. Вип. 1 (44). С. 187–195.
- Куньч З. Церковна проповідь і проблема культури мови. *Християнство й українська мова* : матеріали наукової конференції, Київ, 5–6 жовтня 2000 року / відп. ред. В. Німчук. Л. : Видавництво Львівської богословської академії, 2000. С. 436–443.
- Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Видавництво отців Василіан «Місіонер», 2005.
- URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_\(Огієнко\)/Новий_Заповіт/Послання_св._апостола_Павла_до_Филимона](https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_(Огієнко)/Новий_Заповіт/Послання_св._апостола_Павла_до_Филимона)
- Adams J. *Preaching with Purpose*. Zondervan, 1986. 176 p.
- Buttrick D. *Homiletics: Moves and Structures*. NY, 1987. 512 p.
- Crystal D. *Linguistics, language and religion*. London: Burns & Oates, 1965. 191 p.

References

- Babych N. D. (2003). *Praktychna stylistyka i kultura ukraïnskoi movy: Navch. posibnyk*. Lviv: Svit. S. 432. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kapeliushnyi_Anatolii/Praktychna_stylistyka_ukraïnskoi_movy.pdf
- Kravchenko, N. O. (2017). Synerhiinist anhlomovnoho relihiinoho dyskursu (teolinhvistychnyi pidkhid). Odesa: KP OMD. S. 408.
- Kravchenko, N. O., Matiienko-Silnytska, A. V. (2020). Propovidnytskyi dyskurs kriz pryzmu zistavnoi teolinhvistyky. *Zapysky z romano-hermanskoï filolohii / red. I. M. Kolegaeva*. Odesa: KP OMD, Vyp. 1 (44). S. 187–195.
- Kunch Z. (2000). Tserkovna propovid i problema kultury movy // *Khrystianstvo y ukraïnska mova: Materialy naukovoi konferentsii*, Kyiv, 5–6 zhovtnia 2000 roku / Vidp. red. V. Nimchuk. L. Vydavnytstvo Lvivskoi Bohoslovskoi Akademii. S. 436–443.
- Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu. (2005) Vydavnytstvo ottziv Vasylian «Misioner». [https://uk.wikisource.org/wiki/Bibliia_\(Ohienko\)/Novyi_Zapovit/Poslannia_sv._apostola_Pavla_do_Fylymona](https://uk.wikisource.org/wiki/Bibliia_(Ohienko)/Novyi_Zapovit/Poslannia_sv._apostola_Pavla_do_Fylymona)
- Adams J. (1986) *Preaching with Purpose*, Zondervan. 176 P.
- Buttrick D. (1987) *Homiletics: Moves and Structures*. NY. 512 P.
- Crystal D. (1965) *Linguistics, language and religion*. Burns & Oates, London. 191 P.

Матеріал дослідження

- Chocolat (2000) <http://lordfilms-s.com/38152-film-shokolad-2000.html>
- The Sermon (2018) <https://www.imdb.com/title/tt7906240/#:~:text=The%20Sermon,12m>
- The Revival (2017) The Movie Database (TMDB) <https://www.themoviedb.org/movie/479381-the-revival>
- The Christmas Candle (2013) https://www.imdb.com/title/tt2739338/?ref_=ttrvi_tt_t_3#:~:text=Sign%20In-,The%20Christmas%20Candle
- God's Not Dead: A Light in Darkness (2018) <https://www.google.com/search?q=God%27s+Not+Dead%3A+We+the+People+is+a+2021&-sourceid=chrome&ie=UTF-8#:~:text=%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%20D-1%8D%D1%82%D1%83%20D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0BD%D0%B8%D1%86%D1%83-,God%27s%20Not%20Dead%3A%20We%20The%20People,-is%20an%20amazing>

Стаття надійшла до редакції 15.05.2023 року

УДК 811.11(072)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1\(50\).285574](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.1(50).285574)

СТАНОВЛЕННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ НОРМИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Янер О. С.

викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID 0009–0007–1920–8249

Кулина І. Г.

кандидат філологічних наук, доцент,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID ID 0000–0002–2990–6557

Стаття присвячена становленню орфографічної норми в німецькій мові, починаючи з XVII ст. і до сьогодення. Розглядаються етапи формування орфографічної норми німецької мови з описом основних характерних рис кожного з них. На основі дослідження праць видатних вітчизняних і зарубіжних мовознавців та документів конференцій, що пов'язані зі становленням і кодифікацією загальновизнаної орфографічної норми в німецькій мові (Standarddeutsch), починаючи з XVII ст. і до сьогодення, виявлено спрощення певних правил правопису у сучасній німецькій мові та більш послідовне дотримання етимологічного принципу правопису. Метою праці є опис процесів становлення орфографічної норми в німецькій мові. Об'єктом дослідження є орфографічні особливості німецької писемної мови XVII–XXI ст. Предметом дослідження стали орфографічні зміни у німецькій мові XVII–XXI століть. Матеріалом дослідження слугували праці видатних вітчизняних і зарубіжних мовознавців та документи конференцій, що пов'язані зі становленням і кодифікацією загальновизнаної орфографічної норми в німецькій мові (Standarddeutsch), починаючи з XVII ст. і до сьогодення. Дослідження, яке було нами проведено, виявило шляхи становлення орфографічної норми в німецькій мові. Безумовно, що усі автори різноманітних орфографічних реформ керувалися найкращими спонуканнями удосконалювати німецьку орфографію, щоб відповідати завданням у сфері культури німецької мови на кожному етапі її розвитку. Але наскільки нові правила полегшують завдання писемного використання німецької мови, покаже життя. На наш погляд, автори останньої реформи уникали радикального реформування, чим пояснюється, наприклад, збереження написання іменників в німецькій мові з великої літери. Результати дослідження можуть бути корисними в курсі лекцій з «Історії німецької мови», «Історичної фонетики німецької мови», а також при викладанні та вивченні практичного курсу німецької мови.

Ключові слова: німецька мова (Standarddeutsch), становлення орфографічної норми в німецькій мові, правила німецької орфографії XVII–XXI ст..

THE FORMATION OF ORTHOGRAPHIC NORM IN GERMAN LANGUAGE

Yaner O. S.

Lecturer

Odesa I. I. Mechnykov National University

Kulina I. G.

Candidate of Philological Sciences, associate professor,

Odesa I. I. Mechnykov National University

The article is about the formation of orthographic norm in German language since the XVII century up to the present time. The stages of the formation of German orthographic norm are examined with the description of the main characteristics of each of them. On the basis of the research works of prominent Ukrainian and foreign linguists and conference documents related to the formation and codification of a definite orthographic norm in German (Standarddeutsch) from the XVII century up to the present day, a certain simplification of certain spelling rules in modern German and more consistent adherence to the etymological principle of spelling have been revealed. The aim of this paper is to describe the processes of orthographic norm formation in the German language. The object of the research is orthographic peculiarities of the German written language in XVII–XIX centuries. The subject of the research is orthographic changes in the German language in the XVII–XIX centuries. The research is based on the works of prominent Ukrainian and foreign linguists and conference documents related to the formation and codification of a universally accepted orthographic norm in the German language. The conducted research has revealed the ways in which the orthographic norm in the German language has developed. Undoubtedly, all the authors of the various orthographic reforms were motivated to improve German spelling in order to meet the cultural objectives of the German language at every stage of its development. However, only time will show how much the new rules will ease the task of using the German language in writing. In our opinion, the authors of the latest reform avoided radical reforms, which explains, for example, the preservation of capitalization of nouns in German. The results of the study can be useful in lectures on the History of the German Language, Historical Phonetics of the German Language, as well as in teaching and learning a practical course of German.

Key words: *Literary German (Standarddeutsch), formation of spelling norm in German, rules of German spelling XVII–XXI century.*

Вступ. Загальноприйнятим є визначення, що орфографія (грец. *ὀρθός* — правильний + *γραφία* — пишу) — це система способів написання всіх слів певної мови, зібрання правил для нормативного написання слів і їхніх частин. Крім написання букв за певними нормами встановлюються стягнене, роздільне і напівстягнене (дефісне) написання слів, правила переносу і скорочення слів.

Характерною рисою розвитку німецької національної літературної мови є різночасність становлення й кодифікації загальновизнаної норми різних мовних рівнів. Уніфікація писемної форми літературної мови, що торкнулася в першу чергу рівня структурних фонетичних закономірностей, лексичного і граматичного рівнів, завершилася значно раніше, ніж уніфікація її усної форми, що припускає кодифікацію орфоепічної (вимовної) норми. Хоча уніфікація писемної форми літературної мови припускає також і впорядкування вимовної норми, але лише у відомих межах. Написання завжди залишає для людини, яка суворо дотримується «духу букви», можливість зберегати місцеві (ареальні) особливості вимови (Левицький, 2010).

Уніфікація національної літературної мови у сфері орфографії відбувалася повільно, що пояснювалося тривалою відсутністю державної єдності. Ще в 1815 р. на території Німеччини існували 34 спадкоємні монархії та 4 вільних міста. Вимога дотримуватися єдиної орфографії висувалася вже з початку XVI ст. Граматисти, педагоги, друкарі від часів В. Іккельзамера та публікацій епохи Реформації намагалися розробити систему правил правопису. Однак велика кількість орфографічних варіантів зберігалася ще й у XVII ст., не дозволяючи говорити про досягнуту уніфікацію. Особливі заслуги в нормалізації німецької орфографії належали Ю. Шоттелю, Й. Готтшеду та Й. Аделунгу. У першій половині XVIII ст. широко розповсюдився в Німеччині «Посібник з німецького правопису» І. Фрайєра («Anweisung zur teutschen Orthographie», 1722 р.). У 1788 р. вийшла праця Й. Аделунга «Повний посібник з німецької орфографії» («Vollständige Anweisung zur Deutschen Orthographie»), що багато в чому слідувала принципам, які були викладені в лінгвістичних працях Й. Готтшеда. Погляди трьох граматистів на принципи німецької орфографії багато в чому збігалися. Їхнє розуміння орфографічної правильності ґрунтувалося на фонетичних і семантичних критеріях. Насамперед вони прагнули графічно розмежувати слова-омоніми: *Lärche* — *Lerche*, *Waise* — *Weise*, *Roggen* — *Rocken*. Позначення умлаута короткого «a» за допомогою особливого значка над цим голосним «ä» використовувалося для того, щоб показати споріднені зв'язки між словами: *älter* (від *alt*, *свн. elter*), *fällen* (від *fallen*, *свн. vellen*), *tränken* (від *trank*, *свн. trenken*). У словах же, етимологічні зв'язки яких були затемнені, зберігалася старе написання: *edel* (від *Adel*), *Eltern* (від *alt*), *fertig* (від *fahren*), *behende* (від *Hand*). Протягом сторіч поступово уніфікувалося написання значної

кількості слів. Однак варіювання і коливання в написанні частини слів не були подолані, що в XIX ст. привело до численних спроб провести орфографічну реформу.

У XIX ст. з розвитком порівняльно-історичного мовознавства складаються нові критерії впорядкування німецького правопису. На відміну від названих вище граматистів, які були здебільшого прихильниками правопису за фонетичним і семантико-логічним принципом, Я. Грімм висунув історичний принцип. Він вимагав, щоб у правилах правопису враховувалися відповідні історичні закономірності. Зокрема Я. Грімм пропонував відмовитися від використання німого «h» для позначення довготи голосного в тих випадках, де це не було обумовлено історично. Згідно з цим принципом німе «h» потрібно було відобразити, наприклад, у написанні слів *Mohn* (свн. *mâhen*), *Gemahl* (свн. *gemahel*), тоді як свн. *lôn* у новонімецькій повинно було відповідати *Lon*. Історичний принцип написання відстоювали В. Ваккер-нагель, К. Вайнхольд. Написання за історичним принципом намагалися частково насаджувати в школі, наприклад, вимагали писати «ß» всюди, де позначуваному приголосному в загально германській відповідало «t»: *Waßer* (гот. *watô*), *Schweiß* (дв. англ. *Swât*). Спеціальна орфографічна комісія в 1908 р. запропонувала слідувати в написанні колишньому мовному стану, тобто писати, наприклад, *Wirde* (замість *Würde*), *zwelf* (замість *zwölf*), *erqetzen* (замість *ergötzen*), *Leffel* (замість *Löffel*) тощо, тільки тому, що так писали в давньоверхньонімецький період. Ця хибна історична точка зору замість того, щоб установити правильне написання, призвела до прямо антиісторичних дій — до насильницького переформування звукового вигляду слів, яке склалося до нового періоду, а в ряді випадків, де вже були знайдені чіткі правила, вносила безладдя в орфографію. Проти реформи, запропонованої історичною школою, виступили прихильники фонетичного принципу, які вимагали слідувати в написанні за вимовою, відмовившись від наявної орфографічної традиції.

Зразком запропонованої орфографії є німецька назва відповідної організації: *algemeiner ferein für fereinfachte reht'reibung* «*Allgemeiner Verein für vereinfachte Rechtschreibung*». Спроба примирити два протилежні напрямки належала Р. Фон Раумеру. Він виступив насамперед проти історичної школи, підкреслюючи, що характер німецької орфографії визначається в основному фонетичним принципом написання. Відсутність єдиної орфографічної норми негативно познача-

лася на шкільному навчанні, тим більше, що майже кожна друкарня й кожне видавництво слідували при публікації підручників прийнятій у них орфографії. Починаючи з 50-х років XIX ст. на місцях робляться спроби власними силами усунути цю неупорядкованість правопису. У різних землях і містах, а також окремими школами видавалися орфографічні довідники, подібно до того, як це було зроблено в 1854 р. у Ганновері, у 1857 р. — у Лейпцигу, у 1861 р. — у Штутгарті, у 1871 р. — в Берліні. Після політичного об'єднання Німеччини в 1871 р. завдання кодифікації загальнонімецької орфографічної норми знову загострилося і стало актуальним. У 1876 р. в Берліні була скликана «I Орфографічна конференція», на якій обговорювався проект Р. Фон Раумера, що викликав чимало заперечень з боку противників спрощення написання і посилення його фонетичної орієнтації. Підсумки її роботи були узагальнені К. Дуденом (1829–1911 рр.) в «Орфографічному словнику німецької мови» (1880 р.), який заклав основи єдиної орфографічної норми, кодифікованої в 1901 р..

Однією з актуальних подій в німецькій мовній культурі стало введення з 1 серпня 1998 р. в усіх німецькомовних країнах (Німеччина, Австрія, Швейцарія та Ліхтенштейн) нової орфографії німецької мови, над проектом якої вчені цих країн працювали більше сорока років (починаючи з 1954 р.). Нова орфографія, так само як і правила письма 1902 р., пропонує компроміс, оскільки кінцева мета реформи орфографії не може бути досягнута негайно через труднощі, пов'язані з реалізацією нових правил.

1 липня 1996 р. уповноважені мовознавці, представники Німеччини, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейну та інших країн зустрілися у Відні для того, щоб прийняти остаточне рішення щодо нової орфографії німецької мови. Одноставно було вирішено, що нові орфографічні правила офіційно почнуть діяти з 1 серпня 1998 р. у всіх зацікавлених країнах одночасно. Протягом тривалого часу буде відбуватися їхнє практичне освоєння, а з 1 серпня 2005 р. ці нові правила стануть повсюдно обов'язковими. Таким чином, остаточно підведена риска під зусиллями фахівців реформувати німецьку орфографію, що розпочалися в німецькомовних країнах незабаром після закінчення Другої світової війни, з 1954 р.

Оскільки орфографічна реформа не змогла вирішити найбільш спірні питання правопису, не дивно, що в наступні десятиліття вони привертали до себе увагу як з боку лінгвістів, так і з боку шкільних

учителів, редакторів видавництв, письменників і широких кіл громадськості в німецькомовних країнах. Однак найбільш наполегливо назрілі проблеми німецької орфографії стали підніматися лише в повоєнний час, з початку 50-х рр. У 1954 р. у Штутгарті була скликана конференція, у роботі якої брали участь фахівці обох німецьких держав — ФРН і НДР, а також Австрії та Швейцарії. Результати обговорення були викладені в так званих «Штутгартських рекомендаціях», радикальні для традицій німецького правопису речення: введення написання іменників з маленької літери (Kleinschreibung). Радикальні тому, що після реформи датської орфографії 1948 р. німецька мова серед європейських мов залишилася єдиною, де зберігається написання іменників із прописної літери. У цілому було сформовано дев'ять основних положень, якими передбачалося упорядкування написання іншомовних слів, позначення довготи і короткості голосних тощо. Уже тоді, незважаючи на складність проведення настільки радикальних орфографічних заходів, з боку лінгвістів НДР була виявлена готовність до погоджених дій, однак в інших країнах подальше обговорення рекомендацій не мало успіху. У ФРН створена в 1956 р. робоча група фахівців (Arbeitskreis) у ході численних засідань виробила пропозиції, що враховували в основному «Штутгартські рекомендації», які обговорювалися вже в 1958 р. у Вісбадені («Вісбаденські рекомендації»). Під час обговорення обох версій «Рекомендацій» в Австрії та Швейцарії позитивних рішень не було прийнято

На думку В. В. Левицького, в основі більшої частини нових орфографічних правил можна виділити 6 принципів:

1. Фонетичний принцип: «Пиши, як говориш». Цей принцип визначав написання німецьких слів ще в давнину; згідно з ним іншомовні слова слід писати за німецькими правилами правопису, нові правила пропонують, наприклад, у якості основного варіанта написання *Ketchup*, а в якості запасного — *Ketschup*, поряд з *Bouclé* допускається варіант *Buklee*.

2. Принцип збереження кореня. Відмінностей у написанні між спорідненими словами повинно бути якнайменше. За новими правилами в написанні німецьких слів слід спиратися на етимологію, наприклад, *behände* (раніше *behende*) від *Hand*, *Stängel* (раніше *Stengel*) від *Stange*.

3. Граматичний принцип. Згідно з ним має чітко проглядатися граматична структура тексту, тому за новими правилами пишеться

Schiffahrt (*Schiff* + *Fahrt*) (раніше *Schiffahrt*), *Erholung suchende Städte* (раніше *erholungsuchende Städte*).

4. Семантико-прагматичний принцип. Слід виділяти для читача важливі частини тексту. Наприклад, власні назви мають писатися з великої літери, наприклад, *Rotes Kreuz, der Schiefe Turm von Pisa*.

5. Принцип розподілу омонімів. Однаково звучні, але різні за значенням слова слід писати по-різному, наприклад, *Lied* — *Lid*, *Weise* — *Waise*.

6. Естетичний принцип. Цей принцип уможливує відхилення від раніше названих, наприклад, він діє в деяких комбінаціях із закінченнями: (*ge* + *schrie* + *en*) *geschrien*, а не *geschrieen* (Левицький, 2010).

Не встигнувши з'явитися, нові правила стали зазнавати жорсткої критики. Про свій скепсис з приводу успіху реформи німецької орфографії писав ще в 1992 р. відомий німецький лінгвіст Д. Циммер у тижневику «Zeit». Підкресливши переваги реформи, він все ж таки зробив висновок, що не слід відмовлятися від деяких орфографічних традицій, що стали завдяки своєму віку дворянською спадщиною мови, які реформою будуть викинуті на смітник історії як непотрібне побутове сміття.

Проти введення нової реформи виступила громадськість Австрії. Автори передової статті журналу «Morgen» писали, що в боротьбі проти введення прийнятої реформи об'єдналися і соціалісти, і праві радикали, а їх у цьому питанні підтримує більшість австрійців. 27 вересня 1998 р. у день виборів до Бундестагу мешканці землі Шлезвіг-Гольштейн (ФРН) визначили свою волю, проголосувавши проти реформи правопису. Також судові інстанції землі Гессен винесли рішення про скасування на своїй території прийнятої орфографічної системи.

У якості спеціального додатка до видання орфографічного словника «Дуден» наводиться повний текст прийнятого законодавчого документа, в якому докладно викладаються різні правила написання слів і пунктуаційного оформлення речень у німецькій мові.

В результаті дослідження правил правопису, що містяться у словнику К. Дудена «Informationen zur neuen deutschen Rechtschreibung», виявлено таке:

1. За новими правилами помітно спрощуються правила складоподілу слів при переносі з одного рядка на інший (*hi-nauf / hin-auf; noble / no-ble; Zucker; Klei- e*).

2. Допускається більша свобода при правописі запозичених слів: може зберегтися той графічний вигляд, який слово має в рідній

мові, або писати його за правилами німецької орфографії (*charmant / scharmant, Graphik / Grafok etc.*). Але ця свобода не поширюється на всі іншомовні слова. Їх написання може бути інтегроване — подібне поширюється й на вимову — залежно від частоти і виду застосування, тобто може бути наведено відповідно до німецької мови.

Чіткого критерію того, у яких саме запозичених словах допускається «інтегрування», немає. Виходячи з частоти і сфери вживання важко пояснити, чому слова *Charm / Scharm* або *Bouclé / Buklee* мають німецькі варіанти написання, а слова *Chance* або *Boutique* пишуться тільки як у французькій; емпіричні спостереження показують, що другі вживаються не рідше, ніж перші.

3. Простішими стали правила вживання букви *ß*: за новими правилами вона зберігається для позначення глухого приголосного звуку [s] після довгих голосних і дифтонгів (*Maß, groß, außen etc.*).

4. Згідно з новими правилами вносяться істотні корективи в написання німецьких слів в опорі на етимологію, вихідну форму даного слова: *behände* (старе *behende*) від слова *Hand*. Але цей принцип не застосовується до кінця послідовно; наприклад, слово *schwenken*, як і раніше, пишеться через *e*, хоча походить від слова *schwanken*.

5. Зберігається написання німецьких іменників з великої літери. Більше того, нові правила вимагають написання іменників з прописної літери навіть у тих випадках, коли в складі словосполучень колись було прийнято писати їх з малої букви: *in Bezug auf* (старе *in bezug auf*), *heute Nachmittag* (старе *heute nachmittag*). Однак допускається варіювання: *zumute sein / zu Mute sein, zustande bringen / zu Stande bringen, auf Seiten / aufseiten / auf Seiten*. Замість старого «*angst machen*» за новими правилами слід писати «*Angst machen*», однак «*mir ist angst und bange*» пишеться, як і раніше, з маленької літери.

6. Приклад *auf Seiten / aufseiten / auf Seiten* демонструє, що нові правила допускають варіювання в роздільному написанні слів. Через зміну цього правила деякі омоніми тепер неможливо розрізнити: зникла різниця між «*sitzen bleiben*» (*auf einem Stuhl*) та «*sitzenbleiben*» (*in der Schule*), оскільки тепер в обох випадках слова слід писати окремо.

7. Допускається варіювання і у вживанні коми. Словник Дудена містить 9 правил, що регламентують застосування коми. В чотирьох із них це робиться на розсуд того, хто пише (Дуден, 1996, 2006).

Висновки. Проведене дослідження виявило шляхи становлення орфографічної норми в німецькій мові. Безумовно, що всі автори

різноманітних орфографічних реформ керувалися найкращими спонуканнями удосконалювати німецьку орфографію, щоб відповідати завданням у сфері культури німецької мови на кожному етапі її розвитку. Але наскільки нові правила полегшать завдання писемного використання німецької мови, покаже життя. На наш погляд, автори останньої реформи уникали радикального реформування, чим пояснюється, наприклад, збереження написання іменників в німецькій мові з великої літери.

Результати дослідження можуть бути корисними в курсі лекцій з «Історії німецької мови», «Історичної фонетики німецької мови», а також при викладанні та вивченні практичного курсу німецької мови.

Список літератури

- Бублик В. Н. Історія німецької мови : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
- Голубенко Л. М., Кулина І. Г., Березіна Ю. О. Історія німецької мови : практикум з курсу. Одеса : Фенікс, 2017. Ч. 1. 36 с.
- Голубенко Л. М., Кулина І. Г., Березіна Ю. О. Історія німецької мови : практикум з курсу. Одеса : Фенікс, 2017. Ч. 11. 68 с.
- Голубенко Л. М., Кулина І. Г., Козак Т. Б. Вступ до германської філології : практикум з курсу. Одеса : Фенікс, 2019. 152 с.
- Левицький В. В., Поль Г.-Д. Історія німецької мови : посібник для студентів ВНЗ. Вінниця : Нова книга, 2010. 256 с.
- Левицький В. В. Основи германістики / Віктор Васильович Левицький. — Вінниця: Нова книга, 2006. — 528 с.
- Максимчук Б. В., Петрашук Н. Історія німецької мови: практичний курс. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 279 с.
- Duden. Geschichte der Rechtschreibung. 2001. URL: <http://www.duden.de>
- Duden. Informationen zur neuen deutschen Rechtschreibung u. a. 1996.
- Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache. 21., völlig neu bearb. Und erw. Aufl. / hrg. von der Dudenredaktion auf der Grundlage der neuen Rechtschreibregeln. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverl., 1996. 910 S.
- Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2006. B. 7.4. Aufl., 960 S.
- Ernst P. Deutsche Sprachgeschichte. UTB basics WUV, 2006, 254 S.
- Harscher G. Von Rechtschreibreform! So nicht. Hamburg, 2005.
- Iekler T. Stimmen zur Rechtschreibreform. St. Goar, 2005. 69 S.
- Krech E.-M., Stock E. Deutsches Aussprachewörterbuch. De Gruyter, 2010. 1176 S.
- Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache. S. Hirzel Verlag Stuttgart, 2007, 10. Aufl. 489 S.

References

- Bublik, V. N. (2004). *Istoriia nimetskoï movy*. Vinnytsia: Nova Knyha.
- Holubenko, L. M., Kulyna, I. H., Berezina, Yu.O. (2017) *Istoriia nimetskoï movi. Praktykum z kursu*. Odesa: Feniks.
- Holubenko, L. M., Kulyna, I. H., Berezina, Yu.O. (2017) *Istoriia nimetskoï movi. Praktykum z kursu*. Odesa: Feniks.
- Holubenko, L. M., Kulyna, I. H., Kozak, T. B. (2019) *Vstup do hermanskoï filolohii Praktykum z kursu*. Odesa: Feniks.
- Levytskyi, V. V., (2008) *Osnovy hermanistyky*. Vinnytsia: Nova Knyha.
- Levyckyj V. V. *Osnovy ghermanistyky / Viktor Vasylyjovych Levyckyj*. — Vinnytsja: Nova knygha, 2006. — 528 с.
- Maksymchuk B. V. *Istoriija nimeckoji movy: praktychnyj kurs / Boghdan Maksymchuk, Natalija Petrashhuk*. — Ljviv: LNU im. Ivana Franka, 2003. — 279 s.
- Duden. *Geschichte der Rechtschreibung* [Електронний ресурс] — 2001. — Режим доступу до статті: <http://www.duden.de>
- Duden. *Informationen zur neuen deutschen Rechtschreibung u. a.* 1996.
- Duden. *Rechtschreibung der deutschen Sprache*. 21., völlig neu bearb. Und erw. Aufl. / hrg. von der Dudenredaktion auf der Grundlage der neuen Rechtschreibregeln. — Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1996. — 910 S.
- Duden. *Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache/Duden-Mannheim*, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2006. — B. 7.4. Aufl., 960 S.
- Ernst P. *Deutsche Sprachgeschichte*. UTB basics WUV, 2006, 254 S.
- Harscher G. *Von Rechtschreibreform! So nicht*. Hamburg, 2005
- Iekler Theodor. *Stimmen zur Rechtschreibreform*. St. Goar, 2005—69 S.
- Krech E.-M. Stock E. *Deutsches Aussprachewörterbuch*. De Gruyter, 2010, 1176 S.
- Schmidt W. *Geschichte der deutschen Sprache*. S. Hirzel Verlag Stuttgart, 2007, 10. Aufl., 489 S.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023 року

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ

Редакційна колегія приймає до публікації у збірнику статті, що містять теоретично вагомі й достовірні результати власних наукових досліджень, які виконані на високому професійному рівні із залученням останніх досягнень вітчизняної та зарубіжної філології. Статті повинні мати такі необхідні елементи.

Вступ (розкривається актуальність дослідження; здійснюється постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень і публікацій; формулюються мета і завдання).

Методи та методики дослідження (висвітлюється процедура теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження).

Результати та обговорення (викладається основний матеріал так, щоб була зрозумілою суть теоретичного та/або емпіричного дослідження; дискусії щодо висвітленої проблематики).

Висновки (здійснюється узагальнення результатів, передбачаються перспективи подальших досліджень).

Редакція збірника у своїй діяльності керується такими етичними принципами:

виконує вимоги Комітету з етики в публікаціях — Committee on Publication Ethics (COPE), Будапештської декларації відкритого доступу до рецензованих наукових видань та наукових досліджень — Budapest Open Access Initiative (BOAI) та Берлінської декларації про відкритий доступ до наукових і гуманітарних знань — Berlin Declaration Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities).

Основні мови — українська, англійська, німецька, іспанська. Кожна стаття супроводжується розширеним авторським резюме англійською мовою.

Під час подання рукопису до журналу автори повинні підтвердити його відповідність всім встановленим вимогам, вказаним нижче. В разі виявлення невідповідності поданої роботи пунктам цих вимог редакція повертатиме авторам матеріали на доопрацювання.

Це подання раніше не було опубліковане і не надсилалося до розгляду редакціям інших журналів

Технічне оформлення тексту статті

Поля: нижнє, верхнє, лівє, правє — 2 см.

Редактор: MS Word.

Гарнітура: Times New Roman, кегль (розмір) 14, інтервал — 1,5.

Текст набирається без переносів.

Стаття подається за такою СТРУКТУРОЮ:

УДК (по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ (по центру)

Ім'я та прізвище автора (по центру)

Вчене звання, науковий ступінь, посада (по центру)

Місце роботи, E-mail, ORCID та / або ResearcherID автора (по центру)

Анотації та ключові слова українською, англійською мовами (кожна по 1800 знаків (230–250 слів) ключові слова (5–8 слів чи словосполучень).

Текст статті

Список літератури

References

Першою наводиться анотація мовою, якою написана стаття. Перед анотаціями українською, англійською мовами розміщується назва статті, прізвище автора та інформація про нього відповідною мовою.

Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумеруються у межах статті і супроводжуються підмалюнковими підписами, наприклад: Рис.1. Графік залежності показника *a* від показника *b*. Цифровий матеріал може оформлюватись у таблиці, які теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою над таблицею по центру.

Окремі слова латиницею, що включені в кириличний текст, а також ілюстративні приклади виділяються курсивом, наприклад: Д. Артрідж свого часу запропонував термінопоняття «*culturally and ideologically situated reader*». Приклади, що складаються більше, ніж з одного речення, виокремлюються в абзац та друкуються із відступом 10–15 мм від лівого берегу. У разі наявності перекладу ілюстративної цитати він друкується з таким саме відступом.

Вимоги до оформлення посилань на літературні джерела в тексті статті

Цитування та внутрішньотекстове посилання на літературні джерела подаються відповідно до стилю (APA) з використанням дужок, наприклад: (Залевська, 2005). Якщо зазначається сторінка джерела, вона подається через двокрапку (Залевська, 2005: 125). У списку літератури обов'язково мають міститися всі наукові джерела, прізвища авторів яких згадуються в тексті статті.

Вимоги до оформлення списку літератури

Список літератури оформлюється відповідно до вимог «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив у дію 01.07.2016). Список літератури не нумується та друкується 12 кеглем, міжрядковий інтервал 1.

References оформлюється відповідно до міжнародного стандарту **APA (American Psychological Association (APA) Style)**, що можна зробити на сайтах автоматичного формування посилань:

- Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>)
- <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

References не нумеруються та друкуються 12 кеглем, міжрядковий інтервал 1.

Онлайнкові транслітератори:

- Стандартна українська транслітерація (Паспортна КМУ 2010) (<http://www.slovyk.ua/services/translit.php>)
- Стандартна російська транслітерація (<http://ru.translit.net/?account=zagranpassport>).

За наявності у цитованих джерелах DOI, цей цифровий ідентифікатор зазначається у відповідному посиланні.

Перевірити наявність DOI можна на сайті <https://www.crossref.org/>

Окремим файлом надаються дані про автора:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові (українською мовою згідно з паспортом),
- 2) науковий ступінь,
- 3) вчене звання,
- 4) статус аспіранта, докторанта, здобувача (в разі наявності такого),
- 5) місце роботи і посада, e-mail.

БАЗИ РЕФЕРУВАННЯ ТА ІНДЕКСУВАННЯ

«Наукова періодика України» (НБУВ),

УРЖ «Джерело» (Ukrainian abstracting journal),

«Україніка наукова» (Bibliographic Database «Ukrainika scientific»),

«Наукова періодика України» (УРАН),

Інституційний репозитарій Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Українські наукові журнали, Ulrich's Periodicals Directory,

Index Copernicus Journals Master List, (ICV 2016: 62,95)

Google Scholar,

Base-search,

DOAJ,

Slavic Humanities Index

Всім статтям присвоюється цифровий ідентифікатор DOI

КООРДИНАТИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ:

Матієнко-Сільницька Анна Валеріївна

– телефон: +38 0631239400

– E-mail: matienkoanna07@gmail.com

Звертаємо Вашу увагу, що збірник розміщується на власному сайті

<http://rgnotes.onu.edu.ua>

ЗМІСТ

ІНТОНАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ КОМПЛІМЕНТУ ТА ЛЕСТОЩІВ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ	
Бігунова Н. О., Савілова Л. В.	4
ТОПОНІМІКА м. ОДЕСИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	
Болдирева А. Є., Яровенко Л. С.	15
ТРАДИЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО АБСУРДИСТСЬКОГО ТЕАТРУ У П'ЄСІ ВІКТОРА СОЛОДЧУКА «ДЕ МИ БУЛИ ВІСІМ РОКІВ»	
Войтенко Л. І., Князян М. О.	29
ЩОДО ВАРІЮВАННЯ СПОСОБІВ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ	
Гринько Л. В., Григорович О. В., Драгомирецький О. О.	43
ОСНОВНІ ОЗНАКИ ВИОКРЕМЛЕННЯ ТЕРМІНОСПОЛУКИ В КОРПУСНО-ПРИКЛАДНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ	
Дем'янчук Ю. І.	53
ТЕМА НЕГАЦІЇ У ВЕРБАЛІЗОВАНОМУ ПОЛІ КОНЦЕПТА <i>LAZINESS</i>	
Домбровська С. А.	65
ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКІВ З ДІЄСЛІВНОЮ МОДАЛЬНІСТЮ <i>SOLLEN</i> : СИНЕРГЕТИЧНО- КВАНТИТАТИВНИЙ ПІДХІД (на матеріалі німецькомовної художньої прози та преси)	
Дребет В. В.	76
ДИФУЗНА І ЛАБІРИНТНА НАРАТИВНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ В АНГЛОМОВНІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ МІНІМІЗОВАНІЙ ПРОЗІ	
Заваринська М. С.	97
АСОЦІАТИВНИЙ ШЛЕЙФ КУЛЬТУРНИХ АРТЕФАКТІВ (на матеріалі власних назв масової культури)	
Карпенко О. Ю., Неклесова В. Ю.	107
СЕМАНТИЧНА ГРУПА «СПОЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ» В АНГЛОМОВНІЙ ТА УКРАЇНОМОВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	
Колегаєва І. М.	126
	315

МЕЛОДИКА УСНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОПОВІДІ (на матеріалі англіканських та лютеранських богослужбових проповідей) Кравченко Н. О., Богуславський С. С.	137
ТАБУЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКА «LINK» В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (діахронічне дослідження) Кулина І. Г.	148
МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ТВОРЧОСТІ Й. ТАВАДИ (на прикладі творів «Де починається Європа», «Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів», «Мемуари білих ведмедів») Ланова В. В.	155
ВЗАЄМОДІЯ МОВИ І КУЛЬТУРИ З ПОГЛЯДУ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ Матузкова О. П., Коваленко О. В.	169
ВІДТВОРЕНА ІНШОМОВНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІСТИЧНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ФАНТАСТИЧНОГО СВІТУ ДЖ. ТОЛКІНА Мешкурова А. О.	182
PROSODISCHE MITTEL IN DER MODERNEN DEUTSCHEN INTERAKTION Нукуforenко І.	194
ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ Пастернак Т. А.	205
ТУРИСТИЧНА ЛЕКСИКА У ФОРМАЛЬНОМУ Й НЕФОРМАЛЬНОМУ ДИСКУРСАХ Прима В. В.	215
ФУНКЦІЯ ОЦІНКИ В ПРОЦЕСАХ НОМІНАЦІЇ Приходько Г. І.	226
КОМПОЗИЦІЯ ТА АРХІТЕКТОНІКА ТВОРУ ЯК ОЗНАКА АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ. ДЖ. ЧОСЕР «КЕНТЕРБЕРІЙСЬКІ ОПОВІДАННЯ» Романець В. М., Подковирофф Н. Т.	238
РОЛЬ ПРОСОДІЇ У ВИРАЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КАНАДІЙЦІВ Русавська О. О.	253

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ КОМПОНЕНТ В ОСВІТНІХ ПРОГРАМАХ З ФІЛОЛОГІЇ Савранчук І. П.	264
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ Тхор Н. М.	273
ДИНАМІЧНІ ПАРАМЕТРИ МОРСЬКИХ КОМАНД В АНГЛОМОВНОМУ СУДНОПЛАВНОМУ ДИСКУРСІ ТА ХУДОЖНЬОМУ КІНОДИСКУРСІ Харькова Г. В.	281
ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПУ ТА ПАУЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОПОВІДІ У ЗОБРАЖУВАЛЬНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ Шевченко С. С.	291
СТАНОВЛЕННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ НОРМИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ Янер О. С., Кулина І. Г.	301
ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ	311

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 16374—4846ПР від 17.12.2009 р.

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б»): Наказ МОН України № 627 від 14.05.2020 р. (Додаток 2), філологічні спеціальності — 035

Затверджено до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (*протокол № 10 від 8.06.2023*)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (*протокол № 10 від 8.06.2023*)

Відповідальний за випуск *А. В. Матієнко-Сільницька*
Макет *А. В. Матієнко-Сільницька*

Тираж 100 прим. Зам. 847.

Адреса редколегії:
65058 м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, кімн. 109
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, факультет РГФ
Телефон +38048681284
Факс +380487233515
email:zapysky.rgf.editor@gmail.com

Надруковано у друкарні видавництва «Астропринт»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Телефон: (0482) 37-14-25, 33-07-17 (048) 7-855-855
email: astro_print@ukr.net
www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua

ISSN 2307–4604. Записки з романо-германської філології. 2023. Вип. 1 (50). 1–320